

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ISSN 2617-8923

СТИЛЬ І ПЕРЕКЛАД

Збірник наукових праць

Випуск 1(5)

Засновано 2013 року

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV**

ISSN 2617-8923

STYLE AND TRANSLATION

Collection of scientific papers

Issue 1(5)

Founded in 2013

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
КИЕВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО**

ISSN 2617-8923

СТИЛЬ И ПЕРЕВОД

Сборник научных трудов

Выпуск 1(5)

Основан в 2013 году

Вміщено наукові розвідки відомих науковців, викладачів закладів вищої освіти різних країн Європи й Америки, аспірантів, перекладачів, студентів, присвячені висвітленню актуальних питань стилістики романських, германських і слов'янських мов, а також найважливішим проблемам сучасного перекладознавства та порівняльного мовознавства. Крім того, представлено художні переклади, зроблені дослідченими та молодими перекладачами.

**ВІДПОВІДАЛЬНИЙ
РЕДАКТОР**

**РЕДАКЦІЙНА
КОЛЕГІЯ**

Рецензенти

Адреса редколегії

Затверджено

Зареєстровано

**Засновник
та видавець**

Адреса видавця

І. В. Смущинська, д-р філол. наук, проф. (Україна)

І. І. Нічаєнко, канд. філол. наук (відп. секр.) (Україна); Р. Бруннер, проф. (Німеччина); В. Б. Бурбело, д-р філол. наук, проф. (Україна); З. О. Гетьман, д-р філол. наук, проф. (Україна); В. І. Карабан, д-р філол. наук, проф. (Україна); Т. Р. Кияк, д-р філол. наук, проф. (Україна); Н. Ф. Клименко, д-р філол. наук, проф., чл.-кор. НАН України (Україна); Л. В. Коломієць, д-р філол. наук, проф. (Україна); М. Найдан, проф. (США); Н. П. Неборсіна, д-р філол. наук, доц. (Україна); О. Пахльовська, проф. (Італія); Ж.-М. Прійор, проф. (Франція); О. О. Соломарська, канд. філол. наук, проф. (Україна); С.-Х. Суарес Куадрос, доц. (Іспанія); М. Чаркіч, проф. (Сербія); О. І. Чередниченко, д-р філол. наук, проф. (Україна)

**О. С. Снитко, д-р філол. наук, проф.,
В. Я. Жалай, канд. філол. наук, доц.**

**Інститут філології, 6-р Т. Шевченка, 14, Київ, 01601
☎ (38 044) 239 34 09
E-mail: trprgm @ ukr.net**

**Вченою радою Інституту філології
26.12.18 (протокол № 5)**

**Міністерством юстиції України.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації видано Державного
реєстраційною службою України,
серія KB № 20108-9908 P від 07.06.13**

**Включений до Переліку фахових видань України
(Додаток 12 до наказу Міністерства освіти
і науки України від 11.07.2016 № 820).
Збірник входить до Міжнародної науково-метричної
бази Research Bib (Японія)**

**Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет".
Свідоцтво внесено до Державного реєстру
ДК № 1103 від 31.10.02**

**кімн. 43, ВПЦ "Київський університет",
6-р Т. Шевченка, 14, Київ, 01601
☎ (38 044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28**

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та диски не повертаються.

This collection comprises scientific research papers of famous scholars, professors of higher education institutions of the European countries and the USA, postgraduates, translators, and students that highlight current issues on the stylistics of the Romance, Germanic, Slavic and other languages, and cover essential problems of modern translation studies in the context of intercultural communication. This issue also presents the translations of scientific research papers of famous scholars, performed by junior translators.

EDITOR-IN-CHIEF	I. Smushchynska, Doctor of Philological Sciences, Professor (Ukraine)
EDITORIAL BOARD	I. Nichaenko, PhD, associate professor (executive secretary) (Ukraine); Richard Brunner, Prof. Dr. Dr. h. c. (Germany); V. Burbelo, Doctor of Philological Sciences, Professor (Ukraine); Z. Hetman, Doctor of Philological Sciences, Professor (Ukraine); V. Karaban, Doctor of Philological Sciences, Professor (Ukraine); T. Kyiak, Doctor of Philological Sciences, Professor (Ukraine); N. Klymenko, Doctor of Philological Sciences, Professor, Associate Member of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine); L. Kolomiyets, Doctor of Philological Sciences, Professor (Ukraine); Dr. Michael Naydan (USA); N. Neborsina, Doctor of Philological Sciences, Professor (Ukraine); Dr. Oksana Pakhlyovska, Professor (Italy); Dr. Jean-Marie Prieur, Professor (France); O. Solomarska, PhD, professor (Ukraine); Dr. Simón José Suárez Cuadroz (Spain); Dr. Miroslav Charkich (Serbia); O. Cherednychenko, Doctor of Philological Sciences, Professor (Ukraine)
Reviewers	O. Snitko, Doctor of Philological Sciences, Professor, V. Zhalai, PhD, assistant professor
Editorial board address	Taras Shevchenko blvd., 14, Kyiv-033, 01033 Institute of Philology; tel.: (38044) 239-34-09 E-mail: tpprm @ ukr.net
Approved	by the Academic Board of the Institute of Philology 26.12.18 (meeting minutes № 5)
Registered	by the Ministry of Justice of Ukraine. Certificate of print media state registration issued by the State Registration Service of Ukraine, series number KB № 20108-9908 P from 07.06.13 Included in the list of professional editions of Ukraine (Annex 12 to the order of Ministry of Education and Science of Ukraine of 11.07.2016 number 820). The edition is included to the International scientific database Research Bib (Japan)
Founder and publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv, Publishing house "Kyiv University". Certificate included in the State Register ДК № 1103 від 31.10.02
Publisher address	off. 43, Kyiv University Publishing and Printing Center, 14, Taras Shevchenka blv., Kiev, 01601, Ukraine, ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; fax 239 31 28

Authors of published papers are responsible for the selection, accuracy of facts, quotations, statistics, proper names and other information. The Editorial Board reserves the right to shorten and edit submitted papers. Manuscripts and CDs will not be returned to authors.

© Taras Shevchenko National University of Kyiv
Publishing house "Kyiv University", 2018

В сборнике помещены научные статьи известных ученых, преподавателей высших учебных заведений разных стран Европы и Америки, аспирантов, переводчиков, студентов, посвященные актуальным вопросам стилистики романских, германских и славянских языков, а также важнейшим проблемам современного перево- доведения и сравнительного языкознания. Кроме того, представлены художествен- ные переводы опытных и молодых переводчиков.

**ОТВЕТСТВЕННЫЙ
РЕДАКТОР**

**РЕДАКЦИОННАЯ
КОЛЛЕГИЯ**

Рецензенты

Адреса редколлегии

Утверждено

Зарегистрировано

**Основатель
и издатель**

Адрес издателя

И. В. Смушинская, д-р филол. наук, проф. (Украина)

И. И. Ничаенко, канд. филол. наук (отв. секр.) (Украина); Р. Бруннер, проф. (Германия); В. Б. Бурбело, д-р филол. наук, проф. (Украина); З. А. Гетьман, д-р филол. наук, проф. (Украина); В. И. Карабан, д-р филол. наук, проф. (Украина); Т. Р. Кияк, д-р филол. наук, проф. (Украина); Н. Ф. Клименко, д-р филол. наук, проф., член-кор. НАН Украины (Украина); Л. В. Коломиец, д-р филол. наук, проф. (Украина); М. Найдан, проф. (США); Н. П. Небор- сина, д-р филол. наук, доц. (Украина); О. Пахлевская, проф. (Италия); Ж.-М. Приёр, проф. (Франция); Е. А. Соло- марская, канд. филол. наук, проф. (Украина); С.-Х. Суарес Куадрос, доц. (Испания); М. Чаркич, проф. (Сербия); А. И. Чередниченко, д-р филол. наук, проф. (Украина)

**д-р филол. наук, проф. Е. С. Снитко,
канд. филол. наук, доц. В. Я. Жалай**

**Институт филологии, б-р Т. Шевченко, 14,
Киев-033, 01033; ☎ (38 044) 239 34 09
E-mail: tprpm @ ukr.net**

**Учёным советом Института филологии
26.12.18 (протокол № 5)**

**Министерством юстиции Украины.
Свидетельство о государственной регистрации
печатного средства массовой информации выдано
Государственной регистрационной службой Украины,
серия КВ № 20108-9908 Р от 07.06.13**

**Включен в Перечень профессиональных изданий
Украины (Приложение 12 к приказу Министерства
образования и науки Украины от 11.07.2016 № 820)
Сборник входит в Международную науко-метрическую
базу Research Bib (Япония)**

**Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко,
ИПЦ "Киевский университет". Свидетельство внесено
в Государственный реестр ДК № 1103 від 31.10.02**

**комн. 43, ИПЦ "Киевский университет",
б-р Т. Шевченко, 14, г. Киев, Украина, 01601,
☎ (38 044) 239 32 22; факс 239 31 28**

Авторы опубликованных материалов несут полную ответственность за подбор, точность приведенных фактов, цитат, статистических данных, имен собственных и других сведений. Редколлегия оставляет за собой право сокращать и редактировать представленные матери- алы. Рукописи и диски не возвращаются.

© Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
ИПЦ "Киевский университет", 2018

ВІД РЕДАКЦІЇ

Цей рік ознаменувався як приємними, так і сумними подіями.

У Київському національному університеті імені Тараса Шевченка урочисто відсвяткували День перекладача, до якого приурочили Конкурс перекладу французької поезії, в якому взяли участь студенти та викладачі різних навчальних закладів. Найкращі переклади публікуються у цьому випуску.

На жаль, цього року вітчизняне мовознавство і перекладознавство понесло багато втрат: пішли з життя члени нашої редколегії, наші автори, видатні науковці член-кореспондент НАН України **Клименко Ніна Федорівна** і професор **Кияк Тарас Романович**. Не стало професора **Зорівчак Роксолани Петрівни**, під керівництвом якої було захищено чимало наукових робіт з перекладознавства, яка заснувала свою перекладознавчу школу у Львівському університеті. Відкриваючи цей збірник, хотілося б вшанувати їх пам'ять.

Згадаємо також класиків українського перекладу: **Григорія Кочура** (1908–1994), поета, перекладача з тридцяти літератур світу, чиє ім'я носить одна з українських літературних премій, 110 років з дня народження якого відзначається на державному рівні цього року; **Миколу Лукаша** (1919–1988), відомого українського перекладача і літературознавця, у творчому доробку якого переклади з французької, італійської, іспанської мов, зокрема "Декамерон", "Фауст", "Мадам Боварі" (у 1993 році йому присуджено українсько-французьку літературну премію імені Миколи Зерова "за кращий український переклад з французької літератури"), 30 років з дня смерті виповнюється цього року.

НІНА ФЕДОРІВНА КЛИМЕНКО: АПОСТОЛ ПРАВДИ І НАУКИ

В уяві та пам'яті багатьох людей, які особисто знали Ніну Федорівну Клименко (22 жовтня 1939 р. – 30 серпня 2018 р.), вона постає в образі послання, провісника, котрий в слушний час опиняється поруч і скеровує на шлях, що згодом самій людині видаватиметься єдиною можливим, обраним за покликом власного внутрішнього голосу. Можна лише дивуватися тій духовній силі особистості, що дозволяє на якусь коротку мить перевтілюватися на внутрішній голос іншої людини.

Така могутність духу народжується після долання численних обставин, плавання бурхливими хвилями житейського океану, коли знання стають далеким маяком, а науковий метод – картою, вивчення якої відсуває на другий план проблеми та негаразди, що навчає зовсім іншому ставленню до себе та до людей: вимогливості від себе та від інших, що спонукає робити надзусилля, та людяності, яка в кожній людині цінує її неповторність, а тому – допомагає людині знайти ключ до себе, повірити у власні сили, піднімає тих, хто спіткнувся, наснажує тих, хто зневірився.

На долю Ніни Федорівни випало чимало випробувань, тих, які ще з часів античності ставали предметом уваги людської думки, що загартовують характер, а, головне, дають можливість сформувати власну систему цінностей. Родина Клименків пережила жахиття Другої світової війни, окупацію, повоєнні злиденні роки, які

проте гуртували людей, підкреслювали високу ціну людської щирості, гідності, відтінювали заздрість, підступ, лицемірство. Певно, саме тоді сформувалося одне з етичних правил Ніни Федорівни: зважати передусім на те, як людина ставиться до інших людей, скільки альтруїзму містить людська душа. Зокрема, з цим пов'язана дивовижна скромність Ніни Федорівни, яка завжди применшувала значущість власних наукових здобутків, постійно наче нагадуючи своїм учням: "любіть не себе в науці, але науку в собі; завжди критично ставтеся до досягнутих результатів, знаходьте мужність не лише визнати недостатність власних знань, але не спинитись, склавши руки, а надолужити те, чого бракує, адже – "Дивних багато в світі див, найдивніше із них – людина".

Наука для Ніни Федорівни була і ареною неспинних змагань, і місцем відпочинку, і храмом, до якого людина приходить із вічними питаннями, а йде – з вічними відповідями. Після закінчення у 1961 р. Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка та недовгого періоду роботи в Українському товаристві дружби та культурних зв'язків із зарубіжними країнами, де вона звідала і радості, і скорботи, що несе перекладацький фах, Н.Ф. Клименко вступає до аспірантури Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР, обираючи для своїх наукових пошуків новостворений напрям структурно-математичної лінгвістики. Саме з Академією наук пов'язується основні етапи наукового зростання Ніни Федорівни, визначальні події та здобутки на ниві загального мовознавства, україністики та елліністики. 1970 р. Ніна Федорівна успішно захищає кандидатську дисертацію на тему "Система афіксального словотворення сучасної української мови", в якій вона вивчає словотвірну систему за допомогою нових на той час структурних та формально-логічних методів, зокрема, використовуючи аплікативну породжувальну модель С.К. Шаумяна. Вона встановлює міру реалізації словотвірного потенціалу афіксальної системи сучасної української мови, причини відсутності в мові теоретично можливих слів. Участь у дослідницьких проектах відділу структурно-математичної лінгвістики дозволяє Ніні Федорівні 1984 р. підготувати та успішно

захистити докторську дисертацію на тему "Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові", в якій вона дослідила в контексті творення складних слів взаємодію різних мовних підсистем – морфемної, лексичної, граматичної, словотвірної та "переконливо обґрунтувала висновок про те, що в творенні складних слів яскраво виявляють себе типологічні риси української мови як мови флективної з провідною роллю синтетизму в її номінації" [1, 26–27].

Ніна Федорівна Клименко бере участь у наукових проектах, що заклали основи комп'ютерної та корпусної лінгвістики в Україні. У 70-х-80-х рр. минулого століття українські структуралісти зосередилися на застосуванні лінгвостатистичних методів для дослідження української художньої прози та реалізації проекту укладання частотного словника цього функціонально-стильового різновиду української мови, що вийшов друком у двох томах 1981 р. в академічному видавництві "Наукова думка". Корпус словника містить частотні характеристики слів активного лексикону, зафіксованого в текстах української художньої прози 1950–70-х рр. і є важливим науковим інструментом, що дає підстави зробити низку висновків про українськомовну картину світу зазначеного періоду.

Лексикографія була однією з найбільших наукових пристрастей Ніни Федорівни; вона постійно упорядковувала списки лексем до словників майбутніх словників, поповнювала контексти вживань, розробляла принципи упорядкування словникової статті, які практично буде втілювати очолювана нею група упорядників-лексикографів. До словників, в упорядкуванні та науковому редагуванні яких взяла участь Ніна Федорівна, належать: "Частотний словник сучасної української художньої прози" (т. 1–2; К., 1981), "Обернений частотний словник сучасної української художньої прози" (К., 1998), "Словник афіксальних морфем української мови" (К., 1998), "Новогорецько-український словник" (К., 2003, 2-е видання 2005), "Шкільний словотвірний словник сучасної української мови" (К., 2005), "Українсько-новогорецький словник" (К., 2008), "Граматичний словник української літературної мови: Словозміна" (К., 2011).

Одним із найбільших здобутків очолюваного Ніною Федорівною Клименко відділу структурно-математичної лінгвістики стало формування генерального реєстру українських слів, "на основі якого за допомогою комп'ютера було укладено новий для української і в цілому для слов'янської лексикографії частотно-валентний "Словник афіксальних морфем української мови", в якому всебічно було описано 817 українських афіксів: 145 префіксів та 672 суфікси" [1, 30]. Свої теоретичні напрацювання в галузі мовознавства Ніна Федорівна використала під час роботи над колективною енциклопедичною працею "Українська мова", що була видана на початку ХХІ ст., де їй належать близько 130 статей про персоналії науковців та проблеми словотворення та морфеміки української мови.

Якщо україністика була першим науковим крилом Ніни Федорівни Клименко, її другим крилом була елліністика. Знайомство Ніни Федорівни з грецькою мовою відбулося у далеких 60-х роках минулого століття, коли під началом своїх улюблених учителів – проф. А.О. Білецького та доц. Т.М. Чернишової – вона вивчала новогрецьку мову в першій експериментальній групі студентів КНУ імені Тараса Шевченка, а згодом взяла участь у діалектологічних експедиціях на Донеччину, метою яких був опис та вивчення унікального румейського діалекту греків України. Саме Ніна Федорівна втілила в життя заповітну мрію А.О. Білецького та Т.М. Чернишової та заснувала 1999 р. кафедру елліністики, що поступово перетворилася на головний центр підготовки неоелліністів в Україні. За одне десятиліття кафедра організувала ефективну роботу на трьох освітньо-кваліфікаційних рівнях, випускаючи бакалаврів, магістрів та кандидатів наук зі спеціальності "новогрецька філологія". Вона підготувала 12 аспірантів, що захистили дисертації з неоелліністичною проблематикою та продовжують наукові студії в університетах України та Греції. Ентузіазм Ніни Федорівни, залюбленої в грецьку мову, запаливав її студентів, що були готові брати участь в усіх заходах, ініційованих своєю Вчителькою, чи це була конференція, чи круглий стіл, чи супровід грецьких гостей, чи переклад на бізнес-форумі. Вона

по-справжньому вміла показати Елладу, як, за словами поета Одиссеаса Елітиса, "світ –такий малий, такий Великий".

У передмові до колективної монографії "Неперервна філологія: класичні, візантинологічні та неоелліністичні студії в Україні ХХ століття", написаній Ніною Федорівною спільно з автором цієї статті, напрямок майбутніх досліджень у царині неоелліністичних студій в Україні сформульований так: "Метою досліджень українських неоелліністів є контрастивне вивчення сучасної української та новогрецької мов та їхнього функціонування в межах відповідних лінгвокультур (особливості структури та способів реалізації різних функціональних стилів новогрецької мови, шляхи формування та способу функціонування новогрецького лексикону, вираження етнокультурної специфіки текстами, породженими в новогрецькій лінгвокультурі), дослідження особливостей їхнього функціонування в межах ширшого європейського культурного простору в синхронії та діяхронії, різні аспекти взаємовпливів цих мов на сучасному рівні (мовна ситуація у відповідних діаспорах, питання культурної ідентичності) тощо" [2, 9–10].

Ніна Федорівна відійшла в засвіти, залишивши чимало планів на стадії формування. Це і статті до нової колективної монографії українських неоелліністів, що мала підсумувати результати досліджень українських неоелліністів за 2010–2020 рр., і статті до "Короткого новогрецько-українського фразеологічного словника" та "Новогрецько-українського словника лінгвістичних термінів", і розділи до збіркової граматики новогрецької та української мов, задум, що хвилював Ніну Федорівну ще зі студентських років.

Вогонь, що запалила наша Вчителька, буде освітлювати шлях новим поколінням українських елліністів. Вона житиме у своїх працях, її Слово продовжитиме лунати до всіх, хто одного разу вирішить вирушити дорогою, яка веде до знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біобібліографія вчених України: Ніна Федорівна Клименко / НАН України, Інститут української мови. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. – 2-е вид., доп. – 128 с.

2.Неперервна філологія: класичні, візантиністичні та неоелліністичні студії в Україні ХХ століття / Н. Клименко, У. Головач, Л. Павленко, А. Савенко, А. Ясіновський. – Львів: Вид-во Львівської Політехніки, 2014. – 269 с.

Надійшла до редколегії 03.12.18

С. Б. Фокін

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (Україна)

РОКСОЛАНА ПЕТРІВНА ЗОРІВЧАК (1934–2018)

Викладачі, студенти, аспіранти, перекладачі глибоко сумують з приводу великої і непоправної втрати: 16 жовтня 2018 року пішла з життя Роксолана Петрівна Зорівчак, яка для багатьох була не лише колегою, викладачем і керівником, а й другом, побратимом, духовним наставником; натхненна праця Роксолани Петрівни стала взірцем для вчених, учнів, колег; її відданість ук-

раїнській науці сприяла створенню перекладознавчої школи, яку знають і в Україні, і за кордоном; наукова строгість, непохитна воля, вражаюча самовідданість, величезний гуманізм і титанічна праця – ті якості, що до останнього моменту характеризували її сильну особистість, яка стала уособленням перекладознавства в Україні, її активним рушієм і потужним чинником гуртування вчених.

Роксолана Петрівна Зорівчак (8 листопада 1934 р. – 16 жовтня 2018 р.) – доктор філологічних наук, професор, член Вченої ради, член та заступник голови Науково-технічної ради Львівського національного університету імені Івана Франка,

член Наукового товариства імені Тараса Шевченка, академік Академії наук вищої школи України, член Національної спілки письменників України (з 1997 року), відмінник освіти України, заслужений працівник освіти України (з 2005 р.), лауреат Літературної премії імені Григорія Кочура (з 2011 р.); автор понад 500 праць, серед яких – "Реалія і переклад", "Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія". Серед основних напрямів досліджень і творчих інтересів, що визначили мету і науковий сенс життя дослідниці: англomовна українка і рецепція української літератури в світі, стилістика художнього перекладу, потенціал і ресурси української мови як цільової мови перекладу; зокрема, проф. Р.П. Зорівчак дбала про глибоке знання перекладачами та всім прогресивним соціумом української мови і культури, твердо трималася на позиціях перекладності та необхідності уникнення засміченості мови англіцизмами, русизмами та іншими невинуватими запозиченнями. Як у власних дослідженнях, так і в усіх наукових працях, до яких була дотична діяльність Роксолани Петрівни та її послідовників, приділялася пильна увага постатям перекладачів не лише з наукового погляду (як вагомому перекладацького чинника), а й з позицій високої поваги до майстрів художнього слова: Івана Франка, Павла Грабовського, Миколи Лукаша, Григорія Кочура, Віктора Коптілова, які доносили чужу культуру, а разом, часом у загрозливих обставинах, підносили і українську мову до такого рівня, щоб нею заговорили класики світової літератури. Напрями досліджень, розроблені і окреслені професором Р.П. Зорівчак, вивели перекладознавчу науку в Україні на якісно новий рівень. Цінування своєї історії, оптимізм, воля до життя і любов до своїх людей було життєвим кредом Роксолани Петрівни, що втілено і в її школі перекладу, яким пройнялися її учні.

Надійшла до редколегії 03.12.18

СЛОВО ПРО ВЧИТЕЛЯ. ТАРАС РОМАНОВИЧ КИЯК: IN MEMORIAM

"Учитель торкається до вічності. Ніхто не може сказати, де закінчується його вплив" – ці слова відомого американського письменника та історика Генрі Адамса надзвичайно точно характеризують той слід, який залишив по собі в Україні, в науці та вищій школі професор Тарас Романович Кияк, Вчитель з великої літери на багато поколінь українських мовоз-

навців, перекладачів та й загалом українців.

У березні 2019 р. йому виповнилося б 75 років. Та нам не судилося святкувати цей ювілей учителя. Тому хочеться поділитися спогадами про Тараса Романовича, адже такі постаті залишаються з нами навіть після того, як Господь забирає їх на небеса.

Усі, хто мав щастя навчатися у Т.Р. Кияка, працювати з ним або ж спілкуватися з професором на конференціях, круглих столах чи у дружньому колі, одразу ж виділяли його серед інших: сильна особистість, науковець із надзвичайно широкими енциклопедичними знаннями, мудрий і розважливий чоловік, політик-патріот і невтомний активіст, блискучий оратор, зразковий сім'янин, чудовий співак, душа компанії, цікавий співрозмовник і гуморист – це все про нього.

Ці риси, а також людяність, віра в Бога, у необхідність творити добро та служити Україні передалося Тарасові Романовичу від батьків: від родини українських патріотів, інтелігентів, найвищих моральних авторитетів для своїх дітей. Батько Тараса Кияка,

Кияк Роман-Андрій, був вчителем, і разом із тим – підпільно – священиком греко-католицької церкви на Львівщині, діячем українського визвольного руху. Хто ближче знає родину Кияків, переконаний, що цілеспрямованість, принциповість, вміння перемогти життєві труднощі, активна життєва позиція, а разом із тим безкорисливість та самовіддача заради спільного блага закладені у характері дітей батьками.

Тарас Кияк закінчив факультет романо-германської філології Чернівецького державного університету ім. Ю. Федьковича у 1965 р. за фахом "Німецька мова та література". Це був час, коли про контакти із закордоном навіть не мріялося, але в Чернівецькому університеті ще працювали кілька викладачів старої генерації, котрі несли дух німецькомовної Буковини епохи Австро-Угорської монархії. Завдяки їм та своїй наполегливості в навчанні, самодисципліні та щоденній праці, Т. Кияк блискуче оволодів німецькою мовою та поступово поринув у світ мовознавства, розбудовуючи наукові фундаменти для української термінологічної системи. У 1978 р. він захистив у Львівському університеті кандидатську дисертацію "Оцінка ступеня мотивації термінологічної лексики: на прикладі німецьких науково-технічних термінів", а у 1988 р. – докторську дисертацію "Вмотивованість лексичних одиниць: кількісні та якісні характеристики" у Московському інституті перекладачів. У той час Тарас Кияк доклав чимало зусиль для практичного впровадження результатів своїх досліджень у розвиток українського термінознавства. На базі кафедри іноземної філології Чернівецького державного університету, яку він очолював, створив наукову термінологічну школу, котра у перші роки незалежності України працювала над впорядкуванням українських терміносистем, користуючись розробленою професором Кияком методикою термінотворення на основі вмотивованості та внутрішньої форми. Таким чином, науковці та аспіранти школи працювали над нагальною потребою у відродженні української лексикографії, видавали словники, брали участь у симпозіумах та конференціях українських термінологів, засіданнях термінологічних комісій і створили ґрунт для успішного розвитку української термінології.

Окремо слід сказати про політичну та громадську діяльність Тараса Романовича. Вже у 80-их роках він був серед засновників однієї з перших громадсько-політичних організацій України – "Зеленого Руху Буковини". Поштовхом для створення Руху стала реакція чернівчан на невідому масову хворобу дітей, причини якої приховувалися владою. Разом із тим, Зелений Рух об'єднав тих, кому було не байдуже майбутнє своєї країни і хто хотів змін. Тобто, організація стала кузницею майбутніх політиків та громадських діячів.

Тарас Кияк був серед співзасновників обласної організації Народного Руху України, тривалий час очолював обласні організації Товариства української мови "Просвіта" та Демократичної партії України. По суті, саме завдяки таким особистостям розпочиналися процеси демократизації в Чернівецькій області, а сам професор Кияк користувався величезним авторитетом серед буковинців.

Один із моїх найяскравіших спогадів пов'язаний із 1989 р., коли у Чернівцях проводився перший фестиваль української пісні "Червона Рута", який став потужним свідченням пробудження свідомості українців. Власне, професор Кияк долучив нас, своїх студентів, до організації фестивалю, за що ми вдячні йому і сьогодні: це був могутній заряд енергії: чернівчани приходили на концерти із синьо-жовтими прапорами, співали на вулицях українських пісень, зі сцени вперше відкрито лунали слова волі та боротьби. Якщо на першому концерті за українську символіку міліція арештовувала, то в день останнього концерту центральною вулицею пройшла колона з українськими прапорами. За тиждень фестивалю місто почало дихати і думати по-іншому.

А тим часом у Німеччині в кінці 1989 р. набирали розмаху демонстрації за громадянські права. Проф. Кияк, перебуваючи на той час в університеті м. Ляйпціг, активно долучився спочатку до демонстрацій, а далі – і до руйнування Берлінського муру – як в прямому, так і в переносному сенсі слова. Дух наступних змін він привіз із собою до України.

Коли нарешті відкрилися кордони, Тарас Романович був серед тих, хто намагався налагодити міжнародні контакти між Украї-

ною та Австрією, Німеччиною, Румунією. Завдяки особистим контактам із європейськими вченими, політиками, урядовцями, він сприяв тому, що на стажування до Австрії та Німеччини поїхали перші українські викладачі, аспіранти, студенти. Особливо варто згадати багаторічні дружні стосунки із доктором Штільфрідом, керівником відділу культури Міністерства закордонних справ Австрії, у співпраці з яким у Чернівцях було створено Австрійську бібліотеку та започатковано цілу низку програм обміну.

Завдяки старанням проф. Кияка та його колег, а також контактам із науковцями університету м. Аугсбург (Німеччина) при Чернівецькому університеті було створено Центр Буковинознавства, котрий згуртував навколо себе науковців-ентузіастів та видав десятки книг про історію, культуру, літературу Буковини. Діяльність Центру зробила великий внесок у те, що іноземці й українці зацікавилися минулим і сьогоденням Чернівців, колишньої культурної метрополії, батьківщини таких відомих особистостей, як Пауль Целан, Ольга Кобилянська, Михайл Емінеску.

У 1994 р. професор Кияк був обраний народним депутатом України: чернівчани довірили йому право представляти свою долю у Верховній Раді. І він повністю віддався парламентській діяльності, брав активну участь у конституційному процесі, очолював міжпарламентську групу "Україна-Німеччина", подав десятки законодавчих пропозицій. Серед його найважливіших законопроектів – прийнята Верховною Радою 10-а стаття Конституції про державну мову. Для того, щоб переконати колег про необхідність саме такої законодавчої норми, Тарас Романович проаналізував 120 Конституцій різних держав. Окрім того, організовував закордонні конференції на найвищому рівні, щоби познайомити світ із молодою державою Україна, а українських політиків – з європейським досвідом державотворення. Він намагався вирішувати і проблеми діаспори, міждержавних взаємин, інформаційної безпеки України та цілу низку питань свого виборчого округу. У роки свого депутатства жив у найпростіших побутових умовах, до нього міг зайти чи подзвонити кожен, хто потребував допомоги. І в усі подальші роки продовжував розпочаті справи державотворення. Працював на відповідальних посадах Ради

національної безпеки і оборони України, головним консультантом з питань національної безпеки Інституту стратегічних досліджень при Адміністрації Президента, був Членом Правління та Центрального проводу Української народної партії, Президії товариства "Україна-Світ".

На вершечку Говерли Т.Р. Кияк встановив разом зі своїм другом Осипом Барецьким, німецьким інженером українського походження, семиметрового сталевого хреста та спорудив стелу з капсулами, в які вкладено освячені землі з усіх областей України, а під Говерлою – дерев'яну гуцульську капличку. Відкрив на Буковині, Прикарпатті, Одещині та в Румунії 20 пам'ятників та погрудь видатним постатям України, в т. ч. перший в державі пам'ятник "Борцям за волю України в XX столітті" (2006 р.).

Із кінця 90-их років викладацьку діяльність професор Кияк продовжив у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, де працював на кафедрі теорії та практики перекладу германських мов. У 2003 р. очолив новостворену кафедру теорії та практики перекладу з німецької мови, на якій, окрім самого професора Кияка, працювало лише два доценти. За 10 років завідувач зумів створити потужний колектив науковців, серед яких вже було 2 професори та 14 кандидатів наук. На кафедрі почали працювати іноземні лектори з Німеччини та Австрії, видаватися німецькомовна студентська газета "DieBrücke", а сама кафедра стала однією з провідних кафедр з перекладознавства України. Т.Р. Кияк став ініціатором та очолив Українську Спілку германістів вищої школи України, працював керівником науково-методичної комісії Міністерства освіти і науки України з іноземної філології, був відповідальним редактором заснованого ним міжнародного журналу "Германістика в Україні", Головою Українського термінологічного товариства, членом Вченої ради КНУ ім. Шевченка та членом кількох спеціалізованих вчених рад. Визнанням його міжнародного авторитету в науковій діяльності служать ті факти, що професор Кияк був Головою Інституту Центральної Європи, почесним доктором Інституту придунайських країн і Центральної Європи (Австрія), надзвичайним професором Українського Вільного Університету (Німеччина), почесним професором Чернівецького національного університету. Професор

Кияк нагороджений орденом "За заслуги" III ступеня, мав звання "Відмінник народної освіти". У 2013 р. його обрали академіком Академії наук вищої школи України.

Що крилося за цими високими посадами? Багаторічна наполеглива праця, самовіддача, залізна дисципліна і вимогливість до самого себе, широчезна обізнаність і начитаність, здатність поставити і вирішити важливу проблему, вміння повести за собою інших.

Т.Р. Кияк – автор більше 225 опублікованих праць: монографій, словників, наукових статей. Його головні монографії присвячені термінології: "Мотивированность лексических единиц" (Львів, 1988), "Лингвистические аспекты терминоведения" (Київ, 1989), "Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти" (Київ, 2000), а підручники – перекладові: "Теорія і практика перекладу. Німецька мова" (Вінниця, 2006), "Перекладознавство (німецько-український напрям)" (Київ, 2010). До сімдесятиріччя професора вийшла друком книга "Ми не лукавили з тобою" (Чернівці, 2014) з основними науковими та публіцистичними статтями проф. Кияка. Під його керівництвом захищено понад 30 кандидатських дисертацій та три докторські.

Хочеться окреслити кілька штрихів із портрета, показових для роботи справжнього науковця, викладача, керівника.

Тарас Романович Кияк був нашим першим викладачем німецької мови та куратором першого курсу. Ми були настільки захоплені його німецькою, його хистом викладача,

що вважали себе щасливчиками, які опинилися під крилом харизматичної особистості. Особливо ж, коли куратор повів нас у Карпати. Виявилося, що йому знайома кожна стежина, він чудово

співає і грає на гітарі, знає безліч українських пісень, може годинами невтомно чимчикувати з важким рюкзаком, а потім легко, наче граючись, експромтом складати дотепні вірші про кожного з нас. Нас дивували його ерудованість, сила духу, почуття гумору. Такі походи не тільки згуртували наш перший курс, не тільки залишилися у пам'яті чудовою згадкою, але й підсвідомо спонукали нас у майбутньому наслідувати свого професора. Багато випускників нашого курсу працюють нині викладачами, дехто з нас також роками водив вже наших студентів у гори, ми також намагаємося усіма силами не лише вчити, але й кувати з наших студентів людей із активною життєвою позицією, патріотів, ерудованих і добросовісних науковців.

Тож він був і залишається нашим Вчителем. Пам'ять про нього живе в наших серцях.

Надійшла до редколегії 07.12.18

ОРИГІНАЛІ І ПЕРЕКЛАДИ

UDC 81'42

Henri Boyer, docteur en sciences du langage, professeur émérite
Université Paul-Valéry, Montpellier III,
DIPRALANG-EA 739) (France)

NATIONALISME LINGUISTIQUE ET REPRÉSENTATIONS SOCIOLINGUISTIQUES EN DÉBAT. LA SOCIOLINGUISTIQUE CATALANE FACE À LA PERSPECTIVE INDÉPENDANTISTE

La Catalogne, où la langue est le marqueur identitaire par excellence, présente un cas historique intéressant de construction et de diffusion d'une idéologie linguistique singulière: le nationalisme linguistique, dont la sociolinguistique catalane a été et reste pour une large part l'un des vecteurs.

Cette contribution s'intéresse à une polémique sociolinguistique au travers de deux discours inscrits dans un moment historique à teneur nationalitaire proclamée de la Catalogne (le "procès" vers l'instauration d'une République catalane indépendante). La confrontation des deux discours permet d'observer une dynamique identitaire à l'œuvre et la manifestation dialogique de représentations sociolinguistiques esquissant deux cas de figure glottopolitique.

Mots-clés: *représentation sociolinguistique, identité nationale, nationalisme linguistique, catalan, castillan*

I. Représentation, idéologie (préalables notionnels)

1. De la représentation...

Comme je l'ai exposé ailleurs ailleurs [Boyer, 1990; 2003] je considère la *représentation (ethno)(socio)linguistique* comme une catégorie particulière de *représentation sociale*, qui traite un objet social polymorphe mais central dans les sociétés humaines, qu'elles coïncident ou non avec une communauté linguistique: le langage, en particulier sous les auspices de la/des langue(s) en usage dans lesdites sociétés, "[placée(s)] au cœur d'un grand nombre d'interactions" et immanquablement "[enjeu(x)] de pouvoir" "[Rouquette et Rateau 1998, 20; Bourdieu, 1982]. C'est particulièrement le cas lorsque la langue est un *marqueur identitaire* fort voire le marqueur identitaire par excellence au sein d'une communauté ou d'un groupe

linguistique, comme on peut l'observer dans les cas de construction et de diffusion d'une *idéologie linguistique* singulière: le *nationalisme linguistique* [Boyer, 2008].

Précisément dans un tel contexte certains événements à teneur nationalitaire proclamée et à projection institutionnelle affichée sont pourvoyeurs de discours dans lesquels les *représentations ethno-sociolinguistiques* se manifestent dans un cadre fortement dialogique.

2. ...A l'idéologie: (brève) définition

On entend ici par *idéologie* une construction socio-cognitive spécifique, regroupant un ensemble plus ou moins fermé de représentations: une construction généralement de nature coercitive (qu'elle soit ostensible ou occultée) et à vocation hégémonique, proposant une certaine vision (de l'organisation de la société/des relations entre les individus et entre les peuples/de telle communauté linguistique ...) susceptible de légitimer des discours performatifs et normatifs et des pratiques individuelles ou/et des actions collectives ayant un fort impact au sein de la société concernée ou face à une autre / d'autre(s) société(s), dans la perspective de l'avènement d'un nouvel ordre des choses ou du maintien d'un existant déclaré menacé. En définitive, le plus souvent, de la conquête, de l'exercice ou du rejet d'un pouvoir (politique, économique, culturel...) [Boyer, 2003].

T. A. Van Dijk, qui définit également les idéologies comme des "systèmes de croyances", "un type de cognition sociale partagée", précise à juste titre que dans la mesure où "aussi bien les groupes dominants que les non-dominants peuvent avoir des idéologies" une théorie générale de l'idéologie "permet qu'il y ait des théories de résistance et d'opposition, et également une théorie de conflit et lutte idéologique" [Van Dijk, 2001, 38-39; je traduis]. Je considère pour ma part que le nationalisme linguistique, dont il va être question, peut être considéré dans de nombreux cas comme une contre-*idéologie diglossique*¹

3. Une idéologie: le nationalisme linguistique

Il est important de rappeler tout d'abord que deux conceptions de la nation sont traditionnellement opposées: la conception dite "révolutionnaire" ou encore "civique" "politique" à la française, et la

¹ Susceptible de contrecarrer la dynamique linguicide d'un *conflit diglossique* en faveur de la seule langue dominante [Boyer, 2005].

conception germanique, "romantique", dite encore "culturelle" ou "ethnique" [voir par ex. Hobsbawm, 1992, Baggioni, 1997; pour un correctif: Garde, 2004].

L'idéologie nationaliste

L'idéologie nationaliste, comme articulation de représentations, opère une sélection et une hiérarchisation à partir d'un ensemble de repères identitaires (le territoire, l'histoire, la langue/la culture, l'ethnie, la religion, les valeurs/les traditions collectives...). On pourra ainsi parler de nationalisme à dominante ethnique ou religieuse, ou de nationalisme à dominante culturelle, catégorie à laquelle est associé évidemment ce que l'on désigne ici par *nationalisme linguistique* et dont la Catalogne offre un exemple flagrant [Boyer, 2008], dont il sera question dans ce qui suit.

Le *nationalisme linguistique* comme *idéologie* décline un certain nombre de traits différenciateurs (identitaires) concernant la langue *nationale* (qui sont autant de *représentations ethnosociolinguistiques* de cette même langue):

- il s'agit de LA *langue historique* (endogène); c'est celle du *peuple*,
- elle est le cœur de la culture *nationale* (*littérature, folklore...*),
- elle est le plus souvent victime d'une persécution; et elle reste toujours menacée/altérée...,
- mais cependant objet de loyauté de la part de ses usagers, elle est défendue et célébrée précisément comme langue du peuple, *langue nationale*,
- elle est un puissant vecteur de résilience/de résistance collective...[pour plus de précisions voir Boyer: 2004].

Quant aux autres composants possibles du nationaliste (comme le territoire, l'histoire, les institutions historiques, les origines ancestrales, les traditions, la religion...), dans le cas du nationalisme linguistique, ils ont une importance tout à fait secondaire voire négligeable.

II. Un cas de figure de *nationalisme linguistique* en débat.

Je voudrais illustrer mon propos en sollicitant deux *discours* (de nature *épilinguistique*) inscrits dans un moment historique à teneur nationalitaire proclamée de la Catalogne, en analysant la façon dont se confirment ou se rejettent les représentations (sociolinguistiques) identitaires constitutives d'un *nationalisme linguistique*, concernant

la/les langues concurrente(s) au sein de la configuration linguistique sociétale: le catalan et le castillan.

Il s'agit, d'une part, du "Manifest del Grup Koiné" (mars-avril 2016)² (Manifeste du Groupe Koiné, désormais MK) en faveur de l'adoption du monolinguisme catalan dans la perspective de l'éventuelle instauration d'une République catalane: "Per un veritable procés de normalització lingüística a la Catalunya independent" (Pour une véritable normalisation linguistique en Catalogne indépendante) (signé par 275 linguistes, sociolinguistes, enseignants, écrivains, traducteurs, juristes...), un manifeste qui s'inscrit dans une large controverse au sein du souverainisme catalan, dont la presse a été évidemment le principal support [Sendra et Vila, 2016]³.

Il s'agit d'autre part d'une prise de position sinon hostile du moins très réservée par rapport à ce manifeste, émanant d'un groupe de quinze sociolinguistes catalans (et catalanistes par ailleurs)⁴.

² Il a été publié dans la presse de Barcelone: voir *El Periódico*, 1er avril 2016: "Manifest del Grup Koiné a favor del català com a única lengua Oficial" (versión en línea: <https://www.elperiodico.cat/ca/politica/20160401/grup-koiné-manifest-catala-unica-llengua-oficial-5018986>). Il avait été présenté lors d'un acte public à l'Université de Barcelone le 31 mars. Dans ce qui suit je citerai ce texte en le traduisant du catalan. Pour ne pas alourdir cette contribution, je ne reproduirai pas le texte original. Il en sera de même plus loin pour le discours qui s'oppose au Manifest del Grup Koiné.

³ Il n'est pas question ici de développer toutes les péripéties et les attendus du fameux "Procès de Transició Nacional" (Processus de Transition Nationale) conduit politiquement par la mouvance indépendantiste regroupant non seulement des partis politiques catalans de gauche et de centre-droit mais également de puissantes associations catalanistes avec comme objectif proclamé l'instauration d'une République catalane. Le déclenchement de ce qu'on a appelé en Espagne "la crise catalane" peut être daté de juin 2010 lorsque le Tribunal Constitutionnel espagnol a censuré un certain nombre de dispositions du deuxième Statut d'Autonomie de la Catalogne, concernant tout particulièrement l'enseignement de la langue catalane, statut voté et entré en vigueur en 2006. La réaction collective de protestation face à cette décision ("*sentència*") a été immédiate et massive. Certes d'autres motifs de récrimination anti-Etat espagnole se sont greffés sur la revendication linguistique au fil des années qui ont précédé l'acte de proclamation par le Parlement et le Gouvernement autonomes de l'indépendance de la Catalogne en 2017, dûment réprimé par Madrid, mais on peut dire que c'est bien la question linguistique qui a été le moteur de la montée en puissance du souverainisme catalan. Sur cette question dans l'histoire, au présent et pour l'avenir, voir Deulonder i Camins 2015.

⁴ Voir www.ara.cat, 5 avril 2016

Les deux discours sont ancrés dans un contexte de lutte idéologique au sein de la Communauté autonome de Barcelone (et pas seulement des sociolinguistes ou de la classe politico-médiatique) dans laquelle un *bilinguisme* plus ou moins *diglossique* a été et reste (dans une certaine mesure) en vigueur. Il est bon cependant de préciser que la Catalogne a incontestablement reconquis depuis la fin du franquisme, grâce à une politique linguistique institutionnelle volontariste et vigoureuse⁵, une certaine plénitude des usages sociétaux du catalan, dominé pendant des siècles par le castillan et singulièrement durant la période franquiste [Benet, 1979, Boyer, 1991]. Cette reconquête progressive du statut et des fonctions sociales d'une langue de plein exercice a conduit Joshua A. Fishman à diagnostiquer un retournement de situation [Fishman, 1991] qu'on peut considérer (en restant cependant prudent) comme une étape importante vers l'instauration d'un *bilinguisme sociétal non diglossique* [Boyer, 2017].

La confrontation des deux discours permet d'observer une dynamique identitaire à l'œuvre et la manifestation dialogique de représentations sociolinguistiques esquissant deux cas de figure glottopolitique:

- l'un, monolingviste, réticent quant au traitement sociétal égalitaire des deux langues coexistantes (et dans une certaine mesure encore *en conflit*),

- l'autre acceptant et même célébrant le bilinguisme (et le plurilinguisme) comme solution équitable.

Le MK réaffirme d'entrée de jeu la préséance de la langue catalane (et des représentations identitaires la concernant): il s'agit de la "langue endogène du territoire catalan", de la "langue dans laquelle a toujours parlé le peuple catalan".

A propos du rapport problématique entre le catalan et le castillan au sein de la société catalane, le MK dénonce (comme il se doit) le "processus de domination politico-linguistique", la "bilinguisation forcée de la population". Le constat est accusateur: le castillan "dispute coercitivement [au catalan] [le] statut de langue territoriale". Il est question d' "usage subordonné du catalan au castillan" et de "substitution de la langue du pays par la langue imposée par l'Etat". Ce qui entraîne la "dégradation structurale du catalan".

⁵ Conduite par les nationalistes au pouvoir pendant plusieurs décennies.

Une observation ne manquera pas de faire polémique: le castillan est la "langue de l'immigration" (une immigration encouragée par l'Etat espagnol, singulièrement sous le franquisme), qui usurpe le "rôle de langue du pays, de langue nationale"...

Evidemment le bilinguisme généralisé de la Communauté Autonome, qui est une donnée macrosociolinguistique incontestable (malgré la priorité donnée institutionnellement au catalan depuis au moins la Loi de politique linguistique de 1998), est dénoncé comme résultat d'une "idéologie politique" néfaste: l' "idéologie bilinguiste" qui n'est rien d'autre que l' "occultation et [la] légitimation de la subordination d'une langue [le catalan] à l'autre [le castillan] et ainsi du processus de substitution linguistique que subit la société catalane " ⁶.

Quant aux objectifs glottopolitiques fixés par le MK, fondés sur le principe selon lequel le problème linguistique est "peut-être le plus important de l'Etat dans la nouvelle République à construire", ils sont clairs: "renverser la pratique de la subordination systématique et généralisée de l'usage du castillan à l'usage du catalan" en "[créant] un large mouvement citoyen pour une authentique *normalisation linguistique*"⁷. On en appelle à la loyauté linguistique pour établir un monolinguisme institutionnel.

Des réactions et en particulier des objections ont évidemment suivies la diffusion du MK. Il est important de souligner ici que le catalanisme n'a pas toujours été majoritairement indépendantiste et que si cette orientation en faveur d'une République catalane semble avoir pris le dessus ces dernières années, provoquée en grande partie par des interventions hostiles de l'Etat espagnol, les tenants et défenseurs de la "*convivència*" (de l'entente, du vivre ensemble)

⁶ On retrouve ici un attendu qui a force de loi pour la grande majorité des sociolinguistes catalans: la dénonciation, inaugurée par Ll. V. Aracil, l'un des pères fondateurs de la sociolinguistique catalane, dans le cas d'un conflit diglossique tel que le vivait le domaine catalan durant le franquisme, du "bilinguisme comme mythe", c'est-à-dire comme leurre car occultant la réalité du conflit et son issue prévisible: la *substitution* de la langue dominée (le catalan) par la langue dominante (le castillan) [Aracil, 1982, 39–57].

⁷ On sait que le concept de "normalisation linguistique" est un concept-clé de la sociolinguistique catalane. Elle est l'objectif assigné à la politique linguistique dans sa tâche de reconquête des usages perdus au cours du processus de *minoration*, inéluctable dans une situation de domination et de subordination ([Boyer, 1991].

traditionnellement célébrée en Catalogne, de même que ceux qui répugnent à faire sécession (tout en restant attachés à la langue et à la culture catalanes), même s'ils partagent pour la plupart le diagnostic historique de domination, ne considèrent pas l'instauration d'un monolinguisme officiel comme la bonne solution concernant la question linguistique, laquelle a été en 2010, comme on l'a dit plus haut, le déclencheur de la revendication souverainiste qui a conduit à la proclamation unilatérale (en 2017) de la République catalane.

L'une des réactions critiques les plus intéressantes au MK, est certainement celle d'un groupe de sociolinguistes reconnus qui, sous le titre de "Precisions al manifest del Grup Koiné" (Précisions concernant le manifeste du Groupe Koiné), publiait quasi immédiatement une série d'observations qui vont à l'encontre de l'idéologie linguistique exprimée dans le MK.

Ils reprochent à ce manifeste de méconnaître la "complexité catalane" qui "inclut le caractère bilingue de ses citoyens". L'opposition est frontale: pour les signataires de "Precisions..." le *bilinguisme* n'est pas un handicap: c'est une "valeur ajoutée" Pour eux, "normalisation" ne signifie pas forcément "monolinguisme". Car "le bilinguisme n'est pas la *cause* de la substitution "même s'ils reconnaissent, en sociolinguistes *catalans*, que "le bilinguisme social généralisé est une *condition* pour la substitution linguistique".

Ils s'opposent également à la représentation réductrice de l'*immigration* hispanophone en Catalogne: elle n'a pas été un "instrument involontaire de colonisation linguistique" car "des centaines de milliers de personnes de langue castillane [...] ont participé activement à la normalisation du catalan". Cependant ils sont d'accord pour "accorder à la langue catalane sur son territoire séculaire une légitimité spéciale"... Il y a donc dans la prise de position de ce collectif de sociolinguistes malgré tout souverainistes une réticence à cautionner un nationalisme linguistique qui fait de la seule langue catalane LE marqueur identitaire de la société catalane.⁸

⁸ Cf. Communication personnelle dans laquelle Miquel Angel Pradilla, co-signataire des "Precisions..." (4 juin 2018) a bien voulu me donner un certain nombre de précisions concernant la réaction critique en direction du MK.

En fait ces deux interventions discursives (on pourrait leur adjoindre maints textes de même teneur⁹) illustrent l'affrontement entre deux positions concernant la place de la question linguistique et le statut du castillan face au catalan dans la construction idéologique catalaniste. Sendra et Vila (2016) analysent ainsi la "mutation idéologique [qui s'est] produite au sein de l'indépendantisme à la fin des années 90 et au début des années 2000" [Ibid, 34] : pour ces chercheurs il se serait produit un "bascullement de la primauté de la *nation* au profit de *l'Etat*" [Ibid, 35]. D'où l'officialisation projetée du bilinguisme catalan-castillan comme *valeur sociale ajoutée* et l'éloge de l'interculturalité... En fait l'hypothèse avancée pointerait un déclin de l'idéologie nationaliste (du *nationalisme linguistique*) donc de la conception du processus d'indépendance comme "processus de restitution de la souveraineté et restauration de la nation" et en contrepartie une montée en puissance du projet de "création d'un pays neuf à partir de la population actuelle" [Ibid, 45]. En quelque sorte comme si la conception civique de la nation prenait le pas sur la conception culturelle-linguistique. Il est permis de voir là une révision du paradigme représentationnel au sein du souverainisme qui ne serait pas sans incidence glottopolitique à moyen et à long terme en Catalogne, indépendante ou pas.

* * *

Je conclurai (provisoirement) par un questionnement : assiste-t-on en Catalogne sinon à la fin du moins à un certain déclin du *nationalisme linguistique* tel qu'il a émergé à la fin du XIXe siècle et s'est développé au cours du XXe, issu d'une revendication politico-économique et culturelle de la bourgeoisie catalane, assumée par d'autres couches de la société, ou s'agit-il simplement d'un aménagement (consenti par réalisme socio-politique ou motivé par une légitime disposition sociolinguistique à la pluralité linguistique et

⁹ Voir par ex. E. Voltas (2012), "En castellà també, sisplau", *Ara*. (www.ara.cat/premium/opinio/castella-tambe-sisplau_0_6533344661.html). Un ouvrage a un statut médiatique un peu à part dans le panorama polémique dont il est question ici avec un titre éloquent: P. Vidal (2015), *El bilingüisme mata*, Barcelona, Edicions 62.

au compromis glottopolitique) d'un nationalisme linguistique par principe monolingviste, débouchant sur un souverainisme bilingviste?

Il n'est pas certain que cette dernière option soit majoritaire au sein de la corporation des sociolinguistes catalans, célébrant traditionnellement la *nation catalane*, via les "Països catalans" c'est-à-dire l'ensemble des territoires de l'aire historiquement de langue catalane¹⁰... Certes il n'est pas non plus certain que l'instauration (et pas seulement la proclamation) d'une République catalane, qu'elle ait comme seule langue nationale le catalan ou qu'elle accepte l'institutionnalisation du bilinguisme catalan-castillan, soit vraiment imminente...

LITTÉRATURE

1. Aracil Lluís V. *Papers de sociolingüística* / V. Aracil Lluís. – Barcelona: Edicions de la Magrana, 1982.
2. Baggioni Daniel. *Langues et nations en Europe* / Daniel Baggioni. – Paris : Payot et Rivages, 1997.
3. Benet Josep. *Catalunya bajo el régimen franquista* / Josep Benet. – Barcelona: Editorial Blume, 1979.
4. Boyer Henri. Matériaux pour une approche des représentations sociolinguistiques // *Langue française* 85. 1990. – P. 102–124.
5. Boyer Henri. *Langues en conflit* / Henri Boyer. – Paris : L'Harmattan, 1991.
6. Boyer Henri. Ni concurrence, ni déviance : l'unilinguisme français dans ses œuvres / *Lengas* n° 48. – 2000. – P. 89–101.
7. Boyer Henri. *De l'autre côté du discours. Recherches sur le fonctionnement des représentations communautaires* / Henri Boyer. – Paris : L'Harmattan, 2003.
8. Boyer Henri. *Langue et nation : le modèle catalan de nationalisme linguistique* // *Mots. Les langages du politique* n° 74. – 2004. – ENS Editions. – P. 27–42.
9. Boyer Henri. *Représentations linguistiques et idéologisation des conflits diglossiques* // Dans : L. Jagueneau Coord.: *Images et dynamiques de la langue*. – Paris : L'Harmattan, 2005. – P. 13–25.
10. Boyer Henri. *Langue et identité. Sur le nationalisme linguistique* / Henri Boyer. – Limoges : Lambert Lucas, 2008.
11. Boyer Henri. "Vous venez d'où pour avoir cet accent ?" La communauté linguistique comme marché soumis à l'imaginaire de la communauté // *Lengas. Revue*

¹⁰ Situés en Espagne, en France et en Italie: la Communauté Autonome de Catalogne, la Communauté valencienne, les Iles Baléares, la Principauté d'Andorre, une zone linguistique de la Communauté d'Aragon: la *Franja*, l'*Alguer* en Sardaigne et le Roussillon en France.

de sociolinguistique, 77. – 2015 // <http://journals.openedition.org/lengas/868> ; DOI : 10.4000/lengas.868

12. Boyer Henri. A quelles conditions un bilinguisme sociétal institutionnel peut-il être non-diglossique // Dans : M. Dokhtourichvili, J. Boissonneault et A. Reguigui dir. Les langues et leurs territoires. Entre conflit et cohabitation, Human Sciences Monograph Series 19, Série Monographique en sciences humaines 19, Sudbury, Ontario, Canada, 2017. – P. 21–40.

13. Deulonder i Camins Xavier. Les llengües a la República de Catalunya. Una deliberació / Deulonder I Camins Xavier. – Barcelona: Llibres de l'Index, 2015.

14. Fishman Joshua A. Reversing Language Shift. Theorical and empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages / Fishman Joshua A. – Cleveland: Multilingual Matters, Ltd, 1991.

15. Garde Paul. Le discours balkanique. Des mots et des hommes / Garde Paul. – Paris : Fayard, 2004.

16. Hobsbawm Eric. Nations et nationalismes depuis 1780 / Hobsbawm Eric. – Paris : Gallimard, 1992.

17. Sendra Montserrat, VILA F. Xavier. L'estatus de les llengües a la República Catalana: una breu anàlisi del desenvolupament del debat // Els Marges 108. – 2016. – P. 33–50.

18. Van Dijk T. A. Un estudi lingüístic de la ideologia? // Dans : T. Mollà (éd.): Ideologia y conflicte lingüístic. – Alzira: Edicions Bromera, 2001. – P. 33–56.

Надійшла до редколегії 06.11.18

Henri Boyer, PhD, Emeritus professor
Paul-Valéry Montpellier 3 University, DIPRALANG-EA 739 (France)

LINGUISTIC NATIONALISM AND SOCIOLINGUISTIC REPRESENTATIONS IN DEBATE. CATALAN SOCIOLINGUISTICS FACING THE INDEPENDENTIAL PERSPECTIVE

Catalonia, where language is the identity marker par excellence, presents an interesting historical case of construction and diffusion of a particular linguistic ideology: linguistic nationalism, of which Catalan sociolinguistics has been and largely remains one of the vectors.

This contribution focuses on a sociolinguistic polemic through two discourses inscribed in a historical moment with a declared nationalitarian content in Catalonia (the "process" towards the establishment of an independent Catalan Republic). The confrontation of the two discourses makes it possible to observe an identity dynamic at work and the dialogical manifestation of sociolinguistic representations sketching out two glottopolitical scenarios.

Key words: sociolinguistic representation, national identity, linguistic nationalism, Catalan, Castilian.

А. Буайс, д-р лінгв. наук, засл. проф.
Університет імені Поля Валері, Монпельє 3,
DIPRALANG-EA 739 (Франція)

**ПРО МОВНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ
ТА СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ.
КАТАЛАНСЬКА СОЦІОЛІНГВІСТИКА
В КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВИ ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ**

Каталонія, де мова - це основний маркер ідентичності, є прикладом цікавої історичної ситуації появи та поширення мовної ідеології особливого типу: мовного націоналізму, одним із важелів якого була і значною мірою продовжує лишатись каталанська соціолінгвістика.

Дану розвідку присвячено соціолінгвістичній полеміці на основі двох типів дискурсів, що вписуються в певний історичний момент з проголошенням націоналітарним спрямуванням у Каталонії ("процес" становлення Незалежної каталанської республіки). Співставлення цих двох типів дискурсу дозволяє розглянути динамічний процес еволюції ідентичності та діалогічне функціонування соціолінгвістичних репрезентацій, що віддзеркалює обидві глотополітичні ситуації.

Ключові слова: соціолінгвістична репрезентація, національна ідентичність, мовний націоналізм, каталанська мова, кастильська мова.

А. Буайс, д-р лінгв. наук, засл. проф.
Університет імені Поля Валері, Монпельє 3,
DIPRALANG-EA 739 (Франція)

**ПРО ЯЗЫКОВОЙ НАЦИОНАЛИЗМ
И СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ.
КАТАЛАНСКАЯ СОЦИОЛИНГВИСТИКА В КОНТЕКСТЕ
ПЕРСПЕКТИВЫ ПРОВОЗГЛАШЕНИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ**

Каталония, где язык выступает основным маркером идентичности, представляет собой пример интересной исторической ситуации появления и распространения языковой идеологии особенного типа: языкового национализма, одним из векторов которого была и в значительной степени продолжает оставаться каталанская социолингвистика.

Данное исследование посвящено социолингвистической полемике на основе двух типов дискурсов, присущих определенному историческому моменту с провозглашенным националитарным направлением в Каталонии ("процесс" провозглашения Независимой каталанской республики). Сопоставление этих двух типов дискурсов позволяет рассмотреть динамический процесс эволюции идентичности и диалогическое функционирование социолингвистических репрезентаций, отображающее обе глоттополитические ситуации.

Ключевые слова: социолингвистическая репрезентация, национальная идентичность, языковой национализм, каталанский язык, кастильский язык.

А. Буайє, д-р лінгв. наук, проф.
Університет імені Поля Валері, Монпельє III,
DIPRALANG-EA 739 (Франція).

Переклад виконала Т. В. Угрин, д-р Університету Монпельє III,
канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

ПРО МОВНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ ТА СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КАТАЛАНСЬКА СОЦІОЛІНГВІСТИКА В КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВИ ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

I. Репрезентація, ідеологія (огляд понять)

1. Від репрезентації...

Як я вже писав раніше [Boyer, 1990; 2003], я розглядаю *(етно)(соціо)лінгвістичну репрезентацію* як окрему категорію *соціальної репрезентації*, що *стосується* поліморфного соціального об'єкту, який водночас є вагомим для спільнот людей, незалежно від того, чи йдеться про мовну спільноту, чи ні: мовлення, зокрема у співвідношенні з мовою(ами), що використовує(ю)ться в цих спільнотах, "[перебуває(ють)] в центрі численних інтеракцій" та неминуче виступає(ють) "[об'єктом(ами)] владних відносин" "[Rouquette et Rateau, 1998, 20; Bourdieu, 1982]. Зокрема, це стосується випадків, коли мова виступає важливим *маркером ідентичності*, чи то пак *єдиним* істинним маркером ідентичності, у мовній спільноті або групі, як це відбувається в ситуаціях появи та поширення особливого виду *мовної ідеології* – *мовного націоналізму* [Boyer, 2008].

Саме в такому контексті деякі події, що носять націоналітарний характер та мають на меті здобуття незалежності, уможливають появу дискурсів, у яких *етносоціолінгвістичні репрезентації* виринають у вкрай діалогічних ситуаціях.

2. ...до ідеології: (коротке) визначення

У даній розвідці *ідеологія* розглядається як особлива соціо-когнітивна конструкція, до більш чи менш закритого складу якої входить низка репрезентацій: як правило, ця конструкція носить примусовий характер (очевидний чи прихований), насаджується

та пропагує певний погляд (на організацію суспільства/відносини між індивідами і народами/певну мовну спільноту тощо), що може обґрунтувати перформативні та нормативні дискурси та індивідуальні практики або/та колективні дії, що мають значний вплив у межах даного суспільства або відносно іншого суспільства (інших суспільств) у перспективі утвердження нового порядку або підтримання старого, який, як вважається, перебуває під загрозою. Врешті-решт, найчастіше йдеться про завоювання, втілення або несприйняття влади (політичної, економічної, культурної тощо) [Boyer, 2003].

Т.А. ван Дейк, який визначає ідеології також як "системи вірувань", "різновид спільної соціальної когніції", доречно зазначає, що оскільки "як домінуючі, так і недомінуючі групи можуть мати свої ідеології", загальна теорія ідеології "уможливлює існування теорій опору та протидії, а також теорії конфлікту та ідеологічної боротьби" [Van Dijk, 2001, 38-39; мій переклад]. Зі свого боку, я вважаю, що мовний націоналізм, про який йтиметься далі, можна розглядати в багатьох випадках як контр-ідеологію *диглосії*¹¹.

3. Ідеологія мовного націоналізму

В першу чергу варто нагадати, що дві концепції нації є традиційно протилежними: так звана "революційна" або "громадянська" "політична" концепція у французькому стилі та германська концепція, "романтична", яку ще називають "культурною" або "етнічною" [див. наприклад: Hobsbawm, 1992, Baggioni, 1997; pour un correctif: Garde, 2004].

Націоналістична ідеологія як система репрезентацій є результатом відбору та встановлення ієрархії на основі сукупності маркерів ідентичності (територія, історія, мова/культура, етнос, релігія, цінності/колективні традиції тощо). Таким чином, можна вести мову про націоналізм з етнічною чи релігійною домінантою або про націоналізм з культурною домінантою, категорію, до якої, звісно ж, входить те, що визначається в цій роботі як *мовний націоналізм*, яскравим прикладом чого виступає Каталонія [Буайє, 2008], про яку йтиметься нижче.

¹¹ Що може протидіяти вбивчій мовній динаміці, яка виникає у межах *диглосичного конфлікту* на користь єдиної домінуючої мови [Boyer, 2005].

Мовний націоналізм як ідеологія спирається на низку диференціативних рис (пов'язаних з ідентичністю) стосовно *національної мови* (які і є *етносоціолінгвістичними репрезентаціями* цієї мови):

- йдеться про мову історичну (ендогенну), мову народу;
- вона є серцем *національної культури* (*літератури, фольклору* тощо);
- найчастіше вона є жертвою переслідувань і досі перебуває під загрозою/знає видозмін тощо;
- проте носії цієї мови віддані їй, захищають та шанують її саме як мову народу, *національну мову*;
- вона виступає вагомим вектором колективної непокори/опору тощо (детальніше див. Boyer, 2004).

Що стосується інших можливих компонентів націоналізму (як-от територія, історія, історичні інститути, походження предків, традиції, релігія тощо), у ситуації мовного націоналізму вони дійсно мають вторинне значення або взагалі не беруться до уваги.

II. Огляд окремої ситуації *мовного націоналізму*

Я хотів би проілюструвати свої слова прикладами двох *дискурсів* (*епілінгвістичної* природи), що вписуються в історичний період з проголошеним націоналітарним спрямуванням у Каталонії, аналізуючи в який спосіб підтверджуються або заперечуються пов'язані з ідентичністю (соціолінгвістичні) репрезентації, що виступають складовими *мовного націоналізму* та стосуються конкуруючої(их) мов(и) в межах даної соціальної та мовної конфігурації, а саме каталанської та кастильської мов.

З одного боку, йдеться про "*Manifest del Grup Koiné*" (березень-квітень 2016)¹² (Маніфест Групи Коїне, далі МК), що підтримує встановлення каталанського монолінгвізму в перспективі можливого утворення Каталанської республіки: "*Per un*

¹² Його було опубліковано у барселонській пресі: див. *El Periòdico* від 1 квітня 2016: "*Manifest del Grup Koiné a favor del català com a única lengua Oficial*" (он-лайн версія: <https://www.elperiodico.cat/ca/politica/20160401/grup-koine-manifest-catala-unica-llengua-oficial-5018986>). Його було публічно проголошено в Барселонському Університеті 31 березня. Далі я цитуватиму цей текст, перекладаючи його з каталанської. Аби не ускладнювати дану розвідку, я не надаватиму тексту оригіналу. Те саме стосуватиметься й дискурсу, який протистоїть Маніфесту Групи Коїне.

veritable procès de normalització lingüística a la Catalunya independent" ("За справжню мовну нормалізацію в незалежній Каталонії") (підписаний 275 лінгвістами, соціолінгвістами, викладачами, письменниками, перекладачами, юристами тощо), маніфест, який вписується в ширшу полеміку в межах руху за суверенітет Каталонії, що, цілком очевидно, в першу чергу спирався на пресу [Sendra et Vila, 2016]¹³.

З іншого боку, йдеться про якщо й не ворожу, то принаймні дуже стриману позицію відносно цього маніфесту, яку займає група з п'ятнадцяти каталанських (і, до слова, каталаністичних) соціолінгвістів¹⁴.

Обидва дискурси вписуються в контекст ідеологічної боротьби всередині Автономної спільноти Барселони (і не лише серед соціолінгвістів чи політико-медійного класу), в межах якої існував і (певною мірою) продовжує існувати більш чи менш *диглосійнийбілінгвізм*. Варто, однак, зазначити, що з часів франкізму Каталонія беззаперечно відновила – завдяки рішучій та чіткій інституційній мовній політиці¹⁵ – певну повноту соціального функціонування каталанської мови, над якою століттями домінувала кастильська, зокрема у франкістський [Benet, 1979, Boyer, 1991].

¹³Я не описуватиму в цій роботі всі обставини та юридичне підґрунтя відомого "*Procès de Transició Nacional*" (Процесу Національного Перетворення), втіленого у політичній сфері представниками руху за незалежність, до складу якого увійшли не лише каталанські політичні партії лівого та правополітичного спрямування, а й впливові каталаністичні асоціації, що мали на меті створення Каталанської республіки. Початок того, що в Іспанії називають "каталанською кризою", можна датувати червнем 2010 року, коли Конституційний суд Іспанії відхилив низку положень другого Статуту Каталонської Автономії (прийнятого та чинного з 2006 року), зокрема щодо викладання каталанської мови. Колективна реакція протесту щодо цього рішення ("*sentència*") була негайною та масовою. Звісно, впродовж років, що передували акту проголошення парламентом та урядом Автономії незалежності Каталонії в 2017 році, що був правомірно придушений Мадридом, до мовних вимог додалися й інші мотиви для звинувачень Іспанської держави. Проте можна сказати, що саме мовне питання стало рушійною силою для поширення ідеї здобуття Каталонією суверенітету. Щодо цього питання в історичному аспекті, в наш час і відносно майбутнього див. Deulonder i Camins 2015.

¹⁴ Див. www.ara.cat, 5 квітня 2016.

¹⁵ Що проводилась націоналістами при владі впродовж кількох десятиліть.

Це поступове відновлення статусу і соціальних функцій повноцінної мови дозволило Джошуа А. Фішману зробити висновок про різку зміну ситуації [Fishman, 1991], яку можна вважати (звісно, з певною обережністю) важливим етапом встановлення *соціального недиглосійного білінгвізму* [Boyer, 2017].

Співставлення цих двох типів дискурсу дозволяє розглянути динамічний процес еволюції ідентичності та діалогічне функціонування соціолінгвістичних репрезентацій, що віддзеркалює обидві глотополітичні ситуації:

- першу, монолінгвістичну, де заперечується рівноправне соціальне сприйняття двох співіснуючих мов (які, певною мірою, й досі є *конфліктуючими*);

- другу, що приймає і навіть пропагує білінгвізм (та плюрілінгвізм) як зважене рішення.

МК одразу постулює першість каталанської мови (та ідентичнісні репрезентації стосовно неї): йдеться про "ендогенну мову каталанської території", про "мову, якою завжди розмовляв каталанський народ".

Що ж до проблемного співіснування каталанської та кастильської мов у каталанському суспільстві, МК викриває (як і годиться) "процес політико-мовного домінування", "нав'язування населенню білінгвізму". Констатація фактів носить викривальний характер: кастильська мова "примусово відстоює [у каталанської] статус територіальної мови". Йдеться про "підпорядкування каталанської кастильській" та про "заміну місцевої мови мовою, нав'язаною державою". Що призводить до "структурної деградації каталанської мови".

Ще одне зауваження є предметом полеміки: кастильська мова є "мовою імміграції" (імміграції за сприяння іспанської держави, а особливо за часів франкізму), що присвоює собі "роль місцевої мови, національної мови"...

Безумовно, узагальнений білінгвізм Автономної спільноти, який є беззаперечним макросоціолінгвістичним фактом (незважаючи на пріоритет, інституційно наданий каталанській мові як мінімум Законом про мовну політику 1998 року) викривається як результат згубної "політичної ідеології": "ідеології білінгвізму", яка є ні чим іншим, як "приховуванням та легітимізацією

субординації однієї мови [каталанської] іншій [кастильській] і, тим самим, процесу мовної субституції, нав'язаної каталанському суспільству"¹⁶.

Чіткими є і глотополітичні цілі, окреслені МК та засновані на принципі, згідно якого мовна проблема є "ймовірно найважливішою на державному рівні для нової Республіки, яку треба побудувати": "змінити практику системного та узагальненого використання кастильської мови на користь каталанської", "створюючи масовий громадянський рух задля автентичної *мовної нормалізації*"¹⁷. Лунає заклик до відданості мові з метою встановлення інституційного монолінгвізму.

Звісно, оприлюднення МК призвело до певних реакцій, зокрема до несприйняття. Тут варто підкреслити, що каталанізм не завжди носив масово незалежнісний характер і, навіть якщо така зорієнтованість на користь Каталанської республіки нібито переважає в останні роки, що великою мірою було спровоковано ворожими втручаннями іспанської держави, поборники і захисники традиційної для Каталонії "*convivència*" (порозуміння, спільного існування), а також ті, хто виступають проти відокремлення (і водночас лишаяються відданими каталанській мові та культурі), хоча у більшості своїй і поділяють історичну думку про домінування, не вважають встановлення офіційного монолінгвізму правильним вирішенням мовного питання, яке у 2010 році, про що вже йшлося вище, послужило стимулом для руху за суверенітет, результатом якого стало одностороннє проголошення (в 2017 році) Каталанської республіки.

¹⁶Тут йдеться про судову постанову, яка має силу закону для більшості каталанських соціолінгвістів: викривання, започатковане одним із засновників каталанської соціолінгвістики Л.В. Арасілем, в ситуації диглосійного конфлікту на кшталт того, який пережила Каталонія за часів франкізму, "білінгвізму як міфу", тобто як омани, що приховує існування конфлікту та його передбачуване вирішення: *субституцію* домінованої мови (каталанської) мовою-домінантом (кастильською) [Araçil, 1982, 39–57].

¹⁷Відомо, що поняття "мовної нормалізації" є ключовим у каталанській соціолінгвістиці. Вона є ціллю мовної політики, що проводиться з метою віднайти сфери використання, втрачені внаслідок процесу *недооцінювання*, характерного для ситуації домінування та підпорядкування мов [Boyer, 1991].

Однією з найцікавіших критичних реакцій на МК стала реакція групи визнаних соціолінгвістів, які, під назвою "*Precisions al manifest del Grup Koiné*" (Уточнення щодо маніфесту Групи Коїне), майже одразу опублікували серію роздумів, що суперечать вираженій у МК мовній ідеології.

Недоліком даного маніфесту вони вважають незнання "каталанської багатогранності", яка "включає білінгвальний характер її громадян". Висловлюється протилежна думка: для співавторів "*Precisions...*" *білінгвізм* не є недоліком, це "додана вартість". На їхню думку, "нормалізація" не обов'язково означає "монолінгвізм". Оскільки "білінгвізм не є *причиною* субституції", хоча як *каталанські* соціолінгвісти вони й визнають той факт, що "узагальнений соціальний білінгвізм є *умовою* мовної субституції".

Крім того, вони виступають проти спрощеної репрезентації іспаномовної *імміграції* в Каталонії: вона не була "мимовільним інструментом мовної колонізації", оскільки "сотні тисяч носіїв кастильської мови [...] взяли активну участь в процесі нормалізації каталанської мови". В той же час вони погоджуються "надати каталанській мові особливий статус на її споконвічній території"... Таким чином, ця група соціолінгвістів, які все ж таки є поборниками суверенітету, займає стриману позицію у питанні мовного націоналізму, який перетворює каталанську мову на ЄДИНИЙ маркер ідентичності в каталанському суспільстві¹⁸.

В дійсності, обидва ці дискурси (до яких можна було б додати безліч текстів подібного спрямування¹⁹) відображають зіткнення двох точок зору щодо місця мовного питання та статусу кастильської мови відносно каталанської у структурі каталаністичної ідеології. Сендра та Віла (2016) так аналізують "зміну ідеології, [яка] відбулась в межах руху за здобуття незалежності наприкінці

¹⁸ Пор. Особиста розмова, в якій Мікель Анхель Прадїя, що також підписав "*Precisions...*" (4 червня 2018 р.), погодився надати мені низку уточнень щодо критичної реакції на МК.

¹⁹ Див. наприклад Е. Вольтас (2012), "*En castellà també, sisplau*", *Ara*. (www.ara.cat/premium/opinio/castella-tambe-sisplau_0_6533344661.html). Робота з промовистою назвою, що має особливий медійний статус у полемічній панорамі, про яку йдеться в цій розвідці: Р. Vidal (2015), *El bilingüisme mata*, Barcelona, Edicions 62.

1990-х років та на початку 2000-х" [*Ibid*, 34]: на думку цих дослідників, відбулася "заміна верховенства *нації* на користь верховенства *держави*" [*Ibid*, 35].

Звідси витікає думка про надання каталано-кастильському білінгвізму статусу *суспільно доданої вартості* та звеличення міжкультурного аспекту... Дійсно, запропонована теза так би мовити вказує на зменшення популярності ідеології націоналізму (*мовного націоналізму*) і відповідно ототожнення процесу здобуття незалежності з "процесом відновлення суверенітету та розбудови нації" і водночас на популяризацію проекту "створення нової країни на основі сучасного населення" [*Ibid*, 45]. Видається, що громадянська концепція нації певним чином взяла гору над мовнокультурною концепцією. Тут можна вбачати перегляд парадигми репрезентацій всередині руху за суверенітет, який не може не мати більш чи менш віддалених у майбутньому глотополітичних наслідків у Каталонії, незалежній чи ні.

* * *

Я (попередньо) сформулюю висновок у формі питання: чи відбувається у Каталонії процес якщо не зникнення, то принаймні занепаду *мовного націоналізму* в тій формі, в якій він з'явився наприкінці XIX століття і розвивався впродовж XX століття на основі політико-економічних та культурних вимог каталанської буржуазії, але й сприйнятий іншими верствами населення, чи йдеться просто про видозміну (засновану на соціо-політичні мотивах або вмотивовану обґрунтованою соціолінгвістичною спрямованістю до багатомовності та глотополітичного компромісу) за умовчуванням монолінгвістичного мовного націоналізму на білінгвальний суверенізм?

Не можна стверджувати, що остання думка переважає серед каталанських соціолінгвістів, які традиційно вшановують *каталанську націю* через "*Països catalans*"²⁰, тобто сукупність територій, що історично збігаються з ареалом розповсюдження каталанської мови... Водночас не можна стверджувати, що створення

²⁰ Розташовані в Іспанії, Франції та Італії: Автономна спільнота Каталонії, Спільнота Валенсії, Балеарські острови, Князівство Андорра, мовна зона Арагонської спільноти: *Franja, Alguer* в Сардинії та Русійон у Франції.

(а не лише проголошення) Каталанської республіки, незалежно від того чи вона матиме каталанську мову за єдину національну мову, чи вона введе каталано-кастильський білінгвізм, відбудеться найближчим часом...

UDC 821.161.2

Lada V. Kolomiyets, Doctor of Philology, Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

WOMEN-TRANSLATORS OF BELLES-LETTRES IN SOVIET UKRAINE OF THE 1920s–1930s: EDUCATIONAL, CULTURAL AND SOCIOPOLITICAL PROFILES

The article offers a general overview of the contribution of women into the field of literary translation in Soviet Ukraine in the 1920s-1930s. It briefly reports on their sociocultural backgrounds, political and community activities, as well as personal histories, in the spotlight of governmental regulation of literary expression. The discussion focuses on 1) the reasons for the choice of the source-language texts and authors, 2) the scope and quality of translations, 3) the sociological and esthetic analysis of translated works by the best critics of that time, and 4) the dynamics and general tendencies in translation strategies, viewed from the history-of-communism perspective.

Key words: *women-translators, belles-lettres, Soviet Ukraine, translation strategy, Ukrainian language, Russification.*

1. Introduction: What translations can tell us about the history of Communism? A leading researcher of the history of translation, Christopher Rundle, in his recent article "History through a Translation Perspective," in which he discusses the history of Italian Fascism through the prism of literary translation in Italy in the 1930s, comes to a radically innovative conclusion that "if we abandon the conventional perspectives of TS²¹ and ask ourselves not what Italian Fascism tells us about the history of translation but *what translation can tell us about the history of Fascism*, then the situation is quite different and a story emerges that makes a significant contribution to our under-

²¹Translation Studies

standing of Fascist culture and cultural policy" [Rundle 2011, 38; author's emphasis]. Reworking Rundle's idea, the historians of translation in post-Soviet countries should ask themselves not what the Soviet political regime tells them about the history of translation but *what translation can tell all of us about the history of Communism* in the 20th century. Viewed from the history-of-communism perspective, our study of translation practices and personal histories, mostly tragic ones, of women-translators in Soviet Ukraine will broaden the horizons of our understanding of both the strategies of translation and the political strategies of the Communist Party, which de facto continued Tsarist Russia's policy of the imperialistic colonization of Ukraine. Following in the steps of Rundle's view of translation as an organic part of the history of political regimes in Europe, we assume that the history of translation will give us an insight into the nature of national political governments. And the study of translations makes a particularly significant contribution to our understanding of Soviet cultural policy.

After the 2013–2014 Revolution of Dignity, a new political nation emerged in Ukraine, a nation of free Ukrainian citizens, which in many respects has finally superseded the post-*sovok* (Soviet apparatchik) hypocrite mentality, mass disillusionment, and political passivism. Ukrainian women have played a highly important role in the struggle for independence and the cultural revival of Ukraine in the 20th century, and nowadays they continue to do so, actively reshaping the image of Ukraine as a wasted post-soviet country. Even a brief excursion into the history of state-building in Ukraine will reveal a galaxy of prominent women among the ranks of literary and public figures, as well as cultural and political leaders, and recognized translators are among them.

The collapse of the Russian Empire in February 1917 triggered national liberation movements all over the former Empire. During the post-revolutionary years of the struggle for independence, or the National Liberation Movement (1917–1920), translation had been prioritized by an autonomous Ukrainian government as a highly important instrument of cultural and political survival of independent Ukraine. The moving force of national ideas had launched the processes of state-building, but it also revealed an urgent need for language-based printed production in the vernacular and, accordingly, for qualified translators.

Ukrainian women were actively filling this and other gaps in the cultural, educational, and management areas of national state-building.

According to our own research and calculations, reflected by the "Pokazhchykperekkladachiv" (Index of Translators) in our book [Kolomiyets, 2015, 319–334], of approximately 580 Ukrainian translators of belles-lettres working in the 1920s–30s, there were about 120 women (20.5 %). They mostly translated fiction – (short) stories and novels, written predominantly by Western authors. And the biggest part of their translations was aimed at young adult and teenager readers.

2. Women-translators at the vanguard of human dignity, national state-building and civilizational values. Among those women-translators who participated in the struggle for independence during the years of the Ukrainian People's Republic and were the members of its administrative apparatus, I should first mention **Liudmyla Starytska-Cherniakhivska** (who after several previous arrests was re-arrested in 1941 by the NKVD²², deported in a freight train to Kazakhstan and died en route).

Born in Kyiv in 1868, Starytska-Cherniakhivska left valuable Memoirs dedicated to outstanding Ukrainians who surrounded her from her early childhood (her father Mykhailo Starytsky – the "coryphaeus of the Ukrainian theatre," her uncle Mykola Lysenko – a distinguished composer, a close friend Lesya Ukrainka, and a literary mentor Ivan Franko, among others). At one point she remarked in her autobiography: "... Our generation was an exclusive generation: we were the first Ukrainian children. Not those children who grow up in the countryside, in the fields of natural native Ukraine. We were the children of the city, whose parents raised us as conscious Ukrainians from the cradle, for the first time, in a hostile environment (my translation. – L.K.)" [Starytska-Cherniakhivska, 1997, 32].

In 1917, Starytska-Cherniakhivska was elected to the Central Rada (Council) of the Ukrainian People's Republic. She actively participated in the establishment of the Ukrainian National Theatre Society, was a co-founder and Deputy Head of the National Council of Ukrainian Women (1919) and a member of the Bible Translation Committee.

²²The so-called People's Commissariat of Internal Affairs (in Russian: Narodnyi Komissariat Vnutrennikh Del) – a joint law enforcement agency that directly executed the will of the Communist Party.

After defeat and disbanding of the Central Rada, she worked for a while at the Ukrainian Academy of Science.

From the mid 1930s, unable to find a literary job after her first arrest and exile to the city of Stalino (now Donetsk), she worked at a sewing factory, while at the same time the Kyiv Opera House briskly staged operas with her translations: *Chio-Chio-San* (*Madame Butterfly*) by Puccini, *Aida* and *Rigoletto* by Verdi. She also translated into Ukrainian the librettos of such classical operas as *Orfeo* (*Orfeo ed Euridice*) by Gluck, *Faust* by Gounod, and *Zolotoi Petushok* (The Golden Cockerel) by Rimsky-Korsakov. The collected *Works* of Heinrich Heine and a powerful anti-war tragedy *A Family* (1916) by Fritz von Unruh appeared in her translations from German in the early 1920s.

The best-known woman-activist of the Ukrainian dissident movement and prisoner of conscience, **Nadiia Surovtseva** was arrested in the early 1930s and spent over 25 years in Soviet prisons and camps.

An international feminist activist, Surovtseva participated in over ten NGOs, in particular in the Women's International League for Peace and Freedom, and she was a delegate to the League congresses in Vienna, Dresden, Hague, Amsterdam, Paris, and Washington. She gave numerous speeches in the USA and Canada, and she also translated political literature and fiction. In the early 1920s her translations, as well as original short stories and essays, were widely published in the Ukrainian press. Among her translations of fiction printed as separate editions are the following: Charles Dickens' Christmas story *The Cricket on the Hearth*, Frances Eliza Burnett's popular children's novel *Little Lord Fauntleroy* (both published in Vienna in 1923 and 1924 respectively), Walter Scott's historical novel *Ivanhoe* (1924), and Knut Hamsun's novel *Hunger* (1928).

Other women-translators who started their public career in the pre-Bolshevik period and are worthy of a special mention, are **Natalia Romanovych**, the social activist, fiction writer and memoirist (in the late 1920s she translated the works by Thomas Mayne Reid, Émile Zola, Jules Verne, and Octave Mirbeau, while her daughter **Natalia Tkachenko-Khodkevych** translated Walter Scott's novels *Anne of Geierstein, or the Maiden of the Mist*, and *The Talisman*, published respectively in 1929 and 1930); **Maria Lysychenko**, the wife and collaborator of Dmytro Lysychenko, a popular trade union movement

leader of the time, who was arrested in 1930 and sentenced to 5 years in a "corrective-labour camp" (the further fate of the Lysychenkos is unknown), and the like.

Maria Lysychenko (1890–?) during the National Liberation Movement (1917–1920), was an activist of the local Enlightenment (Prosvita) society, a member of Ukrainian Social Democratic Labour Party (USDRP); and in 1917 she became a member of the Central Rada (Council) of the Ukrainian People's Republic. Since 1921, she lived in Kyiv and translated from English the works of Jack London, Thomas Mayne Reid (e.g., the novel *The Forest Exiles; or, The Perils of a Peruvian Family Amid the Wilds of the Amazon*, 1929), Ethel Lilian Voynich (e.g., the novel *Jack Raymond*, 1930), H. Rider Haggard (the novel *King Solomon's Mines*, 1929), and James Fenimore Cooper.

Bearing in mind the dangers of bloody obliteration of the Ukrainian national idea, the ruling Communist Party of Bolsheviks hypocritically declared government support for the Ukrainian language and its usage in all domains of social, administrative, and cultural life by launching the "Policy of Ukrainization" in 1923, which lasted until 1929 (around the time that mass repressions of the Ukrainian intellectual elite started). The 1920s have gone down in the modern history of Ukraine as the National Renaissance epoch, marked by immense enthusiasm and an upsurge in translation activities when hundreds of translations from dozens of languages were being published despite the severe systems of the bodies of political censorship.

Most of Ukrainian women-literati of that time, both elder and younger ones, genuinely believed in the success of Ukrainization Policy, and they tried to contribute to this movement as qualified translators into Ukrainian. For instance, they participated in numerous publications of the multi-volume collected works of Western authors in translation. For example, the complete 27-volume collection of the works of Jack London, published from 1927 through the early 1930s in Kyiv, included team translations by Maria and Dmytro Lysychenko, Veronika Hladka (Morozova) and Kateryna Koriakina.

The daughter of Liudmyla Starytska-Cherniakhivska, **Veronica Cherniakhivska**, and the sister of the greatest Ukrainian woman poet

LesyaUkrainka, **Olha Kosach-Kryvyniuk**, also joined the Jack London translation project.

Alongside other projects, the team translators **Veronika Hladka** and **Kateryna Koriakina** have also translated from Norwegian the novel *Mysteries* by Knut Hamsun for the two-volume edition of his "Selected Works," released by the State Publishing House of Ukraine in 1930.

Note that the public and cultural activities of those women, who had played an important role in the National Liberation Movement, became much restricted after the Bolsheviks managed to attain victory over the independent Ukrainian People's Republic, and eventually they had practically nothing else to do but to do translations, though just for the time being. This occupation was also destined to stop since their translations became more and more severely criticized in the 1930s, and later on some of them appeared in print or were reprinted without mentioning the translator's name.

For example, Olha Kosach-Kryvyniuk's translation of Guy de Maupassant's novel *Notre Cœur*, published in 1930, was attacked by the reputable reviewer Serhiy Rodzevych for its accuracy and stylistic concision (which is actually adequate to Maupassant's style!). In his commentaries, such as the one given below, an echo of the approaching cut-and-rewrite strategy in dealing with the Western classics is clearly discernable, at least to my ear: "Olha Kosach-Kryvyniuk cares about accuracy of translation, but her restricted lexical and phraseological resources do not allow her to reproduce all shades of the French text, and consequently Maupassant's lapidary, sparing and herewith juicy language withers, fades (my translation – *L.K.*)" [Rodzevych, 1930/2011, 438].

"Battle-hardened" through the attacks of Soviet critics, a new generation of the pick of the bunch literary translators appeared, and women among them, such as the teacher and writer **Hanna Kasianenko** (arrested in 1937 and sentenced to 8 years of hard labour), sisters **Liza** and **Tetyana Kardynalovskys**. The latter, being somewhat of an extraordinary personality, was also much noted for her two marriages to famous Ukrainian activists from the opposite "camps": the first one to VsevolodHolubovych, Chairman of the Council of Ministers and Minister of Foreign Affairs of the Ukrainian People's Republic in 1918, and the second one to SerhiyPylypenko, Chairman of the Union of Peasant Writers "Plow" who was executed in 1934.

Tetyana Kardynalovska mostly translated from Russian (as a language-mediator), including translations of Western classical writers such as Thomas Mayne Reid, whose novel *Osceola the Seminole, or, The Red Fawn of the Flower Land*, was published in her relay-translation in 1928.

She left two books of important memoirs: *Nevidstupnemynule* (Relentless Past), 1992, and *Zhyzn' tomunazad: Vospominaniya* (A Lifetime Ago: Memories), published posthumously in 1996.

Other 20th-century Western authors, translated by women, were mostly represented by novelists, such as Oliver Curwood, whose three narratives (*Nomads of the North*, *Kazan*, and *Baree, Son of Kazan*) weretranslated by E. Zbarska; Upton Sinclair, whose novel *A Captain of Industry* was first printed in 1920 (reprint in 1927) in Natalia Romanovych's translation and the novel *Jimmie Higgins* was translated by L. Yegorova (nowadays we practically know nothing about this woman-translator); John Dos Passos, whose novels *Manhattan Transfer* and *Three Soldiers* weretranslated by Maria Lysychenko and Hanna Kasianenko respectively.

3. The decade of the cultural renaissance (1920s) versus the decade of the great terror (1930s): literary translation policies and practices. In the twenty-year inter-war period, the field of literary translation experienced its heyday in Western Ukraine (most of whose territories passed over to Poland and the rest to Romania and Czechoslovakia in 1921), where women-translators actively participated in feminist movements. Among others, first comes to mind the outstanding woman-activist **Sofia Kulykivna (Sonia Kulyk)**, who besides being a prose writer, publicist, editor, publisher and translator, was first and foremost the initiator and owner of a highly popular company in Western Ukraine: the "Sonia-Film" Cinema Concern based in Lviv in the 1920s-30s, which enjoyed financial success for almost a decade.

Young readers' favorite feature stories of the world-renowned Canadian traveller Ernest Thompson Seton were familiar to the Ukrainian readership from several editions and particularly from the collection *Wild Animals I Have Known*, translated by Sofia Kulykivna and published in 1925.

More or less frequently, the majority of Ukrainian lit-art, social, and political mass periodicals of the 1920s–30s regularly published

translations on their pages. And among a variety of specialized periodicals in Western Ukraine, there was even the magazine for Ukrainian women "ZhinochaDolia" (Women's Fate), printed in Lviv, which regularly published literary translations.

Contrary to Western Ukraine, where literary translation continued to more successfully develop until the Soviet invasion of Poland in September 1939, a tide of detrimental factors brutally broke the large-scale translation activities and theoretical research in Soviet Ukraine starting from the late 1920s – early 1930s. An outburst of political repressions against Ukrainian literati, scholars and academicians began in the late 1920s and reached its peak in 1937. By the mid-1930s, a great deal of multivolume projects that had started earlier became frozen and unfinished, and the bulk of manuscripts already prepared for publication remained unpublished. It became typical in the late 1930s that the names of translators recently subjected to repression would simply disappear from their newly-published translations, as well as from many reprinted editions. Scores of translators from that time have become almost, or completely, forgotten, and dozens of personalities behind the names remain hardly known even to competent and experienced researchers.

Those Ukrainian intellectuals who viewed translations as a gateway to European civilizational and cultural values would be victimized by the Communist Party. And the fate of Starytska-Cherniakhivska's only daughter, **Veronika Cherniakhivska** (1900–1938), became exemplary in this respect.

A community activist, talented poet, and professional translator, she started her translation career with a comedy in one act, *The White Carnation* by Alphonse Daudet, published in 1923. As an interpreter at the People's Commissariat for Health, Veronica went on a business trip to Germany in 1928. The next year she returned to Ukraine, though knowing well that Soviet citizens became denied the right to free travel on returning home from the West. In addition to medical literature, she continued translating fiction. Her translation of Charles Dickens' famed novel *Oliver Twist*, which saw the light of day in 1929 and is still considered unsurpassable by many, was reprinted twice: in 1963 and 1993. When the State Publishing House of Ukraine issued the 18-volume collection of the Works of Émile Zola in 1929–1930, Veronica Cherniakhivska contributed to this edition her translation of Zola's novel *Germinal*. She also entered into

an agreement to translate Victor Hugo's novel *The Man Who Laughs* but was suddenly arrested on charges of participating in the mythical Union for the Liberation of Ukraine, concocted by the NKVD, and died in torture chambers in 1938.

Of 259 Ukrainian writers published in Soviet Ukraine in 1930, only 36 were still publishing after 1938 (13.9 %), according to the testimonies gathered by the Association of Ukrainian Writers in Emigration "Slovo" (The Word) and sent to the Second All-Union Congress of Writers on 20 December 1954.²³

A talented author and translator from Kyiv **Varvara Cherednychenko** (1896–1949) survived repressions thanks to her marriage with an Ossetian writer. During 1928–38 she lived in South Ossetia. In 1931, the Kharkiv Publishing House "Literature and Art" printed her book of translations entitled *Ossetian Short Stories*. Besides translating from the Ossetian and Georgian languages, she also translated several important works by Western authors, some of them being published in the same 1929 year. These were the story *A Little Judith* by the Irish writer, art critic, and dramatist George Moore; the novel *Der Fall Maurizius* (*The Maurizius Case*), written in 1928 by the German novelist Jakob Wassermann (the Russian translation of this novel appeared only in 1936); and the novel *Barrikaden an der Ruhr*, written in 1925 by the Jewish Communist and writer Kurt Kläber, who was displaced from Germany during WWII (the 1929 translation of this novel was reprinted in 1931).

Stalin's regime attempted to openly regulate literary expression, including not only the choice of texts, but even the translation methods. Many newly-translated works were retranslated, to bring them closer to Russian. The vocabularies of the republished translations were purged of "archaisms", which harked back to national history, as well as of "alien" ("nationalistic") elements and replaced with so-called "internationalisms," or simply modern borrowings from Russian.

Translations from the Russian language had to be rather literal, but if the source text originated from the West, its translation was generally

²³Rozstriliane vid rozhennia – Literatura ta zhurnalistyka – Kultura ... [Executed Renaissance – Literature and Journalism – Culture ...] *Elektronnabiblioteka Ukrainy* [Electronic library of Ukraine] – URL : https://uablib.org.ua/article/culture/literature_journ/1236

much more flexible in terms of fidelity to the source text: it was supposed to be rather free and "well"-edited, becoming a product of cut-and-rewrite strategy based on Russian-derived vocabulary and grammar constructions.

Alongside ideological correction and rewriting of the works of Western authors, there was the burning problem of their selection: not all of the Western classics were considered acceptable for soviet readers. For instance, quite unexpectedly, the novels *The Life of Gargantua and of Pantagruel* by Francois Rabelais and *Oliver Twist* by Charles Dickens appeared in the blacklist of non-recommended reading. And the translator of *Oliver Twist*, Veronica Cherniakhivska, would be severely criticized for what she had been highly praised earlier by the literary scholar and university professor Serhiy Rodzevychin in his review of the book; namely, for the fluency, richness, and quality of Ukrainian idiom in her translation, as well as for its semantic accuracy and stylistic adequacy to the original [Rodzevych, 1929/2011, 416].

The ruling Bolshevik Party didn't have pity even on its own members of the highest rank, nor on their wives. For example, **Luciana Piontek** (1899–1937), a Ukrainian writer of ethnic German origin who translated from Canadian and American literature and worked as a literary editor, was executed alongside her husband Ivan Kulyk, a writer and poet-translator of Jewish origin and a member of the Central Committee of the All-Union Bolshevik Party.

When interrogated, Piontek didn't betray her husband and never cast aspersions on him, and perhaps in revenge for this resistance the NKVD killed her, allegedly for supporting Kulyk in his "anti-state activities."

Among those few survivors of Stalin's purges in the ranks of Ukrainian writers, one can mention **Yelizaveta Starynkevych** (1890–1966) and **Maria Pryhara** (1908–1983).

Yelizaveta Starynkevych began translating from French in the late 1930s. These were the works of Honoré de Balzac, Stendhal, Émile Zola, Guy de Maupassant, and others. In particular, her translation of Balzac's novel *Le Père Goriot* appeared in Kyiv in 1939 (the novel was previously published in Lviv in 1924 in the translation of **Valeria O'Connor-Vilinska**, a noted writer and wife of the first Consul of Ukraine in Switzerland).

The first Ukrainian translation by Starynkevych of Stendhal's novel *The Red and the Black* was released in Kyiv in 1940. That same year, Zola's research work on the 19th-century French painting was published in Kharkiv in co-translation by Yelizaveta Starynkevych and Mykhailo Kalynovych. In 1945, Starynkevych defended Doctor's thesis "Topical Issues of Literary Translation and Ukrainian Soviet Translations of French Classics." Later on, she would be officially criticized for the so-called "refined bourgeois aestheticism and naked formalism," for the "contempt and anger at the Soviet culture" (from the editorial "Higher keep the flag of soviet patriotism in literary studies and criticism!" in a 1949 issue of the journal *Soviet literary thought*) [Editorial 1949, 7]. Although her rhetoric as a literary critic and scholar fully reflected the ideological precepts of the Bolshevik Party, she nevertheless consistently defended the strategy of maximal possible accurateness of translation both in content and style (form).

Maria Pryhara, the Lesya Ukrainka Prize Laureate (1979), translated both poetry and prose works from such languages as Polish, Russian, Yiddish, Bulgarian, and German. In the post-WWII period, she mostly translated from Polish, namely, the historical novel *Pharaoh* by Bolesław Prus, the 1924 Nobel Prize winning novel *The Peasants* by Władysław Reymont, the novels *The Boor* by Eliza Orzeszkowa and *At the Crossroads* by Jerzy Putrament, as well as the novels and stories of Wanda Wasilewska, who was a communist political activist.

Maria Riabova distinguished herself as the most prolific translator of O. Henry. Besides a number of other books, she prepared translations of O. Henry's works in four separate editions, namely, the *Selected Short Stories*, printed in 1930, the short story collections *Witches' Loaves* and *Springtime A La Carte*, both brought out by the Kharkiv Publishing House "Pluzhanyin" (Plowman) in 1930, and a popular narrative *Cabbages and Kings*, also printed in Kharkiv, by the Publishing House "Literature and Art," in 1932.

It is worth mentioning that the present-day reprints of the collections of short stories by O. Henry continue to include Maria Riabova's translations. And her translation of Mark Twain's famous novel *The Prince and the Pauper* has also undergone several reprints, of which the most recent one is the 2011 edition.

The novel *Martin Eden* by Jack London in Riabova's translation was first published in 1936 and subsequently reprinted in 1954 and 2003.

Setting high standards for all translators, Starynkevych ruthlessly criticizes Riabova's translations of short stories by O. Henry for their "numerous deviations from the original" and the translator's "consistent negligence in conveying the meaning of those expressions which are completely clear and transparent" (my translation – *L.K.*) [Starynkevych, 1930/2011, 450]. In the viewpoint of Starynkevych, Riabovashifts the syntax without any need and translates certain words inaccurately or even wrongly. Starynkevych opposes to Riabova's approach the translation by **Oksana Bublyk-Gordon** of the novel *Madame Bovary* by Gustave Flaubert, which appeared in 1930 in four thousand copies. Starynkevych considers Bublyk-Gordon's translation exemplary in the stylistic respect [Ibid., 449].

Such a criticism was fair enough, especially from the perspective which was too dangerous to be overtly meant by the critic, but which was becoming more and more relevant. The fact remains that during the mid 1930s–mid 1950s, the Soviet cultural, linguistic, and translational policies deprived the Ukrainian language of its free development and caused a formation of a kind of parallel language, the only source for which must have been Russian. The Soviet system established control over the structure of Ukrainian language (it prohibited certain vernacular words, syntactic constructions, grammatical forms, orthographic and orthoepic norms, etc.) [Kalnychenko, 2013]. For instance, in 1929 the novel by Ethel Voynich *The Gadfly* appeared in print in Maria Lysychenko's translation under the title "Гедзь" (Gedz'), but it was retranslated by Maria Riabovain the mid 1930s, and from that time on the novel became known under the Russified title "Овід" (Ovid), from Russian *Ovod*. Abridged for high school students, Riabova's translation of *The Gadfly* appeared three times in the 1930s (first print 1935; reprint 1936 and 1938).

4. "Can a translator change the (hi)story?", or General conclusions. From the late 1920s, the Communist Party dictatorship was being imposed through the hierarchy of the texts to be translated, which would become more rigid by the late 1930s. In the first place, there had to be translations of the texts by contemporary Russian authors, as well as by other Soviet writers, but predominantly from the Russian

language as an intermediary, or relay language. And this strategy became a common practice, while direct translations from other languages of the USSR have never been a must.

In the second place, there had to be translations of Russian and other Soviet Republics' classics. What is more, during the 1930s a range of classical Russian writers were iconized. The most obvious example was the case of Alexander Pushkin who became transformed into an icon of official Soviet literature, and that fact catalyzed numerous translations and reprints of his works, including multivolume and one-volume editions. The peak of such publications occurred at the time when the great terror got into full swing. In a single 1937 year, associated with the hundredth anniversary of the death of Pushkin, two volumes of his *Selected Works*, a volume of *Selected Prose*, and 17 other separate editions of Pushkin's narrative and poetic writings appeared in print apart from innumerable publications in Soviet periodicals [Kolomiyets, 2015, 38].

In the third place, there had to be the authors from colonial countries, and after WWII this list included the "socialist" countries.

And the fourth place was occupied by the so-called "progressive" Western authors, usually communists, e.g. Louis Aragon, and by those Western writers who were positive in their opinion about the USSR, like Herbert George Wells or Bernard Shaw. All the rest of the texts and authors were excluded from those recommended for translation.

Meanwhile, translations of the then-contemporary works of "non-progressive" Western authors, such as the novel *All Quiet on the Western Front* (1928) by Erich Maria Remarque, translated by **Zhozephina Burghardt** (the sister of brilliant Neoclassical poet Oswald Burghardt) and published in Kyiv in 1929 (reprint in Kharkiv, 1930), were considered not being worthy of any literary approach and analysis at all. In juxtaposition to Remarque and his ilk, Soviet critics noted only those "bourgeois-intellectual" Western writers who, in their view, had an outspoken revolutionary ideology, such as Bernhard Kellermann whose 1925 novel *The Brothers Schellenberg* was also translated by Zhozephina Burghardt and published in 1931 [Starynkevych, 1930/2011, 445].

Starting from the early 1930s, Stalin's regime attempted to openly regulate literary expression, including not only the textual choices, but

even the translation methods. Many newly translated into Ukrainian works were retranslated to bring them closer to Russian, especially after numerous publications of accusations of the "nationalistic translators," started by the Soviet "linguist" Naum Kahanovych in his article "Natsionalistychniperekruhennia v ukraiinskykh perekladakh tvoriv Lenina" (Nationalistic distortions in Ukrainian translations of the works by Lenin), published in the academic journal "Movoznavstvo" (Science of language) in 1934. Contemporary Ukrainian scholar Oleksandr Kalnychenko aptly observes that this article served as a guidance for the practice of translating from the Russian language in the most literal, word-for-word way [Kalnychenko, 2013]. Since that time on, "a heavy all-binding seal of literalism," as Ukrainian translator Stepan Kovhaniuk put it in 1956, became mandatory for all translations from Russian.

Numerous attempts of the Bolshevik government to restrict the usage of the Ukrainian language (for example, excluding it from military and technical spheres) and to purify it from European elements, unknown in the Russian language, as well as to incorporate a bulk of specifically Russian words and structures while turning it into a regional "second language" have led to the increase of literalness in translations from Russian [Strikha, 2006].

At the same time, translations from Western authors were considered mainly as an ideological weapon in the process of "Soviet mass reader" formation. Vulgar sociology prevailed over literary criticism even in the writings of the most educated and professional literary reviewers of their time. For instance, in Volodymyr Derzhavyna vulgarized Marxist approach was poorly disguised by such terms as "general class psychoideology" and the like, applied to the authors and protagonists of their works [Derzhavyn, 1930 (n°3) / 2015, 193]. The best European classics became stigmatized by a class-based ideology, for instance George Gordon Byron was painted by Derzhavyn as a "declassed aristocrat" [Derzhavyn, 1930 (n°1) / 2015, 186–187].

Extended forewords and editorial notes, which were still welcomed, step by step turned into an instrument of forming the outlook of "an average soviet reader" by means of abridgements and simplifications of the works of Western authors. Editors and translators

were required to work for a mass readership and the cult of "revolutionary" writers and members of the Communist Party, such as Henri Barbusse and the like.

In this kind of sociological rhetoric, an informed discussion of semantic and stylistic accurateness in translation, which had been held in the 1920s, became gradually replaced by a misty theory of "adequate" translation (with its initial division into thematic and stylistic types of adequacy).

During the decade of "great terror," which replaced the decade of "cultural renaissance," the amount of translations dramatically reduced, and their quality declined. The Russian language became a language-mediator, which was obligatory in the field of sciences and desirable in the humanities.

While the differences between the Russian and Ukrainian languages in their lexical and idiomatic stock, as well as grammar, had to be erased to the utmost extent (almost all lexicographic work was declared "nationalistic" and banned), Ukrainian translations from Western languages were supposed to be oriented at the Soviet Russianized mass readership. And the source texts were supposed to be rather freely interpreted, with multiple omissions, additions, and changes. The manipulative political intrusion in translation grew up to such an extent that the Soviet censors' and literary critics' covert response to Umberto Eco's semi-rhetorical question "Can a translator change the story?" [Eco 2001, 30] would have been a definitive "Yes!"

Regarded through the prism of literary translation policies and practices of the 1920s–30s, the contribution of Ukrainian women into the enrichment of translated literature and book industry cannot be overestimated. Women-translators remained at the vanguard of human dignity, national state-building, and civilizational values in the darkest decades of the 20th-century history of Ukraine. On a large scale, their work mostly constituted an integral part of the conscious project of resistance to Russification and ethno-cultural degradation, which from the early nineteenth century through the Soviet era has been the mainstream trend in the history of Ukrainian translation.

REFERENCES

1. Derzhavyn Volodymyr. [Retsenziiana kn.:] [Review of the book: Byron, G. G. Mazeppa, A poem; free translation from English by D. Zahul. Kharkiv: DVU,

1929] / Volodymyr Derzhavyn // Krytyka, 1930, №1. – P. 132–136. Reprint in: Kalnychenko O. A., Poliakova Yu. Yu. (eds.). Volodymyr Mykolayovych Derzhavyn. Pro mystetstvo perekladu: Statti ta retsenzii 1927–1931 rokiv [On the art of translation: Essays and reviews of 1927–1931 years] / O. A. Kalnychenko, Yu. Yu. Poliakov. – Vinnytsia: Nova Knyha, 2015. – P. 182–187.

2. Derzhavyn Volodymyr. [Retenziiana kn.:] [Review of the book: Flaubert G. Works. Vol.1. Madame Bovary: (Life in province); tr. by O. Bublyk-Gordon, ed. and essay by S. Rodzevych. Kharkiv: Knyhospilka, 1930] / Volodymyr Derzhavyn // Krytyka, 1930, № 3. – P. 145–148. Reprint in: Kalnychenko O. A., Poliakova Yu. Yu. (eds.). Volodymyr Mykolayovych Derzhavyn. Pro mystetstvo perekladu: Statti ta retsenzii 1927–1931 rokiv / O. A. Kalnychenko, Yu. Yu. Poliakov. – Vinnytsia: Nova Knyha, 2015. – P. 192–197.

3. Eco Umberto. Experiences in Translation. Translated by Alastair McEwen / Umberto Eco. – Toronto: University of Toronto Press, 2001.

4. Editorial. "Vyshe praporra dianskoho patriotyzmu u literaturoznavstvi i krytytsi!" [Higher keep the flag of soviet patriotism in literary studies and criticism!] // Radianske literaturoznavstvo [Soviet literary thought], 1949, № 11. – P. 3–13. Reprint in: Kalnychenko O. A., Poliakova Yu. Yu. (eds.). Ukrainiis'ka perekladoznavcha dumka 1920-kh – pochatku 1930-kh rokiv: Khrestomatiia vybranykh prats' z perekladosnavstva do kursu "Istoriia perekladu" [Ukrainian translation thinking of the 1920s – early 1930s: An anthology of selected works in translation studies for a course on the "History of Translation"] / O. A. Kalnychenko, Yu. Yu. Poliakov. – Vinnytsia: Nova Knyha, 2011. – P. 442.

5. Kalnychenko Oleksandr. "Ukrainian Translation Thought of the 1920s" / Oleksandr Kalnychenko // Naukovi zapysky Kirovohradskoho depzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii "Filolohichni nauky" (movoznavstvo) [Proceedings of the Kirovohrad Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University. Series "Philological Sciences" (Linguistics)], 2013, Issue 116. – P. 133–141.

6. Kolomyets L.V. Ukrainiyskyi khudozhnyi pereklad ta perekladachi 1920–30-kh rokiv: Materialy do kursu "Istoriia perekladu" [Ukrainian Literary Translation and Translators in the 1920s-30s: the "History of translation" course materials] / L.V. Kolomyets. – Kyiv (TSNU Press), 2013 (2nd ed., revised and expanded, Vinnytsia: Nova Knyha, 2015).

7. Rodzevych Serhiy. "Novyny perekladnoi literatury" [News of translated literature] / Serhiy Rodzevych // Zhyttia i revoliutsiia, 1929, № 3. – P. 162–169. Reprint in: Kalnychenko O. A., Poliakova Yu. Yu. (eds.). Ukrainiis'ka perekladoznavcha dumka 1920-kh – pochatku 1930-kh rokiv: Khrestomatiia vybranykh prats' z perekladosnavstva do kursu "Istoriia perekladu" / O. A. Kalnychenko, Yu. Yu. Poliakov. – Vinnytsia: Nova Knyha, 2011. – P. 409–421.

8. Rodzevych Serhiy. "Novyny perekladnoi zapadnio-yevropeiskoi literatury" [News of translated West-European literature] / Serhiy Rodzevych // Zhyttia i revoliutsiia, 1930, № 4. – P. 170–179. Reprint in: Kalnychenko O. A., Poliakova Yu. Yu. (eds.). Ukrainiis'ka perekladoznavcha dumka 1920-kh – pochatku 1930-kh rokiv:

Khrestomatiia vybranykh prats' z perekladostnavstva do kursu "Istoriia perekladu" / O. A. Kalnychenko, Yu. Yu. Poliakova. – Vinnytsia: Nova Knyha, 2011. – P. 430–440.

9. Rundle Christopher. "History through a Translation Perspective" / Christopher Rundle. In Antoine Chalvin, Anne Lange, Daniele Monticelli, eds. *Between Cultures and Texts / Entre les cultures et les textes : Itineraries in Translation History / Itinéraires en histoire de la traduction*. With an Introduction by Theo Hermans / Avec une introduction de Theo Hermans. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 2011. – P. 33–43.

10. Starynkevych Yelyzaveta. "Problemy i dostizheniia v iskusstve perevoda: (K itogam ukrainskoi perevodnoi literatury za 1929–1930 g.g.)" / Yelyzaveta Starynkevych // *Krasnoye slovo*, 1930, Kn. [Book] 3. – P. 111–118. Reprint in: Kalnychenko O. A., Poliakova Yu. Yu. (eds.). *Ukrains'ka perekladoznavcha dumka 1920-kh – pochatku 1930-kh rokiv: Khrestomatiia vybranykh prats' z perekladostnavstva do kursu "Istoriia perekladu"* / O. A. Kalnychenko, Yu. Yu. Poliakova. – Vinnytsia: Nova Knyha, 2011. – P. 442–451.

11. Starytska-Cherniakhivska Liudmyla. "Autobiography." (From the archive of M. Plevako. Introduction by Raissa Movchan) / Liudmyla Starytska-Cherniakhivska // *Svolochas [Word and time]*, 1997, №2. – P.32–35.

12. Strikha Maksym. *Ukrainskyi khudozhnii pereklad: Mizh literaturoiu i natsiivtvorenniam [Ukrainian Literary Translation: Between Literature and Nation-Making]* / Maksym Strikha. – Kyiv: Fakt / Nash chas, 2006.

Надійшла до редколегії 04.12.18

Лада В. Коломієць, д-р філол. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

ПЕРЕКЛАДАЧКИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 1920-30-Х РОКІВ: ОСВІТНІ, КУЛЬТУРНІ ТА СОЦІОПолІТИЧНІ ПОРТРЕТИ

Висвітлюється внесок жінок у галузь художнього перекладу в радянській Україні 1920-30-х років. Коротко подаються соціокультурні портрети перекладачок тих часів, відомості про їхню політичну та громадську діяльність, а також дані про особисті долі крізь призму репресивної політики держави. Дискусія у статті зосереджується на таких пунктах: 1) причини й мотиви відбору тих чи інших текстів та авторів для перекладу; 2) панорама та якість перекладів; 3) засади соціологічного та естетичного аналізу перекладних творів найкращими тогочасними критиками; 4) динаміка взаємодії та загальні тенденції розвитку стратегій перекладу з перспективи історії більшовицького режиму.

Ключові слова: *перекладачки, художня література, радянська Україна, перекладацька стратегія, українська мова, русифікація.*

Лада В. Коломиец, д-р филол. наук, проф.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

ПЕРЕВОДЧИЦЫ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В СОВЕТСКОЙ УКРАИНЕ 1920-30-Х ГОДОВ: ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ, КУЛЬТУРНЫЕ И СОЦИОПОЛИТИЧЕСКИЕ ПОРТРЕТЫ

Освещается вклад женщин в сферу художественного перевода в советской Украине 1920-30-х годов. Кратко изображаются социокультурные портреты переводчиц тех времен, излагаются ведомости об их политической и общественной деятельности, а также данные о личных судьбах сквозь призму репрессивной политики государства. Дискуссия в статье сосредотачивается на таких пунктах: 1) причины и мотивы отбора тех или иных текстов и авторов для перевода; 2) панорама и качество переводов; 3) основания социологического и эстетического анализа переводных произведений лучшими критиками того времени; 4) динамика взаимодействия и общие тенденции развития стратегий перевода с перспективы истории большевизмского режима.

Ключевые слова: переводчицы, художественная литература, советская Украина, переводческая стратегия, украинский язык, русификация.

UDC 821.161.2

Lada V. Kolomiyets, docteur titulaire, professeur
Université nationale Taras Chevtchenko de Kyiv (Ukraine)
Traduit de l'anglais par **Daria Bibikova**

LES TRADUCTRICES LITTÉRAIRES EN UKRAINE SOVIÉTIQUE DES ANNÉES 1920–1930 : PROFILS ÉDUCATIF, CULTUREL ET SOCIOPOLITIQUE

L'article offre un aperçu général de la contribution des femmes dans le domaine de la traduction littéraire en Ukraine Soviétique dans les années 1920–1930. Il présente brièvement leur contexte socioculturel, l'engagement politique et social, ainsi que les histoires personnelles dans le contexte de la régulation gouvernementale de l'expression littéraire. L'analyse se concentre sur 1) les raisons du choix des auteurs et des textes en langue source, 2) le nombre et la qualité des traductions, 3) l'analyse sociologique et esthétique des œuvres traduites par les meilleurs critiques de l'époque, et 4) la dynamique et les tendances générales dans les stratégies de traduction dans la perspective de l'histoire du communisme.

Mots clés: traductrices, belles-lettres, Ukraine soviétique, stratégie de la traduction, langue ukrainienne, russification.

1. Introduction : Que peuvent nous raconter les traductions sur l'histoire du Communisme?

L'éminent chercheur en histoire de la traduction Christopher Rundle, dans son article récent "History through a Translation Perspective", dans lequel il traite l'histoire du fascisme italien à travers le prisme de la traduction littéraire en Italie dans les années 1930, arrive à une conclusion radicalement innovante que "si nous abandonnons les perspectives conventionnelles de la traductologie et si nous ne nous demandons pas ce que le fascisme italien nous raconte sur l'histoire de la traduction mais *ce que la traduction peut nous raconter sur l'histoire du fascisme*, la situation devient alors assez différente et un aspect apparaît qui contribue largement à notre compréhension de la culture et de la politique culturelle fascistes" [Rundle, 2011, 38; souligné par l'auteur ; traduit de l'anglais]. En retravaillant l'idée de Rundle, les historiens de la traduction dans les pays post-soviétiques devraient poser la question pas sur ce que le régime politique soviétique leur raconte sur l'histoire de la traduction mais sur *ce que la traduction peut raconter à nous tous sur l'histoire du communisme* au XXe siècle. Considérée dans la perspective de l'histoire du communisme, notre étude des pratiques de la traduction et des histoires personnelles, pour la plupart tragiques, des traductrices en Ukraine soviétique élargira les horizons de notre compréhension des stratégies de la traduction ainsi que des stratégies politiques du Parti communiste, qui *de facto* a continué la politique de la Russie tsariste de la colonisation impérialiste de l'Ukraine. En suivant Rundle dans sa vision de la traduction en tant qu'une composante intégrante de l'histoire des régimes politiques en Europe nous supposons que l'histoire de la traduction nous donnera une perception particulière de la nature des gouvernements politiques nationaux. Et en particulier, l'étude des traductions fait une contribution significative à notre compréhension de la politique culturelle soviétique.

Après la Révolution de la Dignité de 2013–2014 une nouvelle nation politique a apparu en Ukraine, une nation des citoyens ukrainiens libres, qui dans plusieurs aspects a finalement surmonté la mentalité hypocrite du *post-sovok* (apparatchik soviétique), la déception massive et la passivité politique. Les femmes ukrainiennes ont joué un rôle extrêmement important dans la lutte pour l'indépendance et le renouveau culturel de l'Ukraine au XXe siècle et aujourd'hui elles continuent

de le faire, en transformant activement l'image et la perception de l'Ukraine comme d'un pays post-soviétique défaillant. Même un bref aperçu de l'histoire de la construction de l'état ukrainien permettra de découvrir toute une pléiade de femmes remarquable parmi les personnalités littéraires et publiques, ainsi que dans les rangs des leaders culturels et politiques, dont les traductrices.

L'effondrement de l'Empire Russe en février 1917 a déclenché des mouvements de libération nationale partout dans l'ancien Empire. Pendant les années de la lutte pour l'indépendance ou du Mouvement de libération nationale (1917–1920) qui ont suivi la révolution, la traduction a été privilégiée par le gouvernement ukrainien indépendant comme un outil particulièrement important pour la survie culturelle et politique de l'Ukraine indépendante. Les forces qui défendaient les idées nationales ont lancé le processus de la construction de l'état, mais elles ont également compris la présence du besoin urgent en production imprimée de tout type en langue maternelle et donc en traducteurs qualifiés. Les femmes ukrainiennes ont activement rempli cette lacune et les autres dans les secteurs culturel, éducatif et administratif de la construction de l'état national.

Selon notre propre recherche et nos estimations présentées dans le *Pokazhtchyk perekladatchiv* (Index de traducteurs) de notre livre [Kolomiyets, 2015, 319–334], sur environ 580 traducteurs de belles-lettres ukrainiens travaillant dans les années 1920–1930, il y avait près de 120 femmes (20.5 %). Elles ont traduit de préférence de la fiction – des nouvelles et des romans, écrits principalement par les auteurs occidentaux. Et la plus grande partie de leurs traductions était destinée aux jeunes adultes et aux adolescents.

2. Les traductrices à l'avant-garde de la construction de l'état national et de la défense de la dignité humaine et des valeurs civilisationnelles

Parmi les traductrices qui ont participé à la lutte pour l'indépendance dans la période de la République populaire ukrainienne et qui étaient membres de son appareil administratif, il faut tout d'abord mentionner **Ludmyla Starytska-Tcherniakhivska** (qui après quelques arrestations

précédentes a été réarrêtée en 1941 par le NKVD²⁴, déportée dans un train de marchandises au Kazakhstan et qui est morte en route).

Née à Kiev en 1868, Starytska-Tcherniakhivska a laissé des *Mémoires* précieux dédiés aux Ukrainiens remarquables qui l'entouraient dès son enfance (son père Mykhaïlo Starytsky, la "figure de proue du théâtre ukrainien", son oncle et un grand compositeur Mykola Lysenko, sa proche amie Lessia Oukraïнка et son parrain littéraire Ivan Franko, parmi d'autres). A un moment elle a remarqué dans son autobiographie : " ...Notre génération était une génération exceptionnelle : nous étions les premiers enfants ukrainiens. Pas comme ces enfants qui grandissent à la campagne, dans le milieu natal, comme des Ukrainiens d'instinct. Nous étions les enfants de la ville, que les parents pour la première fois ont élevés depuis le berceau comme des Ukrainiens conscients dans un environnement hostile" [Starytska-Tcherniakhivska 1997, 32, traduit de l'ukrainien].

En 1917 Starytska-Tcherniakhivska a été élue à la Rada Centrale (Le Conseil central, le parlement) de la République populaire ukrainienne. Elle a activement participé à l'établissement de l'Association nationale ukrainienne de théâtre, elle était co-fondatrice et présidente ajointe du Conseil national de femmes ukrainiennes (1919) et membre du Comité de traduction de la Bible. Après la défaite et la dissolution de la Rada centrale elle a travaillé pendant un certain temps à l'Académie des sciences d'Ukraine.

A partir du milieu des années 1930, incapable de trouver un travail littéraire après sa première arrestation et exilée vers la ville de Stalino (actuellement Donetsk), elle a travaillé à l'usine de couture, alors qu'en même temps à l'Opéra de Kiev on mettait en scène très activement les opéras traduits par elle: *Cio-Cio-San*(*Madame Butterfly*) de Puccini, *Aïda* et *Rigoletto* de Verdi. Elle avait également traduit en ukrainien les librettos de tels opéras classiques qu'*Orfeo* (*Orfeo ed Euridice*) de Gluck, *Faust* de Gounod, et *Zolotoï Pétouchok* (*Le Coq d'or*) de Rimski-Korsakov, *Les œuvres* de Heinrich Heine et une tragédie anti-guerre puissante *Une famille* (1916), de Fritz von Unruh publiée dans sa traduction de l'allemand au début des années 1920.

²⁴Le soi-disant Commissariat du peuple aux Affaires intérieures (en russe : Narodniï Komissariat Vnoutrennikh Del) – un organisme répressif d'état pour l'application de la loi qui exécutait directement la volonté du Parti Communiste.

La militante la plus connue du mouvement dissident ukrainien et prisonnière de conscience, **Nadiia Sourovtsseva** a été arrêtée au début des années 1930 et a passé plus de 25 ans dans les prisons et les camps soviétiques.

Une militante féministe internationale Sourovtsseva a été membre de plus de dix ONG, et en particulier de la Ligue Internationale des femmes pour la Paix et la liberté ; elle a été déléguée aux congrès de la Ligue à Vienne, à Dresde, à La Haye, à Amsterdam, à Paris et à Washington. Elle a prononcé plusieurs discours aux États-Unis et au Canada et elle a traduit de la littérature politique et de la fiction. Au début des années 1920 ses traductions ainsi que les nouvelles et les essais originaux étaient beaucoup publiés dans la presse ukrainienne. Parmi ses traductions de la fiction qui ont été publiées comme des éditions séparées on peut citer des œuvres suivantes : le conte de Noël de Charles Dickens *Le Grillon du foyer*, le roman populaire pour les enfants *Le Petit Lord Fauntleroy* de Frances Eliza Burnett (les deux publiés à Vienne, respectivement en 1923 et en 1924), le roman historique de Walter Scott *Ivanhoe* (1924), et le roman de Knut Hamsun *La Faim* (1928).

Les autres traductrices qui ont commencé leur carrière dans la période pré-Bolchevik et qui méritent d'être mentionnées particulièrement sont **Natalia Romanovytch**, militante sociale, écrivaine de fiction et mémorialiste (à la fin des années 1920 elle a traduit les œuvres de Thomas Mayne Reid, Émile Zola, Jules Verne, et Octave Mirbeau, alors que sa fille **Natalia Tkatchenko-Khodkevych** a traduit les romans de Walter Scott *Anne de Geierstein ou la Fille des brumes* et *Le Talisman*, publiés respectivement en 1929 et 1930); **Maria Lysytchenko**, l'épouse et la collaboratrice de Dmytro Lyssytchenko, un leader d'un mouvement syndical populaire de l'époque, qui a été arrêté en 1930 et condamné à 5 ans du "camp de travail pénitentiaire" (le destin ultérieur des Lyssytchenko est inconnu), et autres.

Pendant le Mouvement de libération nationale (1917–1920) Maria Lyssytchenko (1890 – ?) était une militante d'une antenne locale de la société pour la culture et l'éducation "Prosvita" (Education), membre du Parti ouvrier social-démocrate ukrainien (USDRP), et en 1917 elle devient membre de la Rada centrale de la République populaire ukrainienne. Depuis 1921 elle a vécu à Kiev et a traduit de l'anglais les

œuvres de Jack London, Thomas Mayne Reid (dont le roman *Les Exilés dans la forêt ou Aventures d'une famille péruvienne au milieu des déserts de l'Amazonie*, 1929), Ethel Lilian Voynich (p.ex. le roman *Jack Raymond*, 1930), H. Rider Haggard (le roman *Les Mines du roi Salomon*, 1929) et James Fenimore Cooper.

Dès son arrivée au pouvoir le Parti communiste bolchevik percevait la répression sanglante de l'idée nationale ukrainienne comme dangereuse, et au contraire il a hypocritement déclaré le soutien gouvernemental pour la langue ukrainienne et la promotion de son usage dans tous les domaines de la vie sociale, administrative et culturelle en lançant la "Politique de l'ukrainisation" en 1923, qui a duré jusqu'à 1929 (la période où les répressions massives contre l'élite intellectuelle ukrainienne ont commencé). Les années 1920 sont entrées dans l'histoire moderne de l'Ukraine comme une époque de la renaissance nationale, marquée par l'immense enthousiasme et une vraie montée dans l'activité de traduction quand des centaines de traductions de dizaines de langues étaient publiées malgré la mise en place du système sévère des organes de censure politique.

La majorité des femmes de lettres ukrainiennes de l'époque, jeunes et âgées, ont vraiment cru au succès de la Politique de l'ukrainisation et elles ont essayé de faire leur contribution à ce processus en tant que traductrices qualifiées vers l'ukrainien. Elles ont participé en particulier à la publication des collections en plusieurs volumes des œuvres des auteurs traduits. Par exemple les œuvres complètes en 27 volumes de Jack London qui étaient publiées de 1927 jusqu'au début des années 1930 à Kiev, y compris les traductions collectives de Maria et Dmytro Lysytchenko, Veronika Hladka (Morozova) et Kateryna Koriakina.

La fille de Ludmyla Sarytska-Tcherniakhivska, **Veronika Tcherniakhivska**, et la sœur de la grande poète ukrainienne Lessia Ourkainka, **Olha Kossatch-Kryvyniuk**, ont également rejoint le projet de traduction des œuvres de Jack London.

A côté des autres projets, les traductrices travaillant en équipe **Veronika Hladka** et **Kateryna Koriakina** ont aussi traduit du norvégien le roman *Mystères* de Knut Hamsun pour l'édition en deux volumes de ses *Œuvres choisies*, réalisée par les Editions d'Etat de l'Ukraine en 1930.

Il est à noter que l'activité publique et culturelle de ces femmes qui ont joué un rôle majeur au Mouvement de libération nationale est devenue beaucoup plus restreinte une fois que les Bolcheviks ont réussi à défaire la République populaire ukrainienne indépendante et finalement elles n'avaient pratiquement plus rien à faire à part les traductions. Cette activité était aussi vouée à être arrêtée dès que leurs traductions sont devenues critiquées de plus en plus sévèrement dans les années 1930, et plus tard certaines de ces traductions étaient rééditées sans indiquer les noms des traducteurs.

Par exemple la traduction d'Olha Kossatch-Kryvynioug du roman de Guy de Maupassant *Notre Cœur*, publiée en 1930 était attaquée par le critique réputé Serhiy Rodzevytch pour sa précision et la concision stylistique (qui est justement adéquate au style de Maupassant!). Dans ses commentaires dont un est cité ci-dessous l'écho du rapprochement de la stratégie couper-et-réécrire dans le traitement des textes des classiques occidentaux est clairement reconnaissable, au moins à mon oreille : "Olha Kossatch-Kryvynioug se soucie de l'exactitude de la traduction, mais ses ressources lexiques et phraséologiques limitées l'empêchent de reproduire toutes les nuances du texte français et par conséquent le langage consis, sobre et en même temps succulent de Maupassant se fane, s'obscurcit" [Rodzevytch, 1930/2011, 438, traduit de l'ukrainien].

"Aguerrie" suite aux attaques des critiques soviétiques, une nouvelle génération d'excellents traducteurs littéraires a apparue, et des femmes parmi eux, telles qu'enseignante et écrivaine **Hanna Kassianenko** (arrêtée en 1937 et condamnée à 8 ans de travail forcé), les sœurs **Liza** et **Tetiana Kardynalovski**. La dernière étant une personnalité extraordinaire, était aussi très connue pour ses deux mariages avec des fameux militants ukrainiens des "camps opposés" : le premier avec Vsevolod Holoubovytych, président du Conseil des Ministres et Ministre des affaires étrangères de la République populaire ukrainienne en 1918, et le second avec Serhiy Pylypenko, président de l'Union des écrivains pay-sans "Plouh" (Charrue) qui était exécuté en 1934.

Tetiana Kardynalovska a surtout traduit du russe (en tant que langue-pivot), y compris ses traductions des écrivains classiques occidentaux tels que Thomas Mayne Reid, dont le roman *Océola, le Grand Chef des Séminoles* était publié dans sa traduction du russe en 1928.

Elle a laissé deux livres de mémoires importants : *Nevidstupne my-nule* (Le passé obsessif), 1992, et *Zhyzn' tomu nazad: Vospominaniya* (Il y a une vie: Mémoires), publiés à titre posthume en 1996.

Les autres auteurs occidentaux du XXe siècle traduits par les femmes étaient principalement représentés par des nouvellistes, tels que Oliver Curwood, dont trois récits (*Nomades du Nord*, *Kazan*, et *Bari, chien-loup*) étaient traduits par **E. Zbarska**; Upton Sinclair, dont le roman *A Captain of Industry* a été publié pour la première fois en 1920 (réédition en 1927) en traduction de Natalia Romanovytsch et le roman *Jimmie Higgins* était traduit par **L. Iegorova** (de nos jours nous ne connaissons pratiquement rien sur cette traductrice); John Dos Passos, dont les romans *Manhattan Transfer* et *Trois soldats* étaient traduits respectivement par Maria Lyssytchenko et Hanna Kassianenko.

3. La décennie de la renaissance culturelle (1920) versus la décennie de la grande terreur (1930) : les politiques et les pratiques de la traduction littéraire

Dans la période entre les deux guerres qui a duré pendant vingt ans le secteur de la traduction littéraire a connu son âge d'or en Ukraine Occidentale (dont la majorité de territoires s'est retrouvée sous la domination de la Pologne en 1921 et le reste appartenait à la Roumanie et à la Tchécoslovaquie), où les traductrices ont activement participé aux mouvements féministes. Entre autres, la première qui vient à l'esprit est une militante remarquable **Sofia Koulykivna (Sonia Koulyk)**, qui en plus d'être écrivaine, publiciste, rédactrice, editrice et traductrice, était la première et principale fondatrice et propriétaire d'une société de production de cinéma "Sonia-Film" qui étant basée à Lviv était très populaire en Ukraine Occidentale dans les années 1920–1930 et qui avait un succès financier pendant presque dix ans.

Les histoires préférées pour les jeunes lecteurs du voyageur canadien de renommée mondiale Ernest Thompson Seton étaient connues du public ukrainien à partir de quelques éditions et en particulier grâce à la collection *Wild Animals I Have Known*, traduite par Sofia Koulykivna et publiée en 1925.

Plus ou moins fréquemment la majorité des périodiques littéraires, artistiques, sociales et politiques de masse des années 1920–1930 publiaient régulièrement des traductions sur leurs pages. Et parmi un

éventail de périodiques spécialisées en Ukraine Occidentale, il y avait même un magazine pour les femmes ukrainiennes "Zhinocha Dolia" (Le Destin de femme), imprimé à Lviv, qui publiait régulièrement des traductions littéraires.

Contrairement à l'Ukraine Occidentale, où la traduction littéraire continuait à se développer avec beaucoup de succès jusqu'à l'invasion soviétique de la Pologne en Septembre 1939, une vague de facteurs déterminants a brutalement rompu l'activité de traduction et de recherche théorique de grande échelle en Ukraine soviétique à partir de la fin des années 1920 – début des années 1930. Le déchaînement des répressions politiques contre les hommes de lettres, les intellectuels et les scientifiques a commencé à la fin des années 1920 et a atteint son pic en 1937. Vers le milieu des années 1930 un grand projet de quelques collections en plusieurs volumes qui avait été lancé plus tôt est suspendu et reste inachevé, et une grande partie de manuscrits qui étaient déjà prêts pour la publication sont restés inédits. Il est devenu typique à la fin des années 1930 que les noms des traducteurs récemment soumis à la répression disparaissaient tout simplement de leurs traductions nouvellement publiées, ainsi que des plusieurs éditions ré-imprimées. De nombreux traducteurs de cette époque sont devenus presque ou complètement oubliés et des dizaines de personnalités derrière ces noms restent peu connues même pour les chercheurs compétents et expérimentés.

Les intellectuels ukrainiens qui considéraient les traductions comme une porte vers la civilisation et les valeurs culturelles européennes sont devenus victimes du Parti communiste. Et le destin de **Veronika Tcherniakhivska** (1900–1938), la seule fille de Strytska-Tcherniakhivska, est exemplaire à cet égard.

Militante, poète de talent et traductrice professionnelle elle a commencé sa carrière en traduction avec la comédie en un acte *L'Œillet blanc* d'Alphonse Daudet, publiée en 1923. Etant interprète auprès du Commissariat du peuple pour la santé Veronika est envoyée en mission en Allemagne en 1928. L'année suivante elle est rentrée en Ukraine, pourtant elle savait très bien que les citoyens soviétiques n'avaient plus le droit de se déplacer librement après le retour des pays occidentaux. Outre la littérature médicale elle a continué à traduire de la fiction. Sa traduction du célèbre roman de Charles Dickens *Oliver*

Twist, qui a vu le jour en 1929, est jusqu'à présent considérée comme insurpassable par plusieurs spécialistes, elle a été rééditée deux fois : en 1963 et en 1993. Quand les Editions d'Etat de l'Ukraine a publié la collection de 18 volumes des *Œuvres* d'Émile Zola en 1929–1930, Veronika Tcherniakhivska a contribué à cette édition avec sa traduction du roman de Zola *Germinal*. Elle a également signé un contrat pour la traduction du roman de Victor Hugo *L'Homme qui rit*, mais elle a été soudainement arrêtée et accusée d'avoir participé à une Union pour la Libération de l'Ukraine mythique et concoctée en réalité par le NKVD. Elle est morte en chambres de torture en 1938.

Sur 259 écrivains ukrainiens publiés en Ukraine Soviétique en 1930, seulement 36 étaient encore publiés après 1938 (13.9 %), selon les données recueillies par l'Association des écrivains ukrainiens en émigration "Slovo" (La Parole) et envoyées au Deuxième congrès des écrivains de l'Union Soviétique du 20 décembre, 1954²⁵.

Une auteure de talent et traductrice de Kiev **Varvara Tcherednytchenko** (1896–1949) a survécu aux répressions grâce à son mariage avec un écrivain ossète. En 1928–1938 elle a vécu en Ossétie de Sud. En 1931, la maison d'édition de Kharkiv "Littérature et Arts" a publié son livre de traductions intitulé *Les nouvelles ossètes*. Outre les traductions des langues ossète et géorgienne elle a aussi traduit quelques œuvres importantes des auteurs occidentaux, certaines parmi elles ont paru la même année, en 1929. C'étaient la nouvelle *A Little Judith* de l'écrivain, critique d'art et dramaturge irlandais George Moore ; le roman *L'affaire Maurizius*, écrit en 1928 par le romaniste allemand Jakob Wassermann (la traduction russe de ce roman a paru seulement en 1936) ; et le roman *Barrikaden an der Ruhr*, écrit en 1925 par un communiste et écrivain juif Kurt Kläber, qui s'est enfui de l'Allemagne pendant la Seconde Guerre mondiale (la traduction de 1929 de ce roman a été rééditée en 1931).

Le régime de Staline essayait de contrôler et diriger ouvertement l'expression littéraire, et il s'agissait non seulement du choix des textes mais même des méthodes de traduction. Plusieurs œuvres nouvellement

²⁵ Rozstriliane vidrodzhennia – Literatura ta zhurnalistyka – Kultura ... [La Renaissance fusillée – Littérature et Journalisme – Culture ...] *Elektronna biblioteka Ukrainy* [Bibliothèque électronique de l'Ukraine] – URL : https://uateka.com/uk/article/culture/literature_journ/1236

traduites en ukrainien ont été retraduites afin de les rapprocher de la langue russe. Les vocabulaires des traductions rééditées étaient purifiés des "archaïsmes", qui renvoyaient à l'histoire nationale ainsi que des éléments "étrangers" ("nationalistes") et remplacés avec des soi-disant "internationalismes", ou simplement de nouveaux emprunts au russe.

Les traductions de la langue russe devaient être assez littérales, mais si le texte source était originaire de l'Occident sa traduction était généralement beaucoup plus flexible du point de vue de la fidélité au texte source : elle était supposée d'être assez libre et "bien" rédigée, devenant un produit de la stratégie couper-et-réécrire basée sur le vocabulaire et les constructions grammaticales issues de la langue russe.

A côté de la correction idéologique et la réécriture des œuvres des auteurs occidentaux, il convient de mentionner le problème brûlant de leur sélection : tous les classiques occidentaux n'étaient pas considérés comme acceptables pour les lecteurs soviétiques. Par exemple, de façon assez inattendue, les romans *La vie de Gargantua et de Pantagruel* de François Rabelais et *Oliver Twist* de Charles Dickens se sont retrouvés dans la liste noire de la lecture non-recommandée. Et la traductrice de *Oliver Twist* Veronika Tcherniakhivska commence à être sévèrement critiquée pour les caractéristiques pour lesquelles elle venait d'être hautement appréciée, en particulier dans l'analyse du critique littéraire et professeur d'université mentionné ci-dessus Serhiy Rodzevytch, et notamment, pour la fluidité, la richesse et la qualité de l'expression en langue ukrainienne dans le roman, ainsi que pour la précision sémantique et adéquation stylistique du texte cible [Rodzevytch, 1929/2011, 416].

Le Parti bolchevik au pouvoir était impitoyable même envers ses propres membres des plus hauts rangs et leurs épouses. Par exemple, **Luciana Piontek** (1899–1937), écrivaine ukrainienne d'origine ethnique allemande qui a traduit de la littérature canadienne et américaine et qui a travaillé comme rédactrice littéraire, a été exécutée avec son époux Ivan Koulyk, écrivain, poète et traducteur d'origine juive et membre du Comité central du Parti bolchevik de l'URSS.

Lors des interrogatoires, Piontek n'a pas trahi son mari et ne l'a jamais dénigré, et pour se venger de sa résistance sans doute ont l'a exécutée au NKVD prétendument pour avoir soutenu Koulyk dans ses "activités antiétatiques".

Parmi ces quelques survivants aux purges stalinienne dans les rangs des écrivains ukrainiens on peut mentionner **Ielyzaveta Starynkevych** (1890–1966) et **Maria Pryhara** (1908–1983).

Ielyzaveta Starynkevych a commencé à traduire du français à la fin des années 1930 : les œuvres d'Honoré de Balzac, Stendhal, Émile Zola, Guy de Maupassant, et autres. Notamment sa traduction du roman de Balzac *Le Père Goriot* a paru à Kiev en 1939 (le roman avait été publié précédemment à Lviv, en 1924, traduit par **Valeria O'Connor-Vilinska** qui était elle-même une femme de lettres connue et épouse du premier Consul de l'Ukraine en Suisse). La première traduction ukrainienne par Starynkevych du roman de Stendhal *Le Rouge et le Noir* a paru à Kiev en 1940. La même année la recherche de Zola sur la peinture française du XIXe siècle a été publiée à Kharkiv en co-traduction par Ielyzaveta Starynkevychet Mykhaïlo Kalynovych. En 1945, Starynkevycha soutenu la thèse de doctorat sur "Les questions actuelles de la traduction littéraire et les traductions soviétiques ukrainiennes des auteurs classiques français". Plus tard, elle sera critiquée pour le soi-disant "esthétisme bourgeois raffiné et le pur formalisme", pour le "mépris et les attaques contre la culture soviétique" (de l'éditorial "Renforcez le patriotisme soviétique dans les études littéraires et la critique!" dans un des numéros du journal *La pensée littéraire soviétique* en 1949 [Editorial, 1949, 7]). Bien que sa rhétorique de la chercheuse et critique littéraire reflétait entièrement les préceptes idéologiques du parti bolchevik, elle a toujours défendu la stratégie de l'exactitude maximale possible de la traduction du point de vue du contenu et du style.

Maria Pryhara, lauréate du prix Lessia Oukraïnka (1979), a traduit de la poésie et de la prose : du polonais, russe, yiddish, bulgare et allemand. Dans la période d'après la Seconde Guerre mondiale elle a surtout traduit du polonais : le roman historique *Pharaon* de Bolesław Prus, le roman qui a remporté le Prix Nobel en 1924, *Les Paysans* de Władysław Reymont, les romans *Le Rsutre* d'Eliza Orzeszkowa et *Rozstajede* Jerzy Putrament, ainsi que les romans et les nouvelles de Wanda Wasilewska, qui était une activiste politique communiste et soviétique.

Il faut mentionner ici **Maria Riabova**, qui était la traductrice la plus prolifique de O. Henry. En plus d'un certain nombre des autres livres elle a réalisé les traductions des œuvres d'O. Henry en quatre éditions

séparées, à savoir *Les nouvelles choisies* parue en 1930, les recueils de nouvelles *Witches' Loaves* et *Springtime A La Carte*, les deux publiées par La Maison d'édition de Kharkiv "Pluzhanyn" (Laboureur) en 1930, et une nouvelle populaire *Cabbages and Kings*, éditée également à Kharkiv, par la Maison d'édition "Littérature et Arts", en 1932.

Les rééditions contemporaines des recueils des nouvelles d'O. Henry incluent toujours les traductions de Maria Riabova. Et sa traduction du célèbre roman de Mark Twain *Le Prince et le Pauvre* a aussi subi quelques rééditions, dont la plus récente est la réédition du 2011.

Une édition séparée du roman *Martin Eden* de Jack London dans la traduction de Riabova était la première fois publiée en 1936 et ensuite rééditée en 1954 et en 2003.

En proclamant les hauts standards pour tous les traducteurs, Starynkevych a impitoyablement critiqué les traductions de Riabova des nouvelles d'O. Henry pour "de nombreuses déviations de l'original" et sa "négligence permanente dans la traduction des expressions qui sont entièrement accessibles à la traduction" [Starynkevych, 1930/2011, 450, traduit de l'ukrainien]. D'après Starynkevych, Riabova modifie la syntaxe sans besoin et traduit certains mots de façon inexacte voire erronée. Starynkevych oppose à l'approche de Riabova la traduction d'**Oksana Boublyk-Gordon** du roman *Madame Bovary* de Gustave Flaubert publiée en 1930 en quatre mille copies. Starynkevych considère cette traduction comme exemplaire en ce qui concerne le respect de la stylistique [Ibid., 449].

Ces reproches ont été assez justes, bien qu'il fût de plus en plus dangereux pour un critique de parler aussi ouvertement. Car entre le milieu des années 1930 et le milieu des années 1950, les politiques soviétiques culturelle, linguistique et de traduction avaient pour objectif de limiter le libre développement de la langue ukrainienne et ont causé la formation d'une sorte d'une *langue parallèle*, pour le développement de laquelle la seule source devait être le russe. Le système soviétique établit le contrôle sur la structure même de la langue ukrainienne (il interdit l'utilisation de certains mots et constructions syntaxiques, des formes grammaticales, il modifie les règles d'orthographe et d'orthographe, etc.) [Kalnytskyenko, 2013]. Par exemple en 1929 le roman d'Ethel Voynich *The Gadfly* a paru en traduction de Maria Lysytskyenko sous le titre "Гедзь" (Gedz'), mais il a été retraduit par Maria

Riabova au milieu des années 1930 et depuis ce temps-là le roman est devenu connu sous le titre emprunté au russe "Овід" ("Ovid"; du russe: "Ovod"). Abrégée pour les élèves du secondaire la traduction de Riabova du *The Gadfly* a été publiée trois fois dans les années 1930 (première publication en 1935 ; rééditions en 1936 et en 1938).

4. "Le traducteur, peut-il changer l'histoire/l'Histoire ?", ou Conclusions générales

Depuis la fin des années 1920 la dictature du Parti Communiste s'est imposée y compris dans la hiérarchie des textes à traduire, qui devenait de plus en plus rigide vers la fin des années 1930. Tout d'abord il devait y avoir des traductions des textes des auteurs russes contemporains et des autres écrivains soviétiques, mais traduits principalement de la langue russe en tant que langue intermédiaire, ou la langue pivot; et cette stratégie est devenue une pratique commune tandis que les traductions directes des autres langues de l'URSS n'ont jamais été obligatoires.

En deuxième lieu, il fallait faire des traductions des auteurs classiques russes et des autres républiques soviétiques. De plus pendant les années 1930 certains écrivains classiques russes ont été sacralisés. L'exemple le plus évident c'était le cas d'Alexandre Pouchkine, qui est devenu une icône de la littérature soviétique officielle, ce qui a catalysé de nombreuses traductions et rééditions de ses œuvres y compris des éditions en un et en plusieurs volumes. Or, l'apogée de ce processus a eu lieu au moment où la grande terreur battait son plein. Seulement en 1937, l'année du centième anniversaire de la mort de Pouchkine, deux volumes de ses *Œuvres choisies*, un volume de la *Prose choisie*, et 17 autres éditions séparées des écrits narratifs et poétiques de Pouchkine ont paru sans compter les publications innombrables dans des revues soviétiques [Kolomiyets, 2015, 38].

Troisièmement, il devait y avoir des auteurs des pays coloniaux et après la Seconde Guerre mondiale dans cette liste étaient inclus les pays "socialistes".

Et en quatrième lieu on traduisait les auteurs occidentaux soi-disant "progressistes", d'habitude communistes, p.ex. Louis Aragon, et les écrivains occidentaux qui avaient une opinion positive sur l'URSS, comme Herbert George Wells ou Bernard Shaw. Tous les autres textes

et auteurs ne faisaient pas partie de la liste de ce qui était recommandé pour la traduction.

En même temps les traductions des œuvres des auteurs occidentaux "non-progressistes" de l'époque tels que le roman *À l'Ouest, rien de nouveau* (1928) d'Erich Maria Remarque, traduit par **Zhozephina Burghardt** (la sœur du brillant poète néoclassique Oswald Burghardt) et publié à Kiev en 1929 (réédité à Kharkiv en 1930), étaient considérées comme telles qui ne méritaient aucune approche ou analyse littéraire du tout. À la différence de Remarque et des auteurs pareils, les critiques soviétiques faisaient attention seulement aux écrivains occidentaux "bourgeois-intellectuels" qui de leur point de vue avaient une idéologie révolutionnaire prononcées, tels que Bernhard Kellermann, dont le roman *Die Brüder Schellenberg* de 1925 était aussi traduit par Zhozephina Burghardt et publié en 1931 [Starynkevych, 1930/2011, 445].

À partir du début des années 1930, le régime de Staline essayait de réguler ouvertement l'expression littéraire, y compris non seulement le choix des textes à traduire, mais même les méthodes de traduction. Plusieurs œuvres nouvellement traduites en ukrainien ont été retraduites afin de les rapprocher de la langue russe, surtout après la publication de nombreuses accusations contre les "traducteurs nationalistes", lancées par le "linguiste" soviétique Naum Kahanovytsch dans son article "Natsionalistychni perekruchennia v ukraiinskykh perekkladakh tvoriv Lenina" (Les altérations nationalistes dans les traductions ukrainiennes des œuvres de Lénine), publié dans la revue académique "Movoznavstvo" (Science de la langue) en 1934. Le chercheur ukrainien contemporain Oleksandr Kalnytchenko a bien remarqué que cet article a servi de directive pour la pratique de traduction de la langue russe de façon la plus littérale possible, mot-à-mot [Kalnytchenko, 2013]. Depuis ce temps-là "un sceau lourd et omniprésent du littéralisme", comme a noté en 1956 le traducteur ukrainien Stepan Kovhaniouk, est posé sur toutes les traductions du russe.

De nombreuses tentatives du gouvernement bolchevik de réduire l'usage de la langue ukrainienne (par exemple en la bannissant des domaines militaires et techniques) et de la purifier des éléments européens, inconnus dans la langue russe, et d'y intégrer une multitude de mots et de structures typiquement russes tout en la transformant en une

langue secondaire régionale ont amené à l'augmentation du littéralisme dans les traductions du russe [Strikha, 2006].

En même temps les traductions des auteurs occidentaux étaient considérées principalement comme une arme idéologique dans le processus de la formation "d'un lecteur soviétique de masse". L'approche socialiste vulgaire pesait sur la critique littéraire même dans les écrits des critiques les plus cultivés et professionnels de leur époque. Par exemple, chez Volodymyr Derzhavyn cette approche marxiste vulgarisée était mal dissimulée derrière les termes tels que "la psychoidéologie générale de classe" et autres, qu'il utilisait en parlant des auteurs des textes sources et des protagonistes de leurs œuvres [Derzhavyn, 1930 (n°3) / 2015, 193]. Les meilleurs classiques européens sont devenus stigmatisés par l'idéologie de classe, par exemple George Gordon Byron était décrit par Derzhavyn comme un "aristocrate déclassé" [Derzhavyn, 1930 (n°1) / 2015, 186-187].

Les avant-propos et les notes éditoriales étendus, qui étaient toujours les bienvenus se sont transformés peu à peu en instruments de formation de la vision "d'un lecteur soviétique moyen" à travers les abrégements et simplifications des textes sources. On exige aux éditeurs et aux traducteurs de travailler pour le public large, c'est-à-dire, de développer le culte des écrivains "révolutionnaires" et membres du Parti Communiste tels que Henri Barbusse et autres.

Dans cette rhétorique socialiste et politisée la discussion professionnelle sur la précision sémantique et stylistique dans la traduction qui était menée dans les années 1920, est devenue peu à peu remplacée par une théorie vague de "la traduction adéquate" (avec sa division initiale selon les types stylistiques et thématiques).

Durant la décennie de la "grande terreur" qui a succédé à la décennie de la "Renaissance culturelle", le nombre de traductions s'est considérablement réduit et leur qualité a baissé. La langue russe est devenue une langue pivot obligatoire dans le domaine des sciences exactes et souhaitable dans les sciences humaines.

En même temps les différences entre le russe et l'ukrainien dans leur ressources lexicales et idiomatiques, ainsi que dans la grammaire devaient être éliminées le plus possible (presque tout le travail lexicographique était déclaré "nationaliste" et interdit), les traductions ukrainiennes des langues occidentales étaient censées d'être orientées vers

le lecteur soviétique russifié. Et les textes sources étaient censés d'être interprétés librement, avec de nombreuses omissions, modifications voire ajouts. A tel point que la réponse commune des censeurs et des critiques littéraires soviétiques à la question semi-rhétorique d'Umberto Eco si "le traducteur peut changer l'histoire ?" [Eco, 2001, 30] devait être un "Oui définitif!"

Vue à travers le prisme des politiques et des pratiques de la traduction littéraire de l'époque la contribution des femmes ukrainiennes à l'enrichissement de la littérature traduite et à l'industrie du livre ne peut pas être surestimée. Les traductrices restaient à l'avant-garde de la défense de la dignité humaine, de la construction de l'état national et de la promotion des valeurs civilisationnelles dans les décennies les plus sombres de l'histoire de l'Ukraine du XXe siècle. Leur travail constituait principalement une partie intégrante du projet conscient de la résistance à la russification et la dégradation ethnoculturelle, qui depuis le début du XIXe siècle en passant par l'ère soviétique était une tendance générale dans l'histoire de la traduction ukrainienne.

СТИЛІСТИКА, ТЕОРІЯ ФІГУР І ПРОБЛЕМИ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ. СТИЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЛЕКСИКОЛОГІЇ І ГРАМАТИКИ

UDC 81'255.4

Michael M. Naydan, professor of Ukrainian Studies
The Pennsylvania State University Woskob Family (United States)

UKRAINIAN IDENTITY IN POETRY: FROM SHEVCHENKO TO BU-BA-BU AND BEYOND²⁶

This article analyzes Ukrainian identity in poetry from national bard Taras Shevchenko to present-day poets writing about the war in Eastern Ukraine. Shevchenko creates a poetics of Ukrainian identity first and foremost by writing in Ukrainian (instead of the lingua franca of the Russian Empire) on a lofty intellectual level that was simultaneously accessible to all layers of Ukrainian society and not just to the small number of highly educated cultural elite of his time. Thus, Shevchenko elevated the status of the Ukrainian language as a form of higher discourse. Magic-like incantation comprises one of the most powerful aspects of Shevchenko's poetry that generates a message for readers that is felt aesthetically and that transcends mere semantics. A third method of identity-building comprises the use of unifying emblems of the "sacred" Ukrainian land, including the Dnipro River, its steep banks, the wide steppe, and the broad-tilled fields. Shevchenko also promotes a strategy of focusing on indigenous Ukrainian folklore and songs of the common people, using folk rhythms such as the kolomyika and the genre of the "duma," thereby connecting with people of all classes of society and elevating "peasant" cultural status to a unifying "national" level. In the role of the kobzar, he relates the suffering of the Ukrainian people for healing the past and emotionally connects to readers through archetypes such as abused young girls, orphaned children, the elderly, and the pejorative image of the moskal, the Russian soldier exploiting Ukraine. Ivan Franko creates a multi-genre intellectual primer for the Ukrainian cultural elite to educate the Western Ukrainian people in the power of literature to shape civic discourse as well as to show the people's struggles in his realistic depiction of their lives and their journeys toward self-realization. To promote Ukrainian identity Lesia Ukrainka utilizes indigenous folklore in "Forest Song" and historical parallels and allegories with ancient Roman civilization along with Scottish history.

²⁶ My gratitude to Lada Kolomiyets for her comments that have served to improve this article.

Volodymyr Sosiura and Maksym Rylsky focus on the melodic nature of the Ukrainian language in their poetry and also write exhortative statement poetry during World War II when Ukraine was under existential threat. Among the writers of the sixties, Lina Kostenko produced refined lyrical poetry with a profound sound orchestration as well as her masterpiece novel in verse "Marusia Churai" that captured the imagination of the reading public. Vasyl Symonenko focused on sacred Ukrainian nature along with exhortations against the repressive Soviet regime. Ivan Drach promoted Ukrainian identity through emotionally charged emblems such as the kalyna (guelder rose) and sunflower. Vasyl Stus became an open symbol of resistance against the regime. The Bu-Ba-Bu generation of poets rejected both Socialist Realism and national realism, preferring instead to parody national emblems such as kozaks and classics such as Sosiura's "Love Ukraine." Post-glasnost and post-independence Ukrainian poets also looked to the West for literary and musical models for expansion beyond the traditional canon, which functioned as an extension of Mykola Khvylovy's Western orientation in the 1920s. Current poets such as Serhiy Zhadan, Lyuba Yakimchuk, and Borys Humeniuk return partly to statement poetry about the war in Eastern Ukraine when the existence of the country is threatened. Thus, all the poets mentioned to some degree employ strategies for identity-creation developed by Shevchenko (except for parody), moving back and forth on a pendulum from the purely aesthetic lyrical on one side to statement poetry when the nation is most endangered on the other. Parody harkens back to older genres, particularly Ivan Kotlyarevsky's "The Aeneid" (Eneida) that served to establish the modern Ukrainian literary language.

Key words: *Identity, National Identity, Taras Shevchenko, Volodymyr Sosiura, Maksym Rylsky, Poets of the Sixties, Lina Kostenko, Ivan Drach, Vasyl Symonenko, Vasyl Stus, Bu-Ba-Bu, Yuri Andrukhovych, Oleksandr Irvanets, Viktor Neborak, Lyubov Yakimchuk, Serhiy Zhadan, Borys Humeniuk.*

My discussion here will examine notions of how Ukrainian poets represent and articulate their Ukrainian identity in their poetry from the nineteenth through the twenty-first centuries. It is a given that Ukrainian poets have presented their identity first and foremost by the very fact that they wrote in Ukrainian, a language considered a peasant dialect by many in the Russian empire, who often historically have even referred to it as the "quaint" (in their eyes and demeaning to Ukrainians) term "little" Russian. The Ukrainian language has survived and ultimately thrived despite being banned in print and in public discourse during tsarist times as a result of the Ukase at Ems in 1876 and despite considerable repression during the Soviet period when the Russian language was promoted as the lingua franca of the

USSR – to the detriment of other minority languages. It has survived, in fact, largely as a result of the writings and concomitant political activities of Ukrainian poets, who managed to galvanize support for the "Ukrainian idea." They accomplished this in large part by their focus on the beauty of and their love of the Ukrainian land along with a depiction of the suffering of the indigenous Ukrainian people tied to that land.

While the first great Ukrainian poet Hryhory Skovoroda writes a considerable amount of poetry focused on the Ukrainian land, particularly in his *Garden of Divine Songs* (Sad bozhestvennykh pisnei), his idyllic vision of nature in his poetry is largely generic without any specific realia linking it to Ukraine per se. The earth was sacred to him, but largely as a symbol of the Garden of Eden and God's creation: it indicates the locus where man can commune with God most intimately and best see His divine design. Although Ivan Kotlyarevsky's mock epic *Eneida* (The Aeneid) occurs on the backdrop of the Ukrainian land, the poet uses fairly stock nature imagery and does not raise it up to the level of a symbol. All discussion on this topic truly begins with the national bard Taras Shevchenko, who established the paradigm for Ukrainian identity with the publication of his slim eight-poem collection *Kobzar* in 1840. In that volume, he created a poetics of Ukrainian identity first and foremost by writing in Ukrainian on a lofty intellectual level that was simultaneously accessible to all layers of Ukrainian society and not just to the relatively small number of highly educated cultural elite of his time. In my discussion here, I plan first to present a taxonomy of the strategies Shevchenko employs in his poetics for identity-building. Since poets that follow Shevchenko inexorably fall in his long shadow in the literary tradition, I will discuss ways in which they, perhaps, appropriate strategies similar to Shevchenko's and develop their own.

I would argue that magic-like incantation comprises the most powerful aspect of identity-creation in Shevchenko's poetry. By the nature of his acoustically flawless verbal virtuosity, Shevchenko connected immediately with his contemporary readers as well as with future generations of Ukrainians. Through the musicality of his verse he creates a magic sound that captivates Ukrainian readers on both a visceral and subliminal level that intertwines with the meaning of the words.

A few of the main examples, which most Ukrainians know by heart, should suffice. In "Prychynna" (The Moonstruck Girl), Shevchenko writes:

*Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.
І блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі,
То виринав, то потонав.
Ще третій півні не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясен раз і раз скрипів.*

*The wide Dnipro roars and moans,
An angry wind whips it up.
It bends the tall willows down,
Lifting waves as high as mountains.
And at that time a pale moon
Peeks from behind a cloud at times
Like a tiny boat in a deep blue sea
It jumps up and dives down.
The cocks had yet to crow three times,
No one anywhere making a sound,
The owls in the field called to each other,
And from time to time the ash tree creaked*

The profound musicality of lines such as these provide a sumptuous verbal feast for the Ukrainian reader that carries him or her to a deeper intuitive understanding of how the Ukrainian language comprises an essential aspect of being. Another prime example can be found in perhaps Shevchenko's most famous poem that has come to be known as "Zapovit" (My Testament):

*Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,*

*На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.*

*When I die, bury me
On a grave mound
Amid the wide-wide steppe
In my beloved Ukraine,
In a place from where the wide-tilled fields
And both the Dnipro, and its steep banks
Can be seen and
Its roaring rapids heard.*

The poem comprises an intimate dialog between Shevchenko the man contemplating his mortality and the meaning of his life for posterity. It contains the essential central emblems of the Ukrainian land in highly compressed form (the wide Dnipro River, its steep banks, the wide steppe, the broad tilled fields), which largely through Shevchenko's poetic representations have been elevated to sacred status for the Ukrainian people.

Shevchenko also promotes a strategy of focusing on indigenous Ukrainian folklore and songs of the common people, using folk rhythms such as the *kolomyika* and the genre of the "duma," thereby connecting with people of all classes of society and elevating "peasant" cultural status to a common "national" level. The majority of the eight poems of the original *Kobzar*, in fact, are in the *kolomyika* rhythm, which, according to Mykola Mushinka in an article in *The Encyclopedia of Ukraine*, consists "usually of two rhyming lines with a set rhythmic pattern: a 14-syllable line with feminine ending and a caesura after the eighth syllable (4 + 4 + 6)."²⁷ Even Shevchenko's quite serious in terms of content "Testament" is written in the

²⁷ <http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CK%5CO%5CKolomyikaIT.htm>

kolomyika rhythm, which is traditionally a lively improvisational and often humorous song that covers myriad topics of everyday life.

Shevchenko additionally appropriates the central image of the blind Ukrainian minstrel, the Kobzar, who sang of the Kozaks' (Cossack) courage and glory as well as their shortcomings in Ukrainian history in poems such as "Ivan Pidkova," "Haidamaky," and others. He combines several strategies of identity-building in his historical poems in much the same way that Robert Burns does in his historical Scottish poems and songs such as "Bannockburn," "The Battle of Sherramuir," and "Scots wha Hae." By recreating the historical past that coalesces in Ukrainian identity, Burns allows for his readers to recreate it inside themselves through individual as well as collective (for the Scots people) anamnesis. The sorrowful stories retold by *kobzars* such as Perebendya in the eponymous poem (and by analogy Shevchenko in his hypostasis as the *Kobzar* in his collection), allow, according to Natalie Kononenko, listeners and readers to heal their emotional wounds from past tragedies. At certain moments Shevchenko's lyrical "I" intervenes to create declarative poetry that exhorts his fellow-Ukrainians to rise up from their chains and to generate inside themselves the courage of the Kozak past. Shevchenko much like Robert Burns strategizes to turn past failure and loss into eventual success.

Additionally, in a number of his poems Shevchenko portrays the suffering of his people as well as his own suffering through the archetypal images of a young girl abused and abandoned by a Russian soldier, of an orphan, and of the elderly (note particularly the poems "Prychynna" and "Kateryna" in this regard). The poet emotionally connects with his readers in the stories he tells of these archetypal lives and also presents his own psychological state at times when he is separated from his homeland and people. Although he rarely openly makes political attacks in his poetry, Shevchenko, in an obvious allegory for the enlightened reader, does criticize the Russian tsar in poems such as "The Dream." In that particular poem his discourse becomes declarative. In his poetry he also consistently rails against the "moskal'" or "moskali" (the name for a Russian soldier among Ukrainians in the nineteenth century) that reaches the level of a pejorative for him and his reader receiving his message.

Ukrainian poets who followed after Shevchenko on the one hand both had the obligation to write in Ukrainian and place themselves in dialog with Shevchenko, and on the other hand to expand on that to present their Ukrainian identity in variations on the themes. Ivan Franko, the second major figure in the Ukrainian literary pantheon, developed a naturalistic trend in his writing that focused on a European orientation as an integral part of Ukrainian identity. He became a defender of the downtrodden, particularly exploited workers and peasants. He conveyed his message of Ukrainianness in openly allegorical ways such as in his long poem "Moses":

МОЙСЕЙ

Пролог

*Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорожжю,
Людським презирством, ніби струпом, вкритий!*

*Твоїм будуцим душу я тривожу,
Від сорому, який нащадків пізних
Палитиме, заснути я не можу.*

MOSES

Prologue

*My people tormented and broken,
Like a cripple at a crossroads
Covered like a scab with human scorn!*

*My soul becomes troubled with your future,
I'm unable to fall asleep from the shame
That will continue to scorch your offspring.*

Also take note of these lines from Franko's early poem "Kameniarі":

*Та слави людської зовсім ми не бажали,
Бо не герої ми і не богатири.
Ні, ми невольники, хоч добровільно взяли
На себе пута. Ми рабами волі стали:
На шляху поступу ми лиш каменярі.*

*І всі ми вірили, що своїми руками
Розіб'ємо скалу, роздробимо граніт,
Що кров'ю власною і власними кістками
Твердий змуруємо гостинець і за нами
Прийде нове життя, добро нове у світ.*

*We have not desired earthly fame at all,
Because we are not heroes or bohatyrs.
No, we are slaves, though willingly we've taken
The shackles on ourselves. We became slaves of will;
On the path of progress we are just masons.
And we all believed that with our own hands
We will break apart a cliff, we will shatter granite,
That with our own blood and our own bones
We will lay the bricks of a strong path and after us
A new life will come, a new good into the world.*

Franco also shifted to writing naturalistic prose to convey that direct message in showing the travails of the Ukrainian people. His extensive writings by and large provide a broadly-based intellectual primer for the Ukrainian cultural elite to educate the Western Ukrainian people in the power of literature to shape civic discourse as well as to show the people's struggles in his realistic depiction of their lives and their journeys toward self-realization. His message served to fuse Western Ukrainian intellectual thought with European values and to unite West Bank and East Bank Ukraine.

Lesia Ukrainka, who ranks third in the pantheon of Ukrainian poets, resorted to a strategy of making allegorical parallels to the Ukrainian situation in her long poems that hearken back to ancient history such as "In the Catacombs" and to heroic actions in other cultures such as the Scots in her long poem "Robert the Bruce, Scottish King," which parallels the political situation in Ukraine in search of a strong and decisive leader, who could call them to action. Additionally, she delves deeply into Ukrainian folklore and the depiction of Ukrainian nature in her poetic masterpiece play in verse "Forest Song."

In the modern period, Pavlo Tychyna, the most prominent poet of the twentieth century, embodied the Ukrainian idea in his early poetry.

Although many of his early poems were joyful explorations of a childlike love of life and Ukrainian nature, he later focused on the tribulations the people during the revolutionary and civil war years, and embedded his Ukrainian identity in his later period in a more Aesopian way under repressive Soviet rule. He was, in fact, accused of bourgeois nationalism for his 1925 poem "Mother Was Peeling Potatoes" (*Maty chystyla kartoplju*) for his representation of the Bolshevik leader Lenin as the Antichrist. His early religiosity and the moralizing tone found in his masterful cycle *Instead of Sonnets and Octaves* gave way to panegyrics to the Soviet state, though in 1942–1945 he penned a number of pro-Ukrainian anti-fascist statement poems including "My People" (*Mii narod*, 1942), "To the Ukrainian People" (1943), and "Ukraine will shine, will come to life" (*Ukraina zasiaie, ozhyve*; 1943). These were sanctioned from above during the period of the so-called Great Patriotic War (World War II), when ethnic Ukrainian patriotism was permitted by the Communist Party. In the same time period Volodymyr Sosiura was able to publish his sentimental poem "Love Ukraine," for which he was later condemned by Soviet officials for bourgeois nationalism.

ЛЮБІТЬ УКРАЇНУ

*Любіть Україну, як сонце, любіть,
як вітер, і трави, і води,
в годину щасливу і в радості мить,
любіть у годину негоди!*

*Любіть Україну у сні й наяву,
вишиневу свою Україну,
красу її, вічно живу і нову, і
і мову її солов'їну.*

*Між братніх народів, мов садом рясним,
сіяє вона над віками...
Любіть Україну всім серцем своїм
і всіми своїми ділами.*

*Для нас вона в світі єдина, одна
в просторів солодкому чарі...
Вона у зірках, і у вербах вона,
і в кожному серця ударі...*

*у квітці, в пташині, в електровогнях,
у пісні у кожній, у думі,
в дитячий усмішці, в дівочих очах
і в стягів багряноту шумі...*

*Як та купина, що горить – не згора,
живе у стежках, у дібровах,
у зойках гудків, і у хвилях Дніпра,
і в хмарах отих пурпурових.*

*в грому канонад, що розвіяли в прах
чужинців в зелених мундирах,
в багнетах, що в темі пробивали нам шлях
до весен і світлич, і щирих.*

*Юначе! Хай буде для неї твій сміх,
і сльози, і все до загину...
Не можна любити народів других,
коли ти не любиш Вкраїну!..*

*Дівчино! Як небо її голубе,
люби її кожну хвилину.
Коханий любить не захоче тебе,
коли ти не любиш Вкраїну...*

*Любіть у коханні, в труді, у бою,
як пісню, що лине зорею...
Всім серцем любіть Україну свою –
і вічні ми будемо з нею!*

LOVE UKRAINE

*Love Ukraine like the sun, o love her,
like the wind, the grass, the water,
in an hour of happiness, in a moment of joy,
love her in a time of disaster.*

*Love Ukraine in sleep and awake,
your cherry-red colored Ukraine,
love her beauty, forever alive and new,
as well as her nightingale language.*

*Like an abundant garden amid brotherly nations,
she shines above the centuries...
Love Ukraine with all your heart
as well as all your deeds!..*

*For us she's unique in the world, alone
in the sweet charm of open expanses...
She's in the stars, and in the willows,
and in every beat of the heart...*

*In flowers, in birds, in electric lights,
in every song and thought,
in a child's smile, in a young girl's eyes,
in the crimson rustle of banners...*

*Like that hillock that burns without burning out,
she lives in footpaths and groves,
in the screeches of whistles, in the waves of the
Dnipro, and in these purple clouds.*

*In the thunder of cannonades that have scattered
green-uniformed foreigners to dust,
in bayonets that in darkness have hewn a path
for us to bright and open-hearted spring...*

*Young boy! Let your laughter be for her,
as well as tears, completely till you die...
You cannot love any other nations
until you love your own!..*

*Young girl! Just like her blue sky,
love her every moment.
Your sweetheart won't want to love you anymore
if you don't love your own Ukraine...*

*Love her in love, in your work, and in battle,
like a song that rushes like a star...
With all your heart love your Ukraine,
And eternal we'll be with her!*

1944

In times of existential crisis such as World War II (called the Great Patriotic War by the Soviet state), when the Ukrainian nation is threatened with defeat or extinction, the tendency was for poets (with permission from the authorities) to address the people in a more direct way and to call on them to save the Ukrainian land as part of their patriotic duty.

Maksym Rylsky, too, during that same wartime period expressed his open love for the Ukrainian land in his long poem "Thirst," which later was attacked for its excessive Ukrainian patriotism. It also extensively uses religious and folkloric imagery²⁸ with the former considered anathema in Soviet times other than during World War II. Both Sosiura and Rylsky, the former of peasant origin and the latter from the recently formed urban cultural elite, in their later works tended to sublimate their Ukrainian identity in nature poetry, which was more generic and safer, as well as in what might be perceived somewhat as a colonial cliché, the melodiousness of the Ukrainian language.

The Shestydesiatnyky (Poets of the Sixties) expressed their patriotic fervor somewhat more openly but in various ways, focusing largely on personal emblems of freedom. Lina Kostenko wrote refined metaphorical lyric poetry as well as on heroic topics such as the legendary seventeenth-century songstress in her novel in verse *Marusia Churai* and made use of national emblems such as the Dnipro River, which often appears as an animate allegorical figure in her poetry, just as it does in Shevchenko's poetry. By expressing her inner emotional life in poems, she rejected the tenets of Socialist Realism imposed on her from above. Here is an example of one her earliest love lyrics:

²⁸For a discussion of these motifs in Rylsky's "Thirst" (Zhaha) see my article "Fol'klorni, relihiini i literaturni motyvy v poemi Maksyma Ryl's'koho *Zhaha*". *Slovo i chas* 6 (June 1998): 6–11. It has also been republished in Mykhailo M. Naidan, *Vid Hoholia do Andrukhovycha: literaturoznavchi esei*. Lviv: Piramida, 2017: 46–55.

*Сходить сонце, ясний обагрянок
Заглядає у вічі мені:
А чи добрий у мене ранок,
Чи не плакала я вві сні?*

*Ранок – добрий.
А ночі, ночі!
Снишся ти і чужі краї...*

*Плакали сині очі.
Плакали сірі очі.
Плакала чорні очі.
І всі – мої.*

1957

*The sun rises, a clear bloodred
looks up into my face:
do I have a good morning,
or did I cry in sleep?*

*The morning is good.
But the nights, the nights!
I dream of you and foreign lands...*

*Blue eyes wept.
Gray eyes wept.
Black eyes wept.
And all of them were mine.*

1957

And here is an example of how she connects with her Ukrainian reader through a deeper musical connection by means of sound orchestration and verbal virtuosity in her poem "Landscape of Memory":

ПЕЙЗАЖ ІЗ ПАМ'ЯТІ

*Ледь-ледь торкаю слово аквареллю –
прив'ялий ранок, тиша, парпет.
З кленового туманного тунелю
виходить Рильський, майже силует.*

*Різьба по небу – дерево черлене.
Я теж з туману обрисом з'явлюсь.
Він сумно-сумно дивиться на мене, –
хто я така, чого я так дивлюсь.
А я дивлюся... Я хвилююся трохи...
І розминулись. Тільки силует.
Оце і все. Зустрілись дві епохи.
Дурне дівчатко і старий поет.
Кружляє листя, і не чути кроків.
Пейзаж, котрому років, років, років.*

LANDSCAPE FROM MY MEMORY

*Just barely I touch a word with watercolor –
faded morning, silence, a parapet.
From a misty tunnel of maples
Rylsky steps out, almost a silhouette.
A woodcarving along the sky – mahogany.
I, too, appear from mists as an outline.
Sadly-sadly he looks at me –
wanting to know who I am and why I stare.
And I continue to gaze... I am somewhat moved...
And we passed each other. Only the silhouette.
This is all. Two epochs met.
A stupid little girl and an old poet.
Leaves circle, and you can't hear the footsteps.
A landscape that is years, years old...*

And in what I consider one of her best poems "Van Gogh" (1968), she deals head on with the issue of madness as a path to personal creative freedom while living under an authoritarian regime:

*Він божевільний, кажуть.
Божевільний!
Що ж, може бути. Він – це значить я.*

*Боже – вільний...
Боже, я – вільний!
На добраніч, Свободо моя!*

1968

*He is a madman, they say a madman!
What else can it be? He—that means me.
Lord—free...
Lord—I am free.
Good night, my Freedom!*

1968

"Bozhe-vil'nyi" (madness or literally freedom from one's mind) leads to the recognition of the centripetal, inwardly directed path of freedom that madness allows both for the artist (Van Gogh) as well as for the poet by analogy. Kostenko grew silent in terms of publication of her poetry for seventeen years rather than acquiesce to the demands of Soviet authorities.

From among the poet of the sixties Vasyl Symonenko expresses his Ukrainian identity in nature poetry that focuses on the beauty of and inherent sufferings witnessed by the Ukrainian land, which exists as a living, breathing organism in symbiosis with the Ukrainian people. Note the following brief poem that resonates with a quiet acoustic power:

ЧУЮ

*Чую, земле, твоє дихання,
Розумію твій тихий сум,
Як на тебе холодні світання
Ронять пригоріцями росу.*

*Знаю – зливи, та буйні грози,
І роса в шумовинні віт –
То сирітські, вдовині сльози,
То замучених предків піт.*

*Назбирала ти їх без ліку
На роздоллі полів, дібров,
Щоб живили тебе довіку,
Людські сльози і людська любов.*

I HEAR

*I hear, earth, your breathing,
I understand your quiet grief,
As cold dawns shed the dew
In handfuls on you.*

*I know the downpours and violent storms,
And dew in the rustle of boughs—
First an orphan's, then a widow's tears,
Then the sweat of our tortured ancestors.*

*You collected them without number
On the expanse of fields and forests of oak,
In order that human tears and human love
Might nourish you for eternity.*

January 3, 1961

He also expresses his Ukrainian identity in humanistic appeals and in powerful statement poems, the latter of which led to him being crushed by the Soviet state. Note the opening three strophes of his poem "Prophesy of 1917" (Prorotstvo 17-ho roku):

*Гранітні обеліски, як медузи,
Повзли, повзли і вибилися з сил.
На цвинтарі розстріляних ілюзій
Уже нема місця для могил.*

*Мільярди вір – зариті у чорнозем,
Мільярди щасть – розвіяні у прах...
Душа горить, палає лютий розум,
І ненависть регоче на вітрах.*

*Коли б усі одурені прозріли,
Коли б усі убиті ожили,
То небо, від прокльонів посіріле,
Напевно б репнуло від сорому й хули.*

*Granite obelisks, like medusas,
Crawled and crawled and spent themselves.*

*At the churchyard of executed illusions
There's no more room for the graves.*

*A billion faiths, dug into the chornozem,
A billion fortunes, scattered to dust...
The soul burns, fierce reason flames,
And hate bellows in the winds.*

*When all those duped begin to see clearly,
When all those murdered come alive,
The sky all gray from curses
Surely will burst from shame and abuse.*

The remainder of the poem continues in an even more elevated tone to damn the "unnamed" enemies of Symonenko's people, who clearly are the Soviet oppressors and occupiers of the Ukrainian lands.

The poet of the sixties Ivan Drach, who later turned into a pro-independence political figure, expresses his Ukrainian identity in charged Ukrainian nature emblems such as the guelder rose in "Ballad of the Guelder Rose" (Kalynova ballada, 1962) and sunflowers in "Ballad of a Sunflower" (Ballada pro soniashnyk).

БАЛАДА ПРО СОНЯШНИК

*В соняшника були руки і ноги,
Було тіло, шорстке і зелене.
Він бігав наввипередки з вітром,
Він вилазив на грушу,
і рвав у пазуху гнилиці,
І купався коло млина, і лежав у піску,
І стріляв горобців з рогатки.
Він стрибав на одній нозі,
Щоб вилити з вуха воду,
І раптом побачив сонце,
Красиве засмагле сонце, –
В золотих переливах кучерів,
У червоній сорочці навипуск,
Що їхало на велосипеді,
Обминаючи хмари на небі...*

*І застиг він на роки й століття
В золотому німому захопленні:
– Дайте покататися, дядьку!
А ні, то візьміть хоч на раму.
Дядьку, хіба вам шкода?!*

*Поезіє, сонце моє оранжеве!
Що миті якийсь хлопчисько
Відкриває тебе для себе,
Щоб стати навіки соняшником.*

BALLAD OF A SUNFLOWER

*The sunflower had arms and legs,
It had a body, rough and green.
It tried to outrun the wind,
It climbed onto a pear tree
and tore wild pears into its lap,
and bathed near a mill, and lay in the sand,
and shot at sparrows from a slingshot.
It jumped on one leg
To clear out water from its ear
And suddenly saw the sun,
A beautiful bronzed sun,
In the golden modulations a rider,
In a red shirt with tails hanging out,
Riding on a bicycle,
Avoiding the clouds in the sky...
And it froze for years and centuries
In mute golden rapture:
"Let me ride, uncle!
If not, then at least take me on the crossbar.
Uncle, will that be a problem?!"*

*Poetry, my orange sun!
Each moment a little boy
Discovers you for himself
To become a sunflower forever.*

Vasyl Stus, who experienced imprisonment and ultimately death in the Soviet GULAG, expresses his Ukrainian identity through his poetry of personal anguish as a prisoner of conscience. Note the first three strophes of this poem written in 1963 that harkens back to Kozak times:

*Сто років як сконала Січ.
Сибір. І соловецькі келії,
і глупа облягає ніч
пекельний край і крик пекельний.*

*Сто років мучених надій,
і сподівань, і вір, і крові
синів, що за любов тавровані,
сто серць, як сто палахкотінь.*

*Та виростають з личаків,
із шаровар, з курної хати
раби зростають до синів
своєї України-матері.*

*A hundred years since Sich perished.
Siberia. And Solovetsky cells,
deep night all around
a hellish land and a hellish scream.*

*A hundred years of tortured hopes,
expectations, faith, and blood
of sons, who are branded for their love,
a hundred hearts like a hundred blazes.*

*They grow up out of bast shoes,
sharovary, from a smoky hut
slaves grow up to be sons
of their mother – Ukraine.*

The imagery of Ukrainians as having a slave mentality directly echoes that of the poetry of Shevchenko. Unabashed in his disdain for the Soviet regime, Stus chose a path of conscience and resistance until the regime destroyed him. Visuals of the gaunt Stus carried in public demonstrations

and posted in public places even transcended the power of his often complex poetry. He became THE living emblem of resistance for Ukrainians by the unwavering stance he took in his life. His later prison camp poetry became more inwardly directed, liminal, and hermetic.

What I call the Bu-Ba-Bu generation of poets in the mid-to-late 1980s consciously exhibited its Ukrainian identity by, paradoxically, openly avoiding it through carnivalization and parody – of Kozaks, of blatant sentimental Ukrainian nationalism of a type found in Sosiura's "Love Ukraine," as well as among the Poets of the Sixties. By *not* emphasizing the traditional Ukrainian folk song, but rather focusing on world music instead (particularly rock, jazz, reggae, and rap), they thereby elevated their Ukrainian identity as part of greater world citizenship. Instead of centripetal tendencies, centrifugal forces became more dominant. This also served as a parallel to the European orientation that has existed at several stages of Ukrainian cultural and historical development from Mykola Khyvylovyy's literary call to the West in the 1920s to current ideas on Eurointegration that became pronounced during the Orange Revolution of 2004 and the Euromaidan of 2014. The West, just as the music of the Beatles did in the 1960s, for Ukrainian culture represents both abstract and concrete notions of freedom as well as a higher historical level of democratic and cultural development. The notion of parody comes full circle to classical genres in the Ukrainian tradition, particularly to Ivan Kotlyarevsky's mock-epic *The Aeneid* (Eneida), which marks the beginning of the modern Ukrainian literary language.

In a parallel cultural development this need to forge a new path for the younger generation also occurred in the realm of rock music with Shevchenko's poetry put to Gothic rock versions by the group Komu vnyz (For Some It's Down) in their songs "Subotiv" and "Rozryta mohyla" (The Plundered Grave). Rock versions of Shevchenko's poetry appeared in versions by Mertvyi piven' (Dead Rooster), Tartak, and others. These, however, did not represent parody per se, but rather an updating of Shevchenko's message in a more readily accessible genre for Ukrainian youth culture.

Note Yuri Andrukhovych's parodic "The Kozak Yamaika" (Yamaika the Kozak) as well his neo-romantic "The Griffin" (Hryfon), the latter of which seamlessly has been transformed into the popular rock song by Taras Chubai of the group Jeremiah's Cry (Plach Ieremii):

ГРИФОН

*Мій пане, який нерозумний світ!..
Яка на румовище сходить журба!
Під небом, чорним, ніби графіт,
конаю в піску. І грифон з герба.*

*З дерев погаслих кричать граки.
Я впав з коня і програв турнір.
Тепер крізь мене ростуть гілки,
пробивши в панцирі триста дір.*

THE GRIFFIN

*My Lord, what a foolish world this is!
What anguish falls over the ruins!
Beneath a graphite sky,
I fall in the sand. A griffin descends from the crest.*

*Jackdaws crow from the darkened trees.
I've fallen from my steed and lost the joust.
Now branches are growing through me,
driving hundreds of shafts in my armor.*

Chubai also later released a CD entitled *Nash Ivasiuk* (2003) of Volodmyr Ivasiuk songs that reinvented the latter's artistry in updated interpretations that resonate with new audiences.

Oleksander Irvanets' "Love!" comprises an outrageous parody of Sosiura's original, the latter of which is oversaturated with the image of Ukraine:

ЛЮБІТЬ!

*Любіть Оклахому! Вночі і в обід,
Як неньку і дедді достоту!
Любіть Індіану! Й так само любіть
Північну й Південну Дакоту.*

*Любіть Алабаму в загравах пожеж,
Любіть її в радощі й біди!
Айову любіть! Каліфорнію теж!
І пальми крислаті Флориди!*

*Дівчино! Хай око твоє голубе,
Та не за фізичній вади –
Коханий любити не встане тебе,
Якщо ти не любиш Невади!*

*Юначе! Ти мусиш любити стократ
Сильніше, ніж любиш кохану,
Колумбію-округ і Джорджію-штат,
Монтану і Луїзіану!*

*Любити не зможеш ти штатів других,
Коли ти не любиш по-братськи
Полів Арізони й таких дорогих
Просторів Аляски й Небраски.*

*Любов цю, сильнішу, ніж потяг до вульв,
Плекай у душі незникому.
Вірджінію-штат, як Вірджінію Вулф
Люби! І люби – Оклахому!*

1992 рік, весна

LOVE!

*Love Oklahoma! At night and at supper,
Like your mom and your dad quite equal.
Love Indiana. And the very same way
Love Northern and Southern Dakota!*

*Love Alabama in the red glow of fires,
Love her in joy in misfortune.
Be sure to love Iowa. And California, too.
And the branchy palms of Florida.*

*Teenybopper! It's not for your eye so blue,
And not for your physical defects,
If you stop loving Nevada
Your love will stop loving you too.*

*Hey guy! You have to love a hundred times
Stronger than you love your Love,*

*The District of Columbia and Georgia the state,
Montana along with Louisiana.*

*You can't love any other states
If you don't brotherly love
The Arizona fields and the charming
Alaskan Nebraskan wide-open space.*

*This love is stronger than the yearning for vulvas,
Cultivate the eternal in your soul.
Love Virginia the state like you do Virginia the Woolf.
And be sure to love – Oklahoma!...*

While excluding any mention of Ukraine whatsoever in the poem, Irvanets even carnivalizes the nature of spiritual love with the image of "potiah do vul'v" (the yearning for vulvas) in the final strophe. Also observe Viktor Neborak's many different rock and rap songs in his collection *The Flying Head* (Litaiucha holova), which in a way parody the need of previous generations of Ukrainian poets to focus on indigenous Ukrainian song and folklore. And in the Kyivan group of poets particularly take note of Yuri Pozayak's experimental verse and parodies of an alcoholic in his "Alcohaiku." Bu-Ba-Bu and the post-independence generation freed themselves of the obligation to save the nation as Oksana Zabuzhko once stated regarding the status of her generation of Ukrainian poets following Ukrainian independence. Centrifugal forces generated a movement away from a microcosmic understanding of Ukrainian culture into a macrocosmic wider world culture, which was largely closed off to Ukrainian poets in Soviet times.

In conclusion, I would argue that Shevchenko set the paradigm for all Ukrainian poets who followed him with the plethora of strategies he used to coalesce Ukrainian identity in his poetry. In Shevchenko's time, when Ukraine was fading into a memory for him in exile and into a place and entity that existed for him in historical time, there was a need for a multifaceted strategy to promote that Ukrainian identity, which was under threat of extinction by being absorbed into Russian culture. It seems that in times of greatest peril to the very existence of

Ukraine and the Ukrainian language and culture, poets seem most intensely to focus on Ukrainian identity in their poetry in a direct way.

During the Soviet period – there was a top-down focus on the commune and "Soviet" identity, sublimating individual and ethnic identity for the great homogenizing (and linguistically Russian) good of the state. Bu-Ba-Bu and its generation of poets was a direct reaction against coercive identity (both Soviet and the one imposed on them by the overtly patriotic Shestydesiatnyky, Poets of the Sixties), therefore they focused on world and individual identity and parodied sharovarna Ukraina (a Ukraine in Kozak riding pants), a sentimentalized Ukraine. Their motivation simply seems to have been the fact that a truly free people should not be forced into accepting a top-down identity. By carnivalizing identity politics, they were able to carve out their own new microcosmic as well as expanded macrocosmic identity. While arguing for aesthetic freedom in their works, Ukrainian poets of the last twenty-five years, however, uniformly remain staunchly pro-Ukrainian in their public stances with writers such as Yuri Andrukhovych, Oksana Zabuzhko, Serhiy Zhadan, and many others playing active leadership roles during the Orange Revolution in 2004 and on the Maidan during the Revolution of Dignity in 2014 and early 2015 as well as during the current wartime period in Eastern Ukraine. The war in Eastern Ukraine itself has brought a group of poets including Serhiy Zhadan, Lyubov Yakimchuk, Borys Humeniuk, as well as many others to react to the threat to the independence of Ukraine by the ongoing events of the war in a visceral way. While they still do focus on the personal in their poetry, they embed that in the real experiences and effects of the war. Note the recent volume *Words for War: New Poems from Ukraine*²⁹ that documents poetry in English translation by Ukrainian poets on the war. Thus, whether they write statement poetry or parodies, Ukrainian poets by and large inherently remain staunch defenders of the Ukrainian language, culture, and independent state. A mature culture should have room for a variety of approaches to literature for audiences from the most conservative to

²⁹ Oksana Maksymchuk and Max Rosochinsky, eds. Boston: Academic Studies Press, 2018.

the avantgarde. That is a natural phenomenon in an open democratic culture. Thus, all the poets mentioned here to some degree employ strategies for identity-creation developed by Shevchenko and other poets who followed him, moving back and forth on a pendulum from the purely aesthetic lyrical to statement poetry when the nation is most endangered all the way back to parody.

Надійшла до редколегії 30.09.18

Михайло М. Найдан, проф.
Пенсильванський державний університет (США)

УКРАЇНЬСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ПОЕЗІЇ: ВІД ШЕВЧЕНКА ДО БУ-БА-БУ І ДАЛІ

Присвячено окресленню проблеми української національної ідентичності у поезії. Матеріалом дослідження слугували твори цілої плеяди українських авторів від Тараса Шевченка до сучасних поетів, зокрема представників літературно-мистецького угруповання Бу-Ба-Бу. Вивчення способів оприявлення української національної ідентичності у творах І. Драча, В. Симоненка, В. Стуса, Ю. Андруховича, О. Ірванца, В. Неборака, Л. Якимчук, С. Жадана, Б. Гуменюка дозволили дійти висновку, що майже усі вони (окрім пародії) були започатковані Т. Шевченком.

Ключові слова: ідентичність, національна ідентичність, Тарас Шевченко, Бу-Ба-Бу.

Михаил М. Найдан, проф.
Пенсильванский государственный университет (США)

УКРАИНСКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ В ПОЭЗИИ: ОТ ШЕВЧЕНКО ДО БУ-БА-БУ И ДАЛЕЕ

Статья посвящена проблеме украинской национальной идентичности, выраженной в поэзии. Материалом послужили произведения целой плеяды украинских авторов от Тараса Шевченко до современных поэтов, в частности представителей литературно-художественного объединения Бу-Ба-Бу. Изучение способов выражения украинской национальной идентичности в произведениях И. Драча, В. Симоненко, В. Стуса, Ю. Андруховича, А. Ирванца, В. Неборака, Л. Якимчук, С. Жадана, Б. Гуменюка позволили сделать вывод, что практически все (кроме пародии) были введены тарасом Шевченко.

Ключевые слова: идентичность, национальная идентичность, Тарас Шевченко, Бу-Ба-Бу.

М. КОЦЮБИНСЬКИЙ "INTERMEZZO"

Присвячено аналізу стилістичних особливостей новели Михайла Коцюбинського "Intermezzo". Зокрема, увагу приділено імпресіоністичним і символічним мотивам новели, синестезії кольору і звуку в описах природи, майже язичницькому зверненню до сонця, протиставленню гармонії довілля "суетності" людського життя.

Ключові слова: *втома, імпресіонізм, символізм, синестезія кольорів і звуків, звернення до Сонця.*

Його називали Соняхом або Сонцепоклонником. Якщо людині надала нечиста народитися українцем у Російській імперії або в СРСР, маючи і розум і талант, то шляхів було два: або подвижництво, або угодовство. До угодовства змушував жах, до подвижництва – совість:

"Я ще можу не противитись, коли ображають мене як людину, але коли ображають мій народ, мою мову, мою культуру, як же я можу не реагувати на це?".

А поруч із ним, у Франції, жили художники і поети "чистого мистецтва" – Мане, Ренуар, Верлен, Рембо... Отож, відданість суспільним ідеалам час від часу викликала утому і протест: "Я утомився. Мене втомили люди. Мені докучило бути заїздом, де вічно товчуться оті створіння, кричать, метушаться і сміять. Повідчиняти вікна! Провітрить оселю! Викинуть разом із сміттям і тих, що сміять. Нехай увійдуть у хату чистота й спокій".

Однак суспільна тематика не полишала втомлений розум:

"Я чую, як чуже існування входить в моє, мов повітря крізь вікна і двері, як води притоків у річку. Я не можу розминутись з людиною. Я не можу бути самотнім".

І ця неможливість відійти, відпочити, відчувати "святую тишу землі" часом породжувала відверту ненависть до людини, що ту тишу "бичує":

"Признаюсь – заздрю планетам: вони мають свої орбіти, і ніщо не стає їм на їхній дорозі. Тоді як на своїй я скрізь і завжди стрічаю людину.

Так, ти стаєш мені на дорозі і уважаєш, що маєш на мене право. Ти скрізь. Се ти одягла землю в камінь й залізо, се ти через вікна будинків – тисячі чорних ротів – вічно дихаєш смородом. Ти бичуєш святу тишу землі скреготом фабрик, громом коліс, брудниш повітря пилом та димом, реवेश від болю, з радості, злості. Як звірина".

І от саме у такому, не характерному для заангажованого письменника, настрої, Михайло Коцюбинський являє світу такий шедевр імпресіонізму і символізму як "Intermezzo", присвячений не людині, а "Кононівським полям".

"Інтермецо – невелика музична п'єса, що розташовується зазвичай всередині циклічного твору і служить для зв'язки між частинами" – ото ж, перепочинок, розрада.

Наче у п'єсі, у новелі зазначено дійові особи:

Моя утома.

Ниви у червні.

Сонце.

Три білих вівчарки.

Зозуля.

Жайворонки.

Залізна рука города.

Людське горе.

Звернімо увагу на початок – перша частина симфонії – моя утома, і кінець – залізна рука города та людське горе. Таке собі рондо, немов данина "вселенській скорботі".

А між ними, саме як перепочинок – гімн природі, нивам, Сонцю і – людській самотності.

Симфонія кольорів і звуків

Імпресіоністи завжди пов'язували звучання – музику – з кольоровою гамою:

Щось мріє гай

над річкою

Ген неба край –

як золото.

*Мов золото-поколото
горить-тремтить ріка,
як музика.*

Так писав учень Коцюбинського Павло Тичина.

Ріка – як золото і як музика. Так само нерозривно сплетені кольори і звуки у поезії французьких символістів:

*В ночі розквітлій
Тчуть солов'ї
Співи-узори...
О любя зоре!
В ставі срібlistім
Чорна верба,
Шепче між листям
Вітру журба
Палко і рвійно...
Разом помріймо!*

(Поль Верлен, переклад М. Лукаша)

Для Коцюбинського в основній частині новели "Intermezzo", за традиціями мрійників-символістів, місто – це відраза, суєтність, людський гамір, "залізна рука", тоді як поле – це тиша, спокій зелених просторів і головне – відсутність людей:

"Поїзд летів, повний **людського гаму**. Здавалосьь, город витягує в поле свою **залізну руку** за мною і не пускає".

Новела настільки особистісна, що нема сенсу вводити умовного оповідача, бо перша особа, від якої ведеться оповідь, це, поза сумнівом, сам автор.

Перенасиченість людською присутністю викликає у письменника нічні кошмари і якийсь первісний жах, що уподібнює юрбу до некерованого стада диких коней, і це вже не ідилічне входження "води притоків у річку", а ревіння "тисячі чорних ротів", що тамує усі інші звуки:

А вдень я здригався, коли чув за собою тінь від людини, і з огидою слухав **ревучі потоки людського життя, що мчали назустріч, як дикі коні, з усіх городських вулиць**".

Саме тому тиша безлюдних зелених просторів уявляється письменнику-втікачеві чимось омріяним і недосяжним, а людські

розмови безсенсовним тарахкотінням, що не дає людині зосередитися і відпочити:

"Мене дратувала непевність, що тремтіла в мені: чи розтулить рука свої залізні пальці, чи пустить мене? Невже я вирвусь від цього зойку та увійду у **безлюдні зелені простори**? Вони замкнуться за мною, і надаремне клацати буде кістками залізна рука? І буде навколо і в мені тиша?

А коли все отєє сталось, так просто і непомітно, я не почув тиші: її глушили чужі голоси, дрібні, непотрібні слова, як тріски і солома на весняних потоках...

...Одна знайома дама п'ятнадцять літ слабувала на серце... трах-тарак-тах... трах-тарак-тах... Дивізія наша стояла тоді... трах-тарак-тах... Ви куди ідете?.. Прошу білети... трах-тарак-тах... трах-тарак-тах..."

Зелений світ

Тиша природна це велике щастя, вона щільно пов'язана із зеленню, до того ж тиша – це зовсім не відсутність звуків. Так, зозуля не лише не порушує її, а, навпаки, вона її творить:

"Кує зозуля. Б'є молоточком у кришталевий великий дзвін – ку-ку!

ку-ку! – і **сіє тишу** по травах. Уявляється раптом **зелений двір** – він вже поглинув мою кімнату, – я зскакую з ліжка і гукаю у вікно до зозулі: "Ку-ку... ку-ку... Добридень!..."

В описах природи, рятівниці душі людської, вабить око "водна тематика". Ми пам'ятаємо: "поле, як те море широке, синіє", у Коцюбинського ця тема камерніша – у нього йдуть порівняння не з романтичним морем, а з імпресіоністичною річкою. І головне – гармонія кольору і звуку, звідти й поетизація такого, здавалося б, "непоетичного" дієслова як "хлюпати":

"Безконечні стежки, скриті, інтимні, наче для самих близьких, водять мене по нивах, а **ниви котять та й котять зелені хвилі і хлюпають ними аж в краї неба**".

З тихою річкою (а відсутність звуку це теж звук!) порівнює письменник і льон:

"Тихо пливе блакитними річками льон. Так тихо, спокійно в **зелених берегах**, що хочеться сісти на човен й поплисти".

Коцюбинському настільки затишно на природі, що він створює для себе окремий світ, що кличе читача, услід за автором, у фантастичні чарівно-замкнені світи, нагадуючи Керролівське Задзеркалля:

"Я тепер маю окремий світ, він наче перлова скойка: стулились краями дві половини – **одна зелена, друга блакитна** – й замкнули у собі сонце, немов перлину".

А от небо – це вже наче море, хоча здається, що у "зелений хаос" Коцюбинський вдивляється більш детально:

"Якийсь **зелений хаос** крутився круг мене і хапав бричку за всі колеса, а **неба** тут було так багато, що очі тонули в нім, як в морі, та шукали, за що б зачепитись."

Будь-який природний шум не лише викликає відчуття спокою, а й тягне за собою вишукані кольорові враження:

"Десь збоку вогко **підпадьомкає** перепел, **бренькнула** в житі **срібна струна** цвіркуна. Повітря тремтить від спеки, і в **срібнім мареві** танцюють далекі тополі. Широко, гарно, спокійно."

Отож не дивно, що саме у полі виникають такі витончені, майже казкові порівняння, де знов-таки колір невід'ємний від звуку:

"Врешті стаю. Мене спиняє **біла піна гречок**, запашна, легка наче збита крилами бджіл. Просто під ноги лягла **співуча арфа** й **гуде на всі струни**. Стою і слухаю".

Сонце

"Я повний приязні до сонця і йду просто на нього, лице в лице. Повернутись до нього спиною – крий Боже! Яка невдячність! Я дуже щасливий, що стрічаюсь з ним тут, на просторі, де ніхто не затулить його обличчя, і кажу до нього: сонце! я тобі вдячний. Ти сієш у мою душу **золотий засів** – хто знає, що вийде з того насіння? Може, вогні?".

От і стає зрозуміло, чому Коцюбинського називали Сонцепоклонником. Цей золотий засів виллється у "Тіні забутих предків", у "Fata morgana". А тут письменник (так і кортить сказати поет, бо весь його твір це майже білий вірш³⁰), ще й "озвучує" сонце, запустивши до нього жайворонків:

³⁰Вслухаймося ж у музику слова: Круг-ме-не- тем-но (5). Блис-ка-ють – тільки (5) гост-рі- ко-лю-чі- згу-ки (7), і-дріб-но- сип-леть-ся- ре-гіт (8) на- ме-та-ле-ву- до-шку (7), як-шріт (3).

"Круг мене темно. Блискають тільки гострі колючі згуки, і дрібно сиплеться регіт на металеву дошку, як шріт. Хочу спіймати, записати у пам'яті – і не виходить. От-от, здається... Тью-і, тью-і, ті-і-і... Ні, зовсім не так. Трійю-тіх-тіх... І не подібно.

Як вони оте роблять, цікавий я знати? Б'ють дзьобами в **золото сонця**? Грають на його проміннях, наче на струнах?"

(Переконаймося, наскільки ці останні оноματοпеї м'якші й приємніші для вуха, ніж оте барабанне трах-гарах-тах...людської мови).

А от і підсумок і фінал цього безтурботного життя:

"Так протікали дні мого *intermezzo* серед безлюддя, тиші і чистоти. І благословен я був між **золотим сонцем й зеленою землею**. Благословен був спокій моєї душі".

Чорне і біле

Між тим, крім заспокійливих, гармонійних світлих кольорів не цурається автор і такого тривожного кольору як чорний.

Чорний колір – то універсальний символ тривоги і смерті, так само й у символістів. У Коцюбинського він прив'язаний до п'тьми, але п'тьми камерної у прямому сенсі цього слова. Вона викликає якийсь трохи дитячий жах:

"Десять **чорних кімнат**, налитих **п'тьмою по самі вінця**. Вони облягають мою кімнату. Я зачиняю двері, наче боюся, що світло лампи витече все крізь шпари. От я і сам. Навкруги ні душі. Тихо й безлюдно, а однак я щось там чую, поза своєю стіною. Воно мені заважає. Що там?"

"Я чую твердість і форму затоплених на дні **чорної п'тьми меблів** і скрип помосту під їх вагою. Ну що ж, стійте собі на місці, спочивайте спокійно. Я не хочу про вас думати. Я краще ляжу. Погашу лампу і сам потону у **чорній п'тьмі**".

Тиша і темрява у приміщенні – це згуба, вони спокушають до самогубства:

"Може, і я обернусь тоді у бездушний предмет, який нічого не почуває, в "ніщо". Так добре було б стати "нічим" – безгласним, непорушним спокоєм".

І породжують примари:

"Я знаю, що коли б отак увійти в **темні** кімнати і чиркнуть сірником, як все скочило б раптом на своє місце – стільці, канапи,

вікна і навіть карнизи. Хто знає, може б, око моє встигло зловити образ **людей, блідих**, невиразних, як з gobеленів, всіх тих, що лишили свої обличчя в дзеркалах, свої голоси по шпарах і закамарках, форми – в м'яких волосяних матрацах меблів, а тіні – по стінах. Хто знає, що робиться там, де людина не може бачити...".

Знову перегук із західноєвропейськими символістами – Ібсен, Метерлінк... Потойбічність, що виростає з буденності, реальні образи і предмети, що перетворюються на тіні, екзистенційний жах...

Рухи людини такі мізерні порівняно з безмежністю просторів, від яких не варто відокремлюватися, з якими слід просто злитися, забувши про гордість ("Смирись, гордый человек, и прежде всего сломи свою гордость" Достоевський).

"Он вийшла в поле дрібна **біленька** цятка і потопла у нім. **Вона кричить? Співає? І робить рух? Німа безвладність просторів все се ковтула."**

Відразу до людини набирає величезних масштабів. Природа стає не просто за неї сильнішою, вона перетворюється в уяві письменника на гігантського павука, що може задушити й поглинути не лише окрему людину, а й ціле село, ба навіть людство – символізм Коцюбинського бере гору над його соціальними уподобаннями:

"Я тільки тепер побачив село – нужденну купку солом'яних стріх. Воно ледве помітне. Його обняли й здушили **зелені руки**, що простяглися під самі хати. Воно заплуталось в ниві, як в павутинні мушка. Що значить для тої сили оті хатки? Нічого. Зіллються над ними **зелені хвилі** й поглинуть. Що значить для них людина? Нічого".

Постає питання: може, тоді антонімом чорній пітьмі є біле? Та де там, на відміну від усталеної символіки, білий колір має тут почасти те саме навантаження, що червоний у вірші Рембо: "Він спить між квітами на луговім осонні, І в грудях має він дві дірочки червоні". До того ж, білий у Коцюбинського і викликає асоціацію: червоний і кривавий.

"Се ви, що з вас витекла кров в маленьку дірку від солдатської кульки, а се ви... сухі препарати; вас завивали у білі мішки, гойдали на мотузках в повітрі, а потому складали в погано прикриті

ями, звідки вас вигрібали собаки... Ви дивитесь на мене з докором — і ваша правда. Знаєте, я раз читав, як вас повішали цілих дванадцять ... Цілих дванадцять ... і позіхнув. А другий раз звістку про ряд **білих мішків** заїв стиглою сливою. Так взяв, знаєте, в пальці чудову сочисту сливу... і почув в роті приємний солодкий смак... От бачите, я навіть не **червонію, лице моє біле**, як і у вас, бо жах висмоктав з мене всю кров. Я не маю вже краплі гарячої крові й для тих живих мертвяків, серед яких ви йдете, як **кривава мара. Проходьте! Я утомився**".

Білі мішки, в які завивали повішених, що стали кривавою марою, лице біле, бо жах висмоктав усю кров — червону — і водночас гірка насмішка з себе через втрату співчуття до людського горя — бо все накриває бунтівнича утома.

Отож, чорне і біле — універсальні кольори трауру й печалі.

Між тим, білий колір має у новелі ще й інше, "прозаїчне" навантаження — у його мандрах полями автора супроводжують три білі вівчарки. Одначе яка довершена імпресіоністична картина, сповнена чарівних звуків, вимальовується завдяки ним:

"Ми йдемо серед поля. Три **білих вівчарки** і я. **Тихий шепіт пливе** перед нами, дихання молодих колосків збирається в **блакитну пару**".

Надзвичайно поетичні, на відміну від міських, є вражіння від найпростіших речей — землі, води, молока:

"Ніколи перше не почував я так ясно зв'язку з землею, як тут. В городах земля одягнена в камінь й залізо — і недоступна. Тут я став близький до неї. Свіжими ранками я перший будив сонну ще воду криниці. Коли порожнє відро плескалось денцем об її груди, вона ухала гучно спросоння у глибині й ліниво вливалась у нього. Потому тремтіла, сиза на сонці. Я пив її, свіжу, холодну, ще повну снів, і хлопав нею собі у лице.

Після того було молоко. Білий пахучий напій пінився у склянці, і, прикладаючи його до уст, я знав, що то вливається в мене м'яка, як дитячі кучері, вика, на якій тільки ще вчора цілими рожами сиділи фіолетові метелики цвіту. Я п'ю екстракт луки".

А чорний сільський хліб спричиняється до створення антропоморфної полісемантичної картини, може, й не зовсім логічної, бо перше його ідилічне порівняння з дитиною змінюється на

інше, досить моторошне, однак із вишуканим обіграванням контрасту: чорне – біле:

"Або той **чорний** разовий **хліб**, який так гарно, по-сільськи пахне. Він мені близький, наче дитина, що зросла на моїх очах. Он біжить він полями, як дикий вовнистий звір, і вигинає хребет. А край ниви стоять вітряки, наче пастки на нього, і готують вже зуби, щоб стерти зерно на **білу муку**. Я все се бачу, і прості, безпосередні мої стосунки з землею".

Кінець відпочинку (закінчення *intermezzo*) повертає автора до міста, що тягне за собою нові муки совісті:

"Ага, людське горе, ти таки ловиш мене? І я не тікаю! Вже натяглися ослаблені струни, вже чуже горе може грати на них!"

Місто забирає поета, що з імпресіоніста стає романтиком-революціонером, зрікаючись того справжнього сонця, яким він щойно так щиро милувався, і пристаючи до тих бідолах, що "сонце навіть гудять":

"Людей їдять пранці, нужда, горілка, а вони в темноті жеруть один одного. Як нам світить ще сонце і не погасне? Як можемо жити?"

Говори, говори. Розпечи гнівом небесну баню. Покрий її хмарами твого горя, щоб були блискавка й грім. Освіжи небо і землю. Погаси сонце й засвіти друге на небі. Говори, говори..."

На жаль, нам уже давно відомо, чим закінчується подібна романтика...

Отож, забрала поета залізна рука міста, знову покірливо іде він на зустріч із людським горем, але як останній спалах, як лебедина пісня, бринить насамкінець незабутня мелодія прощання із сонцем, із зеленими нивами, із зозулею з вершечка берези:

"Город знову простяг по мене свою залізну руку на зелені ниви. Покірливо дав я себе забрати, і поки залізо тряслось та лящало, я ще раз, востаннє, вбирав у себе спокій рівнини, синю дрімоту далеких просторів. Прощайте, ниви. Котіть собі шум свій на позолочених сонцем хребтах. Може, комусь він здасться, так як мені. І ти, зозуле, з вершечка берези. Ти теж строїла струни моєї душі. Вони ослабли, пошарпані грубими пучками, а тепер натягаються знову. Чуєте? Ось вони бренькнули навіть... Прощайте. Йду поміж люди. Душа готова, струни тугі, наладжені, вона вже грає..."

Надійшла до редколегії 17.10.18

O. Solomarska, docteur d'Etat, professeur
Université nationale Taras Chevtchenko de Kiev (Ukraine)

M. KOTSIUBYNSKY "INTERMEZZO"

Le présent article est consacré à l'analyse stylistique de la nouvelle " Intermezzo " de M. Kotsiubynsky, plus particulièrement, on examine ses motifs impressionnistes et symbolistes, la synesthésie des couleurs et des sons dans les descriptions de la nature, les invocations presque païennes du Soleil, ainsi que l'opposition entre l'harmonie de la nature et la vanité des actions humaines.

Mots-clés: fatigue, impressionisme, symbolisme, synesthésie des couleurs et des sons, Soleil.

O. Solomarska, PhD, professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

M. KOTSIUBYNSKY "INTERMEZZO"

The present article is dedicated to the stylistic analysis of Kotsiubynsky's short story "Intermezzo" especially to its impressionistic and symbolic features, to the synesthesia of colours and sounds, to almost pagan invocations of the Sun, to the opposition of the harmony of nature to the vanity of human actions.

Keywords: fatigue, impressionism, symbolism, synesthesia of colours and sounds, Sun.

Е. А. Соломарская, канд. филол. наук, проф.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

M. КОЦЮБИНСКИЙ "INTERMEZZO"

Посвящено анализу стилистических особенностей новеллы М. Коцюбинского "Intermezzo". Особое внимание уделяется импрессионистическим и символическим мотивам, синестезии цвета и звука в описаниях природы, почти языческому обращению к Солнцу, противопоставлению гармонии природы "суетности" человеческой жизни.

Ключевые слова: усталость, импрессионизм, символизм, синестезия цвета и звука, обращение к Солнцу.

УДК 811.133.1

I. Smouchtchynska, docteur d'Etat, professeur titulaire
Université nationale Taras Chevtchenko de Kyiv (Ukraine)

CATACHRESE COMME METAPHORE COGNITIVE

L'article est consacré à l'étude de la catachrèse comme figure spécifique propre à tous les discours. Ses particularités sont analysées tenant compte des études et des approches modernes à propos des figures, en particulier de la

théorie cognitive. Les réflexions théoriques et didactiques concernent son statut spécial de figure de langue et de métaphore cognitive, sa place dans les paradigmes de figures de style et de tropes. Une attention particulière est prêtée à sa sémantique, sa pragmatique et sa valeur stylistique.

Mots-clés: *catachrèse, métaphore cognitive, métonymie, trope, figure de style.*

L'objet de cet article est la catachrèse et son statut de métaphore cognitive. On peut dire que les métaphores cognitives restent parmi les sujets les plus discutés en linguistique moderne. Et nous voudrions commencer par une constatation banale que "la diffusion de l'information scientifique et technique est un facteur essentiel du développement" [Préface de l'Introduction à la lexicologie explicative et combinatoire 1995] et le but de plusieurs conférences et ouvrages comme le nôtre est un échange de points de vue sur des *phénomènes langagiers* très différents et multiples y compris *la traduction* car, comme l'écrit Georges Mounin [Mounin, 2008, 17], les problèmes théoriques de la traduction " ne peuvent être éclairés en premier lieu que dans le cadre de la science linguistique ". Donc, les chercheurs essaient de proposer " une approche plurielle et singulière " de la science, adaptée aux réalités linguistiques ce qui contribuera à promouvoir la recherche internationale, plurilingue, pluri-romane.

Les linguistes modernes essaient de proposer des réflexions sur *les grandes questions contemporaines* parmi lesquelles figurent plusieurs objets connus depuis l'Antiquité. Et avant tout il faut mentionner *la métaphore*, "reine des figures" tropiques, dans le langage de Paul Ricœur [Рикер 1990], "*l'opération de la pensée logique*", suivant la conception aristotélicienne [Aristote, 1991, livre III], sur laquelle reposent toutes les *expressions de ressemblance* comme comparaisons, hyperboles, proverbes, énigmes, etc., comprise d'habitude comme "*le transport*" à une chose d'un nom qui en désigne une autre.

De nos jours, on peut constater *le renouvellement de l'intérêt* envers la rhétorique en général et la théorie des figures en particulier : à ce propos on peut nommer plusieurs ouvrages parus en France au cours de cette décennie, par exemple ceux de Nicole Ricalens-Pourchot [2003 ; 2011], de Marc Bonhomme [2005], de Joëlle Gardes Tamine (paru en 2011 et intitulé "*Pour une nouvelle théorie des figures*"), on peut aussi mentionner le numéro spécial de "*L'information grammaticale*" [№ 137, mars 2013] intitulé "*Les*

figures de style vues par la linguistique contemporaine" et d'autres. Marc Bonhomme [2013, 3] parle de l'intérêt de la *linguistique* pour les figures de style qui est relativement récent, il note que depuis les années 2000, les linguistes s'intéressent de plus en plus aux figures [Bonhomme 2013, 5]. Et l'apparition des études consacrées à la métaphore montre que ses plusieurs aspects restent encore assez vagues et non résolus.

Dans la préface de son ouvrage "*Traduire: théorèmes pour la traduction*", Jean-René Ladmiral [2010, IX] écrit que " la linguistique n'est plus tout à fait ce qu'elle était, pure et dure ". Les approches ont changé. Le XXe siècle a introduit *les aspects cognitif, discursif et linguoculturel* devenus prépondérants en linguistique moderne ce qui a aussi touché l'analyse des métaphores. Le philosophe allemand E. Cassirer, en proposant *la conception tensionnelle de la métaphore-énoncé* et en la comprenant comme *trio métaphore-métonymie-synecdoque*, cherchait en métaphore les réflexes des représentations mythologiques du monde ce qui prévoyait *sa fonction non ornementale mais cognitive* [consulter: Теория метафоры 1990, 13; 33–43]. Pourtant c'est à G. Lacoff appartient l'introduction du terme *métaphore cognitive* suivie plus tard de *métonymie cognitive* (pourtant non pas tous reconnaissent tel statut même aujourd'hui).

Il est temps d'expliquer les causes du choix du thème de mon intervention, il y en a deux. La première s'explique par une discussion surgie pendant la soutenance dans notre Conseil scientifique quand un de nos collègues de renommée a dit que le discours spécialisé ne tolérait pas les métaphores. Ma remarque que n'importe quel discours ne peut se passer sans métaphore cognitive a été rejetée in extenso. Cela signifie que même aujourd'hui il y a des scientifiques qui ne reconnaissent pas *son statut universel*. Pourtant, p. ex., J.-R. Ladmiral en parlant de la théorie de la traduction utilise des expressions comme "*l'ampleur des horizons interdisciplinaires*", "*le champ intellectuel*", "*le cœur de la linguistique*" [2010, IX], etc. Comme on le sait, le discours politique abonde en métaphores de ce type, *neutres et non expressives* : *au cœur de l'Europe, climat politique, paysage mondial, théâtre de la guerre, dans l'ombre des négociations, faire l'autopsie, mettre sur le tapis, les appétits du pouvoir*, etc. où la terminologie médicale et géographique a donné naissance aux plusieurs termes

politiques. En parlant de l'ordinateur, plusieurs langues ont créé nombre de calques sémantiques:

*on manipule une souris,
on jette un document dans la corbeille,
on ouvre une nouvelle fenêtre,
on consulte le menu, etc.*

Même les législateurs avec leur "*langue de bois*" expriment les idées en ayant recours à des expressions métaphoriques. D'après G. Lacoff [1996], cela trouve son explication dans le fait que ces expressions sont celles "*de surface*" de "*métaphores conceptuelles*" structurant un domaine.

Pourtant faisons une petite remarque : il est parfois difficile de trouver la "borne" du passage de la métaphore "vive" en métaphore "usée" : par exemple le titre d'un article de l'Euronews est "*A Vienne Moscou veut inviter l'opposition syrienne au ballet diplomatique*" [30.10.2015]. Le sens "*активна дипломатична діяльність*" du mot *ballet* est déjà fixé dans le dictionnaire mais s'il est devenu neutre et terminologique ?

Il faut dire que d'habitude *le sens figuré apparaît comme un indice de fiction*, affecté à des représentations que construit le discours. Un effet de style est le résultat d'un écart par rapport à une norme. Mais il y a des cas quand aucune interprétation n'est requise et aucun effet n'est en fait recherché (mais depuis quand ?), *une expression figurée cesse d'être perçue comme une véritable figure à partir du moment où, adoptée par l'usage, elle devient une expression normale*, c'est le cas des métaphores qu'on essaie d'analyser ici comme :

le bras d'un fauteuil, le pied d'une chaise, les ailes d'un moulin, le fouet du cuisinier, une feuille de papier, la bouche de métro, la tête d'un clou, la rapidité de la pensée, la profondeur d'un raisonnement, la cadence de la vie, etc.

Précisons que la stylistique devenue *sémiostylistique* à la fin du XXe siècle commence à s'intéresser aux problèmes des représentations mentales suscitées par le signe dans son contexte, de la manière dont se construit pour le lecteur la signification textuelle. De ce point de vue *la métaphore devient le mode de penser et non une simple figure d'ornement du discours* et le mécanisme métaphorique est décrit en

terme de *composantes sémantiques*, de *conflit conceptuel* et de *transfert de signification* [voir : Roussin 1995, 488–489].

La deuxième remarque concerne son *statut référentiel*. Aristote définissait les figures métaphoriques comme figures qui doivent être *claires, neuves et agréables*. Mais cela signifie aussi qu'une expression métaphorique a d'habitude une autre forme discursive qui est neutre. Ainsi, on peut dire simplement "*Прійшла весна*", mais aussi on peut citer notre poétesse Lina Kostenko "*Весна підніме келихи тюльпанів*". Plusieurs articles français en parlant du président russe le nomment souvent "*l'homme fort du Kremlin*" [Euronews 8.05.2017], etc. Mais si l'on dit "*le chef d'orchestre a serré la main du premier violon*" car on n'utilise jamais *premier violoniste* cela signifie que l'appellation de *premier violon* est seule possible dans la langue. En fait, il s'agit d'un *procédé qui sert à constituer la langue elle-même* et qui ne peut pas être sentie comme une figure.

A vrai dire, le nombre des idées qu'un homme peut exprimer dépasse infiniment le nombre des mots dont la langue dispose. Pourtant si chaque nouvelle idée qui naît et si chaque nouvel objet inventé par l'homme devait nécessiter la création d'un nouveau mot, on serait contraint de créer continuellement des néologismes et l'on serait submergé sous la masse du vocabulaire. L'enrichissement naturel du langage se produit selon des procédés plus commodes: *au lieu de se développer en étendue, le vocabulaire se développe de préférence en profondeur*, au lieu de multiplier à l'infini les termes, l'usage a préféré multiplier les sens de chacun de ces termes. Beaucoup de mots français ont revêtu les acceptions les plus diverses, souvent très éloignées les unes des autres, *grâce aux procédés tropicaux, métaphoriques*. Comme on le sait, même le mot *style* vient du mot latin *stilus*, "*baguette pour écrire*".

Mais il est temps d'expliquer *la deuxième cause de notre intervention qui est plutôt historique*: les nouveautés scientifiques présentent souvent des concepts qui prennent leurs racines dans l'Antiquité, dans la rhétorique ancienne. Cela concerne, à notre avis, la métaphore cognitive et son "ancêtre" grec *catachrèse*. Le terme vient du mot grec *katachrêsis* qui signifiait "abus de langage", "une erreur". En stylistique il est utilisé pour parler de *la métaphore usée* mais aussi de *la métaphore dite par nécessité* qui apparaît comme un

des moyens qu'utilise une langue pour s'enrichir sur le plan sémantique tout en comblant les lacunes de son lexique, même si elles proviennent d'une faute. Par exemple, on utilise largement le terme *salade de fruits* oubliant qu'étymologiquement le mot *salade* signifie "*mets salés*". On peut dire le même à propos de la dénomination *fruits de mer* (*mopenpodykmu*), etc.

Ainsi, notre *but* est d'analyser les particularités de la catachrèse et de définir son statut stylistique et cognitif spécial. Une telle analyse peut éclaircir les aspects principaux et les traits distinctifs de la catachrèse.

Quoique la linguistique cognitive souligne tout le temps son rôle extrêmement important dans des processus mentaux, son *statut stylistique* reste jusqu'à aujourd'hui incertain et indéterminé. P. ex., Nicole Ricalens-Pourchot [2011, 43–44] écrit que "*la catachrèse ne peut être considérée comme une figure* que s'il y a recherche stylistique ou ludique" comme "*le cactus du myocarde*" pour "*l'infarctus*". Pourtant elle l'introduit dans son ouvrage appelée "*Lexique des figures de style*" [2011]. Cette pensée qu'on ne peut pas (ou plus) la classer parmi les figures, vient peut-être de P. Fontanier [1968] qui écrivait que "*la catachrèse n'est pas une figure*" puisqu'elle n'est pas liée à un choix et est soutenue par la plupart des scientifiques contemporains (p.ex., C. Fromilhague écrit qu'"il faut bien sûr mettre à part la figure appelée catachrèse" [1996, 57]). Tout de même on reconnaît son statut tropique car il s'agit du mécanisme sens propre-sens figuré.

O. Reboul [1998, 241], en comprenant le terme *trope* comme un "*procédé de dénomination consistant à prendre un mot dans le sens d'un autre, par métaphore, métonymie ou synecdoque*", écrit qu'il peut être:

- *catachrèse* (comme "*le noyau de l'atome*") ou
- *figure de sens* (comme "*le noyau de la dispute*").

Il écrit [Reboul 1998, 127] : "*La figure de sens est un trope, un signifiant pris dans le sens d'un autre. Mais tout trope n'est pas une figure de sens. Quand le trope est lexicalisé au point qu'aucun terme propre ne pourrait le remplacer, il est alors catachrèse. Ainsi, "les ailes de l'avion" sont à l'origine une métaphore, mais ne sont pas figure, car on n'est pas libre de dire autrement*". Donc, leurs buts sont différents:

pour *catachrèse* – plutôt *nominatif* et *cognitif*, pour *métaphore* – plutôt *stylistique* et *expressif*. Une telle métaphore se lexicalise au point qu'on en oublie le caractère originel de trope.

Ainsi, *la catachrèse ne relève pas du style, mais de la langue*, c'est pourquoi on l'interprète aujourd'hui comme *figure de langue* et nous soutenons cette pensée car la linguistique étant science exacte exige une définition nette de son statut.

Donc, en général, on définit une *catachrèse* comme "*trope rendu nécessaire par l'absence de tout terme propre*" [Reboul, 1998, 237]. Notons tout de même que ce phénomène peut parfois apparaître lorsque le mot adéquat existe. Ainsi la formule "*les bras du fauteuil*", alors qu'on pourrait dire "*les accoudoirs*", a-t-elle été à l'origine une figure de style (une métaphore), qui faisait employer le mot *bras* dans un sens figuré. Mais personne aujourd'hui ne perçoit plus de figure dans une expression aussi banale.

Donc, la métaphore se trouve à la base d'un grand nombre des évolutions lexicales que connaît une langue au cours de son histoire: on dit que le soleil *se couche*, on parle de la *tête* d'un clou, des *pieds* d'une table, etc. Dans chaque cas, c'est bien une métaphore qui est à l'origine de l'expression: le soleil disparaissant ressemble à quelqu'un qui se couche, la partie supérieure d'un clou est assimilée à une tête surmontant un corps, etc. Mais dans tous ces cas, il n'y a plus seulement *changement de désignation*. Quand la métaphore devient catachrétique, c'est bien *le sens* du mot qui évolue [Bacry, 2000, 58], comme l'attestent les exemples ci-dessus.

Le problème suivant se pose: est-ce que l'interprétation de la catachrèse comme un sous-type de métaphore (p. ex., Le Grand Larousse la définit comme "figure qui consiste dans l'emploi métaphorique d'un mot") est exacte tenant compte de l'exemple "*premier violon*" où l'on voit nettement une métonymie (on désigne un agent par son instrument). Citons aussi: "Cette figure de rhétorique est une sorte de métaphore" [Vocabulaire du commentaire de texte, 1994, 46]. " Lorsque la langue ne possède aucun mot propre pour désigner un objet, elle procède par métaphores, alors appelées catachrèses " [Peyroutet, 1994, 69]. Et même on l'interprète encore plus étroitement comme "une variété de la métaphore hyperbolique", ce que dit dans

son "Dictionnaire" Z. Kountch [Куныч, 1997, 121]. Pourtant plusieurs scientifiques sont tombés d'accord (O. Reboul, P. Bacry) en élargissant son volume : sans doute, les catachrèses reposent sur des figures de style, mais *elles reposent exclusivement sur la métaphore et la métonymie*. Donc, on distingue :

- *catachrèse par métaphore* (comme "*les ailes de l'avion*" ou "*le soleil se couche*"),
- *catachrèse par métonymie* (comme "*le collègue*" pour "l'ensemble des collégiens" ou "*boire un verre*" en parlant du vin).

Ici, la désignation du référent est nécessairement tropique, et le seul sens admis est un sens figuré, qui n'est d'ailleurs plus perceptible comme tel.

Les études contemporaines de *la métonymie* (mentionnons ici le travail de Pierre Arnaud [2011]) montrent qu'elle est beaucoup plus compliquée que la métaphore et on constate aujourd'hui qu'"on ne sait toujours pas de façon assurée sur quels mécanismes repose ce phénomène et ce qui le motive" [Arnaud, 2011, 503]. Depuis une vingtaine d'années, la métonymie fait l'objet d'une activité de recherche intense, principalement dans le cadre de la linguistique cognitive. Depuis G. Lakoff, la métonymie est considérée non pas simplement comme un phénomène lexical et rhétorique, mais comme un phénomène conceptuel, impliqué dans la cognition. On essaie d'élaborer sa typologie qui, d'après les données récentes, peut comprendre 54 catégories ! (dans notre "Lexicologie française" [Smouchtchynska, 2015, 128-129] où on a essayé de distinguer ses types on a trouvé seulement 15 comme contenant – contenu, lieu – chose, cause – effet, etc.).

Enfin, classiquement, on considère que la métaphore avec la métonymie et la synecdoque présente une des trois voies de la formation de la polysémie du mot par le changement sens propre – sens figuré. Pourtant même aujourd'hui on ne reconnaît pas encore le statut de *l'énantiosémie* comme quatrième type de sa naissance, c'est ce que nous essayons de souligner constamment [Smouchtchynska, 2017]. Une petite étude montre que le français possède nombre de lexèmes avec "co-présence de deux sens contraire" (Claude Hagège)

comme *louer* (*donner* ou *prendre en location*), *déclencher* (*commencer* et *terminer*), *audacieux* (*brave* et *insolent*), etc.

A la fin précisons qu'il existe une autre compréhension de catachrèse, qui remonte à Cicéron et qui est interprétée comme "*figure d'abus*". P. ex., le Dictionnaire d'Oxford de la langue anglaise la définit comme *l'utilisation incorrecte de mots; l'emploi d'un mot par rapport à l'objet que ce nom ne désigne pas; l'abus de tropes ou de métaphore* [Теория метафоры, 1990, 170], "*c'est une faute de langue qui est devenue norme d'emploi*" [Куньч, 1997, 121] comme "*червоне чорнило*", "*рожева білизна*" ou "*м'ясорубка для овочів*", "*Старий новий рік*" тощо.

Quoi qu'il en soit, n'importe quel texte ne peut se passer sans catachrèse qui est "*trop banalisée pour provoquer un véritable effet de style*", mais "*elle image la phrase, la rend plus concrète*" [Vocabulaire du commentaire de texte, 1994, 46]. Comme on peut le voir, elle est souvent *voisine du cliché* qui peut être parfois *remotivé*. Et quand elle est intentionnelle et préméditée, elle peut même *devenir figure de langage*, surtout dans la position de *l'épithète constante* et dans *le calembour* comme "*Саме синє Чорне море*" ou "*Чому ваша чорна смородина червона? – Тому що вона ще зелена*".

La catachrèse possède sa place dans le système rhétorico-stylistique du texte littéraire, où son rôle n'est pas négligeable (p. ex., on la renouvelle en la prenant au pied de la lettre, procédé privilégié par B. Vian), mais c'est surtout la presse qui fait un usage immodéré de ce trope. Le cliché peut devenir source de créativité et cette réactivation d'une catachrèse peut avoir une grande valeur modale et appréciative.

Somme toute, la catachrèse reste parmi les objets d'étude privilégiés de la linguistique contemporaine, mais son statut comme figure-trope n'est pas encore défini ce qui montre l'actualité de son analyse.

LITTÉRATURE

1. Aristote. Rhétorique / Aristote. – P. : Belles Lettres, 1991.
2. Arnaud P. Détecter, classer et traduire les métonymies (anglais et français) / Pierre Arnaud // Passeurs de mots, passeurs d'espoir. Lexicologie, terminologie et traduction face au défi de la diversité : Actes des VIII-es Journées scientifiques du Réseau de chercheurs " Lexicologie, terminologie, traduction " (Lisbonne, octobre 2009). – 2011. – P. 503–516.

3. Bacry P. Les figures de style / Patrick Bacry. – P. : Belin, 2000.
4. Bonhomme M. Pragmatique des figures du discours / Marc Bonhomme. – P. : Honoré Champion éditeur, 2005.
5. Bonhomme M. Vers une appropriation linguistique des figures / Marc Bonhomme // L'Information grammaticale. – № 137, mars 2013. – P. 3–8.
6. Fontanier P. Les figures du discours / Pierre Fontanier. – P. : Flammarion, 1968.
7. Fromilhague C. Les figures de style / Catherine Fromilhague. – P. : Nathan, 1996.
8. Gardes Tamine J. Pour une nouvelle théorie des figures / Joëlle Gardes Tamine. – P. : PUF, 2011.
9. Introduction à la lexicologie explicative et combinatoire / Igor Mel'čuk, André Clas, Alain Polguère. – P. : Editions Duculot, 1995.
10. Lacoff G. Les universaux de la pensée métaphorique : la question de la variation dans l'expression linguistique, colloque Diversité des langues et représentation cognitive / G. Lacoff. – Paris, 1996.
11. Ladmiral J.-R. Traduire: théorèmes pour la traduction / Jean-René Ladmiral. – P. : Gallimard, Collection Tel, 2010.
12. Les figures de style vues par la linguistique contemporaine // L'information grammaticale. – № 137. – Mars 2013.
13. Mounin G. Les problèmes théoriques de la traduction / Georges Mounin. – P. : Gallimard, Collection Tel, 2008.
14. Peyroutet Cl. Style et rhétorique / Claude Peyroutet. – P. : Nathan, 1994.
15. Reboul O. Introduction à la rhétorique / Olivier Reboul. – P. : PUF, 1998.
16. Ricalens-Pourchot N. Dictionnaire des figures de style / Nicole Ricalens-Pourchot. – P. : Armand Colin, 2003.
17. Ricalens-Pourchot N. Lexique des figures de style / Nicole Ricalens-Pourchot. – P. : Armand Colin, 2011.
18. Roussin Ph. Figure / Philippe Roussin. // Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage (Ducrot O., Schaeffer J.-M.) – P. : Seuil, 1995. – P. 480–493.
19. Smouchtchynska I. Enantiosémie comme phénomène sémantique spécifique / Iryna Smouchtchynska // Стиль і переклад. – 2017. – Випуск 1(4). – К.: ВПЦ "Київський університет". – С. 123–137.
20. Smouchtchynska I. Lexicologie française / Iryna Smouchtchynska. – Kiev : Editions Dmitry Burago, 2015.
21. Vocabulaire du commentaire de texte / Evelyne Amon, Yves Bomati. – P. : Larousse, 1994.
22. Куньч З. Риторичний словник / Зоряна Куньч. – К.: Рідна мова, 1997.
23. Рикер П. Живая метафора / Поль Рикер // Теория метафоры / под. ред. Н.Д. Арутюновой, М.А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – С. 435–455.
24. Теория метафоры / под. ред. Н.Д. Арутюновой, М.А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990.

Надійшла до редколегії 01.12.18

I. Smushchynska, Doctor of Philology, prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

CATACHRESIS AS A COGNITIVE METAPHOR

The article is devoted to the study of katachresis as a stylistic figure of a special type, inherent in all discourses. The study of its features is based on modern theories and approaches to figures, in particular cognitive linguistics. Theoretical considerations relate above all to the special status of "speech figure", its place in the paradigms of stylistic figures and tropes. Particular attention is drawn to its semantics, pragmatics and stylistic function.

Key words: *katachresis, cognitive metaphor, metonymy, trope, stylistic figure.*

І. В. Смушинська, д-р філол. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

КАТАХРЕЗА ЯК КОГНІТИВНА МЕТАФОРА

Присвячено вивченню катахрези як стилістичної фігури особливого типу, притаманної всім дискурсам. Її особливості досліджуються з опорою на сучасні теорії та підходи до фігур, зокрема когнітивної лінгвістики. Теоретичні міркування стосуються перш за все її особливого статусу "мовної фігури", її місця в парадигмах стилістичних фігур і тропів. Особлива увага звертається на її семантику, прагматику та стилістичну функцію.

Ключові слова: *катахреза, когнітивна метафора, метонімія, троп, стилістична фігура.*

И. В. Смушинская, д-р филол. наук, проф.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Україна)

КАТАХРЕЗА КАК КОГНИТИВНАЯ МЕТАФОРА

Посвящено изучению катахрезы как стилистической фигуры особенного типа, характерной для всех дискурсов. Ее особенности анализируются с опорой на современные теории и подходы к стилистическим фигурам, в частности когнитивной лингвистики. Теоретические выводы касаются прежде всего ее статуса "языковой фигуры" и ее места в парадигмах стилистических фигур и тропов. Особенное внимание обращается на ее семантику, прагматику и стилистическую функцию.

Ключевые слова: *катахреза, когнитивная метафора, метонимия, троп, стилистическая фигура.*

І. В. Циркунова, канд. філол. наук
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (Україна)

ВИРАЖЕННЯ АВТОРСЬКОЇ ІРОНІЇ В РОМАНІ К.Х. СЕЛИ "ВУЛИК" ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Ця наукова розвідка присвячена авторському мовленню як одному із рівнів формування іронії в художньому творі, на прикладі роману К.Х. Сели "Вулик" та його українському перекладі. У статті розглянуто форми авторської іронії, її тональність та функції, і проаналізовано їх відтворення в перекладі.

Ключові слова: авторська іронія, тональність, письмова інтонація, опис, поліфонія, авторське мовлення, авторський коментар, дискредитація, насмішка.

У художньому творі іронія часто проявляється через специфічну тональність або, так звану, "письмову інтонацію", що умовно можна розділити на нейтральну, насмішкувату, іронічну, гумористичну, простодушну, комічну, пафосну / піднесену, скептичну, сатиричну, саркастичну та абсурдну.

Хоча ми виокремлюємо ці типи, однак всі ці форми тональності, як правило, перехідні, й інколи важко знайти точну межу між ними. Однак, характер іронії та ступінь її експресивності залежать від плану її вираження: автора / оповідача та персонажа. Оповідачем може виступати як автор, так і головний герой. Саме ці три рівні слугують майданчиком для створення іронії в художньому творі. Ця розвідка присвячена авторському мовленню, що є основним засобом створення іронії в романі К.Х. Сели "Вулик".

Авторська іронія виступає безпосереднім способом реалізації концепту твору [Смущинська, 2001, 176]. Вона виражається в іронічному описі, коментарях і уточненнях автора та включена у характеристики, оцінки ситуацій та вчинків персонажів. Розуміння авторської іронії є складним когнітивним процесом, який спирається на аналіз всієї текстової структури твору. В.В. Виноградов вважає, що в своєрідності структури авторської мови найглибше та найяскравіше виражається стилістична єдність твору [Виноградов, 1959, 154, 253]. Отже, на текстовому рівні вона

вплетена в структуру сюжету і реалізується як в межах експліцитного, так і в межах імпліцитного контекстів, зокрема може потребувати вихід в екстралінгвістичний контекст, тобто знання про дійсність, описану в романі, а також вертикальний контекст.

Авторська іронія має більший вплив на читача, це пояснюється тим, що в художньому тексті читач все сприймає через автора. За словами М.М. Бахтіна, кожен момент твору дається нам в реакції на нього автора; в цьому сенсі автор інтонує кожен подобицію свого героя, кожен його рису, подію в його житті, кожен його вчинок, його думки та почуття [Бахтин, 2000, 118].

В романі "Вулик" К.Х. Села найбільше іронізує та викриває глупість, обмеженість та примітивність персонажів, які є збірними образами простих, пересічних людей тогочасного суспільства. Як би не звучало те чи інше іронічне висловлювання, як наприклад, скепсис чи комізм, в кожному з цих випадків **автор дискредитує персонажа** саме через безглуздість його поведінки, зовнішності, слів або вчинків. При цьому, оповідь роману характеризується **насмішкуватою, гумористичною або навіть підкреслено нейтральною тональністю**. Зазначимо, що в перекладі таке звучання витримано та передані функції іронії, закладені в оригіналі. Розглянемо наступні приклади:

Don Jaime no solía pensar en su desdicha; en realidad no solía pensar nunca en nada. Miraba para los espejos y se decía "Quién habrá inventado los espejos?" [...] Don Jaime cambia de postura, se le estaba durmiendo una pierna. ¡ "Qué misterioso es esto! Tas, tas; tas, tas; y así toda la vida, día y noche, invierno y verano: el corazón" [Cela, 1971, 22]. – *Дон Хайме не любить думати про свою лиху долю; правду кажучи, він узагалі не любить ні про що думати. Подивиться бува на дзеркала, а тоді запитує себе: "І хто вигадав ці дзеркала?" [...] Дон Хайме змінює позу, бо відсидів ногу. "Яка загадкова річ – серце! Тук-тук, тук-тук, і так усе життя, вдень і вночі, взимку і влітку"* [Cela, 2011, 17].

Цей фрагмент демонструє як автор у іронічній формі описує тупість персонажа, що повністю передається у перекладі.

El marido ni le contesta. Leyendo el periódico está totalmente evadido, igual que si viviese en un mundo mudo y extraño, muy lejos de su mujer. [...] Don José Sierra hizo un sonido raro con la garganta,

un sonido que tanto podía significar que sí, como que no; como que quizá, como que quien sabe [...] Era una manera muy discreta de darle a entender a su mujer que era una imbécil, pero sin decírselo claro [Cela, 1971, 146–148]. – Чоловік не відповідає. Коли він читає газету, то повністю відсторонюється, начеб живе у дивному німому світі, дуже далеко від своєї дружини. [...] *Дон Хосе Сьєрра видає дивний звук, який може означати і "так", і "ні", і "можливо", і "хтозна". [...] Це такий тактовний спосіб натякнути дружині, що вона дурепа, не сказавши цього напрямки* [Села, 2011, 150–153].

Цей фрагмент демонструє, що персонажі змирилися зі своїм подружнім існуванням. Автор в іронічній формі показує справжнє ставлення Дона Хосе Сьєрри до своєї дружини, і тим самим **дискредитує** їх: по-перше, їх обох влаштовує таке життя або принаймні вони з ним змирилися (як і решта персонажів роману), а по-друге, хоч дон Хосе і думає, що його дружина дурепа, вочевидь сам він не розумніший за неї. Вищенаведені приклади демонструють, що авторська іронія має простодушну дещо комічну тональність, яка не будучи різкою, все ж дискредитує персонажів та викликає насмішку.

Як зазначає І.В. Смущинська, авторське мовлення складають форми великого обсягу – композиційно-мовленнєві форми розповіді, опису, міркування й характеристики, меншого – авторські виступи, авторські ремарки, сентенції, афоризми, цитації прислів'я тощо, що можуть виступати як показниками авторського мовлення, так й інтертекстульними запозиченнями, що автор використовує як показники індивідуального чи загального знання, якими, як правило, підкріплюються умовиводи автора [Смущинська, 2001, 174]. У романі К.Х. Сели "Вулик" авторська іронія реалізуються в наступних формах:

а) через авторське міркування, що виражається в певних судженнях про загальні або конкретні ситуації сюжету твору, коментарях до дій чи слів персонажів;

б) в описі дій, думок та невербальної поведінки персонажа;

с) в поліфонічному мовленні: в сучасній прозі план автора та персонажі динамічно змінюються, переходячи один в інший; через невласне пряму мову, як імітацію дискурсу, автор передає думку персонажа, на чому виникає іронія.

Розглянемо кожен із цих випадків окремо.

А) Авторські судження або коментарі щодо певної ситуації є одним із засобів реалізації іронії в романі К.Х. Села "Вулик". Як правило іронія виникає тому, що авторський коментар не відповідає описаній ситуації за змістом та за тональністю. Авторське узагальнення не містить критики і не несе викривальний характер, інколи звучить як евфемізм, і дозволяє уникнути прямої оцінки щодо персонажів, однак передає **скептичне ставлення**, що вдається передати в перекладі, наприклад:

En la casa hubo un disgusto muy serio con la marcha de Socorrito. – ¡Si por lo menos se hubiera ido de Madrid! – decía su hermano Paco, que tenía un concepto geográfico del honor [Cela, 104]. – *Коли Сокоррито втекла з дому, це спричинило грандіозний скандал. – Якби вона принаймні поїхала до Мадрида, – обурювався Пако, для якого поняття честі було географічним* [Села, 2011, 200].

Авторська оцінка розкриває, чого саме вартує поняття честі для персонажа. Варто зазначити, що за допомогою іронії автору вдається **уникнути прямої оцінки**, виразити її завуальовано та дискредитувати систему цінностей персонажа.

В) При описі думок та вчинків персонажів автор дотримується **нейтральної тональності** оповіді, на чому і ґрунтується його іронія, оскільки авторське мовлення позбавлене якихось суджень чи оцінок і є доволі рівним як для відверто безглузвих дій чи міркувань персонажів. Тобто виникає протиріччя між звучною авторською мовою і справжнім змістом висловлювання. Розглянемо це на наступному прикладі:

El joven poeta llevaba ya vanos meses trabajando en su poema. Tenía ya trescientos y pico de versos, una maqueta cuidadosamente dibujada de la futura edición y una lista de posibles suscriptores, a quienes, en su hora, se les enviaría un boletín, por si querían cubrirlo. Había ya elegido también el tipo de imprenta (un tipo sencillo, claro, clásico; un tipo que se leyese con sosiego; vamos, queremos decir un

bodoni), y tenía ya redactada la justificación de la tirada. Dos dudas, sin embargo, atormentaban aún al joven poeta: el poner o no poner el Laus Deo rematando el colofón, y el redactar por sí mismo, o no redactar por sí mismo, la nota biográfica para la solapa de la sobrecubierta [Cela, 32]. – Юний поет працює над своєю поемою кілька місяців. Він уже написав понад триста рядків, має ретельно накреслений макет майбутньої книжки та список імовірних передплатників, яким свого часу буде надіслано бланки з пропозицією оплатити видання. А ще він устиг вибрати шрифт (простий, чіткий, класичний шрифт, зручний для читання. Приміром "бодоні") і скласти обґрунтування накладу видання. Однак юного поета досі непокоять два питання: ставити чи не ставити "Славімо Господа" після вихідних даних і самому чи не самому писати біографічну довідку для суперобкладинки [Села, 2011, 21].

Автор описує персонажа, молодого поета, поведінка якого є безглуздою і недоречною, оскільки ще нічого не написано, а він вже рахує передплатників та кількість примірників. Незважаючи на нейтральний тон автора та відсутність оцінного компонента, ми розуміємо, що висловлювання іронічне. Саме така манера оповіді характерна роману К.Х. Села "Вулик". В такий спосіб автору вдається **передати абсурдність думок персонажа, дискредитувати його**, однак його іронія добра, а не зла, що знову ж таки притаманно саме цьому роману. В перекладі відтворена загальна тональність іронічних висловлювань, а також функції, закладені в оригіналі.

У романі "Вулик" замість критики при описі персонажа, автор-оповідач часто погоджується з його думками, що теж служить інструментом творення іронії, при цьому, як вже зазначалося, витримується нейтральна тональність, що створює іронічний та комічний ефекти:

El guardia Julio García Morrazo era feliz en su oficio; subirse de balde a los tranvías era algo que, al principio, le llamaba mucho la atención. – Claro -pensaba-, es que uno es autoridad [Cela, 75]. – Поліцейському Хуліо Гарсії Моррасо дуже подобається його робота; попервах він не міг натішитися з того, що може задурно їздити на трамваях. "Звісно, – думав він, – я ж, що не кажи, а влада" [Села, 2011, 144].

Через іронію автор висміює переконливість персонажу, в тому, що їздити "задурно" в трамваях це неабиякий прояв влади. Перекладач зумів відтворити іронію оригіналу, дотримавшись нейтрального звучання, за допомогою деяких трансформацій, а саме: **зміна типу речення**: неозначено-особове речення з підметом *uno* відтворено особовим реченням, де підмет виражений першою особою однини; **транспозиція**: *era feliz – le gusta*; фразеологізм *le llamaba mucho la atención* **відтворено контекстуально** – *не міг натішитися*, оскільки збереження фразеологізму не є прийнятним, з погляду мовного та смислового сприйняття в українській мові.

При описі персонажа автор може іронічно обігрувати модально нейтральні характеристики (вік, стать, професія, зовнішність та інше). У таких випадках тональність оповіді стає більш експресивною, що пояснюється використанням епітетів та порівнянь, які, за словами І.В. Смуцинської, містять віртуальний стереотип, закладений у картину світу читача [Смуцинська, 2001, 183].

При описі Сеньйора Суареса, одного з персонажів роману, іронія виникає на протиріччі між позитивним описом його людських якостей та недолугої зовнішньої характеристики, для якої автор використовує відповідні прикметники, наприклад:

De estos hombres se ve en seguida que son los triunfadores, los señalados, los acostumbrados a mandar. Por teléfono, el señor Suárez habla en voz baja, atiplada, una voz de lila, un pocoredicha [Cela, 16]. – Варто подивитися на таких людей, їй одразу видно: це переможці, це обрані, це люди, звиклі наказувати. По телефону сеньйор Суарес говорить тихим, пискливим, **нарочито придуркуватим голосом** [Села, 2011, 29].

Спочатку автор говорить про персонажа як про успішну людину, а потім несподівано описує його "пискливий та придуркуватий голос". Саме на цьому різкому протиставленні реалізується іронія, що тими ж засобами передається в перекладі. В наступному прикладі для опису цього ж персонажа автор використовує порівняння:

Va sonriendo y ahora lleva la cojera algo temblona, como estremecida. Mira con la frente alta, como un gladiador romano; va rebosante de satisfacción, radiante de gozo [Cela, 2008, 49]. – Він

усміхається і тепер накульгує так, що нога в нього трохи тремтить, її наче тіпає. Сеньйор Суарес іде з гордо піднятою головою, наче римський гладіатор, сповнений самовдоволення, випромінюючи радість [Села, 2011, 30].

Таким чином, наведені приклади демонструють, що автор використовує іронію при описі персонажів з **метою дискредитувати** їх. Зазначимо, що тональність оповіді при іронічному описі невербальної поведінки персонажа характеризується більшою експресивністю.

С) Авторська іронія у висловлюванні реалізується внаслідок **накладання декількох "голосів" або "точок зору"**. Варто зазначити, що саме з цієї позиції, в рамках теорії поліфонії, іронію розглядав Освальд Дюкро. Іронія, створена за принципом поліфонії, використовується з метою **дискредитації та насмішки**.

Третя дочка, Есперанса... Її наречений, Агустин Родригес Сильва, старший за неї на п'ятнадцять років, він власник аптеки на вулиці Майор. Батько дівчини дуже задоволений; майбутній зять видається йому людиною успішною. Матір думає так само. – Мило "Ящірка", оте довоєнне, якого ніде немає, і взагалі все, що не попросиш, він мені приносить. Приятельки дивляться на неї з деякою заздрістю. Щаслива жінка! Мило "Ящірка" – це вам не абищо [Села, 125]!

(Останньою фразою автор наче імітує подруг матері, з чого і виникає іронічний ефект. В українському варіанті **додано фразу це вам не абищо, що підсилює іронію**).

Таким чином, від типу оповідача та архетипів персонажів залежить тональність всього роману. В романі Каміло Хосе Сели "Вулик" іронія відрізняється своєю насмішкливою, гумористичною та дещо простодушною інтонацією. Авторська іронія вплетена в структуру художнього тексту, вона складає його композиційну основу, характеризується насмішкливою, гумористичною або навіть підкреслено нейтральною тональністю. У романі "Вулик" об'єктами іронії є зокрема низькі прошарки суспільства.

У романі К.Х. Сели "Вулик" авторська іронія реалізуються через авторське міркування, опис дій, думок та невербальної поведінки персонажа (опис якої відрізняється більшою експресивністю) та поліфонічне мовлення.

В українському перекладі форми та функції авторської іронії відтворюються повністю із застосуванням таких трансформацій як зміна типу речення, використання контекстуальних замінів та додавання, що інколи посилює експресивність висловлювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтин М.М. Автор и герой / М.М. Бахтин. – СПб: Азбука, 2000.
2. Виноградов В.В. О языке художественной литературы / В.В. Виноградов. – М., 1959.
3. Села К.Х. Вулик / Пер. з іспанської С. Борщевський // К.Х. Села. – К.: КМ, 2011. – 253 с.
4. Смушинська І.В. Суб'єктивна модальність французької прози / Ірина Вікторівна Смушинська. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2001. – 254 с.
5. Cela C.J. Lacolmena. / C.J. Cela. – Санкт-Петербург: КАРО, 2008. – 445 с.

Надійшла до редколегії 28.11.18

I. V. Tsyrukunova, PhD

Institute of Philology of TarasShevchenkoNationalUniversity of Kyiv

THE EXPRESSION OF AUTHOR'S IRONY IN C.J. CELA'S NOVEL "THE HIVE" AND ITS REPRODUCTION IN THE UKRAINIAN TRANSLATION

This scientific research is devoted to author's speech as one of the levels of formation of irony in an artistic work, on the example of C.J. Cela's novel "The Hive" and its Ukrainian translation. The article focuses on the forms of the author's irony, its tonality and functions, and their reproduction in translation.

Key words: author's irony, tonality, written intonation, description, polyphony, author's speech, author's commentary, defamation, mocking.

И. В. Цыркунова, канд. филол. наук
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко (Украина)

ВЫРАЖЕНИЕ АВТОРСКОЙ ИРОНИИ В РОМАНЕ К.Х. СЕЛИ "УЛЕЙ" И ЕЕ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЕ В УКРАИНСКОМ ПЕРЕВОДЕ

Посвящено авторской речи как одному из уровней формирования иронии в художественном произведении на примере романа К.Х. Сели "Улей" и его украинского перевода. В статье рассмотрены формы авторской иронии, ее тональность и функции, проанализировано их воспроизведение в переводе.

Ключевые слова: авторская ирония, тональность, письменная интонация, описание, полифония, авторская речь, авторский комментарий, дискредитация, насмешка.

Tetiana Katchanovska, PhD
Université Nationale Taras Chevtchenko de Kiev (Ukraine)

LA TERMINOLOGIE EN UKRAINE: L'HÉRITAGE, LES DÉFIS

Le développement des pratiques terminologiques en Ukraine est un enjeu qui revêt une importance particulière pour ce jeune État. Il suffit de dire qu'au moment de la déclaration sur la souveraineté d'État de l'Ukraine (1990), quantité de notions n'avaient pas de désignations en ukrainien et que, dans plusieurs domaines spécialisés la communication s'effectuait uniquement en russe. D'autre part, une redynamisation des activités terminologiques s'impose pour l'Ukraine qui a clairement exprimé sa volonté de se rapprocher de l'UE. Dans cette perspective, nous souhaitons de donner une brève analyse des évolutions dans ce secteur, ainsi que de présenter les principaux intervenants au niveau local. Nous dresserons également un bilan des problèmes qu'il reste à résoudre afin que les activités terminologiques soient à la hauteur des défis imposés par la mondialisation.

Mots-clés: terminologie ukrainienne, histoire de la terminologie régionale, normalisation, politiques nationales en matière de terminologie.

La terminologie ukrainienne contemporaine commença à prendre forme au XVIIIe siècle bien que nombre de termes appartenant aux domaines de la connaissance et de l'expérience humaine les plus divers tels que l'agriculture, le bâtiment, la philosophie ou la philologie fussent apparus beaucoup plus tôt [Радецька, 2009; Наконечна, 1999; Симоненко, 2011].

Les premiers dictionnaires terminologiques furent publiés par les soins de la société galicienne Prosvita à l'Est de l'Empire autrichien dès la deuxième moitié du XIXe siècle. Parmi les premiers lexicographes ukrainiens qui ont à juste titre mérité d'être considérés comme des fondateurs de la terminologie ukrainienne, on peut citer I. Gavrychkevych, I. Verkhatsky, O. Rogovych. Cependant aucune activité dans le domaine de l'unification et de la normalisation terminologiques n'était encore répertoriée [Васенко, Дубічинський, Кримець, 2008; Радецька, 2009].

Au sein de l'Empire russe les recherches terminologiques ukrainiennes se heurtèrent à de nombreuses difficultés après le rejet

de l'ukrainien par Valouev, le ministre russe de l'Intérieur, qui par son décret du 18 juillet 1863 donna le coup d'envoi de la réaction impériale à l'"ukrainisme" naissant. Un autre coup dur qui faillit anéantir la terminologie ukrainienne était le décret d'Ems par lequel l'empereur Alexandre II restreignit l'usage de la langue ukrainienne. Signé dans la ville de Bad Ems en Allemagne en 1876, ce décret mit en œuvre un dispositif d'autant plus répressif et discriminatoire que la politique impériale sembla être beaucoup plus tolérante envers d'autres groupes ethniques (par exemple, la commission de censure de Kiev interdisait au moins 15 % de la production écrite publiée en ukrainien chaque année, tandis que ce taux ne dépassait jamais 2 % pour d'autres langues). L'abrogation du décret d'Ems en 1905 favorisa la reprise des activités terminologiques dans le pays [Balmuth, 1979].

L'époque soviétique signifia pour l'Ukraine une alternance de politiques favorables aux nationalités et de politiques de répression ce qui se répercutait évidemment sur le domaine terminologique. Ainsi les années 20 du XXe siècle virent la mise en œuvre de la N.E.P. (*nouvelle politique économique*) qui fut plus souple vis-à-vis des revendications nationales, faisant des concessions sur le plan culturel et linguistique. Cette stratégie, qui reçut l'étiquette d'"indigénisation" (*korenizatsiya*), permit d'asseoir le pouvoir soviétique dans les républiques, grâce à la nomination au sein des instances dirigeantes de représentants des groupes ethniques titulaires de ces républiques [Vasil'ev, 2001]. L'un de ses objectifs fut la promotion de la langue ukrainienne comme une langue d'usage public en Ukraine [Радецька, 2009; Панько, Кочан, Мацюк, 1994].

Ces années furent marquées par un grand essor des activités terminologiques. Celles-ci s'articulaient autour de la constitution de la terminologie ukrainienne et de la purification de ses systèmes notionnels des emprunts au russe et, dans une moindre mesure, de ceux aux langues de l'Europe de l'Ouest. Une grande attention était prêtée aux particularités lexicales et grammaticales de l'ukrainien. Les créateurs de nouveaux termes puisèrent avant tout dans le fonds lexical ukrainien et ses propres modèles de formation des mots, ainsi que dans sa richesse dialectale. Souvent les désignations comportant des formants d'origine étrangère étaient remplacées par des néologismes formées à partir des éléments de la langue commune : on proposait

d'employer le terme *гровина* (*grotovyna*) au lieu du terme *електрика* (*elektryka*) "électricité", *первень* (*perven'*) au lieu de *елемент* (*element*) "élément", *мірло* (*mirylo*) au lieu de *масштаб* (*mashtab*) "échelle", etc. [Д'яков, Кияк, Куделько, 2001, 174–175]. Ils faisaient également des emprunts directement aux langues de l'invention de ces termes en évitant ainsi l'intermédiation du russe. Une réflexion sur la normalisation terminologique fut menée par des linguistes et des écrivains nationaux tels que A. Krymsky, O. Levytsky, Y. Tymtchenko, M. Radtchenko, T. Secounda, O. Yanata. Leurs efforts furent couronnés par la publication de plus de 80 dictionnaires spécialisés au cours de cette décennie [Васенко, Дубічинський, Кримець, 2008].

Avec la fin de la N.E.P. en 1928 fut amorcé un changement de cap politique. D'une part, le régime entreprit une campagne contre les "déviation nationalistes". Les années 30 furent marquées par des purges stalinienne dont la science terminologique ukrainienne a cruellement souffert. L'institut de langue ukrainienne scientifique fut liquidé de même que le secteur de terminologie et de nomenclature scientifiques de l'Institut de linguistique nouvellement créé près l'Académie des sciences de l'Ukraine. De nombreux linguistes et terminologues éminents (G. Kholodny, O. Kourylo, T. Sekounda, M. Trokhymenko et autres) furent massacrés par le régime soviétique.

D'autre part, la politique nationale fut graduellement orientée vers une centralisation de fait par le biais de la russification forcée. Elle eut pour objectif d'assimiler toutes les ethnies et de créer une nouvelle nation soviétique [Atnachev, 2001, 157]. Dans le cadre de cette politique, la langue russe fut désignée comme principal moyen de communication sur le territoire de l'URSS avant de devenir la langue commune mondiale dans la perspective de la victoire du socialisme. Les relations entre le russe et les autres langues qui s'ensuivirent peuvent être facilement approchées à l'aide de deux chiffres: 3,1 % des Russes sont bilingues, c'est-à-dire parlent une autre langue de l'URSS, 42,6 % des non-Russes sont bilingues, c'est-à-dire parlent le russe [Comrie, 1981].

En 1933, l'année même où l'école soviétique de terminologie fut créée par D. S. Lotte et ses collègues, vit le jour une Commission de terminologie technique, transformée par la suite en Comité de terminologie scientifique et technique près

l'Académie des sciences de l'URSS. Le Comité national de normalisation fut chargé de la normalisation terminologique et publiait les normes nationales dans des bulletins spécialisés. Ces bulletins comportaient les répertoires des termes approuvés accompagnés de leurs définitions et de leurs correspondances étrangères. L'emploi de ces termes fut rendu obligatoire, l'État surveillant étroitement l'aménagement terminologique [Радецька, 2009; Панько, Кочан, Мацюк, 1994].

Ainsi la terminologie scientifique ukrainienne authentique fut-elle rendue inaccessible aux usagers après la sortie des Bulletins de terminologie qui transposaient des directives tragiques pour celle-là entre 1933 et 1935. Les manuels et les dictionnaires officiels en furent purgés tandis que les dictionnaires parus pendant la période de l'indigénisation furent interdits et relégués aux dépôts spéciaux des bibliothèques, inaccessibles pour le public. Quasi-totalité de ces dictionnaires eurent été qualifiés d'œuvre des "saboteurs nationalistes" et furent retirés de l'usage. La plupart de leurs auteurs ayant été arrêtés et massacrés par le régime stalinien, il ne nous reste aujourd'hui que de rares exemplaires des dictionnaires de l'époque et il y en a même ceux dont tout le tirage fut détruit [Дроздовський, 2006, 3].

Dans un tel contexte historique les activités terminologiques en Ukraine subirent une déplorable réorientation: elles visèrent désormais à rapprocher artificiellement la terminologie sectorielle ukrainienne de la terminologie russe. Pendant cette période la Commission lexicographique spécialisée édita plus de 50 dictionnaires terminologiques tant bilingues russe/ukrainien que raisonnés dans divers domaines des sciences humaines et naturelles, mais ces derniers furent incomplets, surchargés d'emprunts russes et publiés à des tirages dérisoires [Радецька, 2009; ТК ЧНТТ 2002].

En général, la terminographie des années 50 était dans la déchéance en raison des répressions staliniennes qui décimèrent la fleur des élites scientifiques et culturelles ukrainiennes. De nouveaux dictionnaires terminologiques paraissaient rarement. Le premier ouvrage lexicographique publié dans l'après-guerre et qui mérite d'être signalé fut le dictionnaire de terminologie médicale latin/ukrainien/russe de M. F. Knipovyth [Радецька, 2009; ТК ЧНТТ 2002].

La terminographie ukrainienne doit beaucoup à l'académicien P. S. Pogrebniak. C'est à son initiative que le premier colloque scientifique terminologique sur l'aménagement et la normalisation de la terminologie scientifique ukrainienne fut organisé en 1970. Pendant la période de 1959 à 1979 parurent 75 ouvrages lexicographiques terminologiques dont les tirages furent malheureusement très faibles [Радецька, 2009; ТК CHTT 2002].

Le Comité de terminologie scientifique créé près le Bureau de l'Académie des sciences de l'Ukraine en 1978 prit le relais de la Commission lexicographique. Sous l'égide de celui-là furent publiés plusieurs dictionnaires. Parmi les linguistes ukrainiens de renom qui travaillaient fructueusement dans le domaine de la terminologie entre les années 1960 et 1980 il faut mentionner V. V. Akoulenko, I. K. Bilodid, I. S. Kvytko, E. F. Skorokhodko [Д'яков, Кияк, Куделько, 2001, 176]. Pourtant, les activités terminographiques furent significativement ralenties dans les années 1980: cette décennie ne vit la parution que d'une vingtaine d'ouvrages à teneur encyclopédique ou référentiel [Комова, 2002] tandis que l'usage de l'ukrainien était restreint à de rares domaines tels que la vie quotidienne ou les discours officiels ; aussi la terminologie technique (les professionnels du secteur communiquaient en russe) ou militaire (l'Ukraine n'avait pas sa propre armée) étaient-elles peu élaborées [Берба, 2003, 11]. Sous l'influence de la propagande soviétique, l'ukrainien est devenu pour de nombreux habitants de la R.S.S. d'Ukraine une langue de seconde classe et ce qui plus est, même dans une dizaine d'années après le démantèlement de L'URSS, plus de la moitié des Ukrainiens ne parlaient toujours pas la langue officielle de leur pays [Leclerc, 2011].

La proclamation de l'indépendance de l'Ukraine (1991) et la politique d'ukrainisation qui s'ensuit, sont, à n'en pas douter, les instruments qui ont consacré la nécessité d'une vaste action terminologique. L'ukrainien a été déclaré la seule langue officielle du pays ce qui a provoqué un immense appel de terminologie [Васенко, Дубічинський, Кримець, 2008].

Après la création de l'Institut de langue ukrainienne près l'Académie des sciences de l'Ukraine en 1991, le Comité de terminologie scientifique et le secteur de terminologie scientifique qui fonctionnait

au sein de l'Institut de linguistique O.O. POTEBNIA de 1989 à 1992, ont été placés sous sa dépendance. Le secteur de terminologie scientifique s'est réorganisé en service de terminologie scientifique entre 1993 et 1995 [BHT IYM HAHY, 2018].

Le service de terminologie continue la publication d'une collection d'ouvrages scientifiques intitulée "*La terminologie ukrainienne et la modernité*", fondée en 1996. Depuis 2010, le service publie également une nouvelle collection d'ouvrages scientifiques intitulée "*Le Moniteur terminologique*". Un autre volet des activités du service est la publication des dictionnaires sectoriels dont une vingtaine ont déjà vu le jour [8].

En application de la Loi "Sur les langues dans la R.S.S. d'Ukraine", le Comité national de normalisation et le Ministère de l'Éducation nationale de l'Ukraine ont créé le Comité technique de normalisation de la terminologie scientifique et technique (CTNTST) le 22.07.1992. Celui-ci a pour mission de favoriser l'implantation de l'ukrainien scientifique et technique dans le secteur public au niveau national. Les objectifs principaux du CTNTST sont les suivants [TK CHTT, 2002a]:

- élaborer les principes fondamentaux et des recommandations pratiques au sujet de la normalisation de la terminologie scientifique et technique ukrainienne;
- organiser et coordonner l'élaboration, l'expertise, l'approbation et l'implantation des normes en matière de la terminologie ukrainienne;
- constituer une banque de normes de terminologie scientifique et technique ukrainienne;
- promouvoir la coopération internationale et des échanges d'expérience dans le domaine de la normalisation des terminologies scientifiques et techniques, participer aux travaux des commissions correspondantes de l'ISO et de la CEI;
- organiser des échanges d'expérience et une formation continue des spécialistes dans le domaine de la normalisation des terminologies scientifiques et techniques.

Dans une première étape (1992–1996), le CTNTST a mené un nombre impressionnant de travaux et notamment il a élaboré et approuvé quelques 500 Normes nationales terminologiques de l'Ukraine.

Dès 1997, le CTNTST commence à exercer de nouvelles activités (l'élaboration des dictionnaires terminologiques bilingues anglais-

ukrainien et ukrainien-anglais, une coopération accrue avec les comités techniques internationaux de l'ISO et de la CEI en qualité de leur membre actif, une coopération avec INFOTERM, une participation aux programmes nationaux d'implantation des normes internationales en Ukraine etc.) tout en poursuivant les travaux déjà en cours (la constitution d'un répertoire des normes terminologiques, l'approbation d'un tableau de règles de la translittération des noms ukrainiens en caractères latines, le développement des logiciels pour la Banque de systèmes notionnels, l'élaboration des principes de la normalisation terminologique, l'analyse de la situation dans le domaine de la normalisation terminologique en Ukraine, l'organisation du colloque "Problèmes de la terminologie ukrainienne", l'organisation des séminaires scientifiques et de formation pour les auteurs et les experts des normes et des répertoires terminologiques etc.) [TK CHTT, 2002a].

En Ukraine se sont formés plusieurs centres terminologiques dont il faut mentionner tout particulièrement ceux de Kiev, de Lviv, de Tchernivtsi et de Kharkiv. En 2000 il est créé la société ukrainienne de terminologie UkrTerm qui a pour vocation la consolidation des efforts des chercheurs, des terminologues et des experts de tous les domaines de la connaissance afin de promouvoir la langue ukrainienne conformément à l'art. 10 de la Constitution de l'Ukraine. À cet effet elle se propose de professionnaliser les activités terminologiques, d'en augmenter la visibilité au sein de la société et de collaborer avec les organisations terminologiques internationales [25]. En particulier, on doit à cette association la publication de nombreux vocabulaires et dictionnaires spécialisés et de la revue *Problèmes de la terminologie ukrainienne* [TK CHTT, 2002d], ainsi qu'une méthode pour la création de dictionnaires terminologiques spécialisés [TK CHTT, 2002c]. Sous la direction de B. RYTSAR, président d'UkrTerm, sort désormais une série d'ouvrages terminographiques SlovoSvit [Симоненко, 2011].

En 2001 il a été créé la Commission scientifique et technique de terminologie (CSTT), un organe délibératif du Comité national de normalisation de l'Ukraine, compétent pour toute question intéressant la normalisation de la terminologie en Ukraine.

La CSTT réunit des scientifiques et des universitaires du secteur renommés dans le domaine de la terminologie, des représentants des

comités techniques de normalisation, des ministères (départements) et des associations publiques intéressés.

La CSTT est chargée [TK CHTT, 2002b]:

- de régler les différends en matière de la terminologie;
- d'examiner les propositions et de délibérer au sujet de nouveaux termes qui n'ont pas reçu l'approbation générale lors de la préparation des projets de normes;
- d'établir les amendements éventuels portant sur la terminologie aux documents normatifs en vigueur;
- d'examiner les propositions portant sur l'améliorations à apporter aux activités de normalisation de la terminologie scientifique et technique;
- d'améliorer la qualité de l'expertise des projets des documents normatifs portant sur la normalisation de la terminologie scientifique et technique.

A présent, on assiste à une pratique terminologique poussée; les principes de la terminologie et de la pratique terminologique sont enseignés dans les universités. Le fait que 466 dictionnaires terminologiques ont vu le jour pendant la première décennie de l'indépendance de l'Ukraine est éloquent par lui-même. À titre de comparaison, entre 1948 et 1990 (c.-à-d. en 42 ans) en R.S.S. d'Ukraine il ne fut publié que 107 ouvrages de ce genre [Полюга, 2002]. En outre, se poursuit une réflexion qui porte sur les problèmes théoriques de la terminologie ukrainienne, sur sa fonction et sur sa méthodologie. En particulier, divers systèmes notionnels sont étudiés dans des mémoires de thèse, articles et monographies de O. Serbenska (juridique), T. Panko (économique), N. Moskalenko, V. Zahartchychyn (linguistique), A. Kreytor (mathématique), V. Piletsky, I. Protsyk (physique), I. Kotchan (radiotechnique), G. Nakonetchna (chimique), O. Lytvyn (mécanique), L. Symonenko (biologique), V. Martchenko, I. Tchepyga (de construction), E. Ogar (typographique), Z. Kuntch (rhétorique), M. Stachko (bibliothéconomique), S. Biblo (ecclésiastique), G. Chylo (forestière et de travail du bois), I. Sabadoch (de flottage), N. Levoun (de céramique d'art), O. Gridjouk (de gravure sur bois), I. Zintchenko (de broderie), L. Ivachtchenko (de critique d'art), etc. [17]. Cette réflexion se manifeste également par de nombreux colloques scientifiques sur le sujet. Pour la première fois dans l'histoire, a vu le jour une série de manuels de terminologie ukrainienne parmi lesquels sont ceux de T. Kyiak (1989), de T. Panko, I. Kotchan et G. Matsiouk (1994),

de G. Nakonetchna (1999), de A. D'yakov, de T. Kyiak et Z. Koudelko (2000), de G. Zolotoukhin, N. Lytvynenko et N. Misnyk (2002), de O. Mykhailova, A. Sydorenko et V. Sukhopar (2002), de O. Bondarets et al. (2002, 2003, 2006), de N. Artykoutsa (2004), de I. Orlova (2013).

Un exemple frappant d'action terminologique réussie dans des milieux professionnels est le Centre de normalisation de la terminologie du secteur pétrolier et gazier (CNTSPG). Créé par la société Ukrtransgaz affiliée à la société publique ukrainienne d'hydrocarbures Naftogaz S.A. en 2000, le CNTSPG a pour vocation à créer la terminologie du secteur pétrolier et gazier [ГТЦ, 2001]. A l'époque celle-ci était quasi inexistante en ukrainien vu que les professionnels de ce secteur communiquaient en russe, que tous les documents normatifs étaient imprimés en russe, que la formation professionnelle était dispensée en russe et que les manuels et les ouvrages de référence en ukrainien faisaient défaut.

Outre l'œuvre de pionnier accomplie en matière d'élaboration, d'harmonisation et de normalisation de la terminologie sectorielle, de création de bases de données terminologiques informatisées et l'apport considérable au fonds terminologique général ainsi qu'à la méthodologie terminologique même, le CNTSPG a également une action marquée sur les plans pédagogique et consultatif.

Ainsi, à la date d'aujourd'hui le Comité national de normalisation de l'Ukraine a approuvé cinq normes nationales élaborées par le CNTSPG, a publié une dizaine de dictionnaires raisonnés et bilingues, ainsi que nombre d'ouvrages de référence, d'articles et de manuels, a créé une base de données terminologiques comportant plus de 27 000 termes ukrainiens, fournit un service de consultations, etc. [ІТЦНГК, 2013].

En plus, depuis 2001, tous les documents normatifs élaborés dans la société Ukrtransgaz sont soumis à l'examen des experts du CNTSPG qui ont pour objet d'améliorer la qualité de ceux-là en repérant et en éliminant des ambiguïtés ou des contradictions éventuelles et en veillant à l'emploi de la terminologie normalisée [ІТЦНГК, 2013].

Point qui mérite d'être relevé, le site Internet du CNTSPG a été fermé sous le régime prorusse de Yanoukovitch (en 2013). Malheureusement, même après la révolution dite " de la dignité " de 2013-2014 le CNTSPG ne s'est pas encore relevé comme tant d'autres

projets dans ce domaine. Cela est dans une large mesure dû à la guerre non déclarée que la Russie mène actuellement contre l'Ukraine.

Dans un tel contexte, l'analyse des activités terminologiques contemporaines en Ukraine permet de cerner leurs manques, imperfections et défauts. Ainsi certains critiques pointent-ils sur la nécessité de l'intensification et de la centralisation des activités de normalisation terminologique illustrée par les hésitations très fréquentes quant au choix entre plusieurs désignations différentes de la même notion [Полюга, 2002], [Рицар, Рожанківський, 2013].

Ce qui plus est, la dépendance des systèmes notionnels ukrainiens du corpus terminologique russe est loin d'être éradiquée [Полюга, 2002]. La langue ukrainienne de spécialité atteste un fort taux d'emploi des emprunts au russe popularisés par des ouvrages didactiques de certains auteurs, ou bien le recours aux dialectismes ou aux néologismes choisis arbitrairement pour éviter les calques des termes russes [Полюга, 2002]. Dans le cadre d'un purisme excessif, la situation analogue a lieu avec des emprunts à l'anglais [Васенко, Дубічинський, Кривець, 2008].

Cela étant dit, la méthodologie de travaux dans le domaine de la terminologie n'est pas encore unifiée, tandis que l'informatisation des outils et des produits terminologiques en Ukraine demeure pour le moment à l'état rudimentaire.

Les organisations terminologiques manquent cruellement de financement et d'effectifs c'est pourquoi il y a un grand décalage entre les objectifs déclarés et les résultats obtenus. Des problèmes importants subsistent au niveau de dépouillement terminologique de textes spécialisés, de choix et d'adoption de nouveaux termes, d'enregistrement systématisé des données pertinentes, de gestion, de diffusion et de promotion de contenus terminologiques, de service de renseignements aux traducteurs, etc. Pour les résoudre, il faut donc un appui plus prononcé aux projets terminologiques de la part du gouvernement, ainsi qu'une action soutenue et globale des organisations et des associations terminologiques existantes.

Le problème de l'insuffisance et de la dévalorisation du travail terminologique est d'autant plus pressant en Ukraine que pour des raisons

historiques les activités terminologiques y ont été pendant trop longtemps le fruit des efforts de pures enthousiastes non soutenus par l'État.

Les carences relevées en particulier en matière de la création des bases de données terminologiques laissent le champ ouvert pour de nouvelles recherches et projets dans ce domaine ainsi que témoignent du fait que la terminologie devrait faire l'objet d'une attention plus soutenue de la part des autorités publiques.

LITTERATURE

1. Atnachev T. Les nouvelles frontières de la civilisation russe // Raisons politiques / T. Atnachev. – P. : Presses de Sciences Po, 2001. – N°2. – P. 153–173.
2. Balmuth D. Censorship in Russia, 1865–1905 / D. Balmuth. – Washington: University Press of America, 1979. – 215 p.
3. Comrie B. The languages of the Soviet Union / B. Comrie. – Cambridge : Cambridge University Press, 1981. – 317 p.
4. Leclerc J. Politique relative à la langue ukrainienne / L'aménagement linguistique dans le monde [Електронний ресурс] / J. Leclerc. – Québec: Université Laval, 2011. – Режим доступу: <http://www.tlfq.ulaval.ca/AXL/europe/ukraine-3valorisation-ukrainien.htm>.
5. Vasil'ev V. Ju. Le système d'information de la GPU : la situation politique en Ukraine dans les années 1920 rapportée à Kaganovič // Cahiers du monde russe [Електронний ресурс] / V. Ju. Vasil'ev. – 2001/2-3-4. – Vol 22. – p. 245–262. – Режим доступу: <http://www.cairn.info/revue-cahiers-du-monde-russe-2001-2-page-245.htm>.
6. Васенко Л.А., Дубічинський В.В., Кримець О.М. Фахова українська мова / Л.А. Васенко, В.В. Дубічинський, О.М. Кримець. – К.: "Центр учбової літератури", 2008. – 272 с.
7. Верба Л.Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов. Посібник для перекладацьких відділень вузів / Л.Г. Верба. – Вінниця: НОВАКНИГА, 2003. – 160 с.
8. Відділ наукової термінології Інституту української мови НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.term-in.org/>.
9. Галузевий термінологічний центр // Нафтова і газова промисловість, 2001. – № 3. – С. 46.
10. Дроздовський Д. Урок української // Академічна панорама / Д. Дроздовський. – К.: Інформаційне видання Національного університету "Києво-Могилянська академія", 2006. – Червень. – С. 2–3.
11. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення. Семантичні та лінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К.: КМ Academia, 2000. – 215 с.
12. Історія Термінологічного центру нафтогазового комплексу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.archive.org/web/20140707161806/http://msu.kharkov.ua/tc/ukr/index.html>.

13. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В.І. Карабан. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 576 с.
14. Комова М.В. Українська термінографія (1948-2002): бібліограф. покажч. / Нац. ун-т "Львів. Політехніка"; М.В.Комова. – Львів: Ліга-Прес, 2003. – 112 с. – [Термінографічна серія Словосвіт].
15. Наконечна Г. Українська науково-технічна термінологія // Історія і сучасність / Г. Наконечна. – Львів: Кальварія, 1999. – 112 с.
16. Панько Т., Кочан І., Мацюк Г. Українське термінознавство / Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк. – Львів, 1994. – 215 с.
17. Полюга Л. Здобутки і втрати української термінології та термінографії за десять років Незалежності // Вісник Нац. ун-ту "Львів політ." [Електронний ресурс] / Полюга Л. – № 453, 2002. – С. 21–23. – Режим доступу: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Wisnyk453/TK_wisnyk453_poluha.htm.
18. Радецька С.В. Історія розвитку українського термінознавства // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. / С.В. Радецька – К.: "Видавн. дім С. Бурого", 2009. – Вип. 26. – Частина 3. – С. 24–28.
19. Рицар Б., Рожанківський Р. Порівняльний аналіз термінів з нормативних документів і словників // Вісник Державного ун-ту "Львів. політехніка". Проблеми української термінології. Мат. 6-ї МНК. / Б. Рицар, Р. Рожанківський. – Львів, 2000. – С.11–19.
20. Рицар Б., Мисак Р., Мацейовська О. Термінографічна серія СловоСвіт: комплексний підхід до лексикографії / Доповідь на Міжнародній науковій конференції "Горизонти прикладної лінгвістики та лінгвістичних технологій Mega-Ling'2007". – Партеніт: 24–28 вересня 2007 [Електронний ресурс] / Б. Рицар, Р. Мисак, О. Мацейовська. – Режим доступу: [http://tc.terminology.lp.edu.ua/ ZIP/Terminohrafichna_serija_SlowoSwit.pdf](http://tc.terminology.lp.edu.ua/ZIP/Terminohrafichna_serija_SlowoSwit.pdf).
21. Симоненко Л.О. Термінологічні студії в Україні // Opera Slavica. Slavistické irozhledy jazykovědnýsešit. – Брно, 2011. – С. 41–49.
22. ТК СНТТ. Організаційна структура і напрями діяльності [Електронний ресурс]. – Львів: "Львівська політехніка", 2002a. – Режим доступу: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_structure.htm#Sect3
23. ТК СНТТ. Положення про науково-технічну комісію з питань термінології [Електронний ресурс]. – Львів: "Львівська політехніка", 2002b / – Режим доступу: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Komisija/TK_Komisija.htm#Sect1.
24. ТК СНТТ. Порадник для укладачів фахових словників [Електронний ресурс]. – Львів: "Львівська політехніка", 2002 с. – Режим доступу: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_vocab.htm#Sect3.
25. ТК СНТТ. Українське термінологічне товариство (УкрТерм) [Електронний ресурс]. – Львів: "Львівська політехніка", 2002d. – Режим доступу: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Ukrterm.htm.

Надійшла до редколегії 20.11.18

T. Kachanovska, Ph.D. in Philology, associate prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv (Ukraine)

TERMINOLOGY IN UKRAINE: HERITAGE AND CHALLENGES

The development of terminological practices in Ukraine is of great importance for this young State. Suffice it to say that at the time of Declaration of State Sovereignty of Ukraine (1990), a large number of concepts had no designations in Ukrainian and that, in several specialized fields the communication occurred only in Russian. On the other hand, a vitalization of terminological activities is essential to the Ukraine which has clearly expressed its willingness to move closer to the EU. In this context, we wish to give a brief analysis of developments in this sector, as well as to present key players at the national level. We also conducted a review of the problems that must be resolved so as to make terminological activities more responsive to challenges imposed by globalization.

Key words: *Ukrainian terminology, history of regional terminology, standardization, national terminology policies.*

Т. Качановська, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, Київ (Україна)

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ТЕРМІНОЗНАВСТВА: ДІАХРОНІЧНИЙ ТА СИНХРОНІЧНИЙ АСПЕКТИ

Розвиток українського термінознавства є одним із нагальних державотворчих завдань. Варто зауважити, що на момент декларації про державний суверенітет України (1990) не існувало українських термінологічних одиниць для позначання базових понять і що у декількох предметних галузях комунікації між фахівцями здійснювалися лише російською мовою. З іншого боку, запровадження у вітчизняну практику міжнародних стандартів термінознавчої діяльності має важливе значення для України, що чітко висловила своє бажання інтегруватися в ЄС. У статті наведено короткий аналіз досягнень в цій сфері і представлені основні суб'єкти термінознавчої діяльності на національному рівні. Також розглядаються проблеми, що перешкоджають модернізації вітчизняних термінознавчих практик.

Ключові слова: *українська термінологія, термінознавство, історія регіональної термінології, стандартизація, національна термінологічна політика.*

Т. Качановська, канд. філол. наук, доц.
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, Киев (Украина)

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО ТЕРМИНОВЕДЕНИЯ: ДИАХРОНИЧЕСКИЙ И СИНХРОНИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

Развитие украинского терминоведения – одна из неотложнейших задач государственного строительства в Украине. Следует отметить, что на момент декларации о государственном суверенитете Украины (1990) украинские

терминологические единицы для обозначения многих понятий отсутствовали и что в нескольких предметных областях коммуникации между специалистами осуществлялись исключительно по-русски. С другой стороны, внедрение международных стандартов терминоведческой деятельности в отечественную практику имеет важное значение для Украины, которая четко выразила свое желание интегрироваться в ЕС. В статье кратко анализируются достижения в этой сфере и обозначаются основные субъекты терминоведческой деятельности на национальном уровне. Также рассматриваются проблемы, препятствующие модернизации отечественных терминоведческих практик.

Ключевые слова: украинская терминология, терминоведение, история региональной терминологии, стандартизация, национальная терминологическая политика.

УДК 81'373.234

І. А. Гонга, канд. філол. наук, доцент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (Україна)

СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНА МОТИВАЦІЯ АМЕРИКАНСЬКИХ ЕТНОФОБІЗМІВ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ "ВІЙНА"

Присвячено американським етнофобізмам, що входять до лексико-семантичного поля "війна". Виокремлено їхнє місце серед етнономінацій та етнофобізмів, запропоновано екстралінгвістичне мотиваційне тлумачення генези таких мовних одиниць та трактування мовних засобів їх утворення.

Ключові слова: етнонім, етнофобізм, лексико-семантичне поле.

Війна завжди була методом вирішення міжетнічних та соціальних проблем, цей екстралінгвістичний чинник, як етносоціальна проблема, завжди відображався у словотворі різних мов, включаючи численні етнономінації та етнофобізми (підгрупа етнономінацій). Етнономінації є відображенням у мові міжкультурних відносин різних етнічних груп.

Вік всебічної глобалізації та міжкультурної комунікації спричиняє комплексну оцінку представників різних рас та національностей, виокремлення найтиповіших їхніх характеристик, зокрема негативних, і їх вербалізацію у вигляді етнофобізмів.

Етнофобізм невід'ємно пов'язаний з поняттям стереотипу щодо "чужих" народів. Стереотип зумовлюється такими особливостями сприймання, як виокремлення та протиставлення ознак,

нетипових для співвітчизників. Наприклад, у центрі сприймання "чужого" етносу може опинитися зовнішній вигляд і фізичні характеристики його представників [Святюк, 2005, 7]. На базі стереотипу виділяються зокрема і негативні риси певної етнічної групи, а найбільш характерні з них стають мотиваційною базою для створення етнофобізмів.

Етнофобізми є об'єктом дослідження етнолінгвістики – науки, що вивчає взаємовідношення між мовою і народом та взаємодію лінгвістичних та етнічних факторів функціонування та розвитку мови [Куш, 2004, 530].

Особливості міжетнічних стосунків у соціумі відтворюються мовою, в якій існує система етнономінацій представників "чужих" народів: етнонімів [Святюк 2005, 3]. Термін "етнофобізм" позначає ономастичні одиниці, що є принизливими, образливими позначеннями тих чи інших етнічних груп, іншими словами – етноніми з негативною аксіологічною оцінкою [Антонченко, 1999, 96]. Етнофобізми є вербалізацією етнічно-соціального упередження, не завжди об'єктивного, такого, що звужує багатоаспектне сприйняття певного представника етнічної групи. Етнофобізм характеризується домінантним конотативним компонентом значення.

Етнономінації та етнофобізми неодноразово були предметом та об'єктом наукових досліджень: у когнітивному, ономасіологічному та функціональному аспекті етнофобізми детально досліджувались у дисертаційній роботі Ю.В. Святюк [Святюк, 2015]. Етнономінації на позначення вихідців з Латинської Америки в американському варіанті англійської мови розглядалися з точки зору їхньої тематичної класифікації, з акцентуванням їхньої негативної емоційної оцінки [Гладких, 2015]. Вітчизняні та зарубіжні дослідники вивчали такі проблеми, пов'язані з етнонімами та етнофобізмами: концептуальне моделювання етнонімів [Фесенко, 1999], утворення етнонімів на базі власних імен [Демина, 1999], опозиція "свій – чужий" в етнономінаціях [Лихинин, 1999], етнічно та культурно обумовлені стереотипи в етнономінаціях [Голикова, 2001], порівняння псевдоетнонімів та етнонімів [Васильєва, 2001], аспект лінгвістичного вивчення стереотипів [Крисинин, 2002], структурно-семантичні особливості фразеологізмів з етно-

німами [Рогащ, 1999], національно-культурна специфіка лінгвальної реалізації етнічних упереджень у Великобританії [Куш, 2014], аналіз етнічної упередженості [Dijk, 1984], етнофобізми розглядались також як проблема їх перекладу з англійської на українську мову [Гонта, 2014]. Тема війни неодноразово була об'єктом дослідження лінгвістиці, зокрема з погляду концепту війни [Брославська, 2013], з точки зору архетипу війни [Кавтарадзе, 2012] і т.д.

У нашій роботі досліджується порівняно незначна кількість етнофобізмів, пов'язаних з екстралінгвістичним чинником "війна", тобто етнофобізми, об'єднані інтегральними семами "учасник, свідок, жертва війни або військових конфліктів", які експліцитно або імпліцитно виражені в них. Такі етнофобізми можуть позначати певні характерні риси представників етнічної групи: поведінку під час військових дій, зовнішність, досвід, уніформу і т.д. Соціально-історична ситуація розглядається як невід'ємний мотиваційний чинник утворення етнофобізмів лексико-семантичного поля "війна". Детальне дослідження, що охоплює екстралінгвістичні умови виникнення та лінгвістичні засоби утворення етнофобізмів цієї групи, визначає **актуальність** дослідження.

Метою статті є дослідження генези таких етнофобізмів в історично-соціальному аспекті та в аспекті їх словотворення.

Об'єктом дослідження в роботі виступили етнономінації американського субстандарту сучасної англійської мови, що виникають під впливом екстралінгвістичного чинника "війна".

Предметом дослідження виступили історично-соціальний, частково ономазіологічний та семантичний аспекти таких номінацій.

Матеріалом дослідження слугували етнономінації лексико-семантичного поля "війна", відібрані з лексикографічних джерел субстандартної лексики кількістю близько 50 мовних одиниць.

Війна є екстралінгвістичним чинником соціальних, міжетнічних відносин людства, яка закріплює певні знання та досвід учасників війни, кристалізуючи їх у мовних одиницях. Частина цих мовних одиниць є етнономінаціями, тобто позначеннями осіб, що належать до певної етнічної групи, зокрема етнофобізмами. Етнофобізмам, як правило, притаманна образність: метафорична, метонімічна, інколи поєднання метафори та метонімії в межах однієї лексичної одиниці.

Історико-соціальний аспект вивчення етнофобізмів американського субстандарту вимагає екскурсу у військову історію американської нації ще з часів заснування перших колоній на східному узбережжі сучасних США в 16-му столітті. Британські колоністи не завжди мирно співіснували на спільній території з індіанськими племенами, що знайшло відображення в різних етнономінаціях. Індіанці намагались відстоювати свої землі і вбивали американців, про що свідчать лексеми *cowboy killer*, *scalper* (усім відомий звичай індіанців знімати скальп з ворога в якості військового трофею). Звичною зброєю індіанців була сокира: *hatchet-packer*. Навіть у 19-му столітті індіанці намагались протидіяти масовій експансії американців на захід і часто нападали на потяги з метою їх пограбування і знищення: *wagon-burner*. Ще один етнофобізм *wahoo* є імітацією бойового вигуку індіанців.

З витоків свого існування США вели війни в різних частинах світу. Але першою війною американців з європейцями була революція за незалежність від Великої Британії в 1775–1783 рр., коли і виникли етнофобізми на позначення британців *red coat* та *lobster back*. У першому слові спостерігаємо метонімію, що вказує на колір військової уніформи британців. У слові *lobster back* наявна метафоризація на основі кольору та метонімія. Етноніми на позначення британців виникали і пізніше, так, лексема *Tommy* є антономазією, що походить від власного імені *Tommy Atkins*, яке почало вживатись ще в 19-му столітті, також і в роки Першої світової війни. Етнонім *Tommy* навряд чи можна вважати етнофобізмом – так до незнайомих британських солдатів звертались як французи (їхні союзники), так і німці (їхні вороги). Крім цього, етимологія номінації *Tommy Atkins* є дискусійною, що також унеможливило її беззаперечне віднесення до етнофобізмів.

Франція завжди була світовою державою і проводила активну колоніальну політику в усіх частинах світу, включаючи Південну та Північну Америку. Хоча США та Франція ніколи не воювали, проте й відносини між ними не завжди були приязними. Так у 1775–1783 роках 7000 французьких солдатів загинуло, допомагаючи американцям у війні за визволення від Ве-

ликої Британії. Ще з часів Наполеона британці називали французьких солдатів *crapaud* – так позначали вид жаб, який французи вважають делікатесом.

Проте в 1861–1867 роках французька інтервенція в Мексику викликала обурення в широких колах США, що призвело до погіршення відносин цих країн. США вступили в Першу світову війну на боці Франції 6 квітня 1917 року, а під час Другої світової війни 6 червня 1944 року 73000 американських солдатів разом із британцями відкрили другий фронт, висадившись на узбережжя Нормандії. Незважаючи на взаємодопомогу США і Франції та попри їхнє проживання на спільній території (у США згідно з переписом 2010 року французи та їхні нащадки становили 11,5 мільйонів, це близько 4 % населення США), на позначення французів існує чимала кількість етнофобізмів, деякі з яких належать до лексико-семантичного поля "війна".

Хоча Франція славилась своїми перемогами та визначними військовими традиціями, у 20-му сторіччі французи зазнали серйозних поразок у війнах з Німеччиною (битва за Францію: травень – червень 1940 р.), у своїй найціннішій колонії В'єтнамі (1945–1954 рр.), заморському департаменті Алжирі (1954–1962 рр.). Ці військові невдачі призвели до виникнення номінацій, що відображають французів 20-го століття як поганих солдатів: *rifle-dropper*, *six-weeker* (битва за Францію в 1940 році була програна за шість тижнів). Етнофобізм *blackfoot* належить до часів Першої світової війни і мотивований тим, що французи так довго перебували у траншеях без активних дій, що підошви їхнього взуття прогнивали від постійної вологи та бруду. Інший етнофобізм *white-flagger* вказує на те, що французи часто капітулювати і здавались у полон. У 1995 році сценарист Кен Кілер вигадав етнофобізм *ever surrendering cheese eating monkeys*, який уперше прозвучав у серіалі "Сімпсони" і з того часу побутує в американському соціумі, також у скороченій формі *surrender monkeys*. Якщо в попередніх етнофобізмах має місце метонімія, то в останньому прикладі – *surrender monkeys* – також задіяна метафора, тобто складна мисленнєва операція, що здатна абстрагувати будь-яку ознаку від одного предмета і побачити її в іншому. Ще одним етнофобізмом на позначення французьких со-

лдатів є композита *butter mfingers*. Лексема *butter fingers* фіксується словниками у значенні "незграба". Зауважимо також, що традиційно французи споживають багато вершкового масла. Що є екстралінгвістичною мотивацією цієї лексеми – "незграбність французьких солдатів" чи їхній харчовий раціон, залишається спірним. Беззаперечним є те, що в мовному вираженні негативного складника стереотипу французів міцно закріпилась інтегральна сема "поганий солдат".

Виникненню етнофобізмів на позначення французів також могла посприяти такий соціально-політичний чинник, як незалежна політика цієї держави, яка в епоху "холодної війни" не бажала йти у фарватері США і в 1968 році вийшла з НАТО (раніше будучи однією з перших співзасновниць цього альянсу), унаслідок чого США були змушені перемістити свої військові бази на території інших європейських країн, а штаб НАТО було перенесено в Брюссель.

Першим ворогом США у Другій світовій війні стала Японія, яка без оголошення війни 7 грудня 1941 року бомбардувала військово-морську базу США в Перл-Харборі, знищивши та пошкодивши 19 військових кораблів, 347 літаків та вбивши і поранивши 3479 військових. У результаті цієї історичної події виник етнофобізм на позначення японців: *harbor-bomber*. Слово *butter head* у значенні "японський солдат" також виникло під час Другої світової через характерний колір шкіри японців. Слід згадати, що композити з другим компонентом-напівафіксом *head* є поширеним явищем в американському сленгу, за цією моделлю продукуються сотні номінацій, які дуже типові для американського сленгу і мають домінантне конотативне значення. Такі номінації є своєрідними метафорами та метоніміями одночасно [Гонта, 2000, 73–76]. Етнонім *Japansy* виник через тактику японських солдатів робити раптові напади на американців. Ще один етнофобізм *bomb-watcher* асоціюється з ядерним бомбардуванням Хіросіми та Нагасакі. Етнофобізм *hear-em-screamer* також фонетично асоціюється зі словом Хіросіма.

Німці були ворогами США у двох світових війнах, що також позначилось на утворенні численних етнофобізмів лексико-семантичного поля "війна". Так, за іменем відомих політиків, що ке-

рували Німеччиною у війнах (німецький кайзер Уільям II у Першу світову війну та Адольф Гітлер у Другу світову війну) німецьких солдатів називали *Keizer* (починаючи з часів Першої світової війни), *Hitler, Adolf* у Другу світову війну і після неї. В основі словотворення цих етнофобізмів лежить антономазія. Інші приклади антономазії: *Fritz, Hans*. Етнонім *jerry* виник у Першу світову шляхом метафоричного та метонімічного перенесення значення слова *jerry* (так жартівливо британці називали нічний горщик) на німців, військовий шолом яких нагадував цей предмет. За формою німецького шолома виник також етнонім *squarehead*. У роки Першої світової війни з'явився етнонім *Hun* на позначення німців, яких усі засоби пропаганди (британські, французькі, американські) порівнювали з дикими, жорстокими кочовими племенами гунів (англ. *huns*), які вторглися в Європу в п'ятому столітті нашої ери. Інший етнофобізм *Schmeisser* з'явився внаслідок метонімічного перенесення з назви німецького кулемета цієї марки. Нарешті номінація *marmeladinger* виникла тому, що в раціон німецьких солдатів Першої світової війни входив мармелад. 16 грудня 1914 року німецькі військові кораблі бомбардували англійські міста Уїтлі, Хартлепул та Скарбороу з метою деморалізувати цивільне населення, після цієї події виник етнофобізм *baby killers of Scarborough*. Такі етнофобізми, як *Jew killer* та *Jew burner*, що виникли під час та після Другої світової війни, є семантично транспарентними і не потребують пояснень.

Етноніми *brownpants* та *brownshirts* на позначення італійців мають метонімічну генезу з часів Другої світової війни. З італійцями британці воювали в Північній Африці в 1942–1943 роках та після спільного з американцями десанту в Південній Італії у вересні 1943 році. Як відомо, італійська фашистська і військова уніформи були коричневого кольору. Словник Вікіпедія фіксує також лексему *blackshirts* на позначення учасників італійських фашистських загонів, які формувалися починаючи ще з 1920-х років.

З 20 березня до 1 травня 2003 року силами США та антиіракської коаліції, військові контингенти для якої надали 32 країни світу, було проведено операцію "Свобода Іраку", внаслідок якої Ірак було тимчасово окуповано, а режим Саддама Хусейна ліквідовано. В цей час виникло кілька етнофобізмів на позначення іракських солдатів. Так, етнофобізм *crunchy* вмотивований тим,

що Саддам Хусейн, підбавляючи своїх солдатів, сказав їм, що американські танки зроблені з картону. Іракські солдати "вистрибували" під танки, що "з тріском" розчавлювали їх. У номінації *Whacky Iraqi* спостерігається римування компонентів, що підсилює її конотацію та прагматичний ефект. Екстралінгвістичною мотивацією був жарт, що якби справа дійшла до застосування ядерної бомби, то іракці б стали пришибленими 'whacky'. Під час війни в Іраку серед американських військових також закріпилась ідіома "*Saddam happens*", яку певною мірою можна порівняти з українською ідіомою "*У болоті не без чорта*".

Американо-в'єтнамська війна 1965–1973 рр. спочатку мала характер партизанського протистояння в Південному В'єтнамі, але згодом переросла в широкомасштабну війну, в якій в'єтнамцям допомагали СРСР та Китай. За різними підрахунками американці втратили від 40 до 60 тисяч військових і змушені були вивести свої війська. Під час Американо-в'єтнамської війни в'єтнамців називали *Uncle Ben's boys*. У той час *Uncle Ben's* був американським брендом рису швидкого приготування та інших рисових продуктів. Рис *Uncle Ben's* був уперше представлений на американському ринку в 1943 році, а вже з 1950-х по 1990-ті роки цей рис та продукти з нього були найконкурентнішими на ринку США. Як відомо, у народів Південно-Східної Азії рис є головним продуктом харчування. Інша номінація зі значенням в'єтнамець – *riceball*. Слово *Ddang-Konge* адаптивним транскрибуванням з корейської мови й означає "*apaxic*" – саме так південні корейці, які брали військову участь у В'єтнамі на боці американців, часто називають низькорослих людей. Етнофобізми *tunnel digger*, *tunnel rat* свідчать про характерні риси ведення війни: в'єтнамці рили траншеї та підземні ходи, щоб переховуватись у них під час бомбардувань та раптово нападати на ворога.

Етнофобізми на позначення арабів (а також і представників інших національностей, які сповідують іслам) також виникли як результат стереотипу, що представники цієї етнічної (та релігійної) групи є потенційними терористами, звідси виникла лексема-композиція *bomb-builder*. Інша лексема *terr-ab* є прикладом композити-телескопії з апокопним усіченням компонентів. Метафорично вмотивовані номінації *fire cracker*, *land torpedo*, *roman candle*

вживаються на позначення терористів-смертників. Мотивація лексеми *glass nigger* пояснюється зневажливим ставленням до арабів, яких порівнюють з африканцями (нігерами); вони живуть у піщаних пустелях, а під час ядерного бомбардування пісок перетворився б на скло. Ще одним етнонімом на позначення арабського військового є антономазія *Abdul*.

Етнофобізми на позначення євреїв базуються не на військових якостях цієї етнічної групи, а на їхній трагічній долі в концентраційних таборах Другої світової війни: *German candle, oven-baked, oven-dweller, lampshade*. Такі етнофобізми характеризуються не лише пейоративним забарвленням, але й сарказмом і цинізмом.

Факт військових дій між державами не обов'язково відображається вербально при утворенні узуальних етнофобізмів лексико-семантичного поля "війна". Так, не вдалося знайти етнофобізми цього поля на позначення мексиканців та іспанців, з якими США вели війни в 1846–1848 рр. та 1898 р. відповідно, а також афганців, незважаючи на довгу тривалість американо-афганського військового конфлікту (2001–2014). На позначення цих етнічних груп існують етнофобізми, які, втім, не є предметом нашого дослідження.

Отже, за результатами дослідження можна стверджувати про існування вагомого екстралінгвістичного історико-соціального чинника "війна", задіяного в продукуванні численних етнофобізмів, що позначають учасників, свідків, жертв війни принаймі десяти етнічних груп (американських індіанців, британців, французів, німців, італійців, арабів, іракців, в'єтнамців, євреїв, японців). Етнофобізми цього лексико-семантичного поля містять негативну конотацію, вказуючи на певні характеристики воїнів, учасників, свідків та жертв війни. Характеристики, що лягли в основу формування цих етнофобізмів, є негативними, іноді упередженими і, як правило, іронічно та саркастично номінують учасників війни. Такі етнофобізми позначають не тільки ворогів американців, але також їхніх союзників у війнах.

Перспективами дослідження можуть бути екстралінгвістичні, структурні, семантичні, словотвірні характеристики етнофобізмів чи етнономінацій як цього, так і інших лексико-семантичних полів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонченко Т. М. Лінгвопрагматичні особливості функціонування етнонімів та етнофобізмів (на матеріалі американського варіанта англійської мови) / Т. М. Антонченко // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 1999. – Т. 2. – № 1. – С. 95–103.
2. Брославська Н. Я. Концепт війни в англомовній картині світу: доконцептуальні основи / Н. Я. Брославська // Вісник Харківського національного університету. № 1051. – Харків: Вид-во ХНУ, 2013. – С. 46–51.
3. Васильева Н. В. Этнонимы и псевдоэтнонимы: попытка сравнения // Изменяющиеся языковые миры: Тезисы докл. междунар. научн. конф. (12–17 ноября 2001 г.) / Н. В. Васильева. – Пермь: Перм. ун-т, 2001. – С. 187–188.
4. Гладких О. И. Особенности этнономинаций в американском варианте английского языка (на примере иммигрантов из Латинской Америки) / О. И. Гладких, О. Н. Демидец // Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Филологические науки. – Симферополь: Крымский федеральный университет имени В. И. Вернадского. – 2015. – С. 180–183.
5. Голикова Т. А. Стереотип как этнические и культурологически обусловленный компонент менталитета / Т. А. Голикова // Мир языка и межкультурная коммуникация: Материалы междунар. науч.-практ. конф., 16–17 мая 2001 г. / Отв. ред. Э. Е. Курлянд. – Ч. 1. – Барнаул: Изд-во БГПУ, 2001. – С. 80–87.
6. Гонта І. А. Переклад стилістично-маркованих номінативних одиниць на позначення рас та національностей / І. А. Гонта // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 49. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – С. 63–66.
7. Гонта І. А. Структурные и семантические особенности композит-метафор в американском сленге. Дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Гонта І. А. – К., 2000. – 194 с.
8. Кавтарадзе С. Д. Архетипы войны: насилие, бессознательное и борьба за базовые потребности / С. Д. Кавтарадзе // Историческая психология и социология истории. – № 1. – Волгоград: Учитель, 2012. – С. 8–25.
9. Куш Е. О. Національно-культурна специфіка лінгвальної реалізації етнічних упереджень у Великобританії / Е. О. Куш // Мова, мовлення, мовна комунікація. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції "Наука і освіта 2004". Серія: Філологічні науки. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – Том 26. – С. 49–51.
10. Лихинин М. В. Роль оппозиции "свой – чужой" в формировании ЯКМ (на материале английской фразеологии) / М. В. Лихинин // Вісник Харківського державного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія романо-германська філологія. – № 430. – Харків: Константа, 1999. – С. 74–77.
11. Никонов В. А. Этнонимия / В. А. Никонов // Этнонимы / Отв. ред. В. А. Никонов. – М.: Наука, 1970. – С. 5–33.
12. Рогач О. О. Структурно-семантичні особливості фразеологізмів з етнонімами (на матеріалі англійської, російської, української, французької, польської мов): Дис. ...канд. філ. наук: 10.02.15 / Оксана Олексіївна Рогач. – К., 1999. – 195 с.
13. Святюк Ю. В. Семантика та функціонування етнономінацій у сучасній англійській мові: Дис. ...канд. філ. наук: 10.02.04 / Ю. В. Святюк. – К., 2005. – 258 с.

14. Фесенко Т. А. Этноментальный мир человека: опыт концептуального моделирования: Автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19 / Т. А. Фесенко: Институт языкознания РАН. – Москва, 1999. – 52 с.

15. Perspectives historiques sur l'immigration française aux États-Unis [Электронный ресурс] / – Режим доступа: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/remi_0765-0752_1990_num_61_1225.

16. The Raid On Scarborough – A Failed Attempt at Intimidation I THE GREAT WAR Week 21 [Электронный ресурс] / – Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=eHtLwrXv5Gk>.

17. ItalianAmericans. [Электронный ресурс] / – Режим доступа: https://en.wikipedia.org/wiki/Italian_Americans.

18. Iraqwar [Электронный ресурс] / – Режим доступа: https://en.wikipedia.org/wiki/Iraq_War.

19. UncleBen [Электронный ресурс] / – Режим доступа: https://uk.wikipedia.org/wiki/Uncle_Ben%27s.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

20. Wentworth H. Dictionary of American Slang / Ed. by H.Wentworth, S. B. Flexner. – New York: Thomas Y.Crowell, 1975. – 766 p.

21. The Racial Slur Database[Электронный ресурс] / – Режим доступа: <http://www.rsdh.org/races>.

Надійшла до редколегії 10.04.18

Ihor Honta, PhD in Philology, Associate professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

SOCIAL AND HISTORICAL MOTIVATION OF ETHNOPHOBIC LANGUAGE UNITS OF LEXICO-SEMANTIC FIELD 'WAR'

The article is devoted to American ethnophobic language units embraced in the lexico-semantic field 'war'. Their place among ethnic names and their extralinguistic origin are determined, language means of their formation are discussed.

Key words: ethnic name, ethnophobic word, lexico-semantic field.

И. А. Гонта, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка (Украина)

СОЦИАЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКАЯ МОТИВАЦИЯ ЭТНОФОБИЗМОВ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ "ВОЙНА"

Посвящено американським этнофобизмам, которые входят в лексико-семантическое поле "война". Определяется их место среди этнонимов и этнофобизмов, предлагается экстралингвистическая интерпретация их происхождения, исследуются языковые средства их образования.

Ключевые слова: этноним, этнофобизм, лексико-семантическое поле.

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

УДК 81'272

Jean-Yves Bassole, dr. Phil. dr. Litt.

Ancien expert judiciaire, traducteur-interprète assermenté
près la Cour d'appel de Colmar (France)

Directeur de l'Institut de Traducteurs, d'Interprètes et de Relations
Internationales – Itiri, Faculté des Langues, Université de Strasbourg (France)

SIMULTANÉITÉ ET CONSÉCUTIVITÉ LORS DE GARDES À VUE, OU L'ART DE LA REFORMULATION (CAS DE PERSONNES COMMUNIQUEMENT DANS UNE LANGUE AUTRE QUE LEUR LANGUE MATERNELLE)

L'auteur examine les divers problèmes qui se posent à l'interprète assermenté requis lors de la garde à vue d'un non-natif dans la perspective de l'interprétation simultanée et/ou consécutive. Les partis pris théoriques et les obligations déontologiques sont confrontés à la réalité des postes de police compte tenu, en particulier, du niveau de compétences linguistiques et des différences culturelles des gardés à vue, d'où la nécessité d'un travail de pédagogie qui s'accompagne parfois d'un certain soutien psychologique.

Mots-clés : *interprétation, simultanéité, consécutivité, reformulation, garde à vue, non-natifs, déontologie.*

Dès les premières procédures de garde à vue³¹ auxquelles j'ai été amené à participer en ma qualité d'expert judiciaire³² (interprète assermenté de grec moderne), j'ai été conduit à poser une constatation qui

³¹ Cf. *Code de Procédure Pénale*, Article préliminaire, sous III, 3e alinéa (loi n° 2014-535 du 27 mai 2014 portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil, du 22 mai 2012, relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales) : "Si la personne suspectée ou poursuivie ne comprend pas la langue française, elle a droit, dans une langue qu'elle comprend et jusqu'au terme de la procédure, à l'assistance d'un interprète, y compris pour les entretiens avec son avocat ayant un lien direct avec tout interrogatoire ou toute audience, et, sauf renonciation expresse et éclairée de sa part, à la traduction des pièces essentielles à l'exercice de sa défense et à la garantie du caractère équitable du procès qui doivent, à ce titre, lui être remises ou notifiées en application du présent code".

³² Les traducteurs – interprètes experts judiciaires sont régis en France par la loi n° 71-498 du 29 juin 1971 relative aux experts judiciaires ainsi que par le Décret

s'est vérifiée maintes fois par la suite : alors que l'officier de police judiciaire ou le magistrat n'émet aucun avis ni aucune recommandation quant au recours à la simultanée ou à la consécutive³³, l'approche simultanée en garde à vue, qu'on le veuille ou non, se double très rapidement d'une approche consécutive. Je dois reconnaître que mon expérience est assez particulière dans la mesure où, dans toutes les procédures au titre desquelles j'ai été requis en qualité d'interprète assermenté, j'ai été amené à travailler en bidirectionnalité³⁴, interprétant de et vers le grec pour des personnes qui n'avaient pas le grec comme langue maternelle, ni même comme langue principale – j'entends : comme vecteur d'éducation et de culture. Albans, Pakistanais ou Bengali, par exemple, qui possèdent sur eux au moment de leur interpellation un permis de séjour grec en cours de validité. Mais aussi des personnes pouvant posséder un passeport grec – et parfois même porter un nom grec – sans pour autant résider en Grèce, et vivant dans des États issus de l'ancien Bloc de l'Est.

Sans vouloir développer ici ce point d'histoire moderne, je me dois de préciser que de très nombreux enfants ont été enlevés à leurs parents et envoyés dans des démocraties populaires³⁵ par les forces communistes, au moment où Staline a laissé passer la Grèce dans le clan occidental (de récentes études évaluent à quelque 25 000 les victimes

n° 2004-1463 du 23 décembre 2004 relatif aux experts judiciaires (<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000874942&fastPos=1&fastReqId=419787971&categorieLien=cid&oldAction=rechTexte> et <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000628809&fastPos=1&fastReqId=1910132479&categorieLien=cid&oldAction=rechTexte>) (date de consultation, DC : 03.02.19)

³³ Ce qui n'est pas le cas dans toutes les juridictions ; voir la conclusion de MIKKELSON (Holly), "Consecutive or Simultaneous? An Analysis of Their Use in the Judicial Setting", dans *Across the Board, Australian Sign Language Interpreters Association* 5/1 (2010) pp. 4-7, <http://www.acebo.com/pages/consecutive-or-simultaneous-an-analysis-of-their-use-in-the-judicial-setting> (DC : 03.02.19).

³⁴ Voir GALLEZ (Emmanuelle), *Ethos et interprétation judiciaire. Une analyse ethnographique de l'interprétation dans une cour d'assises belge : une étude de cas*. PhD Thesis, KU Leuven, Leuven, 2014, p. 14.

³⁵ Voir le témoignage d'I. Yannakakis : ROSENZWEIG (Alexis), "Petite histoire des Grecs dans la Tchécoslovaquie communiste – entretien avec Ilios Yannakakis", *Radio Praha* 01.05.2006, <http://www.radio.cz/fr/rubrique/special/petite-histoire-des-grecs-dans-la-tchecoslovaquie-communiste-entretien-avec-ilios-yannakakis> (DC : 03.02.19).

de ces enlèvements³⁶); par ailleurs, on estime à 150 000 les personnes qui ont quitté le pays à la fin de la guerre civile³⁷. Je pense en particulier à ceux qui ont abouti non point dans des Etats européens, mais dans des pays appartenant à l'ancienne Union Soviétique (par exemple, la Géorgie). Dès les années '90, Athènes a donné aux victimes, à leurs enfants et petits-enfants la possibilité de revenir vivre en Grèce et/ou d'obtenir la nationalité hellénique. Inutile de dire que cette opération comportait le risque que des personnes non-éligibles à cette mesure tentent d'en bénéficier – et y parviennent.

Lors de la première phase, qui fait directement suite à l'interpellation, la question du choix de la langue est abordée : la personne placée en garde à vue peut demander l'intervention d'un interprète :

"La personne placée en garde à vue est immédiatement informée par un officier de police judiciaire ou, sous le contrôle de celui-ci, par un agent de police judiciaire, dans une langue qu'elle comprend, le cas échéant au moyen du formulaire prévu au treizième alinéa : [...]

3° Du fait qu'elle bénéficie : [...]

– s'il y a lieu, du droit d'être assistée par un interprète [...].

Si la personne ne comprend pas le français, ses droits doivent lui être notifiés par un interprète, le cas échéant après qu'un formulaire lui a été remis pour son information immédiate." (Article 63-1 du Code de procédure pénale, CPP)

En Alsace, la Chambre Régionale des Experts Traducteurs et Interprètes Assermentés (CRETA) offre la possibilité d'obtenir les services d'un interprète assermenté, non seulement dans des langues européennes, mais aussi en arménien, azéri, géorgien, russe et ukrainien³⁸. Curieusement, dans les procédures auxquelles j'ai participé, les intéressés n'ont pas souhaité faire usage de ce droit³⁹ et ont

³⁶ Voir MARGARITIS (Giorgos), *Histoire de la guerre civile*, vol. II, 1946–1949 [en grec]. Athènes : Ekdotiki Athinon, 2001, pp. 605–614.

³⁷ Voir LAIOU (A.), "Population Movements in the Greek countryside during the Civil War", dans BAERENTZEN (L.), IATRIDES (J.) & SMITH (O.) (éd.), *Studies in the History of the Greek Civil War, 1945–1949*, 1987, pp. 55–60, cité par ALEXOPOULOS (Christina), "Les représentations mémorielles de la guerre civile grecque dans le discours des vainqueurs et des vaincus" dans *Hispania Nova Revista de Historia Contemporánea* 13 (2015) p. 273 note 21.

³⁸ Voir <http://www.creta-france.com/trouver-un-traducteur/> (DC : 03.02.19).

³⁹ Cf. *Circulaires de la direction des affaires criminelles et des grâces. Signalisation des circulaires du 1er janvier au 31 mars 2002. Application des*

préféré poursuivre en grec, en dépit du fait que la communication aurait certainement été meilleure s'ils avaient opté pour une interprétation dans leur langue maternelle. A cet égard, les officiers de police judiciaire ne semblent pas particulièrement sensibles à ce problème dans la mesure où la personne gardée à vue a fait librement le choix de la langue de communication; dès lors, la question de la discrimination linguistico-culturelle ne semble plus se poser⁴⁰. Les difficultés rencontrées dans ce dernier cas de figure sont du même ordre que celles que j'ai rencontrées avec des personnes qui n'ont aucun lien avec la Grèce, comme des asiatiques.

Le premier problème tient d'abord à la méconnaissance des structures et du vocabulaire de base de la langue de communication, à son niveau d'éducation et de culture⁴¹ et à la méconnaissance des termes élémentaires du droit⁴²; l'interprète est donc contraint de reformuler ce qu'il vient de dire quant à la nature de l'infraction et à la durée de la garde à vue, quand il constate que certaines zones demeurent obscures

dispositions relatives à la garde à vue résultant de la loi du 15 juin 2000 renforçant la protection de la présomption d'innocence et les droits des victimes (CRIM 2002-01 E8/10-01-2002. NOR : JUSD0230009C) : 3.1. Rappel des règles régissant le recours à un interprète au cours de la garde à vue :

L'article 63-1 se borne à indiquer que la notification de ses droits au gardé à vue doit être effectuée dans une langue qu'il comprend, sans faire référence à un interprète.

Il en résulte tout d'abord que la traduction de ses droits au gardé à vue n'a pas nécessairement à être faite dans la langue natale ou nationale de l'intéressé, spécialement s'il s'agit d'une langue peu répandue, dès lors qu'elle est faite dans une langue qu'il comprend. <http://www.justice.gouv.fr/bulletin-officiel/dacg85b.htm> (DC : 03.02.19).

⁴⁰ Voir DRIESEN (Christiane J.), "Interprétation judiciaire et droits de l'homme. Conception de la discrimination linguistico-culturelle et du rôle et des qualifications de l'interprète judiciaire." <https://aiic.net/page/236/interpretation-judiciaire-et-droits-de-l-homme/lang/2> (DC : 03.02.19).

⁴¹ NAKANE (Ikuko), "Problems in Communicating the Suspect's Rights in Interpreted Police Interviews", *Applied Linguistics* 28/1 (2007) pp. 87–112.

⁴² Cf. MOUSSAOUI (Louisa), "L'interprète, le droit commun et l'interculturel", dans *Ecarts d'identité* n°90-91 (septembre-décembre 1999) p. 41 : "L'interprète, lui, apporte son concours au "prévenu" qui est dans une position basse au cours du déroulement de l'interaction, adapte le niveau de langue nécessaire à chaque destinataire, explique dans un langage accessible les termes juridiques au destinataire dont le niveau social et culturel est dans la plupart des cas très différent de celui des magistrats."

pour la personne gardée à vue. Il peut être conduit à apporter des précisions linguistiques ou culturelles⁴³, qui constituent à n'en point douter des ajouts par rapport au texte initial à traduire⁴⁴.

Il peut encore poser de son propre chef une question au gardé à vue pour évaluer les problèmes de compréhension⁴⁵. Il arrive parfois que ce soit l'officier de police judiciaire qui répète ou adapte le message au gardé à vue⁴⁶, mais c'est le plus souvent l'interprète qui est amené – de mauvais gré, bien sûr, mais de façon quasi-inéluctable – à adapter ou à simplifier le message. Simplification légère, dans un premier temps, mais qui peut prendre de l'ampleur en fonction des réactions de l'intéressé ou des questions qu'il pose.

Le deuxième problème se situe également au tout début de la procédure, lors de l'exposé des droits. Si les intéressés comprennent relativement bien qu'ils ont le droit de faire aviser un proche :

"Toute personne placée en garde à vue peut, à sa demande, faire prévenir, par téléphone, une personne avec laquelle elle vit habituellement ou l'un de ses parents en ligne directe, l'un de ses frères et sœurs ou son curateur ou son tuteur de la mesure dont elle est l'objet. Elle peut en outre faire prévenir son employeur." (Article 63-2, 1er alinéa, CPP),

ils n'en voient pas vraiment l'utilité, compte tenu de la distance qui les sépare de ces proches.

S'ils comprennent le mot 'médecin' en grec, ils ne voient pas pour quoi la procédure prévoit qu'il leur soit permis de demander l'intervention d'un médecin :

"Toute personne placée en garde à vue peut, à sa demande, être examinée par un médecin désigné par le procureur de la République

⁴³ Voir FUSILIER (Évelyne), "Traducteurs et interprètes experts : une exception française ?", *Traduire* 223 (2010) p. 22.

⁴⁴ Voir JACOBSEN (Bente), *Pragmatic Meaning in Court Interpreting: An Empirical Study of Additions in Consecutively-Interpreted Question-Answer Dialogues*, Ph.D. Dissertation, Department of English, Århus School of Business, 2002 pp. 143 sqq.

⁴⁵ Voir GALLEZ (Emmanuelle), *Ethos et interprétation judiciaire* p. 17.

⁴⁶ RUSSELL (Sonia), "'Let Me Put it Simply...': The Case for a Standard Translation of the Police Caution and its Explanation", *International Journal of Speech Language and the Law* 7/1 (2000) pp. 26–48.

ou l'officier de police judiciaire. En cas de prolongation, elle peut demander à être examinée une seconde fois. Le médecin se prononce sur l'aptitude au maintien en garde à vue et procède à toutes constatations utiles." (Article 63-3, 1er alinéa, CPP)

Problème plus sérieux pour ce qui est de l'intervention d'un avocat :
"Dès le début de la garde à vue, la personne peut demander à être assistée par un avocat." (Article 63-3-1, 1er alinéa, CPP),

car il convient de faire comprendre le rôle de l'avocat ; et lorsque le message a pu être compris, cette question arrive aussitôt : qui va le payer ? Suit une phase extrêmement ardue : celle où l'interprète doit faire comprendre l'existence de l'avocat commis d'office et le fonctionnement de cette procédure :

"Si elle n'est pas en mesure d'en désigner un ou si l'avocat choisi ne peut être contacté, elle peut demander qu'il lui en soit commis un d'office par le bâtonnier." (Article 63-3-1, 1er alinéa, CPP).

Il en va de même lorsqu'on parle de la possibilité d'informer la représentation consulaire de son pays d'origine :

"Lorsque la personne gardée à vue est de nationalité étrangère, elle peut faire contacter les autorités consulaires de son pays." (Article 63-2, 1er alinéa, CPP).

A cet égard, il convient de signaler que certains gardés à vue semblent terrorisés à l'idée d'informer les autorités de leur pays; quand ils manifestent, par exemple, leur peur à l'idée de cette éventualité, l'interprète peut tomber dans le piège d'une certaine forme de compassion et, après avoir dit 'peut' en simultané et avoir constaté les réactions de son interlocuteur, il peut être tenté de reformuler en 'peut, pas doit'. Il est clair que, dès ce stade, l'empathie et la compassion risquent de conduire à l'interprète à se faire manipuler.

Un troisième problème apparaît lors de l'annonce de la qualification de l'infraction et de l'interrogatoire :

"La personne placée en garde à vue est immédiatement informée par un officier de police judiciaire ou, sous le contrôle de celui-ci, par un agent de police judiciaire, dans une langue qu'elle comprend, le cas échéant au moyen du formulaire prévu au treizième alinéa :

1° De son placement en garde à vue ainsi que de la durée de la mesure et de la ou des prolongations dont celle-ci peut faire l'objet ;

2° De la qualification, de la date et du lieu présumés de l'infraction qu'elle est soupçonnée d'avoir commise ou tenté de commettre ainsi que des motifs mentionnés aux 1° à 6° de l'article 62-2 justifiant son placement en garde à vue." (Article 63-1, CPP).

La personne gardée à vue comprend sans trop de difficultés ce qui lui est reproché, lorsque l'infraction ou le délit considérés revêtent un caractère matériel et qu'elle les conçoit aisément comme tels (un vol, par exemple). La situation devient beaucoup plus délicate pour l'interprète lorsque la personne gardée à vue ne parvient pas à comprendre en quoi consiste son infraction, puisque le concept d'infraction n'a de sens que par rapport à une législation et une réglementation données⁴⁷. Dans ces conditions, des différences culturelles et sociales majeures peuvent conduire à une totale incompréhension de la personne gardée à vue⁴⁸. Je pense en particulier au cas d'un asiatique qui a reconnu avoir aidé un compatriote perdu sur un quai de gare à trouver sa correspondance ; ledit compatriote ne possédant pas de papiers en règle, l'intéressé a été suspecté d'aide à l'entrée illégale sur le territoire français. On peut aisément imaginer que l'interprétation simultanée ne donnera aucun résultat et qu'il faudra reformuler la ou les phrases en explicitant les zones identifiées comme zones d'ombre.

Lorsqu'il est contraint de déterminer ces zones d'ombre – de manière totalement subjective (ce dont il a une conscience aiguë), puisqu'il doit, en un temps extrêmement bref, jauger les capacités linguistiques et peut-être même intellectuelles de son interlocuteur afin d'adapter son discours en conséquence –, l'interprète se retrouve dans une situation de porte-à-faux qui ne l'aide certainement pas à assurer son rôle pédagogique. Compte tenu de toutes ces opérations à effectuer en même temps tout en gardant à l'esprit ses obligations déontologiques⁴⁹, l'interprète est conduit à effectuer une reformulation – en

⁴⁷ Certains auteurs ont considéré que le fait même, pour l'interprète, d'expliquer les procédures ou la terminologie juridique équivaut à faire donner une aide juridique par une personne non habilitée ; voir à cet égard FOWLER (Yvonne), NG (Eva) & COULTHARD (Malcolm), "Legal interpreting", dans MILLÁN (Carmen) & BARTRINA (Francesca) (éd.), *The Routledge Handbook of Translation Studies*, Abington : Routledge, 2013, p. 405.

⁴⁸ Voir JACOBSEN (Bente), *Pragmatic Meaning in Court Interpreting* p. 17.

⁴⁹ Voir MIKKELSON (Holly), "Community interpreting", dans MILLÁN (Carmen) & BARTRINA (Francesca) (éd.), *The Routledge Handbook of Translation Studies*, Abington : Routledge, 2013, p. 394.

constatant les distances qu'il prend par rapport à sa première formulation⁵⁰ – puis à abandonner la simultanée qui donne de piètres résultats en termes de communication pour passer à la consécutive en simplifiant, pour tirer les leçons de l'opération éminemment subjective qui vient d'être évoquée⁵¹.

Indépendamment des appréhensions déontologiques qu'elle suscite, cette situation se complique plus encore lorsque l'interprète est confronté au risque de tomber dans le piège de la sympathie envers la personne gardée à vue : pour reprendre l'exemple de l'asiatique susmentionné, l'interprète ne peut rester impassible quand ce dernier explique sa difficulté à comprendre en quoi son acte constitue une infraction et qu'il pose cette question : "mais vous demandez leurs papiers aux gens, en France, avant de les aider?", dénonçant ainsi avec humour certains aspects de notre réglementation.

Dernier problème : compte tenu, d'une part, du caractère asymétrique de la garde à vue⁵² et de la distance maintenue par les officiers de police judiciaire mus par un désir de ne pas entrer dans le jeu de la personne placée en garde à vue (combien de fois n'ai-je pas traduit la phrase "*C'est vous qui vous êtes placé dans cette situation ; c'est donc à vous d'assumer les conséquences de vos actes*") et, de l'autre, de la nécessaire politesse que l'interprète doit maintenir tout au long de la procédure⁵³, la phase de la procédure où le Parquet communique à l'intéressé sa décision quant à la fin de sa garde à vue est un moment extrêmement intense au niveau émotionnel : la simultanée peut conduire à des résultats fort regrettables si l'intéressé ne comprend pas – ou

⁵⁰ Phénomène bien étudié indépendamment du travail des interprètes ; voir ROSSARI (Corinne), "Projet pour une typologie des opérations de reformulation", *Cahiers de linguistique française* 11 (1990) pp. 345–359.

⁵¹ Voir MORRIS (Ruth), "The Moral Dilemmas of Court Interpreting", *The Translator*, 1/1 (1995) pp. 25–46.

⁵² "La garde à vue est une mesure conçue pour être asymétrique. Le policier est libre, le gardé à vue ne l'est pas (il peut même être menotté au cours d'une audition, alors qu'il est formellement interdit à un juge d'entendre une personne entravée). Le policier fait un service de huit heures et rentre se reposer, le gardé à vue est enfermé en cellule 90% du temps qu'il passera en garde à vue." *Journal d'un avocat. Instantanés de la justice et du droit*. Par Eolas le mardi 2 octobre 2012 à 12:40 <http://www.maitre-eolas.fr/post/2012/10/01/Les-Experts-de-la-garde-%C3%A0-vue> (DC : 03.02.19).

⁵³ Voir FALBO (Caterina), "La politesse de l'interprète en face-à-face", dans *Cahiers de recherche de l'école doctorale en linguistique française* 6 (2012) pp. 101–120.

pire, comprend mal – ce qui lui est notifié. Ici encore, pour éviter tout risque de confusion, l'interprète reformule aussitôt en expliquant et/ou en simplifiant, au risque d'introduire sans bien le vouloir une dose de soutien moral ou psychologique au gardé à vue⁵⁴.

On le voit, dans le cas de l'interprétation en garde à vue dans une langue que les personnes gardées à vue ne maîtrisent pas vraiment, l'interprète en simultané revient inmanquablement en consécutive pour ajuster son message à son interlocuteur au prix d'un indispensable travail d'explication et de pédagogie. Indispensable certes, mais qui peut parfois se révéler douloureux, la réalité des postes de police ou de gendarmerie conduisant souvent à repenser les partis pris théoriques et à reconsidérer des crédos déontologiques parfois un peu trop stricts⁵⁵.

C'est sans doute ce que reconnaît l'institution judiciaire française, qui fait prêter serment en ces termes à ses interprètes (Tribunal de Grande Instance): *Je jure d'exercer ma mission en mon honneur et conscience et de ne rien révéler ou utiliser de ce qui sera porté à ma connaissance à cette occasion*⁵⁶ et à ses experts interprètes (Cour d'appel) : *Je jure, d'apporter mon concours à la justice, d'accomplir ma mission, de faire mon rapport et de donner mon avis en mon honneur et en ma conscience*⁵⁷.

Надійшла до редколегії 30.11.18

⁵⁴ Cf. MOUSSAOUI (Louisa), "L'interprète, le droit commun et l'interculturel ", dans *Ecarts d'identité* n°90-91 (septembre-décembre 1999), p. 41 : "Dans le bureau du juge d'instruction, l'interprète, dans diverses situations joue par sa position de tiers, le rôle d'interface et permet une baisse de tension dans le processus communicationnel. Il permet parfois de libérer l'angoisse du prévenu, de ne pouvoir dire comme il faut ce qu'il éprouve ou ce qu'il ressent, difficulté liée parfois à un sentiment de dévalorisation de lui-même."

⁵⁵ Voir NAKANE (Ikuko), "The Myth of an 'Invisible Mediator': An Australian Case Study of English-Japanese Police Interpreting", dans *Journal of Multidisciplinary International Studies* 6/1 (2009) pp. 1–16 <http://epress.lib.uts.edu.au/journals/index.php/portal/article/view/825> (DC : 03.02.19).

⁵⁶ Décret n° 2005-214 du 3 mars 2005 pris pour l'application de l'article 35 *sexies* de l'ordonnance n°45-2658 du 2 novembre 1945 et relatif aux interprètes traducteurs, article 10.

⁵⁷ Décret n° 2004-1463 du 23 décembre 2004 relatif aux experts judiciaires, article 22.

J.-Y. Bassole, PhD, prof.
ITIRI, University of Strasbourg (France)

**SIMULTANEOUS AND CONSECUTIVE INTERPRETING DURING
POLICE CUSTODY, OR THE ART OF REPHRASING
(THE CASE OF PEOPLE COMMUNICATING IN A LANGUAGE OTHER
THAN THEIR MOTHER TONGUE)**

The author examines the various problems encountered by legal interpreters when a non-native speaker is taken into police custody in the context of simultaneous and/or consecutive interpretation. Theoretical assumptions and professional practice are confronted with the reality of police stations, in particular with regard to the level of language skills and cultural differences inherent in police custody situations; hence the need for an educational approach sometimes backed by psychological support.

Key words: interpreting, simultaneous, consecutive, rephrasing, police custody, non-native speakers, professional practice.

Ж.-І. Вассоль, д-р філології, проф.
Інститут перекладачів, Стразбурзький університет (Франція)

**СИНХРОННИЙ ТА ПОСЛІДОВНИЙ ПЕРЕКЛАД
ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ,
АБО МИСТЕЦТВО ПЕРЕФОРМУЛЮВАННЯ
(ВИПАДОК ОСІБ, ЯКІ СПІЛКУЮТЬСЯ НЕРІДНОЮ МОВОЮ)**

Автор розглядає різноманітні проблеми, що виникають у присяжного перекладача при виконанні синхронного та/або послідовного перекладу під час затримання особи, яка спілкується нерідною мовою. Теоретичні упереджені рішення та професійно-етичні зобов'язання стикаються з реальністю поліцейських ділень, зокрема, йдеться про рівень мовних компетенцій і культурні відмінності затриманих, звідки необхідність роз'яснювальної роботи, яка іноді супроводжується і певною психологічною підтримкою.

Ключові слова: усний переклад; синхронний переклад; послідовний переклад; перекладування; затримання; особи, які спілкуються нерідною мовою; деонтологія.

Ж.-И. Вассоль, д-р филологии, проф.,
Институт переводчиков, Страсбургский университет (Франция)

**СИНХРОННЫЙ И ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНЫЙ ПЕРЕВОД ВО ВРЕМЯ
ЗАДЕРЖАНИЯ, ИЛИ ИСКУССТВО ПЕРЕФОРМУЛИРОВАНИЯ
(СЛУЧАЙ ЛИЦ, КОТОРЫЕ ОБЩАЮТСЯ НА НЕРОДНОМ ЯЗЫКЕ)**

Автор статьи анализирует некоторые проблемы, возникающие у присяжного переводчика при выполнении им синхронного и/или последовательного перевода во время задержания лица, которое общается на неродном языке. Тео-

ретические решения и профессионально-этический долг вступают в конфронтацию с полицейской реальностью, в частности, с уровнем языковой компетенции и культурными различиями задержанных, что требует определенной разъяснительной работы, которая иногда сопровождается и некоторой психологической поддержкой.

Ключевые слова: устный перевод; синхронный перевод; последовательный перевод; переформулирование; задержание; лица, которые общаются на неродном языке; деонтология.

УДК 81'272

Benoît Delâtre, interprète de Conférence
Chef du Département Interprétation
ITIRI/UNISTRA, Université de Strasbourg (France)

INTERPRÉTATION DE LIAISON ET INTERPRÉTATION DE CONFÉRENCES : OUVERTURE D'UN MODULE DE FORMATION EN INTERPRÉTATION DE LIAISON (ANNÉE UNIVERSITAIRE 2019–2020)

L'article est consacré aux problèmes de la traduction-interprétation, aux compétences de l'interprète en tant que médiateur interculturel. Une attention particulière est prête à l'enseignement de l'interprétation de liaison.

Mots-clés : *interprétation, interprétation de liaison, compétences, médiateur interculturel, enseignement.*

Pour le grand public, le simple fait de parler une ou plusieurs langues étrangères fait de nous des interprètes potentiels. Mais peu de personnes savent que l'interprétation implique d'autres qualités et d'autres compétences que les simples connaissances en langues. Le médiateur linguistique présente en fait de nombreux points communs avec le médiateur interculturel.

Aujourd'hui, il est possible de se former pour appliquer et valoriser certains principes utilisés dans la pratique. Des formations continues régulières ou une formation en interprétation de liaison étalée sur une année universitaire permettent d'acquérir de bonnes bases de travail.

Par ailleurs, la médiation linguistique inclut différentes disciplines comme la traduction ou la traduction audio-visuelle. À l'heure où la polyvalence est de mise, les employés doivent souvent cumuler

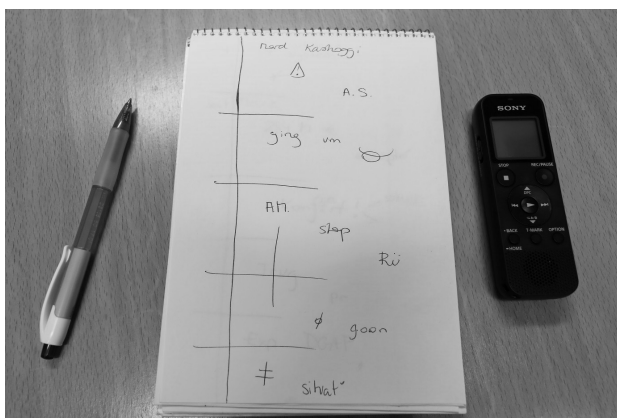
plusieurs fonctions. Une bonne préparation technique et terminologique ainsi que la maîtrise des enjeux améliorent à la fois rendement et résultats des séances d'interprétation.

Il existe différents modes d'interprétation:

– **l'interprétation de liaison** se fait souvent phrase par phrase ou par blocs de sens courts, avec ou sans prise de notes; c'est le mode utilisé pour des réunions courtes, avec peu de participants, impliquant parfois déplacements ou visites. On l'appelle aussi "interprétation bilatérale" ou "interprétation communautaire".

– **l'interprétation consécutive** passe par l'apprentissage et la pratique de la technique de prise de notes. L'interprète prend des notes quand l'orateur s'exprime puis restitue les notes à la salle dans l'autre langue. C'est un mode plutôt formel ou protocolaire pour lequel le temps de parole est multiplié par deux...

– **l'interprétation simultanée** se pratique dans des cabines fixes ou mobiles ou dans certaines conditions avec du matériel portatif. L'interprétation chuchotée s'apparente à ce mode d'interprétation. L'interprétation d'une langue à une autre se fait quasiment en simultanée avec un léger décalage par rapport à l'orateur. Ce mode d'interprétation présente l'avantage d'être direct sans perte de temps.

Le bloc-notes accompagne l'interprète dans tous ses déplacements.

Il sert de support à la prise de notes en interprétation consécutive.

C'est une technique à part entière sans rapport direct avec la sténographie.

Son acquisition passe par de nombreuses heures de pratique intensive...

L'interprète de liaison exerce son activité sous différents statuts :

- libéral (travailleur indépendant ou interprète " free-lance ")
- salarié
- fonctionnaire.

Il/elle travaille alors pour des :

- agences de traduction et d'interprétation
- entreprises, banques et assurances
- associations
- syndicats
- ONG et OING
- ambassades et représentations diplomatiques
- administrations et collectivités territoriales
- universités et centres de recherche
- médias
- organisations et fédérations sportives internationales.

Les domaines couverts sont variés et passent en général par tous les secteurs d'activité : police et justice, santé, défense, économie et finances, culture, religion, sports,...

Les interprètes de liaison sont aujourd'hui confrontés à de nombreux défis :

- recrutement délicat
- peu de sensibilité de la part des acteurs concernant l'intérêt d'une formation spécialisée
- manque de valorisation de la formation continue en interprétation de liaison
- manque de fonds permettant d'offrir des formations aux interprètes
- absence de reconnaissance de la profession
- difficulté à structurer une profession non règlementée
- statut précaire ou mal défini
- taux de rotation très élevé
- conditions de travail difficiles
- apparition de nouveaux modes d'interprétation : par téléphone, à distance,...
- rémunérations insuffisantes et très disparates
- explosion de la demande d'interprètes bénévoles
- principes éthiques et déontologiques souvent mal connus et peu appliqués.

Il existe des formations proposées dans le cadre de la formation initiale et de la formation continue permettant d'acquérir les bases

techniques de l'interprétation de liaison. Certaines de ces formations sont diplômantes. Le Département Interprétation de l'ITIRI/FdL/UNISTRA propose de valoriser cette activité et de contribuer à sa reconnaissance en ouvrant un module d'interprétation de liaison à la formation dans le cadre de diplômes d'université existants.

Un Master 2 Interprétation de Liaison proposé par l'ITIRI avait d'ailleurs été ouvert en 2005 afin de répondre à de nombreuses demandes du public. Ce master était censé attirer tous les traducteurs-interprètes en quête de formation et d'un diplôme reconnu. Malheureusement, le décalage entre l'engouement affiché du public et le nombre réel d'inscrits était très élevé... A telle enseigne que ce Master a connu une seule inscription et un seul diplômé en 10 années... Qui plus est, par la voie de la VAE (Validation des Acquis et de l'Expérience). Ce master n'a plus été proposé dans l'offre de formation.

Le module d'interprétation de liaison a été réactualisé et allégé. Il répond à des demandes ponctuelles de formation ad hoc d'associations, d'ONG ou d'OING, d'administrations,... qui souhaitent former correctement leurs interprètes. Ces entités disposent parfois de fonds alloués à des formations continues.

Le module sera ouvert dès la rentrée de septembre 2019 aux étudiants inscrits à l'ITIRI/FdL/UNISTRA dont le niveau minimum correspond à un M1/DU1 Traduction et M1/DU1 Relations internationales. Il sera en outre proposé aux étudiants au niveau de M2/DU2. Le module sera également ouvert au public (traducteurs-interprètes et interprètes de liaison) dans le cadre de la formation continue. L'inscription se fera alors sur dossier auprès du SFC/UNISTRA.

L'anglais et le français seront les deux langues de travail. A terme, d'autres langues de travail (allemand, espagnol et russe) seraient proposées en fonction des demandes et des effectifs.

Le module comprendra des heures de cours en présentiel. Le volume horaire sera de 02h/semaine en anglais-français et 02h/semaine en français-anglais soit 96h/année.

Le calendrier de la formation suivra le calendrier universitaire. Les cours seront basés sur l'entraînement régulier et répété :

- analyse rapide de textes et reformulation intra-linguale en français et en anglais
- résumé oral de documents et de supports de conférences
- traduction à vue en anglais/français
- interprétation consécutive avec notes et sans notes.

Le module sera piloté par Benoît DELÂTRE, Chef du Département Interprétation. Les cours seront assurés par lui et par un ou des enseignants du Département Interprétation et/ou des interprètes professionnels en exercice.

Les objectifs de la formation sont les suivants :

- être conscient de sa communication verbale/non verbale et l'adapter au contexte
- se tenir informé de l'actualité et de son domaine d'activité
- maîtriser et activer les différentes techniques d'interprétation (résumé oral, traduction à vue, interprétation consécutive et interprétation de liaison)
- maîtriser ses langues de travail et les perfectionner constamment
- connaître les exercices préparatoires et s'entraîner régulièrement
- savoir évaluer la qualité de sa prestation et l'améliorer en permanence
- être capable d'organiser et de gérer un groupe de travail
- savoir préparer efficacement une réunion
- connaître les ressources et documents utiles aux interprètes
- savoir gérer, promouvoir et développer son activité
- valoriser ses connaissances et compétences
- être capable d'entretenir et d'étendre ses réseaux de contacts
- s'adapter et anticiper les évolutions de la profession
- apprendre à gérer son stress et à développer une certaine endurance dans l'exercice des différentes techniques
- appliquer les règles et principes déontologiques de la profession.

Contrairement à l'interprète travaillant en simultanée depuis une cabine, l'interprète de liaison travaille en salle, au contact direct des participants. Loin de l'exposer, cette situation fait de lui le maillon fort de la chaîne de communication

Derrière cette longue liste d'objectifs à développer, il convient de mettre en place une série de principes techniques à activer ensuite sous forme d'automatismes. Ils sont destinés à faciliter la production de l'interprète pour:

- stimuler la concentration
- renforcer l'analyse et trier les informations
- mémoriser davantage et plus rapidement
- privilégier la concision et l'esprit de synthèse
- développer l'organisation et la hiérarchisation des informations
- accentuer l'évaluation de sa prestation
- gérer efficacement la communication.

Des exercices préparatoires variés et progressifs sont destinés à installer ces techniques. L'entraînement régulier basé sur la répétition des exercices permet de fixer ces automatismes. Ils pourront ensuite être adaptés et développés en fonction de ses langues de travail et du domaine d'intervention.

Grâce à cette formation, l'interprète de liaison serait mieux préparé, travaillerait plus efficacement et gèrerait plus aisément la fatigue et le stress inhérents aux techniques utilisées. L'interprète se positionnerait plus consciemment par rapport aux différents acteurs de l'événement. L'interprète serait capable de valoriser davantage son activité et ses conditions d'intervention.

Надійшла до редколегії 08.11.18

B. Delâtre, Conference Interpreter,
ITIRI, University of Strasbourg (France)

LIAISON INTERPRETATION AND CONFERENCE INTERPRETATION: OPENING OF A NEW MODULE FOR THEIR PREPARATION (ACADEMIC YEAR 2019-2020)

The article is devoted to the problems of interpretation, the competence of the translator, who is considered as an "intercultural mediator". Particular attention is paid to the training of liaison interpretation.

Key words: interpretation, liaison interpretation, intercultural mediator, training.

Б. Делатр, перекладач конференцій,
Інститут перекладачів, Стразбурзький університет (Франція)

**АБЗАЦНО-ФРАЗОВИЙ ПЕРЕКЛАД
І ПЕРЕКЛАД КОНФЕРЕНЦІЙ: ВІДКРИТТЯ НОВОГО МОДУЛЯ
З ЇХ ПІДГОТОВКИ (НАВЧАЛЬНИЙ РІК 2019-2020)**

Присвячено проблемам усного перекладу, компетенціям перекладача, який виступає у ролі "міжкультурного медіатора". Особливу увагу приділено навчанню абзацно-фразовому перекладу.

Ключові слова: усний переклад, абзацно-фразовий переклад, міжкультурний медіатор, викладання.

Б. Делатр, переводчик конференцій,
Институт переводчиков, Стразбурзький університет (Франція)

**АБЗАЦНО-ФРАЗОВИЙ ПЕРЕВОД И ПЕРЕВОД КОНФЕРЕНЦИЙ:
ОТКРЫТИЕ НОВОГО МОДУЛЯ ПО ИХ ПОДГОТОВКЕ
(УЧЕБНЫЙ ГОД 2019-2020)**

Посвящена проблемам усного перевода, компетенциям переводчика, который рассматривается как "межкультурный медиатор". Особое внимание уделяется обучению абзацно-фразовому переводу.

Ключевые слова: усный перевод, абзацно-фразовый перевод, межкультурный медиатор, преподавание.

УДК 81'272

O. Chinkarouk, docteur en linguistique, maître de conférences
Institut National des Langues et Civilisations Orientales
(INALCO, Paris) (France)

LE MARQUEUR DISCURSIF D'AILLEURS

*Le présent article est consacré, d'une part, à la présentation des différentes descriptions du fonctionnement du marqueur discursif **d'ailleurs** dans la linguistique française et, d'autre part, à une étude des possibilités de sa traduction en ukrainien.*

Mots-clés : d'ailleurs, marqueur discursif, traduction en ukrainien.

1. Présentation de d'ailleurs.

Le *Trésor de la Langue Française informatisé* définit *d'ailleurs* comme une locution adverbiale figée qui peut porter:

a) soit sur une phrase, et, dans ce cas, elle "indique le changement de plan logique et permet d'ajouter un élément nouveau sans rapport

nécessaire avec ce que l'on vient de dire" [<http://stella.atilf.fr/Dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?8;s=4194692625>]; par exemple: "Son armée commençait à devenir plus nombreuse; *d'ailleurs* il était sur son terrain, et pensait que ses sujets combattraient plus volontiers lorsqu'on viendrait les attaquer chez eux. P. DE BARANTE, *Hist. des ducs de Bourgogne*, t. 4, 1821–1824, p. 8" [Ibid.];

b) soit sur un adjectif ou un participe, et elle permet alors "d'introduire une notation qualificative nouvelle, mais non absolument indispensable" [Ibid.]; par exemple: "Je suis bien venu à la Roche-Guyon avec un compagnon de voyage, ami commun entre le duc et moi ; mais ce n'est point M. l'abbé Davaux, que je n'ai point vu dans ce château, *d'ailleurs* très solitaire, comme M. de Rohan me l'avait promis. V. HUGO, *Correspondance*, 1821, p. 334" [Ibid.].

O. Ducrot – auteur, avec J.-Cl. Anscombre, de la théorie de l'argumentation dans la langue (où l'une des notions centrales est celle de la polyphonie) et dont le mérite incontestable est d'être le premier à proposer une étude détaillée de *d'ailleurs* qui a servi de point de départ à des travaux d'autres linguistes –, lui consacre un chapitre dans son ouvrage *Les mots du discours*, intitulé "*d'ailleurs* ou la logique du camelot" [Ducrot et al. 1980, 193–236]. L'auteur utilise les lettres *P*, *Q* et *r* pour symboliser les éléments sémantiques pris en considération par le connecteur *d'ailleurs*. Ces éléments sémantiques fonctionnent soit comme arguments (*P* et *Q*), soit comme conclusion (*r*) [Ibid., 193]. Ainsi, les emplois de *d'ailleurs* sont soumis au schéma sémantique "*r*: *P d'ailleurs Q*". Ce schéma est illustré par l'exemple suivant (dit canonique car la structure y est attestée dans sa totalité): *Je ne veux pas louer cette salle (r): elle est trop chère (P), d'ailleurs elle ne me plaît pas (Q)*. Ici, "le locuteur prétend viser une conclusion *r*, il donne pour cette conclusion l'argument *P* qui la justifie. Et, dans un second mouvement discursif, il ajoute un argument *Q*, allant dans le même sens que *P*. Dans la mesure où *P* tout seul devait déjà conduire à *r*, *Q* est ainsi présenté comme n'étant pas nécessaire pour l'argumentation. Le locuteur prétend donc ne pas *utiliser Q* mais seulement *l'évoquer* (en d'autres termes, tout en présentant *Q* comme un argument, il prétend ne pas argumenter à partir de *Q*)" [Ibid., 195]. Le schéma sémantique présenté est sous-jacent et peut ne pas correspondre complètement à la succession des énoncés en surface. Ainsi, l'énoncé avec *d'ailleurs*

peut être précédé par un énoncé et non pas deux, où seul l'un des deux éléments (*r* ou *P*) est attesté. En ce qui concerne la surface, l'énoncé avec *d'ailleurs* est appelé *Y* et celui qui le précède *X* [Ibid.]. "*Y* peut être également enchâssé dans *X*, comme dans l'exemple *Les enfants, qui d'ailleurs avaient sommeil, sont allés se coucher* (ici, *X* = *Les enfants sont allés se coucher*, et *Y* = *qui avaient sommeil*) [Ibid., 195–196].

En résumant, selon O. Ducrot, l'utilisation de *d'ailleurs* nécessite un "avant" discursif, l'élément *Q* sur lequel porte ce connecteur a toujours une valeur argumentative et il s'agit là d'un argument *supplémentaire*. Par ailleurs, *P* et *Q* constituent deux jugements complets, séparables l'un de l'autre et sémantiquement, logiquement et argumentativement indépendants. L'argument *Q* est toujours co-orienté avec l'argument *P*. Et enfin, l'énonciation de *X* est présentée comme un acte complet et autonome, alors que l'énonciation de *Y* consitue un second acte qui s'y rajoute. Il y a, de la part du locuteur, deux engagements successifs et indépendants, l'un relatif à *X*, et l'autre à *Y* [Ibid., 196–198, 202, 206].

En 1989, J.-M. Luscher publie l'article "Connecteurs et marques de pertinence. L'exemple de *d'ailleurs*" qui place la description de ce connecteur dans le cadre de la théorie de la pertinence de l'École de Genève. Il considère l'emploi argumentatif de *d'ailleurs* comme un emploi particulier [Luscher, 1989, 116]. D'autre part, il remet en cause la nécessité de l'indépendance de l'argument introduit par *d'ailleurs*, soutenue par O. Ducrot [Ibid., 117]. Ainsi, l'énoncé introduit par *d'ailleurs* présente un second acte discursif et le connecteur signale qu'un énoncé, "d'abord présenté comme complet, doit être réévalué comme partie d'un tout. Un second acte discursif présuppose donc toujours un premier acte qui doit être réévalué" [Ibid., 118].

Quatre types d'emploi de *d'ailleurs* sont distingués :

- argumentation : l'exemple canonique d'O. Ducrot ;
- auto-correction (retour sur ce qui a été dit) : *Je ne veux pas louer cette salle, ni une autre d'ailleurs* ;
- commentaire de l'énonciation (le second acte discursif commente l'énonciation même du premier acte discursif) : *Je (te dis que je) ne veux pas louer cette salle, d'ailleurs c'est sûrement ce à quoi tu t'attendais* ;
- commentaire digressif : *Je ne veux pas louer cette salle: elle est très chère, d'ailleurs je me demande comment on peut oser la louer à un*

tel prix; ou bien Je ne veux pas louer cette salle : elle est très chère, ce qu'on peut comprendre d'ailleurs [Ibid., 119–120].

Dans un autre travail, J.-M. Luscher résume ainsi l'usage de *d'ailleurs*: il " est justifié si le locuteur désire ajouter une digression à un énoncé précédent, avec ou sans intention d'argumenter. En (24), la proposition sur laquelle porte *d'ailleurs* ne saurait être considérée comme un argument en faveur de celle qui la précède. Le locuteur ne fait, par l'usage de *d'ailleurs*, que mentionner qu'il ouvre une sorte de parenthèse orale.

(24) Je ne suis pas du tout du type bicentenaire, les commémorations tout ça c'est pas mon truc. Je respecte *d'ailleurs* tout à fait ceux qui font ça, mais moi ça m'intéresse pas. (*France-Inter*, avril 1991) "[Luscher, 1994, 195–196].

Dans "L'ajout non planifié ou la reconstruction *a posteriori* d'une relation de discours", paru en 2007, Cl. Ricci établit le profil sémantique et relationnel suivant de *d'ailleurs*: "*D'ailleurs* présente Y comme un contenu propositionnel **évoqué** à la suite de l'énonciation de X.

Ce profil présente trois caractéristiques concernant les conditions d'emploi du marqueur:

(i) l'absence d'une relation triangulaire: la relation que met en place le connecteur s'articule directement entre les deux énoncés qu'il relie, et non pas à travers l'évocation d'un troisième élément.

(ii) l'énoncé Y est présenté comme n'étant pas planifié au moment de l'énonciation de X.

(iii) la relation entre les énoncés X et Y n'est pas spécifiée par le connecteur " [Ricci, 2007, 61].

La linguiste remet donc en cause aussi bien le schéma sémantique triangulaire que le statut purement argumentatif de *d'ailleurs* postulés par O. Ducrot. Selon elle, "l'ajout introduit par *d'ailleurs* se présente comme un moyen d'attirer l'attention du destinataire sur un deuxième contenu qui paraît presque être présent par hasard" [Ibid., 57].

Outre l'argumentation (l'exemple canonique d'O. Ducrot), Cl. Ricci distingue:

– une simple digression (cf. J.-M. Luscher ci-dessus) où "le soin est laissé à l'interlocuteur lui-même de faire usage de cet ajout": Paul vient de finir ses études. *D'ailleurs* il a été engagé par une grande entreprise [Ibid.];

– la justification d'un lapsus (cf. "auto-correction" de J.-M. Luscher); "*d'ailleurs* introduira facilement la cause qui explique un lapsus, ou une auto-correction: en effet, à l'origine d'un tel phénomène il ne peut y avoir que des causes dont le locuteur devient conscient à la suite de sa propre énonciation": Pauvre Afrique! Je veux dire pauvre Haïti! C'est la même chose *d'ailleurs*. Là-bas la tribu, les langues, les fleuves, les castes, la forêt, village contre village, hameau contre hameau. Ici, nègres, mulâtres, griffes, marabouts [...] (Césaire, La Tragédie du Roi Christophe)" [Ibid., 65].

D. Paillard a consacré plusieurs de ses travaux à la problématique des *mots du discours*, appelés plus tard *marqueurs discursifs* – dont *d'ailleurs* –, dans le cadre de la théorie des opérations énonciatives d'A. Culioli. Selon lui, "*d'ailleurs* a une fonction organisatrice: il définit le rapport qu'entretient l'énoncé où il apparaît avec les énoncés qui précèdent. Il se présente comme une ossature qui donne une forme particulière à l'enchaînement discursif" [Paillard, 1991, 61]. Le linguiste est en désaccord avec O. Ducrot sur l'utilisation de la notion d'argument pour caractériser *d'ailleurs*: "dans aucun de ses emplois, *d'ailleurs* ne sert à *introduire* un argument. Dans un cas [...], l'opération qu'il marque joue sur un argument" [Ibid., 62].

Du point de vue de son étymologie, "*ailleurs* se définit négativement comme signifiant *pas ici*. À la différence de *là*, qui, tout en se définissant également comme *pas ici*, construit un lieu spécifiable positivement, *ailleurs* ne reçoit pas de positivité et, à ce titre, n'étant pas un lieu singulier, ne peut être le point de départ d'une altérité (comparer: *reste ici* / *reste là* vs ?? *reste ailleurs*). On dira que *ailleurs* introduit un lieu hors singularité" [Ibid., 63].

En tant qu'opérateur, "*d'ailleurs* revient sur la singularité énonciative d'un dire en tant que source d'une altérité liée à la constitution d'autres dire. Il signifie que l'on se place à l'extérieur de l'espace énonciatif que construit cette singularité" [Ibid., 63].

D. Paillard distingue deux cas de figures: a) lorsque l'énonciateur revient sur son propre dire singulier, et b) lorsque l'énonciateur intervient, en réagissant à un dire singulier étranger.

Dans le premier cas, l'énonciateur coupe court :

– à toute forme de mise en doute, discussion ou contestation:

– *Raconte-moi ce qu'il a dit. – Non. D'ailleurs cela ne te regarde pas;*

- à l'incompréhension, un malentendu : *Il n'est pas question de faire une architecture de banlieue aux Halles. Ni en banlieue d'ailleurs*;
- à un reproche : *Il y a dans votre pièce, dont certaines scènes sont d'ailleurs très belles, quelque chose d'approximatif, de pas fini, bref de déplaisant.*

Dans le deuxième cas, l'énonciateur reprend la parole et définit son rapport à ce dire autre :

- rapport négatif : (un avocat rapporte les accusations portées par la police contre Isabelle Pelletier) *Et que reproche-t-on exactement à Isabelle Pelletier? C'est d'avoir apporté à Mesrine une partie de la somme d'argent – ce que d'ailleurs elle nie – et donc de s'être fait complice de l'ennemi n°1* ;

– rapport positif : *Dans le train il est tombé sur un collègue, un type sympa d'ailleurs* [Ibid., pp. 63–66].

– Toujours en polémique avec O. Ducrot (en se référant à son ouvrage *Le dire et le dit*, 1984), D. Paillard propose en 2009 une approche du dire qui est défini comme "*une façon partielle et partielle d'exprimer par un énoncé un état de choses du monde*" [Paillard 2009, 114]. Voici comment il explique sa définition: "Ce dire est toujours **un** dire parmi d'autres. Il n'est jamais que la perception/représentation du "à dire" (le monde) qui en tant que tel n'est pas de l'ordre du formulable (il y a une discordance irréductible entre le dire et le monde). Dire un état de choses du monde en tant que "à dire" revient à donner une **forme** à cet état de choses. Ce travail de façonnage est matérialisé dans un énoncé, mais cet énoncé, par définition, ne peut être que **partial** (il renvoie à une perception/représentation du monde par un sujet) et **partiel**: il ne peut qu'échouer à dire le "à dire" jusqu'au bout" [Ibid.].

À titre d'illustration du fonctionnement de *d'ailleurs*, D. Paillard propose l'exemple suivant:

- *As-tu voté aux présidentielles ? – Non (q), d'ailleurs je ne vote jamais (p).*

Ici, l'énoncé avec *d'ailleurs* anticipe sur une interprétation possible de la réponse *non* qui pourrait signifier qu'il s'agirait d'une abstention occasionnelle ou liée à la nature des élections. "*Non* correspond à un premier point de vue qui échoue à dire pleinement ce que signifie pour [l'énonciateur] le fait de ne pas avoir voté. À l'indifférence de *non* compatible avec différentes interprétations, *d'ailleurs* caractérise "ne

pas voter" comme hors variation, permettant, par anticipation, de bloquer toute interprétation fautive du *non*, où [le co-énonciateur] se démarquerait du sens que [l'énonciateur] entend donner à ne pas être allé voter" [Ibid., 121].

Dans un article paru en 2017 dans la revue *Langages*, D. Paillard présente six types de marqueurs discursifs (notés MD) où *d'ailleurs* fait partie du type MD "particules" : "il ne définit le rapport du second dire au premier que de façon purement négative (rappelons que *ailleurs* signifie 'ni ici ni là' " [Paillard 2017a, 13]. Dans le deuxième article publié dans le même numéro de *Langages*, l'auteur précise qu'" un MD particule signifie que la séquence **p** portée du MD est dans un rapport d'altérité (sous des formes et à des degrés divers, entre coexistence et concurrence) avec une autre valeur, notée **p'** (**'non p'** ou **'autre que p'**)" [Paillard, 2017b, 26]. Dans le cas de *d'ailleurs*, **p'**représente une séquence "**q**" du contexte gauche, et *d'ailleurs* marque l'incomplétude de **q** pour ce qui est d'exprimer l'état de choses objet du discours [Ibid.].

2. Traduction de *d'ailleurs* en ukrainien.

Dans ce qui suit, nous nous proposons de traduire les exemples cités en 1, en tâchant d'observer le choix et le comportement des mots employés pour traduire *d'ailleurs* en ukrainien.

Signalons au préalable que le *Dictionnaire Larousse français – ukrainien, ukrainien – français*, paru en 2011, indique, pour *d'ailleurs* en tant que locution adverbiale figée, trois types d'emplois:

- a) (= en outre, de toute façon) *проте, до того ж, притому* ;
- b) (= du reste, à propos) *зрештою, між іншим*;
- c) (= bien que) *хоча* [Бусел, 2011, 23].

De notre côté, nous avons réuni un corpus de 200 exemples avec *d'ailleurs*, tirés d'œuvres de littérature française, traduites et publiées en ukrainien. Les sept premiers mots qui arrivent en tête du corpus sont par ordre décroissant : *до того ж, а втім / утім, зрештою, до речі, крім того, проте, між іншим*. Nous rajoutons donc *до речі, крім того* et *утім* à la liste donnée dans le *Dictionnaire Larousse*. (Le corpus lui-même ne sera pas traité dans le présent article.)

Commençons donc par l'exemple canonique d'O. Ducrot:

(1) Je ne veux pas louer cette salle : elle est trop chère, *d'ailleurs* elle ne me plaît pas.

(1a) Я не хочу орендувати цю залу: вона надто дорога, **проте* / *до того ж* / *притому* / **зрештою* / **між іншим* / **хоча* / *до речі* / *крім того* / **утім* вона мені не подобається.

Comme on peut le constater, seul le type d'emplois figurant en a) parmi les types donnés par le *Dictionnaire Larousse* est applicable, mais pas en entier, car le fait de réunir *до того ж*, *притом* avec *проте* ne paraît pas être une bonne solution : *проте* a clairement la valeur adversative totalement absente dans *до того ж* et *притому*. Quant à *хоча*, il a une grosse charge concessive et nous le mettons de côté pour l'instant pour y revenir plus loin.

L'exemple suivant, toujours pris chez O. Ducrot, illustre la possibilité d'enchaînement de *Y* dans *X* :

(2) Les enfants, qui *d'ailleurs* avaient sommeil, sont allés se coucher. Nous sommes amenés à exclure d'emblée :

(2a) Діти, яким **утім* / **проте* / **зрештою* / **між іншим* хотілося спати, пішли до ліжка.

La seule possibilité qui nous semble envisageable dans l'exemple tel quel est :

(2b) Діти, яким *до речі* хотілося спати, пішли до ліжка.

Pour y intégrer *до того ж*, *крім того* et *притому*, il faudrait modifier la séquence :

(2c) Діти були дуже втомлені після довгої дороги. Дорослі побігли у центр села, а діти, яким *до того ж* / *крім того* / *притому* хотілося спати, пішли до ліжка.

On voit donc que ces trois marqueurs opèrent à un autre niveau que *до речі* : ils connectent "хочеться спати" à "діти були дуже втомлені" alors que *до речі* le relie directement à "пішли до ліжка". De fait, *до того ж*, *крім того* et *притому* proviennent du pronom démonstratif *те* (au neutre) qui "est employé pour indiquer quelque chose [qui a été] exprimé avant" [Білодід, 1979, 174] :

до того ж: *до* + *те* au Génitif+ *ж* ;

крім того: *крім* + *те* au Génitif;

притому: *при* + *те* au Locatif.

De ce fait, ces marqueurs sont aptes à relier "хочеться спати" et "діти були дуже втомлені" qui présentent tous deux des assertions portant sur l'état physique général des enfants, ils font donc partie d'un

même paradigme sémantique. Ils peuvent donc être glosés grossièrement comme suit :

до того ж: "дітям хочеться спати" est rajouté à "діти були дуже втомлені" ;

крім того: 'outre "діти були дуже втомлені", est signalé "дітям хочеться спати" ;

при тому: 'en présence de "діти були дуже втомлені", est signalé "дітям хочеться спати" .

En revanche, *до речі* provient de *до* + *речі* au Génitif. L'une des significations de *речі* est de représenter un "phénomène de la réalité, manifestation ou résultat d'une action, d'une activité; cas, fait, événement", "situation, état qui se sont établis entre quelqu'un et quelque chose" [Білодід, 1977, 577]. Ainsi, *до речі* "est employé pour exprimer une brève remarque, compléter ce qui vient d'être dit ou [ajouter quelque chose] en rapport avec [ce qui vient d'être dit]" [Ibid., 578]. À la différence donc de *до того ж*, *крім того* et *при тому*, *до речі* a une portée ***beaucoup plus générale***, car il permet de relier Y et X appartenant à des paradigmes sémantiques différents.

Dans ce qui va suivre, nous regrouperons désormais en a) les traductions acceptables et en b) celles qui, selon nous, ne le sont pas.

À la différence des exemples (1) et (2) à caractère "argumentatif" selon O. Ducrot, l'exemple (3) présente une "simple digression" (Cl. Ricci):

(3) Paul vient de finir ses études. *D'ailleurs* il a été engagé par une grande entreprise.

(3a) Поль щойно завершив навчання. *До речі* його взяли на роботу на велике підприємство.

(3b) Поль щойно завершив навчання. **До того ж* / **крім того* / **при тому* / **утім* / **проте* / **зрештою* / **між іншим* його взяли на роботу на велике підприємство.

Cet exemple est donc en tous points semblable à l'exemple (2). D'autres marqueurs que *до речі* sont possibles que si on modifie l'énoncé, en changeant ainsi le contexte:

(3c) Поль щойно завершив навчання. Він молодий і зовсім не має досвіду. *Утім* / *проте* його взяли на роботу на велике підприємство.

En introduisant une idée d'opposition, on peut ainsi réintégrer *ymim* et *npome*. Et tout à fait logiquement, en re-traduisant (3c) en français, ce n'est pas *d'ailleurs* qu'on obtient mais *cependant*, *néanmoins* ou *pourtant*.

Проме(*про* + *ме*)est une conjonction adversative (= cependant, néanmoins).

Утім / *втім*provient de *у/в* + *те* au Locatif et a une valeur proche de *prote*, *однак* [Білодід, 1970, 774].

De la même manière, *до того ж*, *крім того* *етпр**ому* peuvent être réintroduits, en modifiant l'exemple, comme dans (2c) :

(3d) Поль щойно завершив навчання і одружився з багатою нареченою. *До того ж* / *крім того* / *притому* його взяли на роботу на велике підприємство. (*De plus* en re-traduction française.)

Ou encore:

(3e) Поль щойно завершив навчання. Спочатку декілька роботодавців йому відмовили. *Зрештою* його взяли на роботу на велике підприємство. (*Finalement* en français.)

(3f) Поль щойно завершив навчання. Він дуже амбіційний і мріє про вдалу кар'єру. *Між іншим* його взяли на роботу на велике підприємство.

Notons que *зрештою* provient de *з* + *решта* à l'Instrumental (littéralement "avec le reste", cf. *дуресте*). En tant qu'incise il peut avoir l'indication de "quelque chose qui dresse le bilan, termine quelque chose, exprimé précédemment" [Білодід, 1972, 701].

Quant à *між іншим* (*між* + *інше* (pronom déterminant au neutre à l'Instrumental), cf. *entre autres*), dans l'un de ses emplois en tant qu'incise, selon le *Dictionnaire de langue ukrainienne*, il signifie... *до речі* [Білодід, 1973, 44]. Vraisemblablement, en réalité, *між іншим* ne signifie pas exactement la même chose que *до речі*, vu que *між іншим* ne peut figurer dans (3a). On pourrait supposer que *між іншим* met *Y* à l'intérieur d'un paradigme sémantique et gloser grossièrement 'entre *A* ("дуже амбіційний") et *B* ("мріє про вдалу кар'єру") est placé *C* ("його взяли на роботу на велике підприємство")', lequel *C* relève du même registre de qualification positive professionnelle du jeune homme. Or, comme nous l'avons dit plus haut, *до речі* a une portée générale qui lui permet – comme nous le verrons par la suite –,

de figurer *dans tous types de contextes liés à "d'ailleurs"*. Rappelons que, selon l'auteur de l'exemple (3), le soin est laissé à l'interlocuteur lui-même de faire usage de cet ajout, ce qui explique que seul *до речі* soit possible, d'autres marqueurs ayant une signification plus spécialisée.

En résumé, les marqueurs cités dans (3b) ne peuvent relier directement *У "Його взяли на роботу на велике підприємство"* et *Х "Польщойно завершив навчання"* et exigent une modification de l'énoncé pour pouvoir être employés.

Nous continuons avec deux exemples de D. Paillard:

(4) – As-tu voté aux présidentielles? – Non, *d'ailleurs* je ne vote jamais.

(4a) – Ти голосував на президентських виборах? – Ні. *До речі / між іншим* я ніколи не ходжу голосувати.

(4b) – Ти голосував на президентських виборах? – Ні. **До того ж / *крім того / *притому / *утім / *проте / *зрештою* я ніколи не ходжу голосувати.

(5) Dans le train il est tombé sur un collègue, un type sympa *d'ailleurs*.⁵⁸

(5a) В поїзді він випадково зустрів колегу, *до речі / між іншим* приємного хлопця.

(5b) В поїзді він випадково зустрів колегу, **до того ж / *крім того / *притому / *утім / *проте / *зрештою* приємного хлопця.

On retrouve sans surprise *до речі*, et la présence de *між іншим* pourrait s'expliquer par son sens général de 'placement de *У* à l'intérieur d'un paradigme, *entreautes* éléments relevant du même registre sémantique'. Dans (4), la question renvoie à la participation à la vie politique du pays en tant que citoyen. La personne qui pose la question demande à son interlocuteur s'il a participé à une manifestation (majeure) de la vie politique. Celui-ci répond que non, mais ce n'est pas parce qu'il s'agissait des élections présidentielles. Autrement dit, entre ses positionnements politiques, se situe celui de ne pas participer à tous types de votes.

De même, dans (5), le paradigme représente l'ensemble des qualités du collègue, aussi bien bonnes que mauvaises.

⁵⁸ Nous n'aborderons pas ici les problèmes liés à l'ordre des mots.

Les trois exemples suivants sont empruntés respectivement à J.-M. Lüscher ("auto-correction"), à Cl. Ricci ("justification d'un lapsus") et à D. Paillard ("anticipation de l'énonciateur sur une incompréhension, un malentendu éventuel"):

(6) Je ne veux pas louer cette salle, ni une autre *d'ailleurs*.

(6a) Я не хочу орендувати цю залу, та й *до речі / зрештою / між іншим* ніяку іншу.

(6b) Я не хочу орендувати цю залу, та й **до того ж / *крім того / *при тому / *утім / *проте* ніяку іншу.

(7) Pauvre Afrique ! Je veux dire pauvre Haïti ! C'est la même chose *d'ailleurs*...

(7a) Бідна Африка! Тобто бідне Гаїті! Це *до речі / зрештою / між іншим* одне і те ж...

(7b) Бідна Африка! Тобто бідне Гаїті! Це **до того ж / *крім того / *при тому / *утім / *проте* одне і те ж...

(8) Il n'est pas question de faire une architecture de banlieue aux Halles. Ni en banlieue *d'ailleurs*.

(8a) Навіть не може бути й мови, щоб застосувати приміську архітектуру в Ле-Аль. Ні *до речі / зрештою / між іншим* у самому передмісті.

(8b) Навіть не може бути й мови, щоб застосувати приміську архітектуру в Ле-Аль. Ні **до того ж / *крім того / *при тому / *утім / *проте* у самому передмісті.

Par rapport aux deux exemples précédents, ce type d'emplois, où l'énonciateur revient sur son propre dire initial, accepte également *зрештою*.

L'exemple (9) est le seul où peut figurer *хоча* mentionné dans le *Dictionnaire Larousse* :

(9) Il y a dans votre pièce, dont certaines scènes sont *d'ailleurs* très belles, quelque chose d'approximatif, de pas fini, bref de déplaisant.

(9a) Є у вашій п'єсі, в якій *до речі / утім / між іншим / хоча* й деякі сцени просто прекрасні, щось неточне, незакінчене, одним словом, неприємне.

(9b) Є у вашій п'єсі, в якій **до того ж / *крім того / *при тому / *проте / *зрештою* деякі сцени просто прекрасні, щось неточне, незакінчене, одним словом, неприємне.

La possibilité d'employer *хоча* est assurée par la relation de concession entre *X* et *Y*.

Nous ne commenterons pas le reste des exemples. Signalons simplement que nous les avons regroupés dans un ordre croissant de possibilités de traduction de *d'ailleurs* en ukrainien.

(10) Je ne veux pas louer cette salle : elle est très chère, ce qu'on peut comprendre *d'ailleurs*.

(10a) Я не хочу орендувати цю залу: вона надто дорога, що *до речі / утім / зрештою / між іншим* можна зрозуміти.

(10b) Я не хочу орендувати цю залу: вона надто дорога, що **до того ж / *крім того / *притому / *проте* можна зрозуміти.

(11) Je ne veux pas louer cette salle : elle est très chère, *d'ailleurs* je me demande comment on peut oser la louer à un tel prix.

(11a) Я не хочу орендувати цю залу: вона надто дорога. *До речі / крім того / між іншим / утім* цікаво, як можна насмілитися її орендувати за таку ціну.

(11b) Я не хочу орендувати цю залу: вона надто дорога. **До того ж / *притому / *проте / *зрештою* цікаво, як можна насмілитися її орендувати за таку ціну.

(12) Je (te dis que je) ne veux pas louer cette salle, *d'ailleurs* c'est sûrement ce à quoi tu t'attendais.

(12a) Я (кажу тобі, що) не хочу орендувати цю залу. *До речі / до того ж / утім / проте / зрештою* ти напевно цього й очікував.

(12b) Я (кажу тобі, що) не хочу орендувати цю залу. **Крім того / *притому / *між іншим* ти напевно цього й очікував.

(13) Elle a dit sur un ton qui n'admettait pas de réplique: "Il n'est pas question que j'aie en clinique. Je n'y resterais pas. *D'ailleurs* je n'en ai pas besoin."

(13a) Вона сказала тоном, що не допускав заперечень: "Не може навіть бути й мови, щоб я лягла у клініку. Я би там не лишилась. *До речі / до того ж / крім того / притому / між іншим* я не маю в цьому потреби".

(13b) Вона сказала тоном, що не допускав заперечень: "Не може навіть бути й мови, щоб я лягла у клініку. Я би там не лишилась. **Утім / *проте / *зрештою* я не маю в цьому потреби".

(14) – Raconte-moi ce qu'il a dit. – Non. *D'ailleurs* cela ne te regarde pas.

(14a) – Розкажи мені, що він сказав. – Не хочу. *До речі / до того ж / крім того / притому / зрештою / між іншим* тебе це зовсім не стосується.

(14b) – Розкажи мені, що він сказав. – Не хочу. *Утім / *проте тебе це зовсім не стосується.

(15) Et que reproche-t-on exactement à Isabelle Pelletier? C'est d'avoir apporté à Mesrine une partie de la somme d'argent – ce que d'ailleurs elle nie – et donc de s'être fait complice de l'ennemi n°1.

(15a) І в чому саме звинувачують Ізабель Пеллеттьє? В тому, що вона принесла Месріну частину грошей, що *до речі* / *до того ж* / *крім того* / *притому* / *утім* / *проте* вона заперечує, і в тому, що вона стала поплічницею ворога №1.

(15b) І в чому саме звинувачують Ізабель Пеллеттьє? В тому, що вона принесла Месріну частину грошей, що *зрештою / *між іншим вона заперечує, і в тому, що вона стала поплічницею ворога №1.

(16) Je ne suis pas du tout du type bicentenaire, les commémorations tout ça c'est pas mon truc. Je respecte d'ailleurs tout à fait ceux qui font ça, mais moi ça m'intéresse pas.

(16a) Я абсолютно не з тих, хто прагне святкувати двохсотріччя, вшанування – не мій коник. Я поважаю *до речі* / *крім того* / *притому* / *утім* / *проте* / *зрештою* / *між іншим* всіх, хто цим займається, але мене це не цікавить.

(16b) Я абсолютно не з тих, хто прагне святкувати двохсотріччя, вшанування – не мій коник. Я поважаю **до того ж* всіх, хто цим займається, але мене це не цікавить.

Nous avons réuni tous les exemples traduits dans le tableau ci-dessous, en gardant la terminologie des auteurs respectifs.

N° d'exemple	Acceptable	Non acceptable
1 <i>argumentatif</i>	до речі до того ж крім того притому	утім зрештою проте між іншим
2 <i>argumentatif</i>	до речі	до того ж утім зрештою крім того проте між іншим притому
3 <i>simple digression</i>	до речі	до того ж утім зрештою крім того проте між іншим притому
4 <i>anticipation sur un malentendu (cf. argumentation)</i>	до речі між іншим	до того ж утім зрештою крім того проте притому

N° d'exemple	Acceptable	Non acceptable
5 <i>reprise de parole, rapport positif</i>	до речі між іншим	до того ж утім зрештою крім того проте притому
6 <i>auto-correction</i>	до речі зрештою між іншим	до того ж утім крім того проте притому
7 <i>justification d'un lapsus</i>	до речі зрештою між іншим	до того ж утім крім того проте притому
8 <i>anticipation sur un malentendu (cf. argumentation)</i>	до речі зрештою між іншим	до того ж утім крім того проте притому
9 <i>anticipation sur un reproche (cf. concession)</i>	до речі між іншим утім <i>хоча</i>	до того ж зрештою крім того проте притому
10 <i>commentaire digressif</i>	до речі зрештою між іншим утім	до того ж проте крім того притому
11 <i>commentaire digressif</i>	до речі крім того між іншим утім	до того ж зрештою крім того проте притому
12 <i>commentaire de l'énonciation</i>	до речі до того ж зрештою утім проте	крім того притому між іншим
13 <i>anticipation sur un malentendu (cf. argumentation)</i>	до речі до того ж крім того між іншим притому	утім зрештою проте
14 <i>anticipation sur une contestation (cf. argumentation)</i>	до речі до того ж зрештою крім того між іншим притому	утім проте
15 <i>reprise de parole, rapport négatif</i>	до речі до того ж крім того притому утім проте	зрештою між іншим
16 <i>parenthèse orale</i>	до речі крім того зрештою притому між іншим утім проте	до того ж

Ainsi, plusieurs conclusions peuvent être tirées de cette étude:

a) *do pechi* est présent dans tous les exemples,

b) il n'y a pas de rapport univoque entre les types d'emplois de *d'ailleurs* (colonne 1) et tel mot – excepté *do pechi* –, ou tel groupe de mots ukrainiens, cf.:

exemples (1) et (2),

exemples (4), (8) et (13),

exemples (3), (10), (11) et (16),

où plusieurs configurations différentes sont observées en ukrainien (toujours, des coïncidences sont relevées dans (2)-(3), (4)-(5) et (6)-(7)-(8));

c) les mots ayant un sens proche (*до того ж / крім того / ну-тому, умім / проте, зрештою / між іншим*) n'ont pas toujours, en fonction des exemples, une même distribution.

En résumé, toutes les configurations sont possibles et il n'y a pas de régularités établies.

Si *do pechi* peut être considéré comme un équivalent "mécanique" de *d'ailleurs*, c'est grâce à la sémantique de ces deux marqueurs. Elle n'est pas identique, mais elle est suffisamment générale pour permettre de recouvrir les emplois des deux marqueurs.

Rappelons que *do pechi* "est employé pour exprimer une brève remarque, compléter ce qui vient d'être dit ou [ajouter quelque chose] en rapport avec [ce qui vient d'être dit]" [Білодід, 1977, 577].

Et en ce qui concerne *d'ailleurs*:

– son emploi "est justifié si le locuteur désire ajouter une digression à un énoncé précédent [...]. Le locuteur ne fait, par l'usage de *d'ailleurs*, que mentionner qu'il ouvre une sorte de parenthèse orale [Luscher, 1994, 195–196] ;

– "*d'ailleurs* présente Y comme un contenu propositionnel **évoqué** à la suite de l'énonciation de X. [...] La relation entre les énoncés X et Y n'est pas spécifiée par le connecteur" [Ricci, 2007, 61] ;

– "*d'ailleurs* marque l'incomplétude [d'une séquence du contexte gauche] pour ce qui est d'exprimer l'état de choses objet du discours" [Paillard, 2017b, 26].

On pourrait de manière très brève définir les marqueurs ukrainiens comme suit (sans aucune prétention d'exhaustivité):

do pechi – à [ce] propos,

до того ж – de plus,

крім того— outre cela, à part ça *familier*,
притому— outre cela, avec cela,
утім— cependant,
проте— cependant,
зрештою— du reste,
між іншим— entre autres.

Par ce travail" nous souhaiterions ouvrir une discussion sur les différentes traductions de *d'ailleurs* en ukrainien et entamer une étude approfondie de ces mots. Nous nous proposons de donner une suite à cet article, en travaillant sur notre corpus d'œuvres françaises traduites en ukrainien.

LITTÉRATURE

1. Charolles M., Fagard B. Ailleurs, d'ailleurs, par ailleurs : De l'espace à l'humain, de l'humain au discours // Journal of French Language Studies. – Cambridge : Cambridge University Press. – Vol. 28, n°3. – 2018. – P. 351–375.
2. Ducrot O(et al.). Les mots du discours. – Paris : Les Éditions de Minuit. – 1980. – 240 p.
3. Franckel J.-J., Paillard D. Représentation formelle des mots du discours : le cas de d'ailleurs // Revue de sémantique et de pragmatique. – Orléans : Université d'Orléans. – n°1. – 1997. – P. 51–64.
4. Luscher J.-M. Connecteurs et marques de pertinence. L'exemple de d'ailleurs // Cahiers de linguistique française. – Genève : Université de Genève. – n°10. – 1989 – P. 101–145.
5. Luscher J.-M. Les marques de connexion : des guides pour l'interprétation // J. Moeschler, A. Reboul, J.-M. Luscher, J. Jayez. Langage et pertinence. – Nancy : Presses Universitaires de Nancy. – 1994. – P. 175–227.
6. Paillard D. D'ailleurs, ou comment enchaîner l'un à l'autre (Essai de traitement lexicologique) //Le gré des langues. – Paris : L'Harmattan. –n°2. –1991. – pp. 60–66.
7. Paillard D. Prise en charge, commitment ou scène énonciative // Langue française. – Paris : Armand Colin. –n°162(2). –2009. – P. 109–128.
8. Paillard D. Comparaison des marqueurs discursifs : introduction // Langages. – Paris : Armand Colin. – n°207(3). – 2017. – P. 5–16.
9. Paillard D. Scène énonciative et types de marqueurs discursifs // Langages. – Paris : Armand Colin. – n°207(3). – 2017. – P. 17–32.
10. Ricci Cl. L'ajout non planifié ou la reconstruction a posteriori d'une relation de discours // Rossari C. (dir.). Les moyens détournés d'assurer son dire. – Paris : Presses de l'Université Paris-Sorbonne. – 2007. – P. 57–76.
11. Trésor de la Langue Française informatisé. <http://stella.atilf.fr>
12. Білодід І. К. (голов. ред.). Словник української мови. – Київ: Наукова думка. – Том I. – 1970. – 799 с.

13. Білодід І. К. (голов. ред.). Словник української мови. – Київ: Наукова думка. – Том III. – 1972. – 744 с.
14. Білодід І. К. (голов. ред.). Словник української мови. – Київ: Наукова думка. – Том IV. – 1973. – 840 с.
15. Білодід І. К. (голов. ред.). Словник української мови. – Київ: Наукова думка. – Том VIII. – 1977. – 927 с.
16. Білодід І. К. (голов. ред.). Словник української мови. – Київ: Наукова думка. – Том X. – 1979. – 658 с.
17. Бусел В. Т. (уклад. і голов. ред.). "Larousse" французько-український словник. Українсько-французький словник. – Київ: Перун. – 2011. – 1504 с.

Надійшла до редколегії 20.11.18

O. Chinkarouk, PhD, assistant professor
National Institute for Oriental Languages and Civilizations, Paris (France)

THE DISCOURSE MARKER D'AILLEURS

This article is dedicated to, firstly, the various descriptions of the function of the discourse marker "d'ailleurs" in French linguistics and, secondly, to its possible translations into Ukrainian.

Key words : *d'ailleurs, discourse marker, translation into Ukrainian.*

О. Шинкарук, д-р. філол. наук, доц.
Національний інститут східних мов та культур, Париж (Франція)

ДИСКУРСИВНИЙ МАРКЕР D'AILLEURS

Присвячено, з одного боку, презентації різних описів функціонування дискурсивного маркера "d'ailleurs" у французькій лінгвістиці, а з іншого – дослідженню можливостей його перекладу українською мовою.

Ключові слова: *d'ailleurs, дискурсивний маркер, переклад українською мовою.*

О. Шинкарук, д-р. філол. наук, доц.
Национальный институт восточных языков и культур, Париж (Франция)

ДИСКУРСИВНЫЙ МАРКЕР D'AILLEURS

Посвящена, с одной стороны, презентации различных описаний функционирования дискурсивного маркера "d'ailleurs" во французской лингвистике, а с другой – изучению возможностей его перевода на украинский язык.

Ключевые слова: *d'ailleurs, дискурсивный маркер, перевод на украинский язык.*

В. І. Карабан, д-р філол. наук, проф.,
А. В. Карабан, канд. філол. наук, асист.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (Україна)

УЗУСНІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

На основі розмежування мовних та немовних причин застосування перекладацьких трансформацій виокремлюється їх новий тип – узусно зумовлені трансформації, зазначається їх відмінність від інших типів мовних трансформацій, наводиться їх визначення та опис із прикладами і робиться спроба їх класифікації.

Ключові слова: українсько-англійський переклад, мовно та немовно зумовлені перекладацькі трансформації, класифікація, узусна трансформація.

У науці класифікація об'єктів дослідження може здійснюватися на різних підставах за ознакою, що є суттєвою для поділу досліджуваних об'єктів. Як зазначають фахівці з таксономії (див, наприклад, [Рузавин, 1977, 28]), найбільше значення має природна класифікація, заснована на розподілі об'єктів та відповідних ним понять на підставі спільності та істотності тих ознак, які їм притаманні. У перекладознавстві існуючі класифікації перекладацьких трансформацій переважно базуються на такій їхній характеристиці, як мовний рівень. На цій підставі розрізняють лексичні, граматичні, стилістичні та змішані перекладацькі трансформації (див., наприклад, [Комиссаров, 1990, 170; Латишев, 1981, 96]). Така класифікація у багатьох випадках є корисною, але вона не враховує те, що мова – явище багатоаспектне, і складається не тільки з мовної системи, а й представлена також мовною нормою, мовно-комунікативними параметрами та таким важливим аспектом, як мовний узус (про це див., наприклад, [4]), який виступає у мовному представленні цільового тексту останнім "фільтром", що регулює перекладацьке мовлення (див., наприклад, [Губская, 2011, 43]). Тому класифікацію перекладацьких трансформацій доцільно здійснювати не тільки на підставі мовно-системних характеристик, а й на інших підставах, зокрема, виокремлюючи мовно та немовно зумовлені трансформації, оскільки саме мовний матеріал є основою будь якого мовленнєвого продукту, якими є оригінал та переклад.

Враховуючи саме важливість мовного аспекту перекладу, можна запропонувати класифікацію перекладацьких трансформацій, що базується на не менш, а навіть більш важливих, ніж мовні рівні, мовних характеристиках, зокрема, на мовних аспектах, що представлені у цільовому тексті (про це див., зокрема, [Базылев, 2005, 78–79]). Таким чином, перекладацькі трансформації можна класифікувати на основі розбіжності систем вихідної та цільової мов, відмінності мовних норм, особливостей мовно-комунікативних параметрів пропозицій мовленнєвих актів та на підставі розбіжностей узусів двох мов, задіяних у перекладі (про деякі недоліки існуючих перекладацьких трансформацій див. [Карабанова, 2000, 8–15]). З усіх аспектів вихідної та цільової мов найважливішим з погляду остаточної обробки тексту перекладі нам видається саме узусний аспект, тому класифікація трансформацій, заснована на узусному аспекті, дозволяє охопити усю картину трансформацій, яким піддається вихідний текст під час перекладу. Це дозволяє побачити не тільки трансформації, зумовлені розбіжностями систем пари мов, мовної норми та мовно-комунікативного представлення смислу оригіналу у цільовому тексті, а й ті трансформації, які зумовлені відмінностями узусів вихідної та цільової мови.

Оскільки "систематизація та класифікація об'єктів дослідження не тільки певним чином підсумовує наші знання, а й слугує важливим евристичним засобом для формулювання нових наукових знань" [Рузавин, 1977, 28] (В.К. – *переклад наш*), то класифікація перекладацьких трансформацій на основі характеру мовних аспектів вихідного та цільового текстів, що охоплює всі аспекти мови, які представляють смисл оригіналу у тексті перекладу, дозволяє ширше та глибше досягнути весь трансформаційний бік перекладу та точніше пов'язати між собою мовні та немовні аспекти перекладу і прагматичніше сформулювати прикладні галузі перекладознавства, пов'язані, наприклад, із методикою викладання перекладу чи критикою перекладу або й зі створенням досконаліших систем комп'ютерного перекладу, де враховані усі зазначені види перекладацьких трансформацій, у тому числі ще й зовсім недостатньо досліджені зумовлені узусними розбіжностями трансформації.

Отже, з погляду мови перекладацькі трансформації можна розділити на такі, що зумовлюються розбіжностями мов у широкому сенсі терміну мова, та такі, які зумовлюються немовними причинами (зокрема, художньо-естетичним та цензурними причинами, різницею в інформаційних запасах носіїв вихідної та цільової мов, різницею у культурах носіїв вихідної та цільової мов, різницею у психології носіїв вихідної та цільової культур тощо). Дослідники перекладу ще раніше зазначали, що узус цільової мови вносить певні корективи у мовне оформлення цільового тексту, проте не ставили питання про виокремлення трансформацій, зумовлених розбіжностями між узусами вихідної та цільової мов (про дефініцію та характеристики узусу стосовно перекладу і його роль у перекладі див. [8; 9; 10]).

Оскільки у перекладацькому мовленні задіяно принаймні чотири аспекти мови – мовна система, мовна норма, мовно-комунікативна інформація та узус, то слід розрізняти принаймні чотири типи мовних перекладацьких трансформацій залежно від характеру аспекту мови, який зумовлює необхідність трансформацій, тобто мовно-системні (розбіжності систем мов, задіяних у перекладі), мовно-нормативні (розбіжності у мовних нормах), мовно-комунікативні (розбіжності у розподілі інформації у мовленнєвому акті на відому (тему) та нову (рему) (цей аспект стосовно перекладу докладно досліджено у [Черняховская, 1976])) та узусно зумовлені трансформації (розбіжності в узусах двох мов).

Відповідно, можна виокремлювати такі види мовно зумовлених перекладацьких трансформацій: 1) ті, що зумовлені розбіжностями мовних систем (відсутність певних частин мови, моделей речень, граматичних категорій слів тощо, наприклад: Тут *зимно*. – *It is cold in here*), 2) ті, що спричинені розбіжностями мовних норм (різні норми сполученості слів, порядок слів у словосполученні та реченні тощо, наприклад: Я побачила, як жінка енергійно махає мені рукою. – *I saw the woman waving frantically at me* (тут англійська мовна норма зумовлює використання об'єктно-дієприкметникової конструкції, а не підрядного додаткового речення), 3) ті, що викликані розбіжностями мовно-комунікативного членування пропозицій мовленнєвих актів (місце теми та реми різних видів у пропозиції мовленнєвого акту тощо, наприклад: *Лише тут* можна знайти

таку свободу. – Such freedom can be found *only here.*), 4) ті, що зумовлені розбіжностями узусів двох мов (вживання слів різних частин мови, різних моделей речень тощо у мовленні, наприклад: На такий вид цікаво дивитися. – This is an interesting view to look at.) та 5) змішані мовно зумовлені трансформації, де в різних комбінаціях поєднуються трансформації, зумовлені розбіжностями у різних мовних аспектах, наприклад: Твоїй збоченій голові таке властиво. – That would be something your perverse mind would suggest (тут спостерігаються розбіжність систем мов – зміна структури речення, відмінність мовних норм – заміна предикативного прислівника на складний дієслівний присудок would suggest, мовно-комунікативне розходження – зміна позиції рематичної частини та різниця узусів – заміна іменника *голови* на *mind*).

Зрозуміло, що у перекладах переважно застосовуються більше змішаних перекладацьких трансформацій, ніж трансформацій, зумовлених розбіжностями у лише одному мовному аспекті, тобто, різницею або у мовно-системному, або мовно-нормативному, чи мовно-комунікативному, або ж на узусному аспекті.

Міжмовні трансформації у перекладі використовуються для досягнення адекватності цільового тексту вихідному тексту, що передбачає й відповідність перекладацького мовлення узусу цільової мови. В авторському та перекладацькому мовленні елементи вихідної та цільової мов використовуються відповідно до узусних норм у межах мовленнєвих одиниць – мовленнєвих актів, які також характеризуються певними умовами їх вживання. Тому це дозволяє описувати умови вживання мовних елементів у мовленнєвих актах та самих мовленнєвих актів у мовному спілкуванні. Такі умови менш ригористичні, ніж мовні правила та мовні норми і можуть формулюватися у ймовірнісних термінах, наприклад, як узусні регулярності. Найменш формалізованими є умови вживання мовних елементів у таких типах мовленнєвих актів, як констативи, промісиви та директиви, тоді як в експресивах та декларативах умови вживання мовних елементів більш детерміновані. Наприклад, такий декларативний мовленнєвий акт, як судовий вирок, регламентується правовими нормами, а локути-

вна складова експресива-прощання обмежена певними майже ритуальними мовленнєвими формулами (реченнями), що містять стало вживані мовні елементи.

У перекладацькому мовленні його норма зумовлена переважно двома головними мовними чинниками – мовно-системною правильністю та узусною нормою мовлення (а у художньому перекладі, нормами художнього мовлення). Кожна мова характеризується особливостями свого узусу, тобто, використанням мовних елементів у мовленнєвих одиницях та самих мовленнєвих одиниць (мовленнєвих актів). А оскільки нормою мовлення у будь-якому оригінальному творі та його перекладі є узус, тобто, і оригінал, і переклад створюються на основі узусу як останнього фільтру прийнятності мовлення для мовної спільноти, то саме узус цільової мови зумовлює застосування у перекладі узусних трансформацій через особливості норм узусу двох задіяних у перекладі мов. Саме в узусі – у мовленнєвих актах під час мовлення – виявляється смисл, який повинний передаватися у перекладах.

Ми розуміємо узусні трансформації як перекладацькі трансформації, зумовлені розбіжностями узусів мовних елементів та/або мовленнєвих одиниць вихідної та цільової мов. До останнього часу узусні трансформації не виокремлювались в окремий тип перекладацьких трансформацій, оскільки перекладознавці переважно не розрізняли власне мовно-системні трансформації, які зумовлені розбіжностями систем вихідної та цільової мов, та узусні трансформації через недооцінювання ролі узусу у створенні цільового тексту. Зауважимо, що для перекладознавства також важливим є те, що узус повинен розглядатися в межах одиниць мовленнєвої діяльності – мовленнєвих актів, оскільки одиницею і перекладу як діяльності, і мовленнєвої діяльності автора вихідного тексту є саме мовленнєвий акт.

Слід розрізняти узусні перекладацькі трансформації відмінні та мовно-системні трансформації (тобто, зумовлені особливостями систем вихідної та цільової мов, як, наприклад, у наступному прикладі, де у перекладі англійською мовою через відсутність у системі мови предикативних прислівників та ергативної конструкції речення спостерігається заміна структури речення та

частиномовна транспозиція: Мені холодно. – I am cold (тут причиною цієї трансформації не виступає жодний узусний чинник).

Нам невідомі праці у вітчизняному та зарубіжному перекладознавстві, де б виокремлювалися та розглядалися узусні перекладацькі трансформації та їх види. Наприклад, Олійник А.Ю. [12, 12] лише побіжно згадує про "перетворення, що здійснюються для досягнення узуальності", але зовсім не торкається питання їх класифікації. У словнику перекладацьких термінів теж говориться про задіяність узусу у перекладі [13, 16], проте ніде не згадується необхідність класифікації узусних перекладацьких трансформацій. Разом із тим, таке дослідження суттєво уточнює картину трансформаційного аспекту перекладу і доповнює (власне, вичерпує) його характеристику. Слід зазначити, що аналіз узусних перекладацьких трансформацій стосується усіх видів перекладу, у тому числі й машинного перекладу, мовні моделі якого нерідко хибували через ігнорування узусного аспекту вихідної та цільової мов. Тому, на наш погляд, вивчення узусних трансформацій може дати новий поштовх власне мовним моделям машинного перекладу та теорії перекладу взагалі і вченню про трансформаційний аспект перекладу, зокрема.

Далі ми розглянемо узусні трансформації на прикладі перекладів з української мови англійською мовою. Для вивчення узусних трансформацій найбільше підходять корпуси паралельних текстів (оригіналів та їх перекладів), а також засновані на корпусах паралельних текстів контекстуальні корпусні словники, наприклад, онлайнвий багатомовний словник Glosbe [14] (саме з нього й узятя переважна більшість наведених прикладів, а деякі приклади вилучені з онлайнвих багатомовних контекстуальних корпусних словників Reverso Context [15] та Linguee [16] із власним перекладом російськомовних прикладів українською мовою), які дають можливість вивчати співвідношення реального узусу у вихідних та цільових текстах.

Узусна перекладацька трансформація – це зміна або зміни перш за все у пропозиції мовленнєвого акту у перекладі порівняно з вихідним мовленнєвим актом, що відбуваються через розбіжності у предметному або ситуативному узусі мовних елементів та/або самих мовленнєвих актів, наприклад: Якщо застосовувати всі ці поради, це принесе величезну користь. – All this

advice, if applied, would yield tremendous benefits. Тут спостерігаються такі узусні трансформації: заміна інфінітивного словосполучення "якщо застосовувати" на дієприкметникове словосполучення if applied (оскільки в англійському мовленні не вживається сполучення сполучника if із інфінітивом), а також введено складний модальний присудок із дієслово would у значенні можливості, яка присутня у смислі вихідного речення. Разом із тим, у цьому прикладі є й перекладацькі трансформації, зумовлені розбіжностями систем та норм двох мов, зокрема, заміна словоформи поради на advice, яке в англійській мові не має форми множини.

У перекладі спеціалізованих текстів також використовуються узусні трансформації, проте їх кількість значно менше через незначну відмінність спеціалізованого мовлення від загальнонародного узусу. Такі трансформації заслуговують окремого дослідження на матеріалі перекладів текстів різних галузей науки та техніки.

Далі буде зроблена перша спроба до наближення вирішення питання класифікації узусних трансформацій, що ускладнюється проблемою розмежування зумовлених системно-мовними розбіжностями між ВМ та ЦМ та власне узусних трансформацій. На нашу думку, узусні трансформації можна класифікувати на основі різних аспектів пропозицій мовленнєвих актів (лексики, морфології та синтаксису) і спочатку виокремити прості та комплексні узусні трансформації. Простими трансформаціями є зміни одного елементу або характеристики пропозиції, тоді як останні є поєднанням кількох їх змін у перекладеному мовленнєвому акті.

Значна кількість узусних трансформацій представлена лексичними, граматичними та лексико-граматичними трансформаціями. Серед узусних трансформацій слід обов'язково зазначити вживання типово англійської моделі речення (із агентивним неживим підметом та метафоричним дієсловом) у перекладі українського мовленнєвого акту із обставиною (це може бути обставина часу, причини, місця тощо) на початку (як правило) речення: *Минуло місяця було опубліковано два поглиблених дослідження цієї проблеми.* – *Last month saw the publication of two in-depth studies of the issue;* *У доповіді також згадується про численні алергічні реакції, викликані присутністю тварин у домі.* – *The report also mentions the many allergic reactions caused by household pets.* Ви-

користання цієї трансформації зумовлено типовою поширеністю такої моделі англійського речення (із персоніфікованим підметом та метафоричним присудком) в англійському узусі та її дуже великою обмеженістю у використанні в українському мовленні.

Додавання слова або словосполучення є ще одним видом узусних трансформацій. Так, для перекладу словосполучення *дедалі гучнішим* в англійському мовленні вживається редуплікація порівняльної форми прикметника, що теж можна вважати узусною трансформацією: Звук ставав *дедалі гучнішим*. – The sound got *louder and louder*; Де мені спати? *Where am I supposed to sleep?*; Подібно до легкого вітерцю або прохолодного напою *у снеку*, доброта і великодушність відсвіжують нас. Like a gentle breeze and a cool drink on a hot day, kindness and goodness are refreshing.

Антономічні трансформації також нерідко бувають саме узусно зумовленими: Та з часом я пошкодував, що *не проявив мужності*, аби робити те, що правильне. – But I later came to regret *my failure to follow through* on what I knew to be right.; Якщо *не поливати* квіти, вони помруть. – *Failure to water* plants will cause them to die.; Що робити, коли ми *не дотримали* своєї обіцянки? – If we *have failed to keep* our word, what should we do?; Але така тактика зазвичай *не спрацьовує*. – But that tactic has usually failed; Він *промовчав*. – He *didn't say anything*.; Я просто відчув, що негарно буде *змовчати*. – It just didn't feel right *not to say something*.; То тоді, мабуть, тобі *варту було змовчати*. – Well, then perhaps you *shouldn't have said anything*.

Іноді узуси двох мов різняться вживанням лише одного слова і у такому разі ми маємо справу з лексичними узусними трансформаціями: Але трохи далі від них зовсім інша *картина*. – But a bit further away from them it's a different *story*.

Трансформації, пов'язані із різницею у сполучуваності слів, можна у багатьох випадках також вважати узусними. Зокрема, це зумовлено відмінностями у сполучуваності іменників із початковими формами дієслова у двох мовах (в англійському мовленні значно більшою є кількість іменників, які можуть сполучатися з інфінітивом), наприклад: Антарктида – єдиний материк на Землі, де управління ведеться лише за міжнародною угодою. – Antarctica is the *only continent on earth to be completely governed* by an international agreement.

Те ж стосується й уживання англійського інфінітива у функції обставини мети, коли в українському мовленні застосовується прийменниково-іменникове словосполучення: Секретаріат уже запропонував Поштовій адміністрації ООН розпочати підготовку до випуску марки ООН у 1997 году *на відзначення* п'ятдесятої роковини Комісії. – The secretariat has already requested the UN Postal Administration to begin preparations for a UN stamp in 1997 *to commemorate* the Commission's fiftieth anniversary.

Морфологічні узусні трансформації передбачають заміну морфологічної форми слова у вихідному реченні на іншу форму його відповідника у цільовому реченні, наприклад: Тільки хижаки дивляться прямо в *очі*. – Only predators look straight in the *eye*. В *нашій* [кількох країн – *В.К.*] ліберальній *демократії* у нас є видимість демократії. – In *our* liberal democracies, we have a semblance of democracy. Тут у першому прикладі форма множини українського іменника замінена відповідно англійського узусу на форму однини англійського іменника *eye*, а у другому прикладі – форма однини українського іменника на форму множини англійського іменника.

Можна також виокремити такий вид узусної трансформації, як додавання слова або словосполучення у перекладі з української мови англійською мовою: *Я людина слова*. – I am a *man of my word*. У цьому прикладі відповідно до англійського узусу іменник *word* вжито з означенням *my*. У наступному прикладі спостерігається узусна трансформація заміни слова на словосполучення: Я не люблю *чужих* дітей, я ніколи не навчала дітей і я не вмію співати. – I do not like *other people's* children, I've never taught children, and I can't sing.

Слід зазначити, що узусна трансформація додавання слова або слів у перекладі англійською мовою не є частотною, тому, наприклад, приклад, що наводиться нижче – це один із небагатьох випадків, коли український мовленнєвий акт лаконічніший за англійський: Це приємна пісня. – This is a nice song *to listen to*. Тут у перекладі експліковано імпліцитний в українському мовленні лексичний елемент *для слухання*.

Доволі частотна протилежна узусна трансформація – вилучення певних мовних елементів із речення – спостерігається у та-

кому прикладі: Яка мова, якщо це взагалі станеться, буде наступною "лінгва франка" сучасного світу замість англійської? – What language, if any, will displace English as the world's lingua franca? Тут в англійському перекладі замість повного українського умовного речення вжито еліптичне умовне речення, що типово саме для англійського мовлення. У наступному прикладі в англійському перекладі відповідно до узусної норми відсутній відповідник українського *це*: Що мені зараз потрібно – це селяни. – What I need now are peasants.

Особливо часто такі узусні трансформації застосовуються у перекладі українських часток англійською мовою, наприклад: Офіційно книга *так і* не була видана. – The book was never officially published.; Він казав, що буде мені писати, але *так і не написав*. – He said he would write to me, but he hasn't.

У перекладах англійський відповідник української частки нерідко вилучається через значно меншу кількість часток в англійській мові, наприклад, відповідник частки *ще* (про переклад *ще* та інших українських часток див. [17; 18]): Чому ти *ще* не вийшла заміж? – Why haven't you got married? Ми маємо *ще* й інші обмеження. – We have further limitations.

Перестановка слова у пропозиції або члена речення (у перекладі нижче це сполучне слово *therefore*, яке в англійському мовленні може вживатися не лише на початку пропозиції, а й у середині її) також може бути узусною трансформацією: Тому справжня запорука демократії – це освіта. – The real safeguard of democracy, therefore, is education.

Через різне членування та позначення часу в українській та англійській мові у певних реченнях з позначенням часу (як у прикладі нижче стосовно пізнього вечору) спостерігається узусна трансформація заміни іменника на позначення часу: Завтра пізно *ввечері* я зустрічаю подругу на автобусній станції. – Tomorrow *night* I'm to meet my friends at a coach station. Тут узусна трансформація застосована через різне позначення вечірніх відтинків часу: те, що в українському мовленні позначається як "вечір *або* пізній вечір", в англійському мовленні позначається як *night*, словниковим відповідником якого може бути й "ніч", і "пізній вечір".

В українському та англійському мовленні для позначення інтенсифікації стану або дії узус передбачає у певних випадках вживання різних інтенсифікаторів-прислівників або й прикметників, як у наступних прикладах: Мені *дуже* потрібно поговорити з тобою. – I *really* need to talk to you.; Лікарю, мені це *дуже* потрібно. – I *really* need it, Doctor.; Мені *дуже-дуже* потрібно поговорити із ним. – I got a *real bad* need to talk with him. Тут замість українського "дуже" в англійському реченні вжито *really*, а замість редуплікації "дуже-дуже" – англійське словосполучення "real bad".

Узусні трансформації спостерігаються й у випадку заміни словосполучень в англійському перекладі. Так, в усіх наведених нижче прикладах в українських реченнях використовується іменникове словосполучення "позбавлення волі", тоді як в англійських перекладах нерідко використано зовсім інші переклади, а не його словникові відповідники "imprisonment" та "incarceration": Його заарештували і судили. Вирок – 40 років *позбавлення волі*. – He was arrested, convicted and sentenced to 40 years *in prison*.; Але, погодьтесь, самé лише *позбавлення волі* не змінить людину. – However, *incarceration* alone cannot rehabilitate a prisoner.; Переслідування послабилися, а вироки з *позбавленням волі* було замінено на штрафи. – Persecution eased, and *prison* sentences were replaced by fines.; Мій вирок – п'ять років *позбавлення волі*, а протягом наступних п'яти років я втрачав деякі громадянські права. – My sentence – five years' *detention* plus a further five years during which I would lose some rights as a citizen.; У 1989 році одного проповідника-євангеліста зі США засудили до 45 років *позбавлення волі*. – In 1989, one U.S. evangelist was sentenced to a *jail term* of 45 years.; У 18 років мене засудили до трьох років *позбавлення волі* за дотримання християнського нейтралітету. – When I was 18, I was sentenced to three years' *imprisonment* for maintaining neutrality.; Ось наш показник *позбавлення волі*. – Here's our *incarceration* rate.; Він отримав вирок 10 років *позбавлення волі*. – He was sentenced to ten years *in detention*.; Допомогу також отримують особи у *міцях позбавлення волі*. – Another sort of people who have been helped are those in *prison*. Тут залежно від узусних традицій англійського мовлення та вузького і широкого контекс-

тів означене українське словосполучення замінюється на такі англійські відповідники, як *in prison, prison* (в означальній функції), *jail term, prison sentence, in detention*. Отже, українське словосполучення внаслідок узусної трансформації може бути замінене і на слово, і на словосполучення.

До синтаксичних узусних трансформацій належить, наприклад, зміна характеру вираженості підмета у перекладі: Тим ще ненародженим дитям був *Іван*. – *That unborn baby was John*. Тут лексика оригіналу та перекладу тотожна, а характер підметів, їх лексична вираженість та порядок різний – предикатив українського речення стає у перекладі підметом.

Різне вживання прийменників у двох мовах також може бути причиною застосування узусної перекладацької трансформації: *Через півгодини смерч підхопив величезне дерево і жбурнув його у повітря*. – *Half an hour later, a whirlwind snapped off an enormous tree and flung it through the air*.

Повнозначні слова також нерідко беруть участь в узусних трансформаціях. Це, зокрема, стосується транспозиції українських прислівників в англійські прикметники, наприклад: Із таким видом *приємно* прокидатися. – *This is a nice view to wake up to.*; На диво *приємно*. – *Surprisingly nice.*; Колись спілкуватися з моїми синами було *приємно*. – *Talking to my sons used to be pleasant.*; Із одного боку, це мені лестило, бо *приємно*, коли тебе вважають особливою. – *Part of me was flattered – it's nice when someone thinks you're special.*; Мені *приємно* повідомити, що існує також вебсайт, – *I'm pleased to say that there is now also a website.*

Розглянемо тепер комплексні узусні трансформації. Наступний приклад демонструє заміну підмета речення із одночасною відповідною перебудовою самого речення – із заміною простого поширеного українського речення, ускладненого дієприкметниковим зворотом, на англійське просте речення з однорідними присудками: *Допомагаючи людям у такий спосіб, я значно покращив навички спілкування і перестав зосереджуватись на собі.* *Helping others in this way has improved my communication skills considerably and has helped me to take my mind off myself.*

До комплексних (лексико-граматичних) узусних трансформацій належить і трансформація, зумовлена можливістю катафоричного займенника в англійському підрядному реченні часу. На відміну від українського мовлення, в англійському узусі дозволяється катафоричне вживання особового займенника третьої особи в складнопідрядних речень із підрядними часу та умови, тому у перекладі таких українських речень слід поміняти місцями антецедент особового займенника та займенник як у наступному випадку: Коли *Іван* увійшов, він поздоровався. – When *he* came in, *Ivan* said hello. Належність такої трансформації до лексико-граматичного виду узусних трансформацій зумовлена заміною українського іменника *Іван* на англійський катафоричний займенник *he*, тобто зміною лексико-граматичного розряду слова.

Заміна українського означального речення на англійський інфінітив – означення: Він не та людина, яка може зробити жінку щасливою. – He is not a man to make a woman happy. Така трансформація зумовлена тим, що в українському мовленні значно менше іменників можуть вживатися з початковою формою дієслова у функції означення. Комплексність трансформації полягає у застосуванні вилучення української дієслівної форми *може* та заміні синтаксично простішого елемента – словосполучення – на підрядне означальне речення. Нерідко саме комплексні узусні трансформації домінують у художньому перекладі через особливості узусів художнього мовлення різними мовами (у тому числі цілісні перетворення мовленнєвих актів).

Комплексні узусні трансформації нерідко застосовуються для перекладу емпатичних речень, оскільки для англійського та українського мовлення характерні відмінності у вживанні емпатичних засобів, наприклад: Ну й тяжка в тебе рука! – You have a strong hand, I tell you!

Заміна українського означального речення на англійський інфінітив означення у певних контекстах є типовою узусною трансформацією: Він не та людина, яка може зробити жінку щасливою. – He is not a man to make a woman happy. Така трансформація зумовлена тим, що в українському мовленні значно менше іменників можуть вживатися з початковою формою дієслова у функ-

ції означення. Комплексність трансформації полягає у застосуванні вилучення української дієслівної форми *може* та заміні синтаксично простішого елемента – словосполучення – на підрядне означальне речення. Нерідко саме комплексні узусні трансформації домінують у художньому перекладі через особливості узусів художнього мовлення різними мовами (у тому числі цілісні перетворення мовленнєвих актів).

Цілісна заміна пропозиції або її (суттєвої) частини іншою є ще одним видом комплексної узусної трансформації, наприклад: Отож не дивно, що дедалі більше дітей потрапляють на виховання в чужі родини. – Not surprisingly, increasing numbers of children wind up in foster care.

Вона, зокрема, спостерігається у перекладі так званих мовленнєвих формул. Наприклад, експресивний МА "Добрий день!/Доброго дня!" має, зокрема, такі англійські відповідники, як "How do you do?", "Good afternoon!" або "How's your day?", де останні не мають ідентичної з українською мовою пропозиції, і тому тут можна також формально говорити про узусну трансформацію. Але цілісне перетворення пропозиції мовленнєвого акту у перекладі може відбуватися не тільки у випадку мовленнєвих актів, а й змістовно складних пропозицій: Не грайте чужу роль. – Avoid acting out of character.; Не чіпай її! – You stay away from her!; На цей вид цікаво дивитися. – This is an interesting view to look at.

Типовим прикладом комплексних узусних трансформацій є переклад прагматичних ідіом як окремих мовленнєвих актів, що мають дещо або зовсім різні пропозиції: Із Днем народження! – Happy birthday!; По газонах не ходити! – Keep off the grass! Сплачуйте за проїзд! – Fares, please! Пропозиції таких ідіом можуть бути повністю відмінними – мати різний лексичний склад та різну синтаксичну структуру, і фактично їх можна трактувати як такі, що становлять сталі перекладні відповідники.

Узусні трансформації застосовуються у перекладі не тільки через розбіжності самих узусів української та англійської мов, а й через різну дію принципів та максим спілкування цими мовами, зокрема, через більший спектр дії принципу ввічливості англомовного спілкування, коли для вираження ввічливості потрібно вводити у пропозицію у перекладі з української мови певні окремі слова, наприклад: Якщо щось буде потрібно, *відразу телефонуй*.

– If you need anything, *you can call (me) immediately*. Тут в англійському реченні введене типове для вираження ввічливості в англійському мовленні модальне дієслово *can*.

Слід зазначити, що проблема застосування узусних трансформацій стосується й перекладу текстів різних стилів/регістрів, зокрема, перекладу юридичних текстів, наприклад, міжнародних угод: Кожна держава-учасник *має право* запитати доповідь Генерального директора Виконавчій раді. – Each State Party *shall have the right* to request a report from the Director-General to the Executive Council. У подібних випадках в українському узусі прийнято вживати так звану форму "юридичного теперішнього часу" дієслова-присудка, тоді як в англійському узусі – сполучення модального *shall* з інфінітивом. Стилистичні узусні трансформації передбачають, зокрема, заміну слова/словосполучення одного стилю (зокрема, літературного) на слово/словосполучення іншостильового контексту (зокрема, розмовного стилю) чи навпаки через відмінності в узусі, наприклад: Це не *одноразове завдання*. – It is not *once and done*.; Це *має не аби який сенс*. – This *makes perfect sense*.; Може, я хочу *підтягнути те, що вдається не дуже*. – Maybe I want to *strengthen my weaknesses*.; Якщо чесно, ідея не *дуже...* – *Just the fair, that's not a good idea*.; "Доброго дня!" – сказав хлопець професору. "*Hi!*", said the boy to the professor. – В останньому прикладі прийняте в українському узусі літературне вітання замінене на розмовне вітання, вживання якого можливе стосовно не тільки товаришів у студентській групі, а й професора в американському виші.

На нашу думку, саме у навчальних цілях доречно описувати процес перекладу у термінах перекладацьких трансформацій, адже саме так студенти можуть добре навчитися під час перекладу поводитися із мовним матеріалом. І саме із встановленням важливої ролі узусу у перекладі як останнього мовного фільтру відкриваються перспективи систематично та глибоко описати узусні перекладацькі трансформації як одні з найважливіших у досягненні адекватності перекладу та його природності.

Дуже важливим видається з'ясування того, з якими характеристиками узусів вихідної та цільової мов пов'язані узусні перекладацькі трансформації. У першому наближенні до постановки та

вирішення цієї проблеми можна зауважити, що узусні трансформації пов'язані з усіма основними характеристиками узусу – з узусальним та okazіональним уживанням лексичних, морфологічних, синтаксичних елементів та стилістичних засобів, з узусами спеціальних сфер мовленнєвої комунікації (юридичним, розмовним, художньо-літературним узусом тощо) тощо.

Важливим аспектом дослідження узусних трансформацій є обґрунтування вибору підстав для класифікації узусних трансформацій на типи та види, наприклад, якою може бути найзагальніший критерій таксономії таких трансформацій та на яких належних підставах здійснювати їх подальшу класифікацію.

Отже, поряд із перекладацькими трансформаціями, застосування яких зумовлене мовно-системними, мовно-нормативними та мовно-комунікативним розбіжностями слід виокремлювати узусно зумовлені трансформації, причинами використання яких є відмінності узусів вихідної та цільової мов. Оскільки узус цільової мови є останнім нормативним фільтром для забезпечення нормативності перекладацького мовлення, то такі трансформації заслуговують на широке та глибоке їх дослідження на матеріалі різноманітних корпусів паралельних текстів. Можна констатувати, що дослідженням узусних трансформацій вичерпується поле досліджень трансформаційного аспекту перекладу.

То чи варто досліджувати узусні перекладацькі трансформації? На нашу думку, їх дослідження доцільне й корисне принаймні з двох причин. По-перше, це дозволить значно уточнити роль узусу у досягненні адекватності перекладу, а, по друге, сприятиме вдосконаленню перекладацьких вмінь та навичок студентів. Отже, дослідження узусних трансформацій має теоретичне та методичне значення.

Виокремлення та доведення наявності узусно зумовлених перекладацьких трансформацій не тільки доповнює дослідження трансформаційного аспекту перекладу та саму теорію перекладу у частині характеру мовних змін у цільовому тексті порівняно з вихідним текстом та націлює перекладознавчі дослідження на поглиблення вивчення узусних трансформацій, а й має значні методико-навчальні імплікації щодо вишівської підготовки перекладачів у плані поглибленого навчання студентів узусу цільової мови та доповнення навчального плану для перекладачів курсами

перекладу, пов'язаними із вивченням та застосуванням узусних трансформацій у перекладі та редагуванням перекладів.

Перспективами подальшого дослідження застосування узусних трансформацій є чітке їх відокремлення від мовних трансформацій, зумовлених розбіжностями систем мов, задіяних у перекладі та глибокий аналіз узусних трансформацій у перекладі художніх та спеціалізованих текстів. Також важливим видається здійснення їх повної несуперечливої таксономії та встановлення і докладний опис усіх типів та видів таких трансформацій. Вивчення узусних трансформацій не тільки розширює та поглиблює уявлення про трансформаційний аспект перекладу і дозволяє опрацювати методичні аспекти їх застосування у навчанні перекладу, а й сприятиме подальшій розробці алгоритмів автоматичного перекладу, оскільки узусна сторона перекладу раніше цілеспрямовано і глибоко не вивчалася, що заважало успішному моделюванню мовного та мовленнєвого (і, ширше, прагматичного) плану перекладацької діяльності людини. Теоретичні імплікації та практичне значення запропонованої класифікації перекладацьких трансформацій ще очікує подальших досліджень та докладної і об'єктивної оцінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рузавин Г.И. Логика и аргументация // Г.И. Рузавин. – Москва: Издательское объединение "ЮНИТИ", 1977. – 351 с.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учебник для институтов и факультетов иностранных языков // В.Н. Комиссаров. – М., 1990. – 253 с.
3. Латышев Л.К. Курс перевода (эквивалентность перевода и способы ее достижения) // Л.К. Латышев. – М.: Международные отношения, 1981. – 246 с.
4. Уровни языка и языковая норма. Основные признаки, характер, темпы изменения, типы и виды языковой нормы. Кодификация, система, норма, узус. // Режим доступа https://studopedia.ru/15_80972_urovni-yazika-i-yazikovaya-norma-osnovnie-priznaki-harakter-tempi-izmeneniya-tipi-i-vidi-yazikovoynormi-kodifikatsiya-sistema-norma-uzus.html (Дата звернення 31.10.18). – Назва з екрана.
5. Губская Т.В. Теория и практика перевода: переводческие трансформации // Т.В. Губская. – Орск: Изд-во Орского гуманитарно-технологического института, 2011. – 121 с.
6. Базылев В.Н. Обусловленность переводческих трансформаций // В.Н. Базылев. – Вестник ВГУ, Серия "Лингвистика и межкультурная коммуникация", № 1, 2005. – С. 75–79.
7. Карабанова О.О. Переводческие трансформации как понятие и явление : дис. канд. филол. наук: 10.02.20 / О.О. Карабанова. – Москва, 2000. – 166 с.

8. Карабан В.І., Карабан А.В. Узус і переклад: з чого та на що ми перекладаємо // В.І. Карабан, А.В. Карабан. Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія. Педагогіка. Психологія. – Випуск 34, 2017. – С. 52–56.

9. Карабан В.І., Карабан А.В. Узусологія перекладу // В.І. Карабан, А.В. Карабан. Мова і культура (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 19. – Т. І (181). – 504 с. (С. 379–386).

10. Карабан В.І., Карабан А.В. Узус як регулятор норми перекладацького мовлення. // В.І. Карабан, А.В. Карабан. Осінні наукові читання. XXII Міжнародна науково-практична конференція (28 вересня 2018 р.). – Ч. 4. – Вінниця, 2018. – С. 16–23.

11. Черняховская Л.А. Смысловая структура и перевод // Л.А. Черняховская. – М: Международные отношения, 1976. – 264 с.

12. Олейник А.Ю. Переводческие трансформации в текстовом дискурсе (на материале англо-русского и русско-английского публицистического перевода). // А.Ю. Олейник.: Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. – М, 2009. – 166 с.

13. Основные понятия переводоведения (отечественный опыт). Терминологический словарь. Раренко М. Б. (ред.) // М.Б. Раренко. – М: ИНИОН РАН, 2010. – 260с.

14. Glosbe // Режим доступу <https://glosbe.com/uk/en> (Дата звернення 22.09.18). – Назва з екрана.

15. Reverso Context // Режим доступу <http://context.reverso.net/translation/russian-english/> (Дата звернення 12.10.18). – Назва з екрана.

16. Linguee // Режим доступу <https://www.linguee.com/english-russian/translation/russian+to+english.html> (Дата звернення 11.10.18). – Назва з екрана.

17. Карабан В.І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову // В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 606 с.

18. Колодій Б.М. Відтворення функціональної семантики українських часток у перекладах англійською та французькою мовами : автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Б.М. Колодій . – Київ : 2005. – 20 с.

Надійшла до редколегії 10.11.18

V. I. Karaban, Professor, Doctor of Sciences,

A. V. Karaban Candidate of Sciences,
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

LANGUAGE USAGE-DEPENDENT TRANSFORMATIONS

Based on the differentiation between linguistic and non-linguistic causes of using translation transformations, their new type – language usage-induced transformations – is singled out, and their specifics are noted in contrast to other types of linguistic-dependent transformations. Their definition is given, supplemented by their exemplified description, and an attempt is made to classify them.

Key words: *Ukrainian-English translation, linguistically and non-linguistically induced transformations, language usage transformation, classification.*

В. И. Карабан, проф., д-р филол. наук,
А. В. Карабан, канд. филол. наук, асист.
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко (Украина)

УЗУСНЫЕ ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ

На основе разграничения языковых и неязыковых причин использования переводческих трансформаций выделяется их новый тип – узусно обусловленные трансформации, отмечается их отличие от других видов языковых трансформаций, приводится их определение и описание с примерами, а также делается попытка их классификации.

Ключевые слова: *украинско-английский перевод, языково и неязыково обусловленные переводческие трансформации, узусная трансформация, классификация.*

УДК 004.4

О. О. Ткаченко, канд. филол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

ПРО ЛОКАЛІЗАЦІЮ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті розглядаються етапи локалізації програмного забезпечення. Аналізується програмне забезпечення, необхідне для успішної роботи перекладача.

Ключові слова: *переклад, локалізація, програмне забезпечення.*

На сьогодні все більшої актуальності набувають нові підходи, інструментарії перекладацької діяльності, спрямовані на досягнення точності та максимальної сприйнятності підготовленого тексту. Перекладач має свідомо обирати певну тактику, готуючи той чи інший продукт, працюючи з матеріалами різного призначення. Серед нових підходів можна назвати локалізацію програмних продуктів.

Поміркуймо, коли виникає потреба в такому підході і які його переваги порівняно зі звичним перекладом. З'ясуймо, що ж таке локалізація і чим вона відрізняється від власне перекладу.

У Вікіпедії зазначається, що локалізація – це переклад і культурна адаптація продукту до особливостей певної країни, регіону

або групи населення [1]. І це найкоротше точне визначення, яке можна собі уявити. Під цим загадковим словосполученням "культурна адаптація" ховається ціла брила.

Щоб правильно локалізувати продукт, потрібно всебічно вивчити цільову культуру. Тоді програма / гра / книжка / фільм будуть правильно адаптовані до потреб ринку і зрозумілі для кінцевого споживача.

У нашій країні локалізація подається, в першу чергу, як переклад, але, звичайно, це набагато більше, ніж переклад. Крім того, щоб перекласти, наприклад, гру на іншу мову і адаптувати в культурному, технічному плані, можливо, потрібно буде адаптувати її навіть у правовому полі цієї країни.

Локалізація програм – це галузь перекладацької діяльності, яка під силу далеко не кожному перекладачеві. Це галузь, яка вимагає не тільки добрих навичок володіння іноземною мовою, але й розуміння всіх програмних термінів і звичного для користувачів інтерфейсу, який повинен сприйматися природно. Для багатьох базових слів при локалізації програм може бути кілька значень, і потрібно знати, яке з них використовується в конкретному випадку для аналогічних продуктів конкурентів. Потрібно також розуміти, як користувач працює з програмою, як взаємодіє з інтерфейсом.

Без детального аналізу і глибокого розуміння всіх процесів грамотна локалізація програм неможлива.

Процес локалізації програм

Над кожним проектом, якщо потрібно, послідовно працюють інженери (якщо в цьому є необхідність), перекладачі, редактори, коректори.

По-перше, фахівці повинні ознайомитися з продуктом, локалізація якого передбачається. Це важливий етап, на якому з'ясовують усі деталі: призначення, аудиторію, характер роботи тощо. Переклад програмного забезпечення без знання його принципу роботи і портрета користувача ризикує бути недостовірним і помилковим, навіть якщо його виконують професіонали [2].

Наступний етап – це створення словника, який допоможе в локалізації програми на будь-яку мову. Словник дає можливість визначити основні терміни, скорочення й аббревіатури, які обов'язково затверджує замовник. Особливо це важливо для великого

проекту, який будуть перекладати відразу кілька осіб. У них повинні бути єдині засади перекладу програмного забезпечення, щоб уникнути невідповідностей і особистого бачення кожного перекладача або редактора.

Лише після цього відбувається безпосередньо сам переклад, його редагування, перевірка носіями мови і все коригування. Важливий етап такої роботи – це тестування локалізації шляхом використання програмного продукту і оцінки його правильності.

Потім можна переходити до підготовки довідкової системи, налагодження продукту і локалізації програмного забезпечення. На цьому етапі також тестують готовий переклад.

Завершальний етап – підготовка документів по проекту. Тут уже є програмне забезпечення з перекладом на будь-яку мову, і залишається перекласти його документацію.

Переклад – занадто загальний термін. Так, Вікіпедія присвоює перекладу ті ж якості, що і локалізації. Тут сказано:

Метою перекладу є встановлення відносин еквівалентності між вихідним і перекладеним текстом, коли в підсумку обидва тексти подають однакові смисли, виходячи з культурних і узуальних особливостей мов, якими вони створюються. Серед основних факторів, що впливають на переклад, розрізняють контекст, основні рівні та граматичну будову вихідної мови і мови перекладу, традиції писемного та усного мовлення, фразеологічні звороти тощо [3].

Розберімо по пунктах, що ж характерне для перекладу, а що для локалізації.

	Літературний переклад	Локалізація
Врахування культурних особливостей	+ –	+
Врахування юридичних аспектів	–	+
Переклад стилістичних особливостей	+	+
Адаптація жартів	+	+

Переклад іноді може подавати інтерпретацію у її первісному вигляді, локалізація ж завжди повинна замінити ідіому на аналогічну, яка буде зрозуміла людям. Іншими словами, у перекладу і локалізації все ж різні цілі. У перекладу – перекласти суть і зміст повідомлення, у локалізації – донести вихідний сенс з урахуванням безлічі факторів, які можуть вплинути на отримання досвіду від продукту.

Типи локалізації можуть бути класифіковані за ступенем заглибленості:

Найповерховіший – т.зв. *"коробкова локалізація"*

Якщо ПЗ виходить на фізичному носії і продається в офлайн, локалізується те, що написано на упаковці. Якщо воно продається не на фізичному носії, а на будь-якій платформі, то перекладається її сторінка в магазині: опис та скріншоти. Цим коробкова локалізація обмежується.

Локалізація інтерфейсу

Мається на увазі те, що в ПЗ будуть перекладені не тільки опис і коробка, а й інтерфейс, сторінка допомоги, назви кнопок – і все. Трохи дивний вигляд локалізації, який передбачає, що кнопку "Пуск" ви натиснете українською, але сюжет при цьому буде повністю іншою мовою. Але, тим не менш, він досить часто трапляється.

Текстова локалізація

Перекладаються всі тексти, наприклад, у грі. Приклад – GTA V. Гра перекладена аж до субтитрів, тому ви, з одного боку, можете слухати і намагатися зрозуміти сленг афроамериканців у грі, але при цьому бачите субтитри українською.

Локалізація з озвучуванням

Перекладаються діалоги, які озвучують українські актори. Якщо локалізація з озвученням зроблена на хорошому рівні, вона не сприймається як щось чужорідне.

Графічна локалізація

Будь-яке ПЗ являє собою якийсь мотор, дизайн, графічні об'єкти, текстури – все те, що не є текстом. Скажімо, напис на паркані. При графічній локалізації всі написи всередині повинні бути перекладені. Це можуть бути газети, вивіски магазинів, якісь записки і таке інше.

Але, якщо дія відбувається в Гонконзі, українські вивіски там будуть виглядати дивно. У цьому разі все залежить від бажань замовника і здорового глузду. Наприклад, якщо періодичні видання несуть якийсь сенс, їх обов'язково потрібно перекласти, інакше важливий момент буде втрачено. Якщо ви граєте в детектив і якісь газетні замітки допомагають у сюжеті, їх, звичайно, обов'язково потрібно перекласти.

Глибока локалізація – культурна адаптація

Це адаптація до культури, коли ПЗ переробляється повністю. Залишається тільки основа і механіка. Можна переробити текстури, сюжет, діалоги, моделі персонажів і на скелеті якогось движка зробити зовсім іншу гру. Так роблять досить рідко, але все-таки цей спосіб локалізації трапляється, в тому числі в портфоліо компанії Inlingo Game Localization Studio теж є такий проект. Це робиться тоді, коли гру без подібної адаптації не здатна сприймати аудиторія і її не можна продати на будь-якому ринку [4].

Тепер про *програмне забезпечення для локалізації*.

Multilizer Pro – потужна за своїми можливостями програма для створення локалізацій додатків, тобто для перекладу інтерфейсів і ресурсів програм іншими мовами. Multilizer розуміє велику кількість форматів, розрізняє тип мови програмування, якою написана програма, дає змогу редагувати програми, призначені для різних операційних систем – Windows, Java, Palm тощо. Програма підтримує велику кількість опцій, що дають змогу ефективно займатися локалізацією, в тому числі є функція імпорту в проект уже готових перекладів.

Програмна система Multilizer допомагає підприємствам ефективно створювати і підтримувати кілька мовних версій своїх програм. Multilizer пропонує комплексні рішення для оптимізації процесу локалізації за рахунок автоматизованого видалення тексту з програм. Система включає повний набір інструментів, призначених для управління проектами, розробки програмного забезпечення та перекладацької діяльності в різних середовищах розробки.

Версія Multilizer для перекладачів призначена для ефективного перекладу проектів, створених або у версії Multilizer Enterprise або Multilizer Professional, на жаль, проекти, створені в Multilizer Lite, не можуть бути перекладені за допомогою цієї версії системи.

Існують кілька версій продуктів Multilizer для перекладачів – версія Pro for Software для перекладу програмного забезпечення, Multilizer Pro for Documents для перекладу документації і Multilizer Limited для компаній, які працюють з невеликими локалізаційними проектами. Для оцінки якості Multilizer існує 30-денна безкоштовна версія [5].

SDL Passolo. Це та ж фірма, яка випускає програму пам'яті перекладів Trados.

SDL Passolo – це ще один комбайн, на зразок Multilizer, призначений для перекладу ресурсів різних файлів – від XML до ОСХ, EXE, DLL тощо. Порівнюючи з тим же Multilizer'ом, цей інструмент виглядає скромно, хоча і може бути використаний для локалізації додатків [6].

Lingobit localizer – це один із найкращих засобів для перекладу інтерфейсу програми з однієї мови на іншу. Редагування діалогів, переклад меню, рядків і всіх інших ресурсів прямо в .exe файлі. Підготовка файлів із завданнями для перекладачів, збереження всіх зроблених перекладів при переході з версії на версію, можливість перевірити, наскільки ваша програма готова до локалізації, підтримка більше, ніж 180 мов – це лише частина можливостей програми [7].

Підтримувані формати: MFC, .NET, WPF, Delphi, Java, HTML, XML, Html Help, INI, PHP, Базис даних (SQLServer, Oracle, MySQL та ін.).

POEditor – це онлайн-інструмент управління локалізацією, підходить для спільних або краудсорсінгових проектів, для перекладу веб-сайтів, додатків, ігор і багато чого іншого [8].

Language Localizator – це потужний інструмент локалізації програм. При перекладі він накопичує у словнику всі зроблені вами заміни, що значно полегшує створення українізаторів нових версій програм. Є функція автоперекладів як для окремого ресурсу, так і для всього файлу, а також порядкового відкату до оригінального тексту. Вся інформація про редагування зберігається у файлі проекту. Зберегти переклад можна звичайним способом або створити ресурсний DLL-файл (мовний модуль). У цьому ви-

падку локалізована програма повинна підтримувати роботу з такими модулями (Як правило, усі програми, написані на DELPHI, мають таку можливість).

Відмінною особливістю Language Localizator є можливість візуального редагування ресурсів RCData, тобто відображається зовнішній вигляд діалогів програм, написаних на DELPHI і C ++ BUILDER. Є можливість зміни розмірів і розташування об'єктів за допомогою мишки. На жаль, таке коригування відсутнє для ресурсів Dialog.

До недоліків Language Localizator також можна віднести надлишок нових вікон при спробі дістатися до потрібного елемента, неможливість редагування ресурсів 240/241 і відсутність контекстного меню Копіювати / Вставити, що в принципі легко компенсується вищезазначеними перевагами [9].

Visual Localize – програма схожа на Passolo, тільки більш незручна, але має оригінальний інтерфейс. Теж використовуються проекти, теж є словники, так само створюється список текстових написів. Великим плюсом є потужна система заміни по шаблону і накручена система перегляду. Без реєстрації неможливо змінювати весь файл [10].

А також ряд інших менш відомих, але не обов'язково гірших, інколи з екзотичними, ексклюзивними і надзвичайно корисними функціями.

Helicon Translator 6.x – допомагає в перекладі програм, написаних на Delphi. Для правильного функціонування вимагає встановленого Delphi 7 [11].

VB Language Manager Pro – ця програма керує процесом перекладу програм Visual BasicT іншими мовами. Ви робите переклад, а все інше робить VBLM. Вона дає повний контроль над процесом перекладу програм на Visual Basic, створення необмежених мовних версій [12].

AnyCount версія 3D від київської компанії Advanced International Translations – підраховує будь-які знаки, слова, лінії і символи. AnyCount підтримує BMP, CHM, CSV, DOC, DOCX, GIF, HLP, HTM, HTML, JPG, MIF, ODP, ODS, ODT, PDF, PNG, PPS, PPT, PPTX, PUB, RAR, RTF, SDC, SDD, SDW, SLP, SXC, SXI, SXW, TXT, VSD, WPD, XLS, XLSX, XML та ZIP файли.

Програма забезпечує детальне виведення результатів, які можна скопіювати в буфер обміну, надрукувати чи експортувати. Локалізація з відкритим кодом, введена у AnyCount версія 3D, надає можливість будь-якому користувачеві швидко локалізувати Графічний Інтерфейс Користувача (GUI) AnyCount у його чи її рідну мову, і зробити доступною для широкого кола користувачів програми. AnyCount вже включає данську, голландську, французьку, німецьку, італійську, польську, російську, сербську, і українську версії GUI. AnyCount 4 також пропонує перерахунок вкладених і зв'язаних документів [13].

Висновок

Сучасний перекладач має досконало володіти не лише мовами, а й технічними можливостями своєї роботи. Він має чітко орієнтуватися в завданнях, які стають щораз складнішими для роботи в мультикультурному просторі. Серед цих завдань і вміння здійснювати локалізацію продукту.

Таким чином, локалізація є одним із найглибших і найскладніших різновидів перекладу, але ніяк не може бути взаємозамінним поняттям з перекладом. Це два різних інструменти, два різних підходи для розв'язання різних завдань, але при цьому локалізація завжди враховує переклад, а от переклад локалізацію – ні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83 (дата звернення: 16.10.2018).
2. Локалізація приложень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rsdn.org/article/devtools/SoftwareLocalization.xml> (дата звернення: 16.10.2018).
3. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83 (дата звернення: 16.10.2018).
4. Что такое локализация и чем она отличается от перевода? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://appttractor.ru/info/articles/chto-takoe-lokalizatsiya-i-chem-ona-otlichaetsya-ot-perevoda.html> (дата звернення: 15.10.2018).

5. Сайт фірми Multilizer [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.multilizer.com> (дата звернення: 21.12.2018).
6. Сайт фірми SDL Passolo [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sdl.com/software-and-services/translation-software/software-localization/sdl-passolo> (дата звернення: 14.10.2018).
7. Сайт фірми Lingobit Technologies [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lingobit.com/ru> (дата звернення: 14.10.2018).
8. Сайт фірми PoEditor [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://poeditor.com> (дата звернення: 14.10.2018).
9. Сайт ПЗ Language Localizator [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://irokkezz.ru/localization/template-translators/84-language-localizator-60200023-rus.html> (дата звернення: 14.10.2018).
10. Сайт ПЗ Visual Localize [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visual-localize.de> (дата звернення: 14.10.2018).
11. Сайт фірми Helicon Software Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://helicon.co.at> (дата звернення: 14.10.2018).
12. Сайт фірми Whipple Ware [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.whippleware.com/vblm.htm> (дата звернення: 14.10.2018).
13. Сайт фірми Advanced International Translations [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://anycount.com> (дата звернення: 14.10.2018).

Надійшла до редколегії 15.11.18

Alexei O. Tkachenko, PhD, Associate Professor
Kiiiv Tarass Shevchenko State University

ABOUT THE SOFTWARE LOCALISATION

The article deals with the stages of the software localisation work. The software necessary for a translator's successful work is analyzed.

Keywords: translation, localisation, software.

А. О. Ткаченко, канд. філол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

О ЛОКАЛИЗАЦИИ ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Речь идет об этапах работы при локализации программного обеспечения. Анализируется программное обеспечение, необходимое для успешной работы переводчика.

Ключевые слова: перевод, локализация, программное обеспечение.

I. Shyyanova, Doctora en Filología (PhD),
Universidad Nacional Taras Shevchenko de Kiev (Ucrania)

PERSPECTIVA FUNCIONAL DE LA ORACIÓN EN LA DIDÁCTICA DE LA TRADUCCIÓN

El tema de la perspectiva funcional de la oración se estudia desde el punto de vista de la enseñanza de la traducción general directa e inversa, traducción especializada e interpretación. Se analiza el potencial de su aplicación didáctica en función de la modalidad de la traducción, de su dirección, del género del texto que se traduce, al igual que de los resultados del análisis contrastivo para el binomio de dos lenguas concretas.

Palabras clave: *perspectiva funcional de la oración (PFO), enseñanza de la traducción, enseñanza de la interpretación, estudio comparativo de los medios de expresar la PFO, español, ucraniano.*

1. Introducción

La perspectiva funcional de la oración (PFO en adelante) es un fenómeno lingüístico complejo cuya importancia para la traducción es innegable. Su correcta reproducción se reconoce como una condición necesaria para ser equivalente la traducción, independientemente de su modalidad, escrita u oral, al igual que del género textual que se traduce [Бархударов, 2008, 114]. Siendo la PFO uno de los elementos de formación del sentido del mensaje, su estructura comunicativa, el traductor profesional debería saber analizarla en la etapa receptiva para retransmitir luego en la etapa reproductiva.

Sin entrar mucho en la explicación de lo que es la perspectiva funcional, puesto que ya existe una bibliografía extensa al respecto, queríamos, sin embargo, precisar algunas cosas que nos parecen importantes desde el punto de vista de la aplicación del concepto a la traducción.

El análisis de textos reales confirma que el cuadro de las relaciones temático-remáticas va mucho más allá de una división binaria simple en el tema o el punto de partida y el rema o el núcleo comunicativo o de sentido. Estamos de acuerdo con los científicos que afirman que es más bien una estructura cuyos elementos, relacionados de forma escalonada, se diferencian por su valor informativo o dinamismo comunicativo dentro de la oración y también por sus relaciones con diferentes partes del texto (contexto) del que forman parte [Firbas, 1965; Черняховская, 1976]. El hecho de haber estas relaciones extraoracionales favorece

a que la información y el sentido fluyan formándose así en el texto su propia perspectiva [Daneš, 1966; Золотова, 2003 y otros].

En la teoría general de la traducción se considera axiomática la necesidad de una reproducción adecuada de la PFO: el hecho de no comprender o ignorar el traductor las particularidades de la perspectiva funcional del original lleva a que la traducción tenga ambigüedades, imprecisiones, variaciones con respecto al original y hasta a ser inadecuada. Los traductólogos coinciden en que la PFO reduce la selección de las variantes a nivel de una oración [Алексеева, 2004, 6], pero también determina las decisiones que tome el traductor a nivel del texto entero, tratada la PFO como un elemento de cohesión textual [Hatim y Mason, 1990] o como parte integrante de la perspectiva funcional del texto que debería ser respetada por el traductor [Комиссаров, 1999, 48].

Según Chernyakhovskaya, la unidad mínima del texto que tiene una estructura temático-remática propia es precisamente el marco que permite hacer un análisis práctico de las transformaciones que tienen lugar a la hora de pasar del plano de expresión en una lengua al plano de expresión en otra. El hecho de que el repertorio de los procedimientos de marcar el núcleo comunicativo del mensaje y su uso difieren de una lengua a otra, subraya ella, determina transformaciones necesarias en la traducción [Черняховская, 1976, 5, 7-8].

Como señala Komissarov, para la práctica de traducción entre dos lenguas concretas importa averiguar las regularidades de reproducción de un fenómeno en general y no solo los casos que requieren la aplicación de transformaciones. Una descripción sistemática de estas regularidades puede ser realizada en el marco de una teoría parcial u orientada a un binomio de lenguas concretas [Комиссаров, 1999, 188]. Sus resultados, comprobados en un material empírico extenso, también encontrarían su aplicación en la didáctica de la traducción. La importancia del fenómeno de la perspectiva funcional ha llevado a que los estudiosos definan la necesidad de aprender a reproducirla en la traducción como "una de las situaciones clave y de las más típicas" [Казакова, 2000, 7].

De lo expuesto arriba, pensamos, vienen varias conclusiones importantes con respecto al tema de la PFO y su enseñanza a los futuros traductores. Primero, si pretendemos hacer una traducción respetando el sentido del original, el rema o el núcleo comunicativo no debería conocer alteraciones a la hora de ser reproducido su papel en la traducción, de ahí que es muy importante que el alumno de

traducción entienda el concepto de la estructura comunicativa y del valor de sus partes constituyentes. Segundo, que para enseñar a aplicar las transformaciones necesarias es preciso que sepamos cuáles son los procedimientos de reflejar la PFO y, sobre todo, el rema, al igual que las particularidades de su uso tanto en la LO como en la LM. Realizado un estudio especializado sobre dichos aspectos, se lograría una base sólida para formar destrezas y habilidades necesarias en los futuros traductores y para prevenir interferencias.

2. Perspectiva funcional de la oración en las clases de traducción general español-ucraniano

Según el nuevo plan de estudios del Grado en Traducción, la traducción general B-A se imparte a lo largo de 3 años de carrera, lo cual permite tratar el tema de la perspectiva funcional en función de las exigencias crecientes tanto del dominio del idioma B como de las destrezas apropiadamente traductorales de los alumnos.

Es de reconocer que cuando empiezan a tener la asignatura en el tercer cuatrimestre, los alumnos de español lengua B en su dominante mayoría aún no manejan todo el sistema del idioma extranjero, a diferencia, por ejemplo, del inglés, que para muchos alumnos es su primer idioma extranjero con el que ingresan en la universidad. Estas carencias se notan sobre todo en temas como la sintaxis de la oración o la del texto. Asimismo, es de señalar que el tema de la perspectiva funcional en sí resulta poco familiar para los alumnos, y menos aún en el aspecto comparado entre las lenguas extranjera y materna. Ante esta realidad el profesor al que le toca la etapa de iniciación a la traducción se enfrenta con una tarea doble: la de explicar el concepto y sus manifestaciones en las dos lenguas y la de ir convirtiéndolo en uno de los filtros aplicados por sus alumnos a la hora de traducir.

Desde el año 2000 el profesor que imparte clases de traducción general español-ucraniano tiene a su disposición un manual que permite trabajar de forma sistemática el tema de la PFO. Se trata de *Курсписьмовогоперекладу. Іспанськамова (Curso de traducción del español)*. Su primera edición fue publicada por Método Ediciones de Granada. Hace 5 años salió su segunda edición, revisada y ampliada [Калустова, Шиянова, Танич та ін., 2012]. Quedaba comprobado para entonces por los resultados de varias investigaciones, entre ellas dos tesis doctorales, que los comentarios traductológicos de la primera

edición, basados en la experiencia traductora y análisis introspectivo de las autoras, acertaban en sus afirmaciones, por lo que los cambios introducidos en ellos correspondían sobre todo a la necesidad de hacer más fácil la percepción de su contenido para los alumnos [Калустова, Шиянова, Танич та ін., 2012, 4].

El concepto de la PFO, como modo de adaptar tal o cual modelo de la oración a las necesidades del habla, a un contexto concreto, se introduce en el manual tras haber sido presentados otros temas, estrechamente relacionados con el de la PFO, que son el orden de palabras en las dos lenguas, su aspecto informativo y los procedimientos de los que disponen el español y el ucraniano de modificar la estructura de la oración realizando cambios en el predicado. En adelante, adquieren un desarrollo sugerido por los aspectos de peso informativo y dinamismo comunicativo propios del tema de la PFO.

El español y el ucraniano presentan bastante paralelismo en cuanto a los esquemas semántico-sintácticos de la oración, lo cual en muchos casos permite prescindir de cambios en la traducción. Aún así, uno de los errores más extendidos entre los novatas en la materia de traducir es el impulso de hacer cambios, sobre todo si hablamos de orden de palabras, sin otros motivos ni argumentos que el de que "así suena mejor". Los comentarios y la organización del material en los respectivos ejercicios del manual tienen por objetivo formar en los alumnos la habilidad de tomar la decisión basándose en factores mucho más objetivos. A grandes rasgos podríamos dividirlos en dos grupos.

Uno está relacionado con la LO y los procedimientos con los se manifiesta el valor comunicativo de los elementos del enunciado en el TO. El más importante es el orden de palabras, pero también puede estar marcado por las relaciones de los elementos del enunciado con el contexto más amplio o haber distintos marcadores con función comunicativa especial, como es el caso del artículo indeterminado, negación, adverbio *también*, etc. Otro aspecto importante es el modo de organizar la información que se admite en la LO, por ejemplo, la distribución de la información nueva en la oración y el grado de expresividad que ello conlleva.

El otro refleja las mismas particularidades, pero en la LM. Resulta importante formar la habilidad de estructurar la información conforme a las normas del ucraniano y emplear estructuras sintácticas dando preferencia a las más usuales en la LM y aplicando transformaciones léxico-sintácticas, si procede, para lo que el manual ofrece una serie

de comentarios y ejercicios que reflejan distintos cambios que sufre el predicado y con él toda la oración en la traducción. Tratándose de traducción directa, se incluyen también ejemplos para que el alumno valore si es posible la aplicación de ciertas transformaciones o si cabe cierta variabilidad en la traducción, en este caso se le pide siempre argumentar su decisión.

El carácter genérico de los textos principales de cada unidad y del material de los ejercicios se complementa con el estilo mucho más marcado de textos complementarios. De esta manera, se puede ir puntualizando cada vez más en el aspecto textual de la perspectiva funcional como uno de los rasgos de género o/ y de estilo de autor.

3. Perspectiva funcional de la oración en otras etapas de formación de futuros traductores

El valor que se le asigna en los trabajos teóricos al tema de la perspectiva funcional permite suponer que es un tema de suma importancia y que otras asignaturas de formación profesional, como las de interpretación y de traducción especializada, podrían aprovechar el potencial del tema.

Por una parte, el campo en que se le ve una aplicación importante es la interpretación consecutiva, donde se está buscando el modo de optimizar el proceso de toma de notas. Tratada ésta como un programa de exposición del mensaje original, está comprobada de forma experimental la eficacia del sistema de toma de notas a base del principio de la organización temático-remática del mensaje [Аликина, 2002]. Según Alikina, para reducir el gasto de los recursos de atención que provocan fallos y pérdidas en la etapa de la reproducción del TO, el proceso de toma de notas ha de ser orientado en su esencia a la etapa reproductiva, por lo que, a diferencia de otros sistemas, sintáctica o semánticamente orientados, el suyo, llamado por la autora "sistema comunicativo", se basa en el tema y el rema como elementos comunicativos del texto. De esta manera, se pretende registrar la invariante del TO en cuya reproducción consiste el objetivo de la traducción y que está reflejada en la organización temático-remática [Аликина, 2006, 17–22].

Desarrollar la habilidad del intérprete de identificar el tema y el rema también parece ser importante para la interpretación simultánea. Lo específico de su proceso se refleja, entre otras cosas, en que los procedimientos de los que se vale el intérprete para reproducir la

estructura comunicativa o del sentido no siempre son óptimos, comparados estos con los que se emplearían en el caso de ser traducido el mismo texto por escrito o interpretado de forma consecutiva, ni tampoco son muchas veces necesarias, desde el punto de vista objetivo, las transformaciones que se aplican. No todas de ellas, sin embargo, deforman el sentido del mensaje original: los cambios a nivel formal no necesariamente repercuten en el grado del dinamismo comunicativo de los elementos del enunciado en la traducción con respecto al original Луканина, 1988, 30–32, 35].

En el trabajo de Alikina ya se ha ofrecido la tipología de ejercicios orientados a identificar el tema y el rema, siendo su finalidad desarrollar esta capacidad para ser aplicada a la hora de tomar notas [Аликина, 2006]. Conocidos por los alumnos el concepto y los medios de expresar la PFO en la LO y la LM, los modelos de ejercicios podrían ser adaptados a cualquier pareja de lenguas de trabajo. Y en cuanto a la integración del tema de la PFO en las clases de la simultánea, no disponemos de los datos de que se explote de alguna manera, al menos no lo demuestra el análisis de los manuales para el binomio español-ucraniano publicados hasta la fecha. Sin embargo, intuimos que explicar la naturaleza de las pérdidas de sentido provocadas por los cambios de la PFO y de posibles maneras de salvarlas, por ejemplo, utilizando uno de los procedimientos más potentes de marcar el rema que es la entonación, al igual que diferenciar bien los cambios aceptables de los que no lo son, podría ser muy útil para los futuros intérpretes.

Siendo un elemento clave de cohesión del texto, la perspectiva funcional de la oración manifiesta a través de cómo se presenta y se organiza la información en el texto la intención comunicativa del autor. De allí el interés que tienen el tema de la PFO en general y el de los esquemas de progresión temática [Daneš, 1966] en particular para la traducción especializada. Reflejan la ilación de las ideas y el dinamismo de la información en el discurso especializado, por lo que de su reproducción depende si se altera en la traducción la función comunicativa del TO y si se obstaculiza su percepción por el destinatario [Suárez de la Torre y Quintero Orozco, 2012].

Además de los patrones de progresión temática, mucho interés para la enseñanza de traducción orientada a tipos de textos concretos pueden tener datos sobre las particularidades de estructura temático-

remática que presentan textos en función de su género. Como en el aula de traducción se utilizan mucho los textos procedentes de los medios de comunicación, no es de sorprender que son suyos los rasgos particulares que han sido destacados en varias ocasiones por los teóricos. Así, Latyshev comentó la relación del orden rema-tema en las noticias periodísticas cortas y la función del título desempeñada por el rema en este tipo de textos en el alemán [Латышев, 2001, 90], y en el estudio de Chernyakhovskaya encontramos observaciones acerca de la tipicidad de haber dos picos remáticos en los textos periodísticos rusos [Черняховская, 1976, 201–202].

Una especial mención merece también el caso de la traducción inversa, hacia la lengua materna del alumno. Suele darse en las etapas avanzadas de su formación, pero, debido a la dificultad, se centra en la traducción de textos genéricos lo que la acerca a la traducción general directa en sus primeras etapas. Lo que las diferencian son los temas que requieran atención, sobre todo, donde haya que prevenir la interferencia de la lengua materna, que suele ser más patente. Para el binomio ucraniano-español, el tema de la perspectiva funcional de la oración tiene mucho que ver, al igual que en el caso de la traducción hacia el ucraniano, con las similitudes y las divergencias estructurales entre las dos lenguas a nivel semántico-sintáctico, las preferencias de la ordenación de la información y el uso de recursos de focalización. Al primer plano salen casos de variabilidad de equivalencias, como, por ejemplo, el de las partículas focalizadoras ucranianas y los medios de su reproducción en el español; transformaciones a la hora de traducir oraciones con el sujeto-remata ubicado al final de la oración, lo cual es más típico para el ucraniano; o/y transformaciones debidas a la frecuencia de uso en el habla, en particular, de ciertos modelos oracionales, por ejemplo, basados en la personificación estructural, sin fines estilísticos, más propia del español que del ucraniano [Калустова, 2003, 124–125].

4. Conclusiones

La FPO es uno de los elementos clave para la formación del sentido del texto y de ahí la necesidad de su retransmisión adecuada en la traducción. Es de suma importancia que se trabaje en el aula y que desde el principio el enfoque sea con vistas a la formación de futuros traductores. La integración del tema de la PFO en la dinámica de las clases depende mucho de lo

profundo que es estudiado el tema desde el punto de vista comparado y traductológico para un binomio de lenguas concretas.

La formación de las destrezas y habilidades necesarias de la identificación y de la reproducción de la PFO, como parte de la competencia traductora, empieza con la etapa de traducción general. Orientada sobre todo al material estilísticamente no marcado, permite una introducción paulatina y sistemática de los aspectos más importantes del aspecto comunicativo de la oración en su relación con el plano informativo y la organización léxico-sintáctica. Plasmadas en un sistema de comentarios y ejercicios, las correlaciones de traducción entre los medios lingüísticos españoles y ucranianos especializados en manifestar la PFO, al igual que las particularidades de su uso detectadas, permiten conseguir el objetivo de formar las destrezas básicas necesarias para los futuros traductores.

Las cuestiones más específicas, relacionadas con el modo de organizar la información en progresiones temáticas y de manifestarse en la organización temático-remática las particularidades de ciertos géneros, apuntan al interés del tema para la traducción especializada. Saber detectar la estructura temático-remática del TO y utilizarla de base para la toma de notas puede resultar de gran ayuda a los que se entrenan para ser intérpretes consecutivos. En el caso de la simultánea, el interés al tema de la PFO existe, aunque parece ser menos reflejado en la didáctica.

La traducción inversa trata el tema partiendo, en primer lugar, de las asimetrías entre las dos lenguas y la tipicidad o la frecuencia de uso como posibles factores de interferencia en la traducción hacia una lengua extranjera.

REFERENCIAS

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение / И.С. Алексеева. – СПб : Филологический факультет СПбГУ; – М. : Издательский центр "Академия", 2004. – 352 с.
2. Аликина Е. В. Обучение переводческой записи как программе порождения устного текста перевода: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. / Е.В. Аликина. – Екатеринбург, УрГПУ, 2002.
3. Аликина Е. В. Переводческая семантография: запись при устном переводе / Е.В. Аликина. – М. : АСТ; Восток-Запад, 2006. – 158 с.
4. Бархударов Л. С. Язык и перевод : Вопросы общей и частной теории перевода / Л.С. Бархударов. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 240 с.

5. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г.А. Золотова. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 368 с.
6. Казакова Т. А. Практические основы перевода. English–Russian / Т.А. Казакова. – СПб. : Издательство "Союз", 2000. – 320 с.
7. Калустова О. М. Синтаксичні проблеми мовної інтерференції при перекладі (на матеріалі іспанської та української мов) / О.М. Калустова // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2003. – Вип. 34–36. – С. 123–126.
8. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. Курс лекций / В.Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 1999. – 192 с.
9. Курс письмового перекладу. Іспанська мова : навчальний посібник / О.М. Калустова, І.М. Шиянова, К.А. Танич та ін. – 2-е вид., перероб. та доп. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2012. – 271 с.
10. Латышев Л. К. Технология перевода / Л.К. Латышев. – М. : НВИ-Тезаурус, 2001. – 280 с.
11. Луканина С. А. Изменения коммуникативной структуры высказывания в процессе синхронного перевода / С.А. Луканина // Роль коммуникативной лингвистики в теории перевода и методике преподавания иностранных языков. – М. : МГИИЯ им. М. Тореца, 1988. – Вып. 323. – С. 30–36.
12. Черняховская Л. А. Перевод и смысловая структура / Л.А. Черняховская. – М. : Международные отношения, 1976. – 262 с.
13. Daneš F. A three-level approach to syntax / František Daneš // Travaux linguistiques de Prague, 1. – Prague, 1966. – P. 225–240.
14. Firbas J. A note on transition proper in functional sentence analysis / Jan Firbas. – Philologica Pragensia, 8, 1965. – P. 170–176.
15. Hatim B., Mason I. Discourse and the Translator / Basil Hatim and Ian Mason. – London, New York : Longman, 1990. – 258 p.
16. Suárez de la Torre M., Quintero Orozco L.E. Esquemas de progresión temática en textos especializados / Suárez de la Torre Mercedes, Quintero Orozco Luz Estella. – AS CIÊNCIAS DO LÉXICO, VI, 2012. Recuperado de https://www.researchgate.net/publication/268507176_ESQUEMAS_DE_PROGRESION_TEMATICA_EN_TEX_TOS_ESPECIALIZADOS.

Надійшла до редколегії 04.12.18

I. Shyyanova, PhD, Assistant Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

FUNCTIONAL SENTENCE PERSPECTIVE IN TRANSLATION DIDACTICS

Functional sentence perspective is studied in the context of general, specialised, direct and reverse translation teaching as well as interpreting teaching. Its didactic potential is analysed taking into account the type of translation, direction of translation, the genre of the ST, along with the comparative study results for two particular languages.

Key words: functional sentence perspective (FSP), translation teaching, interpreting teaching, comparative study of FSP means, Spanish, Ukrainian.

І. М. Шиянова, канд. філол. наук, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

ФУНКЦІОНАЛЬНА ПЕРСПЕКТИВА РЕЧЕННЯ У ВИКЛАДАННІ ПЕРЕКЛАДУ

Тему функціональної перспективи речення розглянуто в контексті викладання загального перекладу з іноземної та на іноземну мову, спеціального та усного перекладу. Дидактичний потенціал теми проаналізовано з точки зору виду перекладу, напряму перекладу, жанрової приналежності тексту, що перекладається, а також результатів порівняльного аналізу для конкретної пари мов.

Ключові слова: функціональна перспектива речення (ФПР), викладання письмового перекладу, викладання усного перекладу, порівняльний аналіз засобів вираження ФПР, іспанська мова, українська мова.

И. М. Шиянова, канд. филол. наук, ассист.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ПЕРСПЕКТИВА ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ПРЕПОДАВАНИИ ПЕРЕВОДА

Тема функциональной перспективы предложения рассматривается в контексте преподавания общего перевода с иностранного и на иностранный язык, специального и устного перевода. Дидактический потенциал темы проанализировано с точки зрения вида перевода, направления перевода, жанровой принадлежности переводимого текста, а также результатов сравнительного анализа для конкретной языковой пары.

Ключевые слова: функциональная перспектива предложения (ФПР), преподавание письменного перевода, преподавание устного перевода, сравнительный анализ средств выражения ФПР, испанский язык, украинский язык.

УДК 821.134.3

O. M. Wronska, professora
Universidade nacional Taras Shevchenko de Kiev (Ucrânia)

DIFICULDADES GRAMATICAI E LEXICAIS DE TRADUÇÃO DOS DOCUMENTOS JURÍDICOS UCRANIANOS PARA A LÍNGUA PORTUGUESA (NO EXEMPLO DO CONTRATO DE ARRENDAMENTO)

O artigo analisa dificuldades gramaticais e lexicais de tradução dos textos jurídicos ucranianos para a língua portuguesa.

Palavras-chave: textos jurídicos, contrato de arrendamento, tradução, equivalente, termos.

Ultimamente, na Ucrânia tem crescido a demanda de traduções e interpretações de u para a língua portuguesa. Isso pode ser explicado pelo numero bastante grande dos ucranianos que devido a situação econômica e política complicada no país se vêm forçados a abandonar sua terra procurando melhores condições em outros estados. Não é segredo que muitos deles vão para Portugal como trabalhadores temporários mas acabam por ficarem definitivamente junto com as suas famílias ou formando novas famílias já em Portugal. Todas essas categorias dos ucranianos para obterem vistos na Embaixada da República Portuguesa em Kiev ou para formalizarem seu status no Serviço de Fronteiras e Estrangeiros têm que apresentar vários documentos traduzidos para o português.

A situação no mercado ucraniano dos serviços de tradução é assim que por vezes os clientes enfrentam-se com dificuldades procurando um especialista que possa traduzir os documentos necessários ou conversações dele. E a razão desta situação não se explica por ausência dos especialistas qualificados na Ucrânia, mas porque o número deles é insuficiente e por vezes estes especialistas fisicamente não podem satisfazer a demanda crescente. Além disto, a situação vê-se agravada por ausência na Ucrânia da literatura especializada destinada para os tradutores que trabalham com a língua portuguesa. Aqueles livros russos que com cada dia com maiores dificuldades entram no mercado ucraniano em maioria destinam-se ao ensino da língua e não de tradução. Outro problema é a diferença regional das variantes nacionais de português que é muito maior que a diferença das variantes nacionais do idioma espanhol, por exemplo. É conhecido que no mercado internacional de traduções sempre se considera de mal gosto falar de traduções de ou para português sem indicar a variante necessária da língua: europeia, brasileira ou dos países africanos. Este fator é de importância muito grande por que ambas as variantes se diferenciam pelos aspetos diferentes: gramática, terminologia. A ignorância ou negligência destas diferenças pode levar aos erros muito graves de tradução e influenciar negativamente ao renome do tradutor ou agência de traduções.

Todos os fatores citados acima explicam a importância de nossa pesquisa e testemunham a necessidade de elaborar certas recomendações e conselhos para tradutores dos documentos jurídicos tanto de português para ucraniano como de ucraniano para português.

Sabemos que os textos jurídicos se diferenciam pela temática abrangida que representa todos os tipos das relações jurídicas: entre os membros de família, de propriedade, as relações entre as pessoas singulares e o estado, entre as pessoas singulares e coletivas, as relações entre as empresas e entidades diferentes, etc. O tradutor tem que tomar em consideração este fator muito importante porque os textos jurídicos se caracterizam pela complexidade conceitual extraordinária e pela diferença entre os sistemas jurídicos de vários países devido ao que é muito difícil e por vezes ainda impossível encontrar na língua de tradução as equivalências dos termos, fenômenos ou órgãos concretos.

O problema de diferenças entre sistemas jurídicos dos países diferentes e entre a terminologia dos idiomas diferentes só pode ser resolvida quando o tradutor souber perfeitamente a temática e documentação que entram em contato mediante o ato próprio de tradução. Podemos dar o seguinte exemplo. É óbvio que na língua ucraniana não existe correspondência direta de tais unidades lexicais portuguesas como *freguesia* e *concelho*. Mas sabemos que *freguesia* é o órgão inferior no sistema de divisão administrativa de Portugal [Ivanova, 1989, 162], e o termo antigo *concelho* hoje corresponde mais ou menos ao *município* [Петрова, Селиверстов, 2005, 279], ou seja, que ao traduzir para ucraniano o termo português *freguesia* só pode ser transcrito como "*фрегезія*" seguido pela explicação correspondente (o órgão inferior no sistema de divisão administrativa em Portugal continental). Em seu turno, por vezes é possível traduzir para ucraniano a palavra *freguesia* ou *município* como "*муниципалітет*" ou "*округ*".

Como já mencionamos antes, existe um número muito grande dos documentos jurídicos diferentes que se diferenciam substancialmente um do outro. A linguista espanhola A. Urtado Albir [Hurtado Albir, 2007, 156] oferece a seguinte classificação dos textos jurídicos:

1. **Textos legais** emitidos pelo poder legislativo do país em forma escrita que estão destinados a todos os cidadãos, se caracterizam pelo tom muito formal e regulamentam as relações entre os cidadãos no sistema legal. A estes documentos pertencem Constituição do país, estatutos regionais, leis, decretos e regulamentos.

2. **Textos judiciais** emitidos pelos órgãos judiciais ou cidadãos em forma escrita que estão destinados aos cidadãos ou órgãos do poder

judicial, se caracterizam pelo tom muito formal ou formal e servem para comunicação entre os órgãos do poder judicial e cidadãos. A este tipo de textos pertencem demandas, querelhas, solicitudes, pedidos, resoluções, sentenças, apelações, disposições e outros.

3. **Textos legais** emitidos pelos órgãos superiores do poder judicial em forma escrita que estão destinados aos cidadãos, se caracterizam pelo tom muito formal e servem para ser fonte do direito. A estes textos pertencem resoluções e disposições do Tribunal Supremo e do Tribunal Constitucional.

4. **Textos didáticos e científicos** emitidos pelos juristas em forma escrita que estão destinados aos juristas ou futuros juristas, se caracterizam pelo tom formal e servem para transmitir conhecimentos em esfera jurídica. A estes textos pertencem manuais, livros de textos, artigos científicos, dissertações, etc.

5. **Textos jurídicos de aplicação (públicos e privados)** emitidos pelos cidadãos ou órgãos administrativos em forma escrita que estão destinados aos órgãos administrativos ou cidadãos, se caracterizam pelo tom muito formal ou formal e servem para regulamentar as relações jurídicas e legais entre os cidadãos ou entre os cidadãos e órgãos administrativos. A este tipo de textos pertencem contratos, acordos, testamentos, todos tipos de documentos notariais, etc.

Contrato de locação (arrendamento) pertence ao quinto tipo dos textos jurídicos, ou seja, é um documento de aplicação do direito.

De confrimidade com o dicionário jurídico, contrato de locação (arrendamento) é um acordo celebrado entre o proprietário do bem que o dá em arrendamento (o locador) e outra pessoa que recebe este bem em arrendamento (o locatário).

Segundo ao Código Civil de Portugal, entre as obrigações do locador figuram a de entregar ao locatário a coisa locada e assegurar-lhe o gozo deste para os fins a que a coisa de destina [Петрова, Селиверстов, 2005, 102].

A seu turno, o locatário deve pagar a renda ou aluguer; facultar ao locador o exame da coisa locada; não aplicar a coisa a fim diverso daqueles a que ela se destina; não fazer dela uma utilização imprudente; tolerar as reparações urgentes, bem como quaisquer obras ordenadas pela autoridade pública; não proporcionar a outrem o gozo

total ou parcial da coisa por meio de cessão onerosa ou gratuita da sua posição jurídica, sublocação ou comodato, excepto se a lei o permitir ou o locador o autorizar; comunicar ao locador, dentro de quinze dias, a cedência do gozo da coisa por algum dos referidos títulos, quando permitida ou autorizada; avisar imediatamente o locador, sempre que tenha conhecimento de vícios na coisa, ou saiba que a ameaça algum perigo ou que terceiros se arrogam direitos em relação a ela, desde que o facto seja ingorado pelo locador; restituir a coisa locada findo o contrato [Петрова, Селиверстов, 2005, 104].

Na Ucrânia, o contrato de arrendamento deve ser celebrado em forma escrita quando se celebrar a um prazo maior de um ano e quando pelo menos uma das partes contratuais for pessoa coletiva seja qual for o prazo do contrato. O contrato de arrendamento é sujeito a registro.

Em Portugal, os arrendamentos sujeitos a registro e os arrendamentos para o comércio, indústria ou exercício de profissão liberal devem ser reduzidos à escritura pública [Петрова, Селиверстов, 2005, 102].

No Brasil, o contrato de locação residencial é formalizado em forma da escritura pública, assina-se juntamente com duas testemunhas e é sujeito a inscrição no Registro Imobiliário [Петрова, Селиверстов, 2005, 124].

Agora examinemos a estrutura dum contrato de arrendamento ucraniano e esclareçamos que problemas gramaticais e lexicais podem surgir durante a tradução dele para o português de Portugal e para o português brasileiro.

Um contrato de arrendamento (contrato de locação residencial) ucraniano tem a seguinte estrutura. No início indicam-se as partes que celebram o contrato. Posto que se trata da locação residencial, as partes contratantes, ou seja *орендодавець (locador)* e *орендар (locatário)*, são pessoas singulares (em ucraniano – *фізична особа*). Já este termo muito simples pode provocar várias dificuldades para um tradutor pouco experiente porque seu equivalente na terminologia jurídica portuguesa sera *pessoa singular*, e na tradição brasileira, *pessoa jurídica*. O mesmo ocorre com o termo "*юридична особа*" cuja correspondência na variante peninsular será *pessoa colectiva* e no português brasileiro, *pessoa jurídica*.

Depois de especificar a natureza jurídica das partes contratantes e indicar os nomes correspondentes, no texto do contrato ucraniana aparece a frase "*який (яка) мешкає*", e no fim do contrato indicam-se os requisitos das partes que incluem os a informação registral. Tanto na versão portuguesa como na versão brasileira a informação deste tipo normalmente aparece no início do contrato. Por isso recomendamos traduzir para o português a frase ucraniana "*який (яка) мешкає*" de maneira seguinte: **residente e domiciliado (domiciliada)** sem esquecer a repetir esta mesma informação no item **Requisitos das Partes**.

O primeiro ítem do contrato ucraniano é artigo **Objeto do Contrato** onde se indica qual tipo de bem é locado, o endereço do bem, número das divisões, existência de telefone, móveis, comunicações e equipamento. Também neste ítem se especificam os desperfeitos possíveis do apartamento. Além disso, especificam-se os documentos de propriedade e informação sobre existência ou ausência de alienações ou ônus do objeto do contrato.

O ítem **Praço do arrendamento** estabelece o período de tempo ao longo do qual o objeto é traspassado ao locatário, especificam-se condições de uma modificação eventual deste praço e também as condições de renovação do contrato. Assim mesmo, estabelece-se o praço durante o qual as partes deverão informar uma a outra seu desejo de rescindir o contrato.

A cláusula **O aluguer** é dedicada ao montante do aluguer e as condições do pagamento deste. Enumeram-se os serviços adicionais pelos quais o locatário deverá pagar junto do aluguer fixo e as causas que possam condicionar modificações do montante do aluguer.

A cláusula **Ordem de traspasso do objeto na locação** estabeleça os procedimentos anteriores ao traspasso.

Num ítem especial identificam-se **os direitos e as obrigações das partes** assim como **a ordem de devolução do objeto ao locador**. Nesse ítem especificam-se os termos e as condições do **devoluçãodo** objeto locado assim como as indenizações possíveis das partes.

A cláusula **Otras condições** prevê os prazos de entrada em vigor do contrato, as responsabilidades pelos riscos, resolução dos litígios e jurisdição de conformidade com a legislação nacional.

No fim do contrato especificam-se os requisitos das partes que põem suas assinaturas correspondentes.

Entre os termos que podem ser provocar dificuldades no processo de tradução de ucraniano para português podemos mencionar os seguintes.

Надати в строкове платне користування – proporcionar o gozo temporário de uma coisa.

Акт прийому-здачі – o auto de vistoria.. A tradução literal inversa do termo português significa em ucraniano *акт огляду*, mas na tradução de ucraniano para português pode ser considerado como equivalente contextual deste documento específico que se celebra quando uma parte traspassa e outra recebe o objeto locado.

Переважне право – direito de preferência. Também será possível a variante *direito preferencial*.

Спільне проживання – a comunhão de mesa e habitação. Este termo ucraniano tem um equivalente muito interessante em português o qual, a propósito, frequentemente provoca dificuldades de tradução de português para ucraniano porque na prática jurídica ucraniana este conceito tradicionalmente não se concretiza desta maneira. Então, durante a tradução de ucraniano para português é necessário usar a técnica de ampliação do significado e durante a tradução para ucraniano, ao contrário, servirá bem a técnica de generalização.

Орендна плата – aluguer (Portugal) / *aluguel, valor de aluguel* (Brasil). No Código Civil português estão estipulados tais conceitos como *arrendamento* (dos bens imóveis) e *aluguer* (dos bens móveis). Ambos os conceitos, em conjunto, constituem um conceito geral, **locação**. Além disso, os termos portugueses citados têm outros significados que podem ser agrupados de conformidade com o esquema a seguir:

- 1) locação: 1. оренда; 2. найм;
- 2) locação residencial: житловий найм;
- 3) arrendamento: 1. оренда нерухомого майна; 2. житловий найм;
- 4) aluguer: 1. оренда рухомого майна; 2. найм рухомого майна;
3. прокат; 4. плата за найм, прокат; квартплата [Петрова, Сели верстов, 2005, 109].

Покращення – benfeitoria. O conceito *benfeitoria* significa os aportes e modificações do bem que supõem seu melhoramento e aumento do preço. Com tudo, o termo *benfeitoria* deve ser

compreendido num significado mais amplo que inclui, entre outro, a noção de "conserto" [Петрова, Селиверстов, 2005, 109–110].

Agora passemos às peculiaridades gramaticais de tradução dum contrato ucraniano de arrendamento para a língua portuguesa. Como sublinha Olga Kalustova, o material que tem interesse para didática e pesquisa dá precisamente análise das traduções feitas de ucraniana para línguas estrangeiras porque para criar um texto equivalente temos que usar os recursos lingüísticos de uma língua não vernácula. como consequencia, os defeitos mais importantes observam-se na estrutura das frases [Калустова, 2003, 123].

Para os documenyos jurídicos criados na língua portuguesa é caraterístico uso do Futuro do Indicativo com significado modal enquanto nos textos jurídicos ucranianos os verbos, de ordinário, são usados no Presente do Indicativo. Ao contrário, os documentos legais ucranianos abundam das palavras modais de tipo *має, повинен, слід, треба, необхідно*, etc. Por isso, traduzindo as frases ucranianas com significado modal é necessário usar formas portuguesas do Futuro do Indicativo omitindo as palavras modais citadas acima porque nas frases análogas portuguesas a modalidade é expressada pelos meios gramaticais e não pelos meios lexicais, por exemplo:

*Розмір орендної плати **переглядається** щороку залежно від рівня інфляції.* – *O valor do aluguel **será reajustado** anualmente conforme aos índices de inflação.*

*Квартира та майно **мають бути передані** протягом двох днів.* – *O apartamento com todos os bens **será entregue** durante dois dias.*

Também para os textos jurídicos portuguesas é caraterístico uso do **Futuro do Conjuntivo (Subjuntivo)** em tipos diferentes das frases subordinadas, em particular, nas frases condicionais, temporais e relativas. É conhecido que os tempos do **Modo Conjuntivo (Subjuntivo)** indicam no caráter hipotético ou provável da ação mas normalmente nos documentos legais este significado está praticamente ausente. No entanto, é importante observar as regras e formas tradicionais dos verbos porque o uso correto deles ajuda um tradutor estrangeiro a criar um texto parecido aos melhores exemplos dos documentos redigidos pelos lusófonos, por exemplo:

Термін оренди може бути змінено лише за згодою Орендаря.
– *O prazo da locação só poderá ser modificado quando **houver** consentimento do Locatário.*

Договір набуває чинності і діє до моменту повного виконання сторонами своїх зобов'язань. – *O Contrato passará a vigorar a partir da assinatura do mesmo e atuará até que as Partes **cumprirem** as obrigações delas.*

É necessário sublinhar que nos exemplos anteriores foi usado tal técnica de tradução como a transposição porque ao contrário da língua ucraniana para a qual є caratteristica tendência nominal, o português є conhecido pela tendência contrária, ou seja, verbal. Usando esta técnica de tradução є possível, também, evitar uso excessivo da preposição **de** que sempre dá a entender que o autor do texto traduzido є um estrangeiro. Como uma das possíveis variantes de tradução da última frase podemos recomendar a versão com Infinitivo Pessoal em vez da frase subordinada temporal: *O contrato passará a vigorar a partir da assinatura do mesmo e atuará até as partes **cumprirem** as obrigações delas.*

Neste artigo pequeno só foram examinadas algumas das possíveis dificuldades de tradução dum contrato de arrendamento da língua ucraniana para a portuguesa, sem prestar atenção a tais momentos interessantes como o uso de clichê, letra maiúscula, transcrição dos nomes próprios ucranianos, tradução das orações subordinadas temporais mediante as frases de gerúndio, etc. Isso abre perante outros pesquisadores várias perspectivas para analisar problemas de tradução dos textos jurídicos tanto de ucraniano como para português assim como viceversa que podem ser plasmados nas obras vindouras.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hurtado Albir A. Enseñar a traducir / A. Albir Hurtado. – Madrid: Edelsa, 2007.
2. Иванова Е.В. Португальский язык. Общественно-политическая лексика / Е.В. Иванова. – М.: Высшая школа, 1989.
3. Калустова О.М. Синтаксичні проблеми мовної інтерференції при перекладі (на матеріалі іспанської та української мов) // О.М. Калустова // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – К., 2003. – № 34–36. – С. 123–126.
4. Петрова Г.В., Селливерстов С.С. Деловой португальский / Г.В. Петрова. – М.: Филоматис, 2005.

Надійшла до редколегії 12.11.18

O. M. Wronska, lecturer
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

**GRAMMATICAL AND LEXICAL DIFFICULTIES DURING
TRANSLATING OF THE UKRAINIAN LEGAL TEXTS
INTO THE PORTUGUESE
(EN BASE OF THE CONTRACT OF FLAT RENTAL)**

The article analyses grammatical and lexical difficulties during translating from Ukrainian into Portuguese of the juridical texts.

Key words: legal documents, contract of flat rental, translation, equivalence, terms.

О. М. Вронська, асистент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (Україна)

**ГРАМАТИЧНІ ТА ЛЕКСИЧНІ ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ
УКРАЇНСЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ
ПОРТУГАЛЬСЬКОЮ МОВОЮ
(НА ПРИКЛАДІ ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ЖИТЛА)**

Проаналізовано граматичні й лексичні проблеми відтворення українських юридичних текстів португальською мовою на прикладі перекладу договору оренди житла.

Ключові слова: юридичні тексти, договір оренди квартири, переклад, еквіваленти, терміни.

О. М. Вронская, ассист.
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко (Украина)

**ГРАММАТИЧЕСКИЕ И ЛЕКСИЧЕСКИЕ ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА
УКРАИНСКИХ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ
НА ПОРТУГАЛЬСКИЙ ЯЗЫК
(НА ПРИМЕРЕ ДОГОВОРА АРЕНДЫ ЖИЛЬЯ)**

Представлен анализ проблем, возникающих при переводе юридических документов с украинского языка на португальский на примере договора аренды жилья.

Ключевые слова: юридические документы, договор аренды жилья, перевод, эквиваленты, термины.

AUTO-ANTÓNIMOS EN EL CONTEXTO TRADUCTOLÓGICO

En este artículo se analiza el concepto de auto-autónimos, su función estilística y las peculiaridades de su traducción del italiano al ucraniano.

Palabras clave: auto-antónimo, significado, contenido, contexto, emociones, traducción, unidades léxicas, recursos idiomáticos, Alberto Moravia.

Scherzl consideraba que *enantiosemia* (en adelante, se denominará como auto-antónimos) no debe su existencia a una sola causa principal sino que a un complejo de los factores creativos que se completan y enriquecen uno a otro, se cruzan y se funden [Шерцль, 1983, 78].

También existe opinión que no tan sólo palabras con "antonomimia interior" sirven para expresar los significados opuestos, pero el contexto en que se usan tales palabras en sus significados polares [Шерцль, 1983, 74].

El traductor se enfrenta con problemas ya en la primera etapa cuando se ve obligado a separar el significado del contenido de una u otra expresión. Ya que, por ejemplo, en el caso de antífrasis, o sea, más concretamente a la hora de usar las palabras valorativas en su significado opuesto, el diccionario no toma en consideración el hecho de que los hablantes de un idioma concreto pueden usar ciertas locuciones sin complementos modificadores que precisan el significado de éstas. De ahí, las palabras italianas *bello*, *bravo*, etc. pueden adquirir en cierto contexto significados nada positivos.

Los auto-antónimos emocionales y valorativos suelen testimoniar que en la estructura semántica de la palabra están presentes semas con el componente emocional y valorativo opuesto, o sea, así llamados "mejoramiento de los peyorativos" y "empeoramiento de los meliorativos". La peculiaridad de dicho fenómeno consiste en que sirve a los fines pragmáticos expresando así la actitud de nominador hacia nominante. Cabe subrayar que el uso continuo de las palabras como auto-antónimos lleva a que se fijen en los diccionarios mediante las marcas valorativas o, como variante, su definición contenga

información sobre su contenido valorativo. Sin embargo, hay que enfatizar que sólo el contexto permite determinar las características valorativas de dichas palabras. El significado valorativo puede ser subjetivo cuando expresa la actitud individual del hablante hacia un objeto o una acción. Al mismo tiempo, cada palabra con matiz emocional puede, en teoría, contener una valoración irónica. En el significado expresivo siempre se revela una valoración subjetiva, sea positiva o negativa. Este significado emocional se nota de manera más relevante en los auto-antónimos. El propio uso de auto-antónimos refleja la actitud subjetiva hacia el objeto o fenómeno descritos.

El significado contextual de la palabra es un significado que sólo se realiza en un contexto dado y no se fija en los diccionarios. Encontrar este significado quizá sea la tarea más difícil a la hora de traducir puesto que, normalmente, resulta imposible preverlo de antemano y fijar en el diccionario.

El traductor debe recordar que el significado contextual es un significado parcial, lateral de la palabra que sólo se realiza en un contexto concreto y muy rara vez coincide con el significado más habitual y difundido de dicha palabra. Este hecho es de fundamental importancia cuando nos referimos a los auto-antónimos. A menudo, el contexto no se limita con una o dos oraciones. A veces, el traductor se ve obligado a considerar un contexto mucho más amplio, o sea, varias oraciones, un párrafo, un capítulo o, puede ser, que toda la obra en su totalidad:

Siamo scesi giù e davanti alla porta della portinaia l'ho presi sotto il braccio e lo presento alla vecchia.

– *E Mario, mio cognato e venuto da Milano. E stara da noi.*

– *Molto piacere, piacere molto. Sì, e il più grande piacere è mio, pensai io uscendo sulla strada. Per tutti questi pettegolezzi ho buttato via mille lire e per lo più ho un ladruncolo in casa* [Moravia, 1985, 87].

Ми зішли вниз і біля дверей порт'єри я взяв його під руку і познайомив зі старою.

– *Це Маріо, мій свояк. Приїхав з Мілана, тепер житиме у нас.*

– *Дуже приємно, дуже приємно. А найприємніше мені, подумав я виходячи на вулицю. – Через оті плітки я викинув тисячу лір, та ще й маю злодюжку вдома* [Moravia, 1974, 78].

En este ejemplo las palabras *molto piacere* / *дуже приємно* se usan con el significado totalmente opuesto lo que se explica en la siguiente oración. La siguiente frase tampoco permite al lector comprender la ironía que el autor plasma en las palabras *e il piu grande piacere e mio* / *а найприємніше мені*. Y sólo cuando vemos en el texto *Per tutti questi pettegolezzi ho buttato via mille lire e per lo piu ho un ladruncolo in casa* (o más concretamente, debido a las palabras *pettegolezzi* y *ladruncolo*, que tienen conotación negativa) el lector, por fin, obtiene la posibilidad de comprender su significado real. Sin embargo, para revelar completamente el significado de la frase es necesario saber los acontecimientos antecedentes descritos en el texto.

Lo fundamental a la hora de definir antonimia es la noción de oposición, su contenido filosófico, lógico y lingüístico. La diferencia que desde el punto de vista humano existe en los objetos y fenómenos del mundo objetivo se refleja en la lengua como una oposición. Sin duda alguna, esto también se refiere en cierta medida al fenómeno de auto-antónimos. Por ello, podemos constatar que algo parecido se observa también cuando se trata de antifrasis. Comprendemos antifrasis como un fenómeno de uso de las palabras valorativas en el significado opuesto. A veces, podemos encontrar la siguiente interpretación de dicho fenómeno: asteísmo (*asteiomos* – chiste), o sea, aprobación en forma de reprobación [Шерцль, 1983, 69].

– *Hai mille lire?*

– *Quali mille lire?*

– *Mille lire. Sono gia due giorni, che non mangio.*

– *Bravo, che bello che t'ho incontrato. Stavo proprio pensando cosa si potrebbe fare con mille lire. Dissi io con sarcasmo. Lui ha capito la mia ironia, e chiese con angoscia.....* [Moravia, 1985, 121].

– *Є тисяча?*

– *Яка тисяча?*

– *Тисяча лір. Я вже два дні голодний.*

– *Браво, я вчасно тебе надибав. Я тільки й думав де б подіти тисячу лір, глузливо мовив я. Він збагнув мою іронію і.....* [Моравія, 1974, 114].

La traducción del fragmento anterior es bastante mala. Es que cabe prestar atención a la substitución del sustantivo *sarcasmo* / *сарказм*

que, a propósito, es indicador básico de enantiosemia tanto de la palabra *bravo* como de toda la frase, por la palabra ucraniana *іронія* (ironía). No se puede negar que debido a la conotación negativa del sustantivo *sarcasmo*, la palabra *ironía* en la traducción tuviera que ir acompañada por un modificador correspondiente. Cabe precisar que la palabra *bravo* en el idioma italiano tiene tanto forma de masculino, *bravo*, como la de femenino, *brava*, y dos formas de plural, una masculina y otra femenina: *bravi*, *brave*. En el ejemplo citado arriba, el papel de auto-antónimo lo desempeña el vocablo valorativo *браво* (bravo) que en el idioma ucraniano, a diferencia del italiano, del cual, a propósito, proviene, es adverbio y, lógicamente, no puede tener género y número. En este ejemplo, la palabra valorativa *bravo*, tanto en el texto original como en la traducción, se usa en su significado opuesto que se interpreta mediante la explicación *Dissi io con sarcasmo* (en la traducción ucraniana, *глузливо мовив я*, respectivamente). Tales palabras valorativas deben ir acompañadas en el texto por los marcadores correspondientes ya que usando los vocablos valorativos en su significado opuesto en el habla oral los hablantes suelen enfatizarlas con la entonación correspondiente, mientras que en los textos escritos sería lógico acompañarlas con los elementos pertinentes para evitar que se dificultase la identificación del sentido original del enunciado.

Dissi, allora uscendo fuori: "Ma brava.... ma bravi....vi ho presi bravi...e il professore, che me l aveva detto e io che non ci credevo....bravissimi" [Moravia, 1985, 122].

Я не витримав і виукнув: – "Як я вас гарно застукав. Молодці, нічого не скажеш. А я ще й не вірив професорові" [Моравія, 1974, 115].

Ya hemos dicho que el adjetivo *bravo* en italiano tiene forma masculina *bravo*, forma femenina *brava*, formas de plural para masculino y femenino *bravi*, *brave*, y, además, formas de grado superlativo absoluto que se forman con ayuda de los sufijos correspondientes que se unen a la radical *brav-*. Dichas formas de superlativo absoluto, a su vez, también están presentes en singular y plural, masculino y femenino: *bravissimo*, *bravissima*, *bravissimi*, *bravissime*. Como hemos mencionado antes, tanto el adjetivo prestado *браво*, como el sustantivo *молодець*, no poseen un paradigma tan

amplio como el vocablo italiano lo que, sin lugar a duda, podemos considerar como problema de traducción.

En el último fragmento citado una vez más aparece la palabra valorativa *bravo* pero este ejemplo es sumamente interesante por el hecho de que la palabra valorativa funciona en la forma de femenino singular, en forma de masculino plural y en forma de plural del grado superlativo absoluto. A la hora de traducirlas al ucraniano se neutralizan las formas genéricas puesto que en la versión ucraniana la palabra valorativa *bravo* sólo se transmite mediante las formas del sustantivo *молодець* en singular y plural. En la lengua ucraniana, el sustantivo *молодець* es sustantivo de género masculino y se suele usar con preferencia en plural. Aun más, cabe subrayar que en la traducción ucraniana se usa también el préstamo *браво*, es decir, adverbio, que por su naturaleza no posee género ni número.

Volviendo al uso de las palabras valorativas en el significado opuesto con que encontramos en el ejemplo citado arriba hay que prestar atención a un detalle sumamente interesante. El adjetivo italiano *bravo* que a primera vista posee una connotación positiva, una vez substantivado, adquiere como uno de los significados fijados en el diccionario el peyorativo *bravo*, pistolero en Italia.

Al analizar la traducción podemos ver cómo se simplifica el contenido de la obra en la versión ucraniana debido, en primer término, a la falta del paradigma diversificado que existe en el idioma italiano. Ya que tanto la forma femenina *brava* como la forma de masculino plural *bravi*, así como la forma de superlativo absoluto en plural *bravissimi* se transmiten en la traducción sólo mediante un único sustantivo *молодець* en forma de plural.

Además, hay que prestar atención a lo que Alberto Moravia varias veces repite el sustantivo *bravo* en formas diferentes para crear cierto efecto estilístico, tomando en consideración, en primer término, que en el fragmento citado la palabra *bravo* representa un ejemplo notable de auto-antónimo.

En cierta medida, podemos considerar el último ejemplo como un caso único ya que simultáneamente contiene cuatro semas auto-antónimos aunque en la traducción ucraniana se expresan con ayuda de un solo sustantivo *молодець*.

Analizando detalladamente la puntuación de la oración podemos ver que gracias a las repeticiones de auto-antónimos citados y al uso de reticencias expresadas por puntos suspensivos el autor aumenta la tensión estilística en el texto. Este recurso sirve para intensificar la valoración negativa que casi por completo se pierde en la versión ucraniana donde el traductor lo convierte todo en una interjección ordinaria. Dicha pérdida está causada por la substitución de *dissi* (literalmente en ucraniano *Я сказав*) por *я вигукнув!*. De tal modo, el traductor modifica arbitrariamente la entonación de la oración transformándola en tres oraciones exclamativas en vez de una enunciativa, con menor expresividad. Podemos suponer que esta opción del traductor está motivada por el deseo de evitar las repeticiones múltiples de uso eventual del sustantivo *молодець* que es equivalente total del vocablo italiano *bravo*. Como ya hemos dicho, el sustantivo *молодець* también puede desempeñar el papel de auto-antónimo en el idioma ucraniano. Si el traductor deseara conservar en su traducción los tres semas auto-antónimos presentes en el texto de la obra original, se enfrentaría automáticamente con el problema de repetición inevitable del sustantivo ucraniano en singular y plural. Ahora, quisiéramos reiterar una vez más que en el idioma italiano *bravo* es adjetivo y puede tener grado superlativo de comparación que en la traducción ucraniana se transmite mediante el plural del sustantivo *молодець*.

Aun más, podemos afirmar que en este fragmento de la obra de Alberto Moravia tenemos un sema auto-antónimos más, o sea, *ed io che non ci credevo* (*bravo*). Quisiéramos enfatizar que el fragmento se encuadra en los marcos de un sólo contorno entonacional, con varias pausas, mientras que la repetición del adjetivo *bravo* en sus varias formas intensifica el efecto de la valoración negativa general. A su turno, el traductor para expresar la valoración general del fragmento sólo hace uso del sema auto-antónimo del sustantivo *молодець* en la forma de plural. Analizando la traducción del fragmento no podemos olvidar de que, naturalmente, esta versión está dirigida a un destinatario concreto. Por ello, surge la necesidad de introducir ciertas unidades léxicas y recursos de la lengua y del habla que pudiesen concretizarlo.

BIBLIOGRAFÍA

1. Moravia Alberto. Racconti romani /A. Moravia. - Milano, Fabbri/Bonpiani, 1985.
2. Шерцль В.И. О словах с противоположными значениями (или о так называемой энантиосемии) / В.И. Шерцль // Философские записки. – 1883.
3. Моравія Альберто. Римські оповідання / переклад з італійської Іван Труш. – К., 1974.

Надійшла до редколегії 25.11.18

O. Ia. Bogdanova, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

ENANTIOSEMY IN THE TRANSLATIONAL CONTEXT

The article analyses the phenomenon of the enantiosemy and their stylistic functions and peculiarities, translation transformation of this phenomenon from Italian into Ukrainian.

Key-words: enantiosemy, meaning, content, context, emotions, translation, lexical items, idiomatic recourses, Alberto Moravia.

О. Я. Богданова, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

ЕНАНТИОСЕМІЯ В ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Проаналізовано поняття енантіосемії, їхні стилістичні функції, а також особливості відтворення енантіосемії при перекладі з італійською мови на українську.

Ключові слова: енантіосемія, зміст, контекст, емоції, переклад, лексичні одиниці, мовні засоби, Альберто Моравія.

О. Я. Богданова, асист.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

ЭНАНТИОСЕМІЯ В ПЕРЕВОДЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ

Представлен анализ понятия энантиосемии, её стилистических функций в тексте, а также особенности перевода энантиосемии с итальянского языка на украинский на примере произведений Альберто Моравиа.

Ключевые слова: энантиосемия, значение, содержание, контекст, эмоции, перевод, лексические единицы, языковые средства, Альберто Моравиа.

ПЕРЕКЛАДИ

Сельма Лагерлеф

СЕРЦЕ Б'ЄТЬСЯ (уришок з роману "Імператор Португалії")

(переклад зі шведської виконаний Г. С. Сухановою)

Пройшло вже стільки років, а Ян Андерссон з містечка Скрулюкка не втомлюється розказувати про той день, коли його маленька дівчинка побачила світ.

Вже з самого рання він поспішив надвір, покликав повитуху й помічниць, але той дообідній час, що залишився, та частину післяобідньої пори довелось сидіти на колоді у дерев'яному сараї й чекати, бо нічого іншого йому робити не було.

А на вулиці йшла така сильна злива, що вода стояла стіною; свою долю дощу він, проте, отримав не надворі, як можна було б подумати, бо ж сидів під дахом. Злива дістала його через вогкість, пробираючись крізь нещільні стіни, і через краплі води на прогнилій стелі, а вітер обливав його з ніг до голови через отвір для дверей у сараї.

"Цікаво, чи є хтось, хто думає, що я радий тій дитині, – пробу-рмотів він після нелічених годин очікування й, сказавши це, штовхнув дерев'яну палицю, та так, що вона вилетіла у сад. – Бо насправді це гірша з найгірших катастроф, що могли б статися зі мною. Ми одружились, я та Каттріна, щоб зрештою перестати наймитувати в Еріка з Фалли та мати свій дах над головою, й подумати не могли, що в нас буде дитя".

Він поклав голову на руки та важко зітхнув. Ясна річ, холод, сирість та довготривале, одноманітне вичікування зробили свою справу: зіпсували йому настрій, – проте не лише в цьому полягала причина такого ствердження. Це були не просто слова.

"Працювати, – продовжував він – я мушу працювати з ранку до вечора, але принаймні вночі я знаходив спокій, до цих пір. Бо тепер дитина кричатиме і я не відпочиватиму ще й вночі".

З цими словами його охопив ще більший розпач. Він відчепив руки від обличчя та закрутив їх так, що у суглобах пальців затріщало.

"До цих пір у нас все було чудово, бо ж Каттріна також працювала, як і я. А тепер їй доведеться сидіти вдома й дивитися за дитиною".

Він втупився у щось перед собою з таким виразом, ніби побачив, як голод у людській подобі вже пробирається через їхній сад й от-от залізе у хату.

"Точно, – сказав він, і з усієї сили стукнув обома кулаками по колоді, щоб підкреслити свої слова. – Я лише кажу, що, якби я знав тоді, коли Ерік з Фалли прийшов до мене та запропонував побудувати дім на своїй землі й дав трохи гнилої деревини на будівництво, от якби я знав тоді, чим усе закінчиться, я б відмовився, та краще б жив у Фаллі у тій халупі до кінця моїх днів."

Це були жорстокі слова і він це знав, та забирати їх назад не мав жодного бажання.

"Якби трапилось..." – розійшовся він, й був вже готовий сказати, що не заперечує, якщо дитинка й взагалі не побачить цей білий світ. Але цього він промовити не встиг. Йому завадив тихий писк, що роздався по іншу сторону стіни.

Сарай, де він сидів, прилягав до будиночка: саме звідти за одним пискотом послідував інший. Він одразу збагнув, що це значить і замовк, просидівши ще довгу мить без проявів горя чи радості. Зрештою він стиснув плечима.

"Значить, народилося, – сказав він. "А я, Бог мені свідок, мушу якнайскоріше зайти усередину та погрітися."

Але бажання не здійснилось так скоро; натомість, він так і сидів, й чекав годину за годиною.

Дощ продовжував лити все так само сильно; вітер ревів, і хоч це був кінець серпня, здавалося, ніби наступив листопад.

На біду йому в голову прийшла нова думка, яка ввела у ще гірший стан. Він раптом відчув, що з ним ніхто не рахується та його зневажають.

"Там з Каттріною три бабці та ще й повитуха, – сказав він півголосом. – Вже можна було б щоб хтось потурбувався та вийшов до мене сказати, то хлопчик чи дівчинка".

Він сидів та слухав, як вони розпалювали багаття. Він бачив, як вони вибігали до криниці за водою, а про його існування вони ніби забули.

Тут він закрив руками очі та почав хитатися зі сторони в сторону.

"Мій любий Ян Андерссон, що ж це таке з ними відбувається? Чому так з тобою обходяться? Чому ти завжди так страждаєш? І чому ти не одружився з красивою молодою дівчиною, а вибрав ту стару Каттріну, скотарку Еріка з Фалли?"

Він був у страшному розпачі. Блиснуло навіть кілька сльозинок з поміж пальців.

"Чому тебе не сильно цінують у приході, мій любий Ян Андерссон? Чому тебе завжди лишвають в стороні? Ти знаєш, є ті, хто однаково бідні, як ти, і такі самі слабкі у праці, але нікого з них не зневажають так, як тебе. Що ж з тобою не так, мій любий Ян Андерссон?"

Це запитання він часто ставив собі і раніше та не міг відповісти. Він і не сподівався, що колись зможе. А може, зрештою, це не з ним щось було не так? А може поясненням в тому, що Бог та люди несправедливі до нього?

Коли ця думка сягнула його, він відійняв руки від обличчя та спробував надати собі впевненішого вигляду.

"Якщо ти колись все ж потрапиш у свій дім, мій любий Ян Андерссон, – сказав він, – то ти не зобов'язаний дивитись на дитину. Ти, не промовивши ні слова, одразу підеш до багаття, щоб погрітись.

А якщо прямо зараз піти по своїм справам? Тебе не змушують сидіти тут тепер, коли ти знаєш, що все вже трапилось. От і покажеш Каттріні та іншим бабам, що ти чоловік, та з тобою треба рахуватись".

Він вже було піднявся, коли на порозі сараю з'явилась господиня Фалли. Вона вклонилася дуже низенько та попросила його увійти у хатину, і глянути на дитя.

Якби запросила не сама господиня, а хтось інший, невідомо, чи погодився б він, такий він вже був злий. Але з нею він пішов, хоч без особливого поспіху. І спробував як тільки міг надати собі поважного вигляду, як у Еріка з Фалли, коли той заходив у приходську хатину й опускав в урну бюлетень. Й у нього дійсно вишло виглядати так само понуро й водночас горділиво.

"Прощу, Яне!" – сказала господиня Фалли і відкрила двері у хату. В ту ж секунду вона посторонилася, пропускаючи його попереду себе.

З першого погляду він помітив, що в хатині стало прибрано та охайно. Кав'яник стояв на краю плити та остигав, а стіл біля вікна вкривала білосніжна скатертина з маленькими чашками господині Фалли на ній. Каттріна лежала в ліжку, а дві помічниці повитухи стояли, припершись до стіни, щоб йому краще було видно прибрану хату.

Перед накритим столом стояла повитуха з дитятком на руках.

Він не міг позбутися враження, що все виглядає так, ніби він тут найособливіший. Каттріна ніжно дивилась на нього, ніби питаючи, чи він задоволений нею. Всі інші також повернули до нього погляд, начебто в очікуванні похвали за всі зусилля, докладені заради нього.

Але зробитися задоволеним, просидівши на холоді цілий день, злившись весь цей час, було не так легко. Він не зняв з обличчя вираз Еріка з Фалли й продовжував мовчки стояти.

Тоді повитуха сама зробила крок до нього. У такій невеличкій хатині один крок одразу поєднав його з бабцею, яка тепер могла покласти дитя в його руки.

"Тепер і Ян подивиться на маленьку, як то й має бути," – сказала вона.

Він стояв, тримаючи у своїх руках щось тепле, м'яке, загорнуте у товсту хустину. Хустина була трохи відгорнута, і Ян побачив маленьке зморщене обличчя й маленькі слабкі ручки. Він задумався, що, на думку жінок, йому слід робити із цією купочкою, аж раптом відчув поштовх, що при ньому затрясся як він сам, так і дитятко. Чи то передалося від нього дитині, чи, навпаки, від дитини йому – він не зміг зрозуміти, але точно не йшло ззовні.

В ту ж мить серце почало битися у грудях так, як ніколи раніше. Промерзле тіло стало теплим, зник смуток, злість, стурбованість, все раптом стало на свої місця. Єдине, що він не розумів, була причина цих сильних, несамовитих поштовхів у грудях, хоч він не танцював, не бігав, не забирався у гору.

"Моя дорога, – звернувся він до повитухи. – Поклади-но сюди руку, відчуй, як б'ється серце! Мені здається це дивним."

"І справді дуже сильне серцебиття, – мовила повитуха. – Гадаю, у вас так трапляється час від часу?"

"Ні, ніколи не було раніше, – запевнив він. – Ніколи так не билось."

"А як ви почуваєтесь? У вас щось болить?"

Ні, в нього нічого не боліло. І повитуха не змогла зрозуміти, що з ним не так.

"Мабуть краще, якщо я заберу у вас дитинку," – сказала вона.

І тоді Ян зрозумів, що як раз дитинку він ні в якому разі не хоче віддавати.

"Ні, дозвольте ж потримати цю маленьку дівчинку!" – сказав він.

І тоді жінкам, напевно, вдалося прочитати по його очам або ж почути у голосі щось, що їх обрадувало, бо повитуха усміхнулася, а всі інші щиро і розсміялися.

"Невже Ян ніколи не вподобав когось так, що серце сильно билось?" – запитала повитуха.

"Та ні..." – відповів Ян.

Але тієї ж миті збагнув, чому його серце почало так колотитися. Крім того, він почав здогадуватися, що не так з ним було все його життя. Тому що той, хто не відчуває всім своїм серцем смутку та щастя, не є справді повноцінною людиною.

Василь Кухта

МАНДРІВКА ПОЕТА

Довідка про автора:

Член Національної спілки письменників України, Асоціації українських письменників, Національної спілки журналістів України, редактор літературно-мистецьких, історико-краєзнавчих видань, автор одинадцяти поетичних і п'яти публіцистичних книг ("Верхи сліпучі", "Deusexmachina", "Страсті за голубою трояндою", "Контрабанда слова", "Ити й не озиратися" та ін.), книги пісень "У садах золотих", лауреат всеукраїнських літературних премій імені Павла Тичини, імені Бориса Нечерди, "Князь Роси" імені Тараса Мельничука, літпремії III тисячоліття "Лицар слова" (Румунія) та ін. Живе і працює в Ужгороді.

IL VIAGGIO DEL POETA

(переклад на італійську виконаний Ю. О. Чернишовою)

НЕ ЗДОГАДУЄШСЯ

...не здогадуєшся
звідкіля прибув цей потяг
у його закіптюжених вікнах
віддзеркалені вежі забутих міст
у натужному скрипі коліс
відгомін забутих мов
напружуєш пам'ять
напружуєш зір
в уяві спалахує мапа
тунелі... віадуки... мости...
безліч мостів
доки не одізветься ріка
у тужливій пісні предків
розкодовуєш стертий рефрен
складаєш докупи
перетасовані пазли пам'яті
раптом увага розсіюється
з глибин віконної люстри
вузькою долонькою
манить русокося дівчина
хто вона звідки... не пам'ятаєш
знаєш тільки
в її очах перевернуті місяці
її губи з присмаком ванілі
на дні клейончастої валізи
мереживна сорочка
з китичками жовтозілля*
відчуваєш приголомшливий дотик
рожеводзьобих ластівок
і ще... ще *щось*

замішане на сльозі
на крові
на вічності
не пам'ятаєш...
це *воно* змушує тебе
відпустити вагонні двері
зостатися на пероні
ніколи не дізнатися
куди відправляється потяг...

**Жовтозілля – рослина Карпатських гір, афродизіак*

NON INDOVINI

...non indovini
da dove arriva questo treno
nei suoi finestrini anneriti dal fumo
si specchiano le torri delle città scordate
nello scricchiolio forzato delle ruote
risonanze delle lingue cadute nell'oblio
affatichi la memoria
aguzzi la vista
l'immaginazione accende la mappa
gallerie... viadotti... ponti...
un'infinità di ponti
finchè il fiume non risuoni
nella canzone uggiosa degli avi
decodifichi il ritornello obsoleto
metti assieme
i puzzle rimescolati della memoria
ad un tratto l'attenzione si disperde
dal profondo del lampadario riflesso nel finestrino
una fanciulla dai capelli dorati ammalia
con il palmo stretto della mano
chi è da dove viene... non ricordi
chi è da dove viene... non ricordi
sai solamente
nei suoi occhi ci sono le lune capovolte

le sue labbra sanno di vaniglia
sul fondo della valigia di tela cerata
una camicia in pizzo
e fiorellini di senecio*
senti un tocco sconvolgente
delle rondini dal becco rosa
e ancora... ancora *qualcosa*
impastato con la lacrima
con il sangue
con l'eternità
non ti ricordi...
è *quel qualcosa* che ti induce
ad abbandonare le porte del vagone
rimanere sulla banchina
non venire mai a sapere
per quale destinazione parte il treno...

*Fiorellini di senecio – una pianta delle montagne dei Carpazi, un afrodisiaco.

ТИ ПИЛА ІЗ ДЗВІНКА

...ти пила із дзвінка
і я підніму віко
твоїх голосових зв'язок
не бійся:
скажи "а"
і я загляну
ще глибше
ти пила із дзвінка
і на твоїй спині
мальований гудзик
розплющиш очі
схлипнеш: любий
і я загляну
ще глибше
ти пила із дзвінка
і на твоїх грудях
крізь крихку порцеляну
вістря зламаної пружини

скрикуєш
ще
і я заглядаю
ще глибше
ти пила із дзвінка!

HAI BEVUTO DAL CAMPANACCIO**

...hai bevuto dal campanaccio
e io svelerò l'ingranaggio
che ti fa emettere suoni
non aver paura:
di' "a"
e io guarderò
ancora più in profondità
hai bevuto dal campanaccio
e sulla tua schiena
è disegnato un bottone
aprirai gli occhi
farai un singhiozzo: caro
e io guarderò
ancora più in profondità
hai bevuto dal campanaccio
e sul tuo petto
ha trapassato la fragile porcellana
la punta della molla rotta
emetti un grido
di nuovo
e io guarderò
ancora più in profondità
hai bevuto dal campanaccio!

**Bere dal campanaccio – un rito magico dei Carpazi: chi beve dal campanaccio, sarà protetto da malocchio, sarà amato e felice.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кухта В. Мандрівка поета (два вірші двадцятьмап'ятьма мовами) / Кухта Василь : переклад з італ. Чернишової Ю.О. – Львів: Простір-М, 2018. – С. 46–49.

ДО МІЖНАРОДНОГО ДНЯ ПЕРЕКЛАДАЧА

О. Г. Крушинська, канд. філол. наук,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

"КІНЕЦЬ СЕЗОНУ ТУГУ НАГАНЯЄ, ЗНИКАЄ В ТІНІ СТОМЛЕНА БЛАКИТЬ..."

Матеріали конкурсу поетичного перекладу серед студентів

Виразна мелодійність у поєднанні зі свідомим володінням виражальними засобами української мови, яскрава поетичність цих рядків мала б, напевно, належати комусь із відомих, фахових перекладачів французької поезії. Проте їхній автор – Олександр Ладуренко, студент першого курсу спеціальності "переклад", який тільки розпочав вивчення французької мови. Що ж до фахових дисциплін із письмового та усного перекладу, їхнє вивчення розпочнеться лише на третьому курсі. Отже, конкурс поетичного перекладу серед студентів, який кафедра теорії та практики перекладу з романських мов імені Миколи Зерова провела в кінці вересня 2018 року, дав можливість всім охочим спробувати свої сили у дуже нелегкій, і, водночас, такій привабливій справі – перекладі поезії. Серед учасників конкурсу – студенти першого, другого, третього та четвертого курсів освітньої програми "Бакалавр" та першого курсу програми "Магістр". Переважну кількість перекладів на конкурс було виконано студентами Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Участь у конкурсі взяли також студенти Одеського Національного Університету імені І.І. Мечникова та Державного Прикарпатського Університету імені Василя Стефаника.

Цим конкурсом кафедра теорії та практики перекладу з романських мов імені Миколи Зерова відзначила першого жовтня 2018 року **Міжнародний день перекладу**. Власне, це свято започаткувала Міжнародна федерація перекладачів – FIT

(*Fédération Internationale des Traducteurs*), від часу свого заснування у 1953 році. З 1991 року День перекладу відзначається як міжнародний.

Частиною свята був останній тур перекладацького конкурсу та вручення призів переможцям. Гості свята (Посол Португалії, відомий письменник Іван Малкович та ін.) наголошували у своїх виступах на тому, якою є відповідальність перекладача, як важливо донести думку автора до слухача, не втратити авторську ідею, поетичний образ, перекладаючи художній твір. Журі конкурсу поетичного перекладу керувалося саме такими критеріями, обираючи переможця.

Учасникам було запропоновано для перекладу поезії Віктора Гюго, Жерара де Нерваля, Рене Сюллі-Прюдома, Поля Верлена, Артюра Рембо, Гійома Аполлінера, Жака Превера, Моріса Карема, Поля Елюара, Робера Десноса. Учасники могли також подати до Журі переклад поезії франкомовного поета за власним вибором. На конкурс було подано 25 перекладів. Найкращим було визнано переклад поезії Гійома Аполлінера "Циганка" ("*La Tzigane*"), виконаний **Олександром Лісогор**, студенткою 2 французької групи третього курсу, спеціальність "переклад". Приз симпатії студентської аудиторії отримав переклад вірша Жерара де Нерваля "В алеї Люксембурзького саду" ("*Une allée du Luxembourg*"), виконаний **Єлизаветою Тимофєвою**, студенткою 2 англійської групи третього курсу, спеціальність "переклад". Однак, Журі та гості конкурсу відзначили ще цілу низку талановитих перекладів. До нагородження переможців долучилося Посольство Франції в Україні.

Редакційна колегія збірки "Стиль і переклад" пропонує ці переклади до уваги читачів.

Victor Hugo

Voici que la saison décline

Voici que la saison décline,
L'ombre grandit, l'azur décroît,
Le vent fraîchit sur la colline,
L'oiseau frissonne, l'herbe a froid.

Août contre septembre lutte;
L'océan n'a plus d'alcyon;
Chaque jour perd une minute,
Chaque aurore pleure un rayon.
La mouche, comme prise au piège,
Est immobile à mon plafond;
Et comme un blanc flocon de neige,
Petit à petit, l'été fond.

ПЕРЕКЛАД

Ладуренко Олександр, 1 курс

Кінець сезону тугу наганяє

Кінець сезону тугу наганяє,
Зникає в тіні стомлена блакить,
А свіжий вітер пагорбом гуляє,
В траві холодній пташеня тремтить.

Між літом й осінню почався бій запеклий;
І океан неначе не живий;
А кожен день втрачає час безмежний;
Ранкова зірка майже не блищить.

І муха, що потрапила у сітку,
В кутку безмовному тихесенько сидить,
Немов малесенька, білесенька сніжинка,
Яку готове літо розтопить.

Коваленко Анастасія, 1 курс

Ось і сезон добігає кінця...

Ось і сезон добігає кінця,
Тінь виростає, спадає блакить,
Пагорб вбира прохолодь вітерця,
Трава замерзає і пташка тремтить.

Серпень бореться з вереснем грізно;
Над океаном пропав буревісник;

Кожен день меншає ще на хвилину,
Промінь світанку оплакує днину.

Муха, немов опинилася в пастці,
На стелі моїй нерухомо застигла;
Плавиться, наче сніжинка на сонці,
Літо проходить, зникає безслідно.

Paul Verlaine

Soleils couchants

Une aube affaiblie
Verse par les champs
La mélancolie
Des soleils couchants.
La mélancolie
Berce de doux chants
Mon cœur qui s'oublie
Aux soleils couchants.
Et d'étranges rêves,
Comme des soleils
Couchants sur les grèves,
Fantômes vermeils,
Défilent sans trêves,
Défilent, pareils
À de grands soleils
Couchants sur les grèves.

ПЕРЕКЛАД

Тріус Анастасія, 3 курс

Знесилена зоря
Сідає за поля
І знов хандра
Під час смеркання
Ні, то нудьга,
Що пісні поглина
І моє серце розчиня
У променях смерканні.

Ці дивні сни
Кружляють виринають
Як привиди багряні
Надіями омріяні
У пагорбах піщаних
Із сонцем у обіймах засинають

Gérard de Nerval

Une allée du Luxembourg

Elle a passé, la jeune fille
Vive et preste comme un oiseau
À la main une fleur qui brille,
À la bouche un refrain nouveau.
C'est peut-être la seule au monde
Dont le coeur au mien répondrait,
Qui venant dans ma nuit profonde
D'un seul regard l'éclaircirait!
Mais non, – ma jeunesse est finie ...
Adieu, doux rayon qui m'as lui, –
Parfum, jeune fille, harmonie...
Le bonheur passait, – il a fui.

ПЕРЕКЛАД

Тимофєєва Єлизавета, 3 курс

В алеї Люксембурзького саду

Промайнула, наче пташка перелітна
Повз мене панна з квітами в руках.
Така легка, граційна і тендітна
З солодкими піснями на вустах.

А, може, ти та сама, та єдина,
І доля нас з'єднала навіки.
І в ночі темної лиху годину
Розвіяв образ твій тривожнії думки.

Але минула молодість щаслива,
Минула й мить, коли відчув п'яний
Дух юності твоєї, моя мила,
Який я в серці берегтиму навіки.

Подвайцатник Яніна, 3 курс

Люксембурзька алея

Пройшла ця молода дівчина
Жива та жвава, наче птах.
Із вуст у неї пісня лине,
Сіяє квітка у руках.
Напевно лиш вона одна
В серці розруху цю вчинила,
Із ночі темної прийшла
Та поглядом все освітила!

Та ні – вже молодість пройшла...
Промінчик вже давно загас, -
Парфуми, юність та жага...
Пройшовдляменевжецейчас

Guillaume Apollinaire

La Tzigane

La tzigane savait d'avance
Nos deux vies barrées par les nuits
Nous lui dûmes adieu et puis
De ce puits sortit l'Espérance
L'amour lourd comme un ours privé
Dansa debout quand nous voulûmes
Et l'oiseau bleu perdit ses plumes
Et les mendiants leurs Ave
On sait très bien que l'on se damne
Mais l'espoir d'aimer en chemin
Nous fait penser main dans la main
À ce qu'a prédit la tzigane

ПЕРЕКЛАД
Лісогор Олександра, 3 курс

Циганка

Наперед циганка знала
Долю нашу, що в темряві ховалась.
А коли ми з нею попрощались,
Тебе й мене надія наздогнала.

Кохання наше видалось тяжким:
Крутило нас у нелегкому танці,
І пір'я виривало синій пташці,
Молитву руйнувало жебракам сумним.

Ми знаємо, що проти нас усі світи.
Але, тримаючись за руки, з сил останніх,
Які дає нам лиш надія на кохання,
Ми істину в пророцтві хочемо знайти.

Гончарук Марія, 3 курс

Циганка

Циганка знала наперед,
Дві долі наші відділяють ночі,
І попрощавшись з нею, наші очі
Угледіли надію в той момент.
Кохання болісне, як впійманий ведмідь
Що танцював, страждаючи в неволі,
Як синя птаха, що без пір'я, як без долі,
Як жебраки, що втратили всю радість вмиць.
Ми добре знали про своє прокляття,
Але надія на кохання у дорозі
Рука в руці, й забути ми не в змозі
Про ту циганку, що дала нам почуття

Jacques Prévert

Le bouquet

Que fais-tu là petite fille
Avec ces fleurs fraîchement coupées
Que faites-vous là jeune fille
Avec ces fleurs ces fleurs séchées
Que faites-vous là jolie femme
Avec ces fleurs qui se fanent
Que faites-vous là vieille femme
Avec ces fleurs qui meurent
J'attends le vainqueur.

ПЕРЕКЛАД

Слабко Дар'я, 2 курс

Букет

Що ти тут робиш, маленька дівчинко
З цими свіжоскошеними квітами
Що робите ви тут, молода дівчино
З цими квітами, цими сушеними квітами
Що робите ви тут, красива жінко
З цими квітами, квітами, що в'януть
Що робите ви тут, стара жінко
З цими квітами, що вже померли
На ідеал чекаю.

Ковальчук Марина, 2 курс

Букет

Що ти тут робиш, маленька дівчинко
з букетом свіжозрізаних квітів?
А ти, молодице, що тут забула
з оберемком сухих первоцвітів?
Що ви тут шукали, прекрасна пані?

Погляньте, ваші квіти вже в'ялі.
А ви, бабусю, невже ще хотіли,
щоб мертві рослини раптом ожили?
Я чекаю на переможця!

Софія Сірець, 3 курс

Букет

Що ти тут робиш, крихітко
З букетом свіжим?
Що ви тут робите, панно
З квітами ніжними?
Що ви тут робите, пані?
Букет зів'яв, а ви ще тут...
Чекає когось старенька,
В руках – сухоцвітів жмут...
Чекаю на свого милого,

Maurice Carême

A force d'aimer

A force d'aimer
Les fleurs, les arbres, les oiseaux,
A force d'aimer
Les sources, les vals, les coteaux,
A force d'aimer
Les trains, les avions, les bateaux,
A force d'aimer
Les enfants, leurs dés, leurs cerceaux,
A force d'aimer
Les filles penchées aux rideaux,
A force d'aimer
Les hommes, leur rage de ciel,
A force d'aimer
Il devint, un jour, éternel

У владі кохання

У владі кохання
Всі квіти, птахи і дерева
У владі кохання
Долини, гірські схили й джерела
У владі кохання
Човни, поїзди, металеве в небі крило
У владі кохання
Навіть дитяче невинне єство
У владі кохання
Жінки, що тонуть в рутини шовках
У владі кохання
Гнів чоловічий, що гримить в небесах
У царстві кохання палкого незримім
Все, що вмирає, становиться вічним

Victor Hugo

Demain dès l'aube

Demain dès l'aube,
A l'heure ou blanchit la campagne,
Je partirai
Vois - tu je sais que tu m'attends
J'irai par la forêt, j'irai par la montagne ,
Je ne puis demeurer loin de toi plus longtemps
Je marcherai les yeux fixés sur mes pensées
Sans rien voir au dehors sans entendre aucun bruit
Seul, inconnu, le dos courbé, les mains croisées,
Triste. Et le jour pour moi sera comme la nuit
Je ne regarderai ni l'aube du soir qui tombe
Ni les voiles au loin descendant vers Harfleur
Et quand j'arriverai je mettrai sur ta tombe
Un bouquets de houx vert et de bruyère en fleur.

ПЕРЕКЛАД
Альона Куцак, 3 курс

Я вийду на світанні в час ранковий,
Бо на краю землі мене чекаєш ти.
Пройду я через ліс, я перетну всі гори
Без тебе більш не можу вдалині.

З заплющеними йду очима,
Поглинений думками я бреду
У тиші, і з пониклими плечима
Вже день як ніч, та я тебе знайду.

Я не дивитимусь на вечір золотистий,
Який в Арфлер спускається в долину,
А квіти вересу і зелень гостролисту
Я покладу тобі на домовину

Je t'apporte, ce soir... Émile Verhaeren

Je t'apporte, ce soir, comme offrande, ma joie
D'avoir plongé mon corps dans l'or et dans la soie
Du vent joyeux et franc et du soleil superbe ;
Mes pieds sont clairs d'avoir marché parmi les herbes,
Mes mains douces d'avoir touché le coeur des fleurs,
Mes yeux brillants d'avoir soudain senti les pleurs
Naître, sourdre et monter, autour de mes prunelles,
Devant la terre en fête et sa force éternelle.

L'espace entre ses bras de bougeante clarté,
Ivre et fervent et sanglotant, m'a emporté,
Et j'ai passé je ne sais où, très loin, là-bas,
Avec des cris captifs que délivraient mes pas.
Je t'apporte la vie et la beauté des plaines ;
Respire-les sur moi à franche et bonne haleine,
Les origans ont caressé mes doigts, et l'air
Et sa lumière et ses parfums sont dans ma chair.

ПЕРЕКЛАД

Ковальова Вероніка, магістр,

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова.

Я підношу тобі, наче дар, мою радість,
Тіло моє, занурене у шовк та у златість,
Вітер спритний, свіжий й сповнене сонце розкішшям;
Ноги блискучі мої, що чарівним окутані зіллям,
Оksamитові долоні мої, що торкнулись до серця цвітіння,
Очі блискучі мої, що відчули нараз голосіння,
Народженні, буремні, піднесені навколо зірців,
Поруч землі урочистій, чия сила немає кінців.

Простір між рук її, де світло минає,
Схмелілий, палкий та плакучий мене викрадає,
Та я відлетів високо вдаль, куди не знаю сам,
Із лементами полоненими, що моїм співзвучні крокам,
Я життя підношу тобі й рівнин чарування;
Вдихни їх свіжо, сповна насичуй ними дихання,
Материнки ледве пальців торкнулись і у повітрі відчутні,
Їх запал й пахощі дивні у тілі моєму сполучні.

Robert Desnos

Il était une feuille

Il était une feuille avec ses lignes –
Ligne de vie
Ligne de chance
Ligne de cœur –
Il était une branche au bout de la feuille –
Ligne fourchue signe de vie
Signe de chance
Signe de cœur –
Il était un arbre au bout de la branche –
Un arbre digne de vie
Digne de chance
Digne de cœur –
cœur gravé, percé, transpercé,
Un arbre que nul jamais ne vit.

Il était des racines au bout de l'arbre –
Racines vignes de vie
Vignes de chance
Vigne de cœur –
Au bout de ces racines il était la terre –
La terre tout court
La terre toute ronde
La terre toute seule au travers du ciel
La terre.

ПЕРЕКЛАД

Ліна Мелега, студентка третього курсу,
Державний Прикарпатський Університет
імені Василя Стефаника

"Був листок".

"Був листок".
Був листок зі своїми лініями –
З лінією життя
З лінією фатума
З лінією серця
Була віка на краю листка –
Лінія розгалужена, знак життя
Пункт призначення
Знак серця –
Серця загравірованого, ураженого, пробитого цілковито.
Дерево, яке ніхто ніколи не бачив.
Було коріння в кінці дерева
Коріння винограда-життя
Виноградника талана
Виноградника почуття –
За межами цих кінцівок була земля –
Земля, всього на всього, проста
Земля округлена
Земля, сама, крізь небеса
Земля.

З НОВИХ НАДХОДЖЕНЬ

UDC 811.133.1:811.161.2

E. Andriievskia, PhD en philologie, maître de conférences
Université national Taras Chevtchenko de Kyiv (Ukraine)

LES OUTILS NUMÉRIQUES DANS L'INTENSIFICATION DES ACTIVITÉS DU TRADUCTEUR

L'article décrit et analyse des instruments informatiques de support au processus de la traduction du français vers l'ukrainien: dictionnaires électroniques et logiciels de la traduction automatique en ligne Pragma 6x et Google Translate.

Mots-clés: dictionnaires électroniques, traduction en ukrainien, traduction automatique, système lexicographique.

Le niveau actuel d'un interprète cultivé exige l'harmonisation de son travail avec les progrès dans le domaine des informatiques. En faisant l'analyse de la société contemporaine, l'académicien Volodymyr Chyrov, en particulier, affirme : "La tendance principale de l'étape actuelle de l'évolution du monde, c'est la transition vers une société de l'information entre centriques, caractérisée par une production explosive de l'information. Selon les données de la société International Data Corporation, en 2011 le volume total mondial de données créées et répliquées par l'humanité, était plus de 18 billions de Go. Selon les prévisions de la même société, la quantité de données sera au moins deux fois augmentée tous les deux ans jusqu'en 2020. Utiliser des méthodes traditionnelles de travail avec telle énorme quantité d'informations est impossible. On a besoin de nouvelles méthodes fondées sur les progrès nécessaires en matière d'un esprit artificiel" [Широков, 2017].

Compte tenu de cette situation, la nécessité de la traduction d'une quantité extraordinaire des informations surgit, ce qui favorise l'apparition d'un grand nombre de dictionnaires bilingues, monolingues, raisonnés, encyclopédiques qui sont largement disponibles en ligne. Aujourd'hui, on compte plus de 230 dictionnaires pour 69 langues.

Des dictionnaires automatisés offrent des informations abondantes sur les mots et le langage en général. Ils peuvent intégrer des essais scientifiques, des listes de mots, des tables qui présentent visiblement les structures sémantiques des mots, des modèles dérivationnels des mots de langage. Une grande base d'appui pour intensifier des activités du traducteur est créée.

Toutefois, le problème majeur d'un traducteur ukrainien est l'absence sur la toile des dictionnaires électroniques bilingues qui opèrent en directions française-ukrainienne et ukrainienne-française.

Les spécialistes sont limités à travailler avec les dictionnaires bilingues papiers, parmi lesquels les *Dictionnaires français-ukrainien et ukrainien-français en un volume* (sous la direction de Vyacheslav BOUSEL) possèdent la première place sans aucun doute. Cet ouvrage de référence contient environ 420 000 unités de traductions, mots et groupes de mots; le vocabulaire moderne y compris la terminologie scientifique, d'affaires, informatique et spéciale; nouvel arrangement précis du lexique. Le dictionnaire est illustré par 16 planches thématiques en couleurs et un atlas de cartes de toutes les régions francophones du monde [Бусел, 2011].

Cependant, cette édition unique de grands volumes, conçue pour les traducteurs professionnels, et publiée encore en 2011, n'est pas toujours disponible en format numérique en ligne. De petits dictionnaires bilingues développés en ukrainien, ceux qui sont spécialisés ou tout simplement amateurs, trouvables sur le Net, ne résolvent pas un problème de traduction vers l'ukrainien.

À l'époque où l'Ukraine marche à grands pas vers l'Europe et, en même temps, subit une période difficile de la guerre avec l'agresseur à l'est du pays, les traducteurs doivent souvent travailler avec de grands volumes de documents officiels ainsi qu'avec des textes d'affaires et ceux qui sont journalistiques, consacrés aux problèmes du terrorisme et des difficultés militaires, au sujet de la coopération avec l'OTAN, etc.

Dans ces conditions une chose positive est la disponibilité gratuite en ligne des dictionnaires terminologiques militaires rédigés par l'Institut militaire d'Université nationale Taras Chevtchenko de Kyiv, et soumis au format pdf. Ce sont: le *Dictionnaire français-ukrainien des termes militaires*, paru en 2012, et le *Dictionnaire-glossaire français-ukrainien, ukrainien-français de la Force aérienne de l'OTAN*, publié

en 2007, dont les auteurs sont Maksym Bilan et Igor Olkhovoï [Білан, Ольховой 2012; 2007]; ainsi que le *Dictionnaire interarmées de termes tactiques et logistiques ukrainien-français-anglais* de Victor Balabin et R. Gardères [Балабін, Гардер, 2007] qui fournit outre la traduction, l'explication du terme.

A titre d'exemple nous illustrons ci-dessous une entrée du dictionnaire:

"бойове оснащення	matériel secteur	theater equipment
<i>Оснащення, яке використовується на полі бою (куленепробивні жилети, каски).</i>	<i>Matériel géré sur le théâtre d'opérations (gilets par-balles, casques composites).</i>	<i>Equipment managed on the theater of operations (body armor, composite helmets)"</i> [2007, 34].

D'autre part à côté des dictionnaires professionnels on trouve certains dictionnaires libres d'un petit volume lexical qui sont offerts par des internautes et sont disponibles en ligne. Ainsi, on découvre le dictionnaire multilingue **Freelangue**, développé, en 2015, par un groupe INSSIO de la Serbie, qui propose sur le portail 202 dictionnaires en différentes langues du monde entier. Les petits dictionnaires français-ukrainien (contenant 2086 mots), et ukrainien-français (2062 mots), générés par François Alby, y opèrent dans le domaine public [Freelangue, 2019].

Le répertoire n'est pas aussi riche que nous le souhaiterions bien sûr. Ainsi, en saisissant le mot ukrainien *допомога*, on arrive à la traduction *secours*, *ambulance*, et la traduction du mot français *aide* en ukrainien ne nous donne aucun résultat.

Sur le site **dictionnaric.com** qui fonctionne depuis 2015, on peut faire la traduction des mots de base du français vers l'ukrainien et inverse. Cependant la qualité de la traduction peut être douteuse, vu que certains mots sont écrits parfois incorrectement [Dictionnaric, 2019].

Dictionnaire multilingue en ligne **Glosbe**, dont les fondateurs sont situés en Pologne, représente également la direction de la traduction ukrainienne. Le dictionnaire traduit en ukrainien ou en français, contient "la mémoire de traduction" et propose des options pour l'emploi du mot dans une phrase. La mémoire de traduction, qui complète le

vocabulaire, provient principalement du corpus de textes parallèles qui ont été créés par les utilisateurs. L'inventaire du dictionnaire *Glosbe* contient 45 908 phrases et 709 065 unités traduites en ukrainien. Son répertoire compte 28 155 unités lexicales françaises [Glosbe, 2018].

L'efficacité de la traduction est également assurée par l'habileté à utiliser des logiciels de traduction automatique. Le choix des programmes disponibles gratuitement en ligne qui opèrent avec la langue ukrainienne n'est pas grand. Pour traduire les textes du français vers l'ukrainien et à la direction inverse, il est de pratique d'appliquer les logiciels modernes *Pragma 6x* (*Trident Software*) et *Google Translate* qui sont accessibles en ligne.

Le logiciel **Pragma 6x** actuellement compte huit langues de traduction, y compris l'ukrainien. Ce sont également anglais, allemand, français, letton, russe, polonais et kazakh. Le traducteur automatique possède 56 directions de traduction et prend en charge environ 50 thématiques [Pragma, 2019]. C'est la société *Trident Software* qui a développé ce produit de traduction automatique, basés sur sa propre technique multilingue. Ce programme a eu les meilleurs résultats en traduction aux langues ukrainien et letton.

Google Translate supporte actuellement 57 langues. La version avec la langue ukrainienne s'applique depuis septembre 2008. La technique de la traduction statistique de Google fournit un calcul statistique de la probabilité que les phrases du texte original coïncident avec celles qui sont stockées dans un système de traduction. À présent, la base principale pour le développement des statistiques utilisées par le logiciel est le corpus formé des textes bilingues (les prétendus *textes parallèles*), totalisant plus d'un million de mots et deux corpus monolingues, chacun à des milliards de mots. Ces données servent de modèles statistiques pour la traduction des langues différentes, inclusive-ment l'ukrainien [Google Translate, 2019].

Le système de traduction *Google Translate* sélectionne des correspondants équivalents, ceux de variante et de transformation, en employant des moyens algorithmiques de l'analyse grammaticale, s'adressant à ses dictionnaires bilingues disponibles, qui contiennent des informations des niveaux morphologiques, syntaxiques ou sémantiques.

De cette façon les systèmes de traduction automatique *Pragma 6x* et *Google Translate* permettent de rechercher des mots dans des dictionnaires, reconnaître les termes, créer des bases de données de textes bilingues parallèles en utilisant "la mémoire interprète" et ainsi de suite.

Pour déterminer les possibilités de la traduction automatique et définir les points faibles, particulièrement des logiciels *Pragma* et *Google Translate* en ligne, nous avons effectué la traduction de plusieurs textes du style officiel. Les documents sources se caractérisaient par l'ensemble des structures syntaxiques typiques, par une grande quantité des collocations libres non phraséologiques et par l'absence des éléments figuratifs et émotionnels.

On a analysé les moyens linguistiques de la présentation du contenu, le respect des principes de la traduction adéquate du français en ukrainien dans les textes des accords internationaux.

Comparons les traductions des phrases originales faites par *Pragma* et *Google Translate* vers la langue ukrainienne:

Chaque partie prend toutes les dispositions judicieuses et met tout en œuvre pour faciliter l'entrée et le séjour sur son territoire et la sortie de son territoire des personnes, matériels, données et équipements.

Pragma : *Кожна партія бере усі розумні розташування і пустив хід все засобу, щоб полегшити вхід і перебування на його території і виході з його територія з ніхто, матеріал, дані і спорядження.*

Google Translate : *Кожна сторона вживає всіх відповідних заходів і докладає всіх зусиль для полегшення в'їзду і перебування на своїй території і виходу з її території осіб, матеріалів, даних та обладнання.*

On observe la traduction de *Pragma* qui ne répond pas au contexte, les fautes dans la déclinaison des noms, les structures grammaticales incorrectes.

Voyons d'autres exemples :

Le comité se compose d'un nombre limité et égal de représentants.

Pragma : *Комітет складається з числа, обмеженого і рівного з представників.*

Google Translate: *Комітет складається з обмеженої та рівної кількості представників.*

Cette participation est régie par les lois, prescriptions, règlements et procédures en vigueur de chacune des parties.

Pragma : *Ця участь управляється на законах, приписи, врегулювання і процедури що діє з кожної з партій.*

Google Translate: *Ця участь регулюється відповідними законами, правилами, правилами та процедурами кожної сторони.*

Comme nous le voyons *Pragma* fait la traduction mot à mot, et propose la traduction des textes plus au moins cohérentes mais qui exigent des corrections importantes. On observe le choix incorrect des synonymes au cours de détermination des équivalences pendant la traduction. L'inexactitude de traduction des mots polysémantiques est la plus grande complication pour la traduction automatique.

En même temps c'est *Google Translate* dont la traduction en langue ukrainienne est meilleure et plus précise. Parfois le programme offre les phrases qui ne sont pas rédigées au point de vue stylistique. Pourtant les cas pareils peuvent être corrigés le plus facilement à la main. Ce logiciel est le plus utilisé aujourd'hui.

En général l'analyse lexico-grammaticale des transformations subies au cours de la traduction automatique à l'aide du logiciel *Google Translate* a montré que les phrases correctement traduites font un tiers de documents.

Le programme *Pragma* n'a pas reconnu 15,4% du volume total des textes: c'est-à-dire traduit avec la perversion du contenu, l'ordre des mots non respecté, l'omission et l'addition incorrectes des mots etc. Le logiciel s'avère incapable de restituer proprement la structure syntaxique et stylistique d'un texte.

On a révélé également que presque 42% du volume des textes étaient traduits d'une manière inadéquate. Il avait pu y avoir des phrases difficiles à comprendre. Par exemple:

Les parties doivent alors se consulter afin de déterminer la conduite à adopter.

Pragma: *Частини повинні радитися тоді для того, щоб визначати поведінку яке треба приймати.*

Google Translate: *Сторони повинні консультуватися один з одним для визначення відповідного порядку дій.*

Comme nous le voyons les phrases plus courtes ont une bonne traduction de *Google Translate*. Dans le texte cible de *Pragma* on observe la transmission incorrecte de sens du nom *les parties*, des verbes *se consulter* et *adopter*, de l'adverbe *alors*, l'emploi d'une fausse tournure grammaticale *для того, щоб* etc.

La qualité de la traduction automatique *Pragma* reste un problème réel aussi loin de la perfection, parce qu'il est rare que l'adaptation ukrainienne se voie tout à fait adéquate.

La traduction peut être plus performante quand elle s'applique à un domaine restreint: le secteur juridique, celui de la médecine, etc. Cela permet d'accomplir une analyse limitée aux champs syntaxique et sémantique du langage de ce domaine (sous-langage), et d'adapter le système en améliorant ainsi la qualité de la traduction. Par exemple,

Loi n°02-13 relative à la répression de la fraude aux examens scolaires.

Pragma: Закон n° 02-13 відноситься в пригніченні з фальсифікації в шкільних іспитах.

Google Translate : Закон № 02-13 про боротьбу з шахрайством в шкільних іспитах.

Traducteur humain: Закон n° 02-13 про боротьбу з шахрайством під час шкільних іспитів.

Le producteur est responsable du dommage causé par un défaut de son produit.

Pragma: Виробник відповідальний з шкоди, заподіяної на відсутності з його продукту.

Google Translate: Виробник несе відповідальність за шкоду, заподіяну дефектом в його продукті.

Traducteur humain: Виробник несе відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції.

Le système automatique *Pragma* est efficace avant tout pour trouver une terminologie dans la base de données. Ce sont des termes, expressions et groupes de mots dont l'interprétation est toujours plus équivalente en langue cible.

Par exemple, la collocation "*des infractions pénales*" est traduite par *Pragma* comme "*кримінальні порушення*", par *Google Translate* comme "*кримінальні злочини*". Le correspondant correct en langue ukrainienne est "*кримінальні правопорушення*". Ainsi, les petits ségments de texte sont toujours plus traduisibles que des phrases complètes.

La traduction de quelques textes techniques a montré le même état des lieux par rapport au système Pragma: la traduction incorrecte des parties du discours, les erreurs grammaticales à la coordination, des divergences dans les catégories morphologiques du mot etc.

Cet appareil ne doit pas être utilisé que par des adultes connaissant son fonctionnement.

Pragma : *Цей апарат належним не використовуватиметься що на дорослих, що знають його функціонування.*

Google Translate: *Цей пристрій можна використовувати лише дорослим, які знають, як він працює.*

Le volume sémantique de la proposition peut changer – s'élargir ou se réduire, en provoquant la transformation structural de la proposition.

Lors de l'utilisation de produits détartrants acidifères, éliminez immédiatement les éventuelles éclaboussures ou gouttes tombées sur des surfaces, en particulier sur ou le bois, ou prenez les mesures de précaution qui s'imposent.

Pragma : *У час використання з продуктів, що видаляють накип acidifères, усуваєте негайно можливі бризки бруду, що падають, або краплі на площах, в частковості на або ліси, або берете захід з обережністю, який, нав'язується.*

Google Translate: *При використанні засобів для видалення накипу на кислотній основі негайно видаліть будь-які бризки або краплі, які потрапили на поверхні, особливо деревини, або вживайте необхідні запобіжні заходи.*

Bien que la structure syntaxique de la phrase ne soit pas rompu, une grande quantité de non-conformité de la traduction de Pragma l'a fait peu compréhensible.

L'appareil est raccordé au réseau par un cordon d'alimentation. Veuillez à ce qu'il ne soit pas une entrave au passage et que personne ne puisse faire tomber l'appareil .

Pragma : *Апарат з'єднується в мережі на шнурі з живлення. Veuillez в цьому що він є переешкодою на ходу і що ніхто не може діяти tomber апарат.*

Google Translate: *Пристрій підключено до мережі за допомогою шнура живлення. Будь ласка, переконайтеся, що це не переешкода для проходу і що ніхто не може скинути пристрій.*

Le logiciel *Google Translate* comparé à *Pragma* est relativement performant syntaxique. Toutefois il reste inférieur au capacité d'un professionnel de la traduction.

Il est à noter que dans certains cas le logiciel est capable de restituer des phrases à un niveau comparable à celui d'un professionnel. De bons résultats sont obtenus pour la traduction des phrases comprenant les constructions avec des participes présents et passés ce qui est assez remarquable et constitue le point fort de ce logiciel.

D'une façon générale on ne peut pas comparer les performances de la machine avec celle de l'être humain. Malgré tout, les systèmes de traduction automatique restent utiles, même s'ils ne peuvent pas rivaliser avec les capacités humaines, en particulier en cas d'une première approche du texte en langue étrangère.

Simultanément, la question du perfectionnement des logiciels de traduction, qui sont utilisés pour allégement du travail des traducteurs, du progrès dans la traduction adéquate et de l'amélioration de qualité de traduction reste si pertinente et urgente.

De même, parmi les différents outils numériques qui sont mis à la disposition des traducteurs ukrainiens, on trouve sur le Net le site des dictionnaires **Larousse** accessible gratuitement. Le site met à la disposition du traducteur le *Dictionnaire de français* qui contient plus de 135 000 définitions et 6 000 articles pour déjouer tous les pièges de la langue. On y trouve également les encyclopédies thématiques, le Dictionnaire des synonymes et contraires qui comporte 92 000 synonymes et 29 000 contraires, Dictionnaire des expressions, Dictionnaire des homonymes, Dictionnaire des citations et Toutes les conjugaisons. On peut y voir une section *Difficultés* qui propose des informations sur la construction et le registre du mot [Larousse, 2019].

À titre d'exemple, on peut citer une entrée dictionnaire du substantif *algue*. Le dictionnaire indique le genre féminin du nom, révèle son origine latine du mot *alga* et donne la définition du mot :

"Végétal chlorophyllien aquatique ou des lieux humides, n'ayant ni feuilles, ni racines, ni vaisseaux, ni fleurs, ni graines, tel que le fucus ou la spirogyre. (Les algues forment un embranchement du règne végétal.) [Larousse, 2019]"

À la fois, on a la possibilité de passer à l'encyclopédie et en savoir plus sur la plante comme espèce biologique. L'ouvrage explique en

détail: *"Les algues constituent un ensemble hétérogène, difficile à caractériser, qui comprend des végétaux unicellulaires, coloniaux, et pluricellulaires mais qui ne possèdent ni racines, ni tiges, ni feuilles (ce sont des thallophytes). De couleurs diverses – vertes, jaunes, brunes ou rouges –, elles contiennent toujours de la chlorophylle. On en compte quelque 27 000 espèces [Larousse, 2019]"*. L'habitat, la classification des algues, leurs feuilles et formes, la physiologie, la reproduction et le rôle écologique et les utilisations sont également décrits ici. La page fournit des images en couleur et des photos de plantes. Par conséquent, de nombreux termes sont susceptible de vérifier dans l'encyclopédie.

Pour gagner du temps et assurer les écrits contre les fautes, on peut y appliquer un correcteur *Cordial* qui corrige automatiquement l'orthographe et la grammaire du texte saisi. La correction se produit gratuitement sur 1000 caractères, car ce n'est que la version d'essai de Larousse qui peut être intégrée dans la suite bureautique du traducteur.

L'attention des traducteurs est attirée par le portail du **Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales** (CNRTL) qui autorise à procéder une recherche déterminée d'une information linguistique [CNRTL 2019]. La nomenclature et les dictionnaires sont intégrés dans un portail lexical unique qui permet de lancer des requêtes croisées et obtenir les résultats dans un format standard. On peut profiter des sections séparées: morphologie, étymologie, synonymes, antonymes, et d'autres.

Au sein de la section "Lexicographie" nous découvrons des ressources dictionnairiques parmi lesquelles on distingue le **Trésor de la Langue Française informatisé** (TLFi). Ce projet informatique est le plus complet et le plus ambitieux parmi les dictionnaires électroniques en ligne qui existent actuellement dans le monde. Le corpus lexicographique du TLFi est basé principalement sur des sources littéraires et compte 100 000 mots avec son histoire, 270 000 définitions et 430 000 exemples.

Une très grande quantité de matériels, fournis au maximum par les auteurs du projet, donne la possibilité aux traducteurs de choisir des unités lexicales françaises et étudier le contenu des entrées du dictionnaire. Les entrées sont placées dans l'ordre alphabétique, ce qui en fait le plus commode et efficace à utiliser. Les définitions des mots sont

illustrées par les citations d'œuvres littéraires. Les paraphrases soumises reflètent le contenu sémantique de la valeur.

Dans l'entrée du dictionnaire, on traite une acception du mot : celle de bases, figurée ou absolue; on présente des collocations syntaxiques, des expressions figées, des unités phraséologiques, proverbes et dictons. Les limites de l'emploi du mot sont marquées par des indicateurs *spéc.*, *fam.*, *péj.*, *au fig.*, *littér.* Les difficultés grammaticales sont décrites dans des commentaires.

Par exemple, le TLFi nous offre l'entrée du mot *Avérer*.

Avérer *verbe trans.*

I.— Emploi trans., rare

A.— [Le suj. désigne une pers.] Reconnaître la vérité d'une chose; savoir, comprendre quelque chose avec exactitude :

1. Il [Leroux] s'est mis à endoctriner des femmes et des ouvriers, à avoir des dévotes et des séides. Tous moyens lui sont devenus bons... Dès que j'**ai eu bien avéré** ce point, il n'a plus été pour moi qu'un charlatan... SAINTE-BEUVE, *Les Cahiers*, 1869, p. 46.

B.— [Le suj. désigne une pers. ou un inanimé] Faire reconnaître la vérité d'une chose par des paroles, un comportement, une action, un écrit. *Avérer un fait* :

2. D'après cette note sur les païoti que j'ai tirée de l'histoire de l'abbaye de saint Denys de M^{me}Félicie d'Aysac, ils n'avaient pas, en effet, de costume; mais voici d'autres documents qui **avèrent** qu'il n'en a pas toujours été ainsi. HUYSMANS, *L'Oblat*, t. 1, 1903, p. 192.

II.— *Emploi pronom.* [Le suj. désigne un animé ou un inanimé] Se montrer dans sa réalité, après vérification.

A.— *Emploi abs., rare* :

3. L'échec de la manœuvre, faute d'ampleur, **s'avérait**, ... JOFFRE, *Mémoires*, t. 1, 1931, p. 434.

— *Littéraire* :

4. Oui! Mais l'eau ne veut pas que quelqu'un la *révèle*, (...) Et la voilà, pour que rien d'elle ne **s'avère**, Qui s'est enfuie au fond de sa maison de verre. RODENBACH, *Le Règne du silence*, 1891, p. 43.

B.— *Autres constr.*

1. [Avec un attribut du suj. (adj., subst., ou expr. à valeur adj.)] :

5. ... on commençait à faire parler les écrans et comme Jacques **s'avérait** phonogénique on lui donnait des tas d'espoirs. QUENEAU, *Loin de Rueil*, 1944, p. 172.

6. Chose surprenante, la nouvelle *courante* faite, comme on voit, de pièces et de morceaux, **s'avéra** une réussite, et marqua nettement une tendance dodécaphoniste. P. SCHAEFFER, *À la recherche d'une mus. concr.*, 1952, p. 42.

7. Par contre, l'étude des solutions étendues **s'est avérée** de la plus haute importance. *Hist. gén. des sc.*, t. 3, vol. 1, 1961, p. 287.

2. [Avec un inf. se rapportant au suj.] :

8. ... en 1912, on découvrit aux États-Unis de petits cristaux de ce minéral qui **s'avèrent** appartenir au système triclinique, si rare dans la nature; ... A. et N. METTA, *Les Pierres précieuses*, 1960, p. 94.

3. *Il s'avère que :*

9. Au contrôle, *il s'avère que* la défaite d'Adoua est de 1896, l'assassinat du roi Umberto 1er de 1900 et la naissance du prince de Turin de 1904. CENDRARS, *Bourlinguer*, 1948, p. 239.

Rem. 1. Étant donné que le verbe *avérer* comprend le rad. "vrai" (lat. *verus*), la plupart des grammairiens déclarent incorrect l'emploi d'expr. comme *s'avérer vrai, faux, exact, inexact*. HANSE 1949 observe : "Je n'hésiterais pas à dire : *il s'avère intelligent, ce produit s'avère excellent*. [Dans les syntagmes ci-après] il y a en fait catachrèse, c'est-à-dire oubli du sens premier. (...). J'hésiterais à dire : *cette nouvelle s'avère vraie, inexacte ou peu probable*". L'usage cour. les impose cependant de plus en plus, du moins dans une lang. peu châtiée. 2. Certains dict. (*Lar. 19e, DG, Ac. 1932, THOMAS 1956, ROB.*) signalent l'emploi trans. *avérer* comme vieilli ou ne se rencontrant qu'au part. passé. Selon THOMAS 1956, la forme *s'avérer* a été relancée "par les snobs du siècle dernier...". 3. Synon. *avérer, constater, vérifier*. "*Vérifier*, c'est employer les moyens de se convaincre ou de convaincre quelqu'un qu'une chose est véritable (...), *Avérer*, c'est prouver d'une manière convaincante qu'une chose est vraie ou réelle : *avérer un crime*. (...) *Constater*, c'est vérifier ou avérer d'une manière authentique et solide" (*Lar. 19e*). 4. On rencontre dans la docum. le néol. *avérément*, adv. (GROUSSET, *L'Épopée des croisades*, 1939, p. 112; suff. *-ment²**). Véritablement, manifestement, réellement. *Un patriarche avérément simoniaque* (ID., *ibid.*).

PRONONC. ET ORTH. : [avere]. Pour la conjug., cf. *abrégé*.

ÉTYMOL. ET HIST. – 1. 1125 " réaliser, accomplir " (PH. DE THAON, *Bestiaire*, éd. Walberg, 557 : Tut at Deus **avéré** Par la sue bunté Quant que sainte escripture Nus diseit par figure) – 1584 (RONSARD, *Bocage Royal* [III, 214] ds HUG.); 2. **a)** ca 1260 "reconnaître, faire reconnaître pour vrai " (*De Jost. et de plet*, XIX, 6, § 1 ds GDF. *Compl.* : Et l'offre a prover et a **averer**); 1549 adj. *avéré* " reconnu pour vrai " (EST.); **b)** 1836 pronom. " apparaît comme vrai " (LAND. : **S'avérer**). Empr. au lat. médiév. *a(d) verare* attesté dep. 815 (DE MONSABERT, *Ch. de Nouaillé*, no. 10, p. 18 ds NIERM .s.v.), dér. du lat. *vērus* " vrai " (PLAUTE, *Amph.*, 1, 1. 45 ds FORC. *Lexikon* s.v. 961c); lat. *ad-* (cf. préf. *a-*¹); dés. *-are* (v. *-er*); plutôt que dér. de l'a. fr. *voir* " vrai " (DAUZAT 1968; BL.-W.⁵), issu lui-même de *vērus*, et dont la graphie *ver* (p. ex. *La Passion du Christ* ds BARTSCH, *Chrestomathie de l'a. fr.*, p. 8 : zo fu granz signa tot per ver) représente une forme occitane non diphtonguée qui correspond aux formes d'oïl *veir/voir* (p. ex. *Alexis*, éd. G. Paris, strophe 112, vers 561 : veirs miracles).

STAT. – Fréq. abs. littér. : *Avérer*. 80. *Avérement*. 1.

BBG. – DUPIN-LAB. 1846. – NOTER-LÉC. 1912. – PIERREH. Suppl. 1926. – SPR. 1967. *Vie Lang.* 1960, p. 501.

On peut y consulter l'emploi transitif du verbe, l'emploi pronominal avec le sujet qui désigne un animé ou inanimé, ainsi que l'emploi abstrait rare ou en construction avec un infinitif se rapportant au sujet. Il y a des remarques sur l'usage courant et les synonymes; l'article nous offre également la transcription de la prononciation du mot, son étymologie et histoire, des données statistiques sur la fréquence littéraire.

En étudiant le verbe *avérer* on peut passer à une autre source de référence – **Dictionnaire de l'Académie française**, qui se trouve sur le même site. Celui-ci nous présente très brièvement une entrée du verbe précité. On offre des exemples d'emploi les plus typiques sans préciser les sources littéraires.

Avérer v.t. et pron. (se conjugue comme *Céder*). XIIe siècle, comme transitif, au sens de " réaliser, accomplir ". Emprunté du latin médiéval *a(d)verare*, dérivé de *verus*, " vrai ".

★**I.** V. tr. Class. Reconnaître ou faire reconnaître pour vrai. *Avérer une hypothèse. C'est une chose qu'on ne peut avérer.*

★II. V. pron.

☆1. Absolt. Rare. Être reconnu pour vrai, être confirmé. *La nouvelle s'avéra bientôt. Ses qualités se sont avérées.*

☆2. Se révéler en réalité. *Il s'est avéré un excellent homme d'affaires. L'entreprise s'avéra vaine. L'enquête s'est avérée difficile. Impers. Après quelques recherches, il s'avéra que la chose était impossible. Il s'est avéré que vous aviez raison.* • **On évitera le non-sens:** *Cette nouvelle s'est avérée fausse.*

Il faut remarquer, que parmi les ressources du portail cité ci-dessus, le *Dictionnaire de l'Académie française* (DAF) est porteur de français normatif.

C'est le laboratoire d'Analyse et Traitement Informatique de la Langue Française de l'Institut national de la langue française (INALF-ATILF Université Nancy 2) qui, en 2000, a lancé en ligne le premier volume de la neuvième édition du dictionnaire (publiée en 1992). À l'heure actuelle, trois volumes sont publiés. Et la version électronique du *Dictionnaire de l'Académie française* fournit en ligne les entrées de la lettre A au mot QUADRILLER.

Il est à souligner que le *Dictionnaire de l'Académie française* est indispensable au cours de la traduction, car il révèle les difficultés de la langue, donne des règles appropriées et traite de leur application dans la langue. On peut y vérifier l'orthographe, la signification, les conditions d'emploi et l'étymologie du mot. Le dictionnaire fournit des constructions grammaticales et l'usage des termes définis.

Il donne la possibilité se familiariser avec des termes modernes, de bien comprendre et interpréter des mots et expressions obsolètes, trouver des correspondances appartenant à différents styles de la parole, apprendre les néologismes, l'argot professionnel - découvrir ce qu'on ne peut être retrouvé dans des dictionnaires bilingues.

En comparant ces deux dictionnaires raisonnés – *TLFi et Dictionnaire de l'Académie française* – il faut mentionner que DAF ne propose que de brèves définitions avec des exemples, en les introduisant en tant que des groupes des mots; tandis que le TLFi les cite dans les phrases complètes, en les introduisant dans le contexte avec des références. Le TLFi offre plus de significations du verbe dont chacune est précisément définie, et dont l'usage est démontré par le contexte. Dans le cas avec le nom, le TLFi est plus large et substantiel alors que le DAF est serré, car

il ne couvre que les points-clés et révèle les particularités essentielles du substantif. Le thésaurus TLFi donne la transcription de prononciation, l'étymologie et l'histoire de l'unité lexicale. C'est ce qu'on ne trouve pas dans le DAF qui traite brièvement de l'origine du nom au début de l'entrée lexicale. Parfois les termes y sont introuvables. On pourrait ainsi conclure que le TLFi est plus large, concret et précis.

Le portail CNRTL peut être couramment utilisé pour les recherches des synonymes et antonymes dans le dictionnaire en ligne **CRISCO** qui couvre 49 443 entrées et 209 974 liens ou relations de synonymie entre les mots. Le dictionnaire est rédigé d'après le principe de symétrie: cela signifie que si un mot est synonyme d'un autre, la réciproque est vraie. En d'autres termes, les liens ne sont pas orientés. Cette propriété découle de la définition de la synonymie en tant que substituable en contexte.

Donc, en se trouvant sur la page d'une entrée précitée et en utilisant l'hypertexte, on peut immédiatement basculer vers le dictionnaire des synonymes CRISCO et trouver les verbes proches d'après le sens : *avérer, reconnaître, vérifier*.

Dans des autres cas une rangée de synonymes présentée sous forme de diagramme peut être beaucoup plus longue. Par exemple, synonymes du substantif *engouement* sont : *passion, fanatisme, amour, emballement, enthousiasme, adoration, ferveur, admiration, mode, toquade, obstuction, fureur, entichement, engorgement, entêtement, infatuation, occlusion, épidémie*.

Sur le portail lexical on peut découvrir les antonymes du même substantif *engouement*: *dégoût, désenchantement, execration*.

En plus, un intérêt particulier représentent des *dictionnaires terminologiques* qui sont inombrables en ligne.

Notamment le **Grand dictionnaire terminologique** en ligne renferme une banque de fiches terminologiques rédigées par l'Office québécois de la langue française. Chaque fiche renseigne sur un concept lié à un domaine d'emploi spécialisé et présente les termes qui le désignent en français, en anglais ou dans d'autres langues [GDT 2005].

Comment ça fonctionne? On recherche, par exemple, le terme *convention*. La requête dans la Banque de dépannage linguistique publie trois résultats par les domaines d'emploi spécialisé et donne la définition du mot selon le champ d'action :

"1) *convention* n.f. (informatique) – Règle fixant les conditions de la réalisation d'une opération, de l'exécution d'un objet ou de l'élaboration d'un produit dont on veut unifier l'emploi ou assurer l'interchangeabilité, et qui fait l'objet d'un consensus".

Le système porte à l'attention du traducteur *les notes* sur cet entrée:

"Le monde de la micro-informatique connaît de nombreuses conventions. Certaines sont officiellement définies; d'autres, moins officielles, sont néanmoins universellement reconnues. En programmation, par exemple, un langage tel que C s'appuie sur un jeu d'abréviations et de symboles officiels. Moins formalisée, la règle consistant à indenter les programmes pour en faire ressortir la structure est cependant très suivie. Les comités nationaux et internationaux proposent et arbitrent entre diverses conventions, dans les domaines des langages, des structures de données, des communications et des périphériques".

"2) *convention* n.f. (assurance | médecine) – En France, contrat conclu entre un organisme de sécurité sociale d'une part et, d'autre part, un établissement de soins ou de prévention public ou privé, un membre d'une profession de santé (convention individuelle) ou une organisation syndicale départementale (convention départementale) ou nationale (convention nationale) des professions de santé.

L'adjectif *conventionné* (en anglais : *agreed* ou *contracted*), par exemple dans *médecin conventionné*, *établissement conventionné* ou *clinique conventionnée*, dérive du terme *convention* au sens présenté ici.

3) *convention* n.f. (droit [droit des obligation]) – Accord de volonté entre deux ou plusieurs personnes physiques ou morales, par lequel elles s'engagent à faire ou à ne pas faire quelque chose" [GDT, 2005].

Ainsi, on peut vérifier le sens d'un terme qui appartient au vocabulaire technique ou scientifique. Les fiches terminologiques peuvent être imprimées ou envoyées par courriel.

Un outil suivant, c'est une base terminologique **IATE – InterActive Terminology for Europe**. C'est une base de données terminologiques multilingue de l'Union Européenne. Elle renferme 8,7 millions de termes et fonctionne dans 24 langues officielles de l'Union Européenne. Tout traducteur d'une institution européenne peut ajouter ou mettre à jour les informations contenues dans la base [IATE, 2019].

EUROVOC – est *un thésaurus multilingue* (compilation de vocabulaire multilingue comparé) couvrant tous les domaines de l'activité

de l'Union européenne, est disponible en 23 langues officielles de l'Union européenne [Eurovoc, 2019].

Vocabulaire juridique multilingue comparé (VJM) – est une Collection de fiches terminologiques multilingues et multi-systèmes (plus de 23 langues et 30 systèmes juridiques de l'UE), résultant d'un long travail de recherche en droit comparé effectué par les juristes linguistes de la Direction générale de la traduction de la Cour de justice de l'Union européenne.

Les fiches terminologiques y présentent des données très détaillées, telles que des définitions (adaptées à chaque système juridique), des notes de droit comparé, des références juridiques (législation, jurisprudence, doctrine des systèmes juridiques nationaux, UE et international), les différentes désignations d'une notion (dans la même langue et pour des systèmes juridiques parfois différents), une indication claire sur l'origine d'un terme (équivalent fonctionnel ou formulation – périphrase), des avertissements (faux amis juridiques, risque de confusion, termes obsolètes), des arbres conceptuels permettant de visualiser en un coup d'œil les relations sémantiques entre les notions, etc.

Des outils indispensables du traducteur sont des ouvrages de référence et les dictionnaires de la langue ukrainienne.

Parmi le système d'information en ligne une place importante occupent les systèmes lexicographiques intégrés **Словники України on-line** (*Dictionnaires de l'Ukraine en ligne*) version 4.1 Ukr, créée en 2010 par les Fonds d'information linguistiques de l'Ukraine de l'Académie des Sciences de l'Ukraine, selon le décret du Président de l'Ukraine, le 7 août 1999, "Le développement de la base nationale des dictionnaires". La base du registre général contient environ 258 000 mots [ЛІС "СУ", 2010].

L'assemblage de dictionnaires et leur intégration dans un système unique lexicographique permettent de résoudre le problème de la diffusion des informations différentes dans de nombreuses sources séparées et créent un type d'environnement qui représente multiples fonctions pour l'expérience de traducteur et des fonctionnalités avancées de recherche.

Le système lexicographique *Словники України on-line* inclut cinq sous-modules dictionnaires: formes de mots, transcription, phraséologie, synonymie et antonymie.

Le module *Formes de mots* est fondé sur la classification morphologique du lexique ukrainien dans laquelle on a mis en évidence, d'après les signes formels, plus de 2 000 ensembles paradigmatiques pour toutes les parties du discours déclinables de la langue. On y présente la liste complète de toutes les formes grammaticales pour toutes les unités lexicales fournies dans le Registre. Cela procure la possibilité de visualisation des formes de mots dans toutes les significations grammaticales. Le nombre total des formes morphologiques pour 258 000 unités de registre atteint environ 4 millions. Le sous-système fournit une table d'affichage de toutes les formes de mots pour les unités, choisies du répertoire enregistré, en représentant leurs options grammaticales.

Module *Synonymie* reflète la richesse des synonymes de la langue ukrainienne avec une exhaustivité suffisante. Cette section contient environ 9 200 séries de synonymes. Le noyau de chacune de celles-ci sert sa dominante – une unité lexicale qui est la plus commune pour cette suite des marques sémantiques. Les associés des liens synonymiques sont accompagnés des caractéristiques sémantiques, grammaticales et stylistiques.

L'usage des synonymes est illustrée par des contextes particuliers – les collocations ou les citations de belles-lettres, ouvrages journalistique, scientifique et d'autres.

La section *Antonymie* révèle l'ensemble de 253 entrées lexicales, qui comportent environ 2 000 des constituants de paires antonymiques.

Module *Phraséologie* contient environ 56 mille expressions idiomatiques qui sont utilisés dans le langage moderne ukrainien. Les idiomes représentent le fondement du caractère nationale de chaque langue. Ils expriment vivement la pensée figurative du peuple, reflètent les particularités typiques de la culture et du mode de vie, celles des coutumes folkloriques, symboles et du passé historique. La subdivision reflète pleinement le vocabulaire général de la phraséologie courante de la langue ukrainienne et en fournit la description complète lexicographique.

A l'heure actuelle, la version informatique *Словники України on-line* demeure la plus énorme ressource ukrainienne de dictionnaires en ligne.

Le portail **Fonds ukrainiens de la langue et information de l'Académie nationale de l'Ukraine** offre également **Тлумачний словник української мови у 20 томах**. Т. 1-9. (А – НАСТУКУВАТИ) (*le Dictionnaire raisonné de la langue ukrainienne en 20 volumes*) [TCUM, 2019].

Afin découvrir les richesses et les subtilités de la langue ukrainienne, les traducteurs peuvent profiter du portail linguistique ukrainien **Mova.info**. Le portail, construit en tant que système de référence d'information possède le corpus de textes de la langue ukrainienne qui contient 13 millions de formes de mots [Mova, 2019]. Ces textes électroniques, destinés pas à la lecture, mais à surmonter les diverses difficultés liées à la langue ukrainienne.

La section la plus populaire du portail *Mova.info* est **Словник української мови в 11 томах** (*le Dictionnaire de la langue ukrainienne en 11 volumes*), qui réunit plus de 134 000 entrées et qui est le premier dictionnaire raisonné académique de langue ukrainienne [Білодід, 1970–1980]. Presque tous les dictionnaires modernes de la langue ukrainienne s'appuient sur les données lexicales de cet ouvrage référentiel. Le dictionnaire offre un répertoire actif de la langue littéraire, la terminologie, nomenclature et les mots abrégés, mots de fonds historiques, archaïsmes lexicaux les plus courants et dialectes.

Le site fournit également en ligne des informations et systèmes de recherche "*Orthographe ukrainienne*".

Section *Subtilités de traduction* aide le traducteur à identifier les pièges dans ses activités – phrases matrices, calques, néologismes, homonymes.

En général, le portail permet aux traducteurs de perfectionner leur culture de la langue ukrainienne. L'aptitude à employer des mots convenables pour chaque situation linguistique produit l'unité de la forme et du contenu, ce qui fait la langue belle et impressionnante, de sorte qu'elle reste pour longtemps dans la mémoire.

Comme on le voit sur le Net d'aujourd'hui, il existe de nombreuses sources d'information, bases de données linguistiques et lexicographiques, produits de traduction, qui sont désignés à intensifier l'activité créative d'un interprète. En même temps, on ne peut pratiquement trouver aucun grand dictionnaire bilingue français-ukrainien ou ukrainien-français.

Le manque des inventaires bilingues sur le Net empêche la popularisation de la langue ukrainienne et de la culture ukrainienne en Europe et dans le monde. Il prive les gens de possibilités de se familiariser avec la situation réelle dans le pays.

Peu à peu on met en œuvre le statut technologique de la langue ukrainienne. Actuellement notre État est en train de mettre en œuvre du *Système national des ressources linguistiques de l'Ukraine*. Au 21e siècle, lorsque l'Ukraine va fermement dans le sens européen, on espère dans l'immédiat voir en ligne les grands dictionnaires bilingues avec la langue ukrainienne.

LITTÉRATURE

1. Балабін В.В., Гардер Р. Українсько-французько-англійський міжвидовий словник з тактики та логістики. Dictionnaire interarmées de termes tactiques et logistiques ukrainien-français-anglais: [в 2-х т.]. / КНУ ім. Тараса Шевченка. Військовий інститут; Центр розробки Доктрини застосування Збройних Сил Французької Республіки. – К.: Логос, 2007. – URL: http://www.mil.univ.kiev.ua/files/33_514108802.pdf
2. Білан М.Б., Ольховой І.О. Французько-український словник військової термінології. / КНУ ім.Тараса Шевченка. Військовий інститут. – К., 2012. – URL: http://www.mil.univ.kiev.ua/files/30_225977233.pdf
3. Білодід І.К. Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. – Ін-т мовознавства. К.: Наукова думка, 1970–1980. – URL: http://ukrlit.org/slovnkyk/slovnkyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh
4. Бусел В. Dictionnaire français-ukrainien, ukrainien-français = Словник французько-український, українсько-французький. Larousse. – К., Ірпінь, Перун, 2011.
5. Інтегрована лексикографічна система "Словники України". – V. 4.1Ukr, 2010. – URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/>
6. Ольховой І.О., Білан М.Б. Французько-український, українсько-французький словник основних термінів військово-повітряних сил країн НАТО. – КНУ імені Тараса Шевченка. Військовий інститут. – К., 2007 – URL: http://www.mil.univ.kiev.ua/files/31_441991138.pdf
7. ТСУМ: Тлумачний словник української мови у 20-ти томах. Томи 1-9. А – НАСТУКУВАТИ - 2019. // Український мовно-інформаційний фонд НАНУ. – URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/LSlist/>
8. Широков В.А. Технологічний статус мови в інформаційному суспільстві та завдання української держави щодо створення Національної системи лінгвістичних ресурсів України. – 2017. // Український мовно-інформаційний фонд НАНУ. – URL: <http://www.ulif.org.ua/>
9. CNRTL : Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales. – 2019. – URL: <http://www.cnrtl.fr/definition>

10. Dictionaric: Короткий французько-український словник. – 2019. – URL: <http://www.dictionaric.com/dictionary/french/ukrainian>
11. Eurovoc: Thésaurus Multilingue De l'Union Européenne. – 2019. – URL: <http://data.europa.eu/euodp/fr/data/dataset/eurovoc>
12. Freelang : Dictionnaire en ligne Ukrainien-Français et Français-Ukrainien. François Alby. – 2019. – URL: <http://www.freelang.com/enligne/ukrainien.php>
13. Glosbe: Багатомовний онлайн словник. – 2019. – URL: <http://uk.glosbe.com/>
14. Google translate. – URL: <https://translate.google.com.ua/?hl=uk&tab=wT>
15. GDT: Grand dictionnaire terminologique. – 2019. – URL: www.granddictionnaire.com/
16. IATE: La base de données terminologique multilingue de l'Union européenne. – URL: iate.europa.eu/switchLang.do?success=mainPage&lang=fr
17. Larousse.fr: encyclopédie et dictionnaires gratuits en ligne. – 2019. – URL: <http://www.larousse.fr/>
18. Movva.info – URL: <http://www.mova.info/>
19. Pragma 6x. – URL: www.translate.ua/uk/pragma-6x

Надійшла до редколегії 12.12.18

E. Andriiivska, PhD in Philology, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

DIGITAL TOOLS IN THE INTENSIFICATION OF TRANSLATOR ACTIVITIES

The article describes and analyzes IT support instruments to the process of translation from French to Ukrainian: electronic dictionaries and online machine translation software Pragma 6x and Google Translate.

Keywords: *electronic dictionaries, Ukrainian translation, machine translation, lexicographical system.*

Е. М. Андрієвська, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС РОБОТИ НАД ФРАНЦУЗЬКО-УКРАЇНСЬКИМ ПЕРЕКЛАДОМ

Розглянуто та проаналізовано інструменти ІТ-підтримки, які можуть бути використані в процесі перекладу текстів з французької на українську мову: електронні словники та програмне забезпечення машинного перекладу онлайн Pragma 6x і Google Translate.

Ключові слова: *електронні словники, український переклад, машинний переклад, лексикографічна система.*

Э. Н. Андриевская, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

К ПРОБЛЕМЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ СРЕДСТВ ПРИ РАБОТЕ НАД ФРАНЦУЗСКО-УКРАИНСКИМ ПЕРЕВОДОМ

Рассмотрены и проанализированы инструменты IT-поддержки, которые могут быть использованы в процессе перевода текстов с французского на украинский язык: электронные словари и программы машинного перевода онлайн Pragma 6x и Google Translate.

Ключевые слова: электронные словари, украинский перевод, машинный перевод, лексикографическая система.

УДК 81'42 (81+81'23+81'27):004.738.5:32

О. В. Пономаренко, канд. филол. наук, доц.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (Україна)

ДИПЛОМАТИЧНИЙ ДИСКУРС У ТВИТТЕРІ: ТВИТТІНГ І ТВИТ ЯК НОВІТНІ ЖАНРОВІ ФОРМИ ДИПЛОМАТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Розглянуто новітні соціокомунікативний і мовленнєвий жанри сучасного дипломатичного дискурсу в його віртуальному вимірі. Уточнено їх дефініції. Розроблено модель типової структурно-композиційної побудови твіту як електронного дипломатичного документу.

Ключові слова: дипломатичний дискурс, соціокомунікативний і мовний жанр, електронна (цифрова) та віртуальна комунікація, твіттінг, твіт.

"Все тече (рухається), все змінюється", "все тече і нічого не лишається на місці" – античні фразеологізми – першоджерелом яких уважаються слова давньогрецького філософа Герекліта з Ефесу, вимовлені за понад п'ять століть до нашої ери та відомі з діалогу Платона "Кратил" [Платон, 1990, 636; Петрушенко, 2009, 234–261; Platon, 1837, 402a], – істинність яких ще нікому не вдалося спростувати.

Нестримний поступ прогресу неминує змінює світ. І навіть така, здавалося б, усталена та висококанонізована сфера людської діяльності як дипломатія "не встояла" й "похитнулася" під дією

трансформацій сьогодення. Часткове оприлюднення надмірно засекреченого, демократичніше вбрання, менш протокольна поведінка без порушень пристойного, звісно, не могли не позначитися на манері спілкуватися. Окрім церемоніальних нагод, дипломатичний дискурс дедалі більше тяжіє до спрощення, наближення до суто офіційного чи, інколи, коректного розмовного мовлення. Ці перетворення торкнулися не тільки окремих слів або досі клішованих структур, але й елементів вищих рівнів, як-то, приміром, різновидів дипломатичних документів, появи нових форм, використовуваних мовленнєвих жанрів, каналів і засобів комунікації тощо.

Цього разу у фокусі нашої уваги опинилися новітні (малі) жанрові форми, що виникли у дипломатичному дискурсі кілька десятків років тому як належна реакція на глобалізаційні процеси у світовому суспільстві, стрімкий розвиток сучасних електронних (цифрових) технологій, появи альтернативних каналів передачі інформації і тому подібне, а також як відповідь на вимогу часу пришвидшення обміну повідомленнями, оптимізації строків виконання завдань, зменшення затрат і збільшення ефективності, унаочнення, доказовості тощо.

Відтак, поштові голуби та сувої рукописних дипломатичних нот відходять у минуле, посідаючи свої належні місця на полицях музеїв, а натомість у щоденній роботі дипломати – поки що не відкидаючи традиційних засобів, каналів і способів спілкування – послуговуються листами, які пересилаються електронною поштою, короткими повідомленнями та дописами у Messenger, Telegram, Twitter, Viber, WhatsApp, ведуть власні сторінки та блоги, а також підтримують сторінки та блоги відповідних відомств зовнішньополітичної діяльності у мережах Facebook, Flickr, Instagram, Twitter, YouTube і т.п.

Звісно, жанрове розмаїття, описане М.М. Бахтіним як основоположником перших наукових розвідок у цій сфері та розробником теорії жанрів [Бахтин, 1996, 159–206], не містить згадки про досліджувані нині об'єкти. Але це не применшує їх значущості, не заперечує їх належності до того чи іншого виду жанрів, не суперечить основним засадам базової теорії, а лише до-

водить висловлену вище тезу про невинність змін, еволюційний поступ і розширення можливостей – включно і для лінгвістів, мовознавців, філологів.

Нами вже робилася спроба продемонструвати важливе місце сучасного дипломатичного дискурсу серед функціональних стилів у частині притаманності йому частково конвергентних і частково дивергентних ознак основних п'яти мовленнєвих жанрів [Ропомаренко, 2014, 189]. І хоча наразі постульовані нами тези, опубліковані іноземною мовою для залучення ширшого загалу до обговорення висловлених ідей, наразі отримали невелику кількість цитувань, не може не тішити той факт, що, принаймні, вони й не викликали заперечень або відвертого несприйняття. Відтак, ведуться спостереження та робляться узагальнення, котрі дозволять у подальшому уточнити та розвинути панівну для лінгвістики теорію стилів і жанрів, органічно вписуючи в неї нові й нові спостереження за еволюцією канону дипломатичного дискурсу наших днів.

Упорядкований опис дипломатичного дискурсу вбачається можливим шляхом вироблення узагальненої класифікації як квінтесенції кількох менших за обсягами, але більш деталізованих, – котрі висвітлюють окремі ознаки, риси, характеристики чи властивості комунікації професійних дипломатів. Очевидною є необхідність – для діячів міжнародної політики – вправно та ефективно спілкуватися (застосовуючи всю палітру мовних і мовленнєвих засобів) з широкого кола тем. Цей факт дозволяє дослідникам дипломатичного дискурсу сповна послуговуватися теорією мовленнєвих жанрів М.М. Бахтіна, котрий – цитуємо – стверджував: "Все многообразие области человеческой деятельности связаны с использованием языка... Использование языка осуществляется в форме единичных конкретных высказываний (устных или письменных) участников той или иной области человеческой деятельности. Эти высказывания отражают специфические условия и цели каждой такой области не только своим *содержанием* (тематическим) и языковым *стилем*, то есть отбором словарных, фразеологических и грамматических средств языка, но прежде всего своим *композиционным построением* (*курсив* наш – О.П.)... і "определяются спецификой данной сферы общения"...

"каждая сфера использования языка вырабатывает свои *относительно устойчивые типы* таких высказываний, которые мы и называем *речевыми жанрами*"... "Богатство и разнообразие речевых жанров необозримо, потому что неисчерпаемы возможности разнообразной человеческой деятельности и потому что в каждой сфере деятельности вырабатывается целый репертуар речевых жанров, дифференцирующийся и растущий по мере развития и усложнения данной сферы" [Бахтин, 1996, 159–206].

Докази на користь застосовуваності цієї теорії до дипломатичного дискурсу є очевидними. Власне, про спілкування у царині дипломатії у статусі незалежного дискурсу заговорили у філологічних колах не так давно (раніше міжнародна/зовнішня політична діяльність і дипломатія розглядалися мовознавцями як частина інституціонального, згодом – політичного дискурсу; також точилися дискусії з приводу правильності дефініції – мова/мовлення дипломатів, дипломатичний стиль, підстиль, жанр тощо [Пономаренко, 2015, 39–42]). Наразі термін "дипломатичний дискурс" є загальноприйнятним, відтак, увага дослідників змістилася на аналіз, опис і класифікацію його рис, складових і формантів.

Знову ж, виловлюючись у щойно згадуваних термінах М.М. Бахтіна, "репертуар мовленнєвих жанрів" дипломатичного дискурсу урізноманітнївся та зріс, паралельно з диверсифікацією тем і проблем, порушуваних і вирішуваних дипломатами, появою нових каналів (відеотелефонія та Інтернет) і засобів (смартфони, комунікатори, планшетні телефони, комп'ютери) зв'язку, розробкою складніших і більш рафінованих стратегій і тактик (маніпулятивних, ухильних, прихованої аргументації чи загроз) соціо-психологічного впливу (флешмоби) та крос-культурної комунікації. Так, приміром, у статті, опублікованій на початковому етапі нашої наукової розвідки на прикладі італійської та української мов [Пономаренко, 2014, 437–440] перелічені усталені або ж традиційні види дипломатичних документів, то вже у 2016 році [Пономаренко, 2016, 96–99] ми впевнено стверджуємо про існування новітнього мовленнєвого жанру (малої форми) сучасних дипломатів і жанру дипломатичних документів – твітування (який також називають "твітінг") та твіту, відповідно.

Нині дипломатичні відомства та окремі їхні діячі дедалі активніше послуговуються тими ж новітніми формами комунікації [Іщук, 2012, 86–88], що й інші – суміжні та віддаленіші – сфери людської діяльності, включно – побутове щоденне спілкування. До них належать:

- *електронна пошта*,
- відомчий і/або персональний *сайт* або сторінка,
- відомчий і/або персональний *блог* ("Інтернет-щоденник"),
- *гостьова книга* (рідше),
- *допис* (на "стіні" у Facebook),
- *повідомлення/пост* у Messenger, додатку до Facebook,
- *пост* на "стіні" чи у "стрічці" (новин),
- *твіт*,
- СМС/SMS (*меседж/message, повідомлення, миттєве повідомлення, система малих/коротких повідомлень*),
- *телеконференція*,
- *чат*,
- *Skype-повідомлення*,
- *фотографії (світлини)*,
- *відео-репортажі* з/без аудіо-супроводу;
- лише для окремих країн – служба ICQ, стармоб, флешмоб, форум.

Отже, серед нововведень є як інтерактивні, тобто ті, що уможливають спілкування автора чи спіч-райтера з аудиторією, так і монологічні форми – переважно первинного (за М.М. Бахтіним [Бахтин, 1996, 159–206]) – типів жанрів.

Новітнім місцем зустрічей і середовищем спілкування дипломатів є віртуальні платформи:

- *Електронна пошта – E-mail*
- *Фейсбук – Facebook*
- *Твіттер – Twitter*
- *Флікер – Flickr*
- *Інстаграм – Instagram*
- *Ю-Туб – YouTube*
- *ЛінкедІн – LinkedIn* (не використовується дипломатами-представниками досліджуваних країн)
- *ВКонтакте – VKontakte* (вельми обмежене використання)

Ці Інтернет-ресурси (соціальні мережі) наразі вже органічно інтегровані та інкорпоровані в структури офіційних сайтів зовнішньополітичних відомств (Міністерств і Державних департаментів), а також містять зареєстровані активні аккаунти/сторінки ключових посадовців; активні чи пасивні аккаунти/сторінки всіх бажаючих співробітників.

У порівняльній таблиці нижче цифрами позначений порядок розташування інтерактивних іконок (до слова, неоднакових у різних країнах) відповідних соціальних мереж і їхнє розташування на офіційних Інтернет-сайтах Міністерств чотирьох досліджуваних країн, станом на початок 2019 року:

	Аргентина	Іспанія	Італія	Франція
	<i>www.cancelleria.gob.ar</i>	<i>www.exteriores.gob.es</i>	<i>www.esteri.it</i>	<i>www.diplomatie.gouv.fr</i>
	Ministerio de relaciones exteriores y culto de la República Argentina	Ministerio de asuntos exteriores, Unión Europea y cooperación del Renio de España	Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale (Farnesina)	Ministère des Affaires Étrangères (Quai d'Orsay)
	<i>угорі зліва</i>	<i>знизу по всій ширині</i>	<i>відсутні на дом.стор. (у 5-му пункті Меню "Послуги", там – угорі справа)</i>	<i>відсутні на дом.стор. (у передостанньому пункті Меню внизу зліва "Цифрова дипломатія", там – угорі зліва)</i>
e-mail	–	–	3	–
Facebook	1	2	1	2
Flickr	5	4	–	–
Instagram	3	5	–	3
LinkedIn	Неактивне наразі			
Twitter	2	1	2	1
Vkontakte	Неактивне (нефункціонує) посилання, наявне тільки в російськомовній версії МЗС Франції			
YouTube	4	3	–	–

Отже, найпопулярнішими новітніми каналами передачі інформації для цих зовнішньополітичних відомств романомовних держав є, рівносильно, Твіттер (з 2006 року) і Фейсбук (з 2004 року).

Спілкування у Твіттері – твітування чи твіттерінг – уже отримало свою філологічну дефініцію. Так, Н.В. Кобрин визначає *твіттинг* як окремий *новий соціокомунікативний жанр* Інтернет-комунікації з притаманними тільки йому характеристиками, серед яких адресність, контекстність, ситуативність, інтерактивність, лаконічність, гібридність, конвергентність. Натомість дослідниця стверджує, що *жанрові особливості комунікації* у Твіттері представлені такими типами: інформативний, оцінний, імперативний, етикетний [Кобрин, 2016, 110]. Власне, всі вони, але перший та останній зокрема, релевантні для дипломатичного дискурсу віртуального виміру. Твіттинг як жанр визначали також О.І. Горошко, В.О. Копцева, Т.Л. Полякова та інші [Горошко, 2014; Копцева, 2016; Полякова, 2014]. Відтак, мусимо пристати до наразі загальноприйнятої позиції колег, частково модифікувавши застосовувану нами термінологію, а саме: розділити вживання терміна:

- "*жанр*" у його соціокомунікативному вимірі – стосовно поняття "*твіттерінг/твітування*" як процес, спосіб і метод віртуальної комунікації дипломатів і

- *епістолярний "жанр"* (мала форма) у його мовленнєвому вимірі стосовно поняття "*твіт*" як новітнього різновиду дипломатичних документів, використовуваних у віртуальному просторі.

Раніше нами вже було розглянуто *твіт* як новітній мовленнєвий жанр дипломатичних документів [Пономаренко, 2014, 104–111; Ponomarenko, 2016, 96–99], котрим послуговуються користувачі "молодшого" Інтернет-ресурсу. Спочатку увага дослідження було сфокусована на його композиційних і структурних особливостях, потім – на тематичному розмаїтті, дописувачах (твіпломатах, користувачах), універсальних та етноспецифічних рисах, лексичних одиницях, лінгвопрагматичних стратегіях і тактиках.

Наразі торкнемося тільки структурно-композиційних особливостей спілкування у соціальній мережі Твіттер (твітерінгу, твітування), використовуваної також для реалізації віртуальної дипломатичної комунікації. Адже саме цей аспект зазнав деяких мін, а також

вийшли друком підсумки наукових розвідок вітчизняних і зарубіжних колег, котрі вбачаємо за доцільне врахувати з метою вироблення точнішої дефініції та класифікації досліджуваного явища.

Твіт – це одна з небагатьох і поки що найпоширеніша форма реалізації дипломатичного дискурсу у віртуальному просторі, що одразу знімає питання ієрархії та спрямовує увагу дослідників на вироблення ємної дефініції, максимально деталізований і всебічний опис характерних рис і розробку якнайповнішої класифікації твітів. Роками раніше ми визначили, що твіт – це новий жанр дипломатичних документів *розміром у 140 друкованих знаків/символів*, єдина форм матеріальної (письмової, текстової) фіксації та презентації в реальному вимірі повідомлень інформативного та позиційного характеру в межах функціонування дипломатії у Твіттері. Досі 140-символьне обмеження мало на меті зробити Твіттер легко поєднуваною та сумісною системою зі службою коротких повідомлень СМС. Однак, реалії сьогодення змушують дослідників уточнити наше власне формулювання в частині раніше усталеного розміру (довжини) твітів. Мусимо зважати на те, що Твіттер спочатку дозволив не враховувати фото та відеоматеріали (хоча у попередній період вони прирівнювалися до 24 знаків). Потім, з 26.09.2017 року, Твіттер оголосив про запуск у тестовому режимі збільшення максимально допустимої довжини повідомлень до 280 символів (винятками досі залишаються японська, китайська та корейська мови, графічні символи яких рахуються як 1=2), що стало можливим застосовувати на практиці широким загалом з 07.11.2017 року. Очікувані численними користувачами зміни мали на меті допомогти носіям латиничних і кирилических (не ієрогліфічних) мов рідше досягати ліміту під час створення твітів. Це стало першою (за 11 років існування мережі) структурно-композиційною революцією у Твіттері, результатами якої твітуючі дипломати почали послуговуватися одразу.

Нині вважаємо за доцільне уточнити, що у Твіттері, окрім власне твітів, об'єктами лінгвістичних досліджень можуть стати твітерв'ю, полі (опитування), особисті/персональні та відео стріми (потoki, стрічки) – аналог "стіни" у Фейсбук, лінгвовізуальний контент фото профілів, прямі/непотоківі повідомлення (директи, ДМ) та емоджі, сповіщення (нотифікації), хештеги, згадки

("мёншен"), хендли (імена користувачів/твіпів/твітерів/утентів/юзерів). Після проведення тривалого спостереження за їх функціонуванням, опису та аналізу буде можливим коректно їх кваліфікувати, дати належну дефініцію та класифікувати, презюмовано – як *мовленнєві піджанри Твіттера*.

Наразі наші спостереження за використанням Твіттера як альтернативного (електронного, цифрового) засобу обміну інформацією дипломатами безсумнівно засвідчили, що *твітінг* як соціокомунікативний жанр віртуальної комунікації та *твіт* як жанр дипломатичних документів є *надзвичайно смними*, оскільки компенсують у віртуальному варіанті дипломатичного дискурсу низку матеріальних жанрів реального спілкування. Відтак, у професійному спілкуванні дипломати вдаються до твітінгу з використанням твітів відповідного змісту, щоб реалізувати ті самі лінгвопрагматичні наміри та досягнути тих самих цілей, що їх уможлиблюють функції таких жанрів реальної комунікації як:

- (коротке) повідомлення,
- комюніке,
- (стислий) прес-реліз,
- позиція дипломата (державна/офіційна, зовнішньополітична/особиста),
- (коротка, лаконічна) заява,
- відкритий лист (нота),
- циркулярний лист,
- телеграма,
- оголошення,
- (при)вітання,
- офіційне публічне засудження,
- висловлення співчуття,
- інтерв'ю.

Таким чином, технічна (280/140 символів) і жанрова, здавалося б, обмеженість професійної комунікації дипломатів у соціальній мережі Твіттер до, по суті, єдиного жанру з повноцінним функціоналом – твіт – сповна компенсована його ж гнучкістю й варіативністю. А це, у свою чергу, уможлиблює створення *тео-*

ретично нелімітованого різноманіття твітів за їх змістом, формою, метою висловлювання, структурно-композиційною побудовою основної (авторської) частини повідомлення тощо.

Ще одним доказом стрімкого розвитку цього жанру є і втрата стовідсоткової істинності й релевантності дефініції, наданої йому п'ять років тому вітчизняною дослідницею англomовного політичного дискурсу у Твіттері Т.Л. Поляковою, яка постулювала, що "Твітінг є інтернет-жанром, який забезпечує спілкування за допомогою Інтернет-сервісу Твіттер і має основною комунікативною одиницею *tweet* – повідомлення у формі короткого тексту об'ємом до 140 знаків, який характеризується високим рівнем гіпертекстової організації, мультимедійності, інтертекстуальності, можливості бути використаним як у сфері інституціональної, так і міжособистісної комунікації" [Полякова, 2014, 6].

Уважаємо, що принаймні два моменти – "*об'єм*" і "*140 знаків*" – підлягають уточненню. По-перше, слово "*об'єм*" хоч і має рідковживане значення слова "*обсяг/обсягом у...*", все ж є, переважно, поняттям фізичним – величини, форми, обрисів чого-небудь у трьох вимірах [СУМ]. Натомість у випадку твітів йдеться про арифметично підраховувану їх *довжину* у *280/140 символів*. Відтак, сприйняте на той час наукової спільнотою визначення потребує модифікації із заміною лексичної одиниці "*об'ємом*" на "*довжиною*". По-друге, насмілимося також висунути тезу про необхідність – після деякого уважнішого спостереження за функціонуванням твіттерінгу – зміни формулювання "*знак*", вживаного на позначення кожного окремого елементу чи пробілу змістової частини авторського твіту на "*знак-символ*". Аргументацією можуть послужити такі досі неоспорювані філологами, соціологами, фахівцями комп'ютерних технологій характеристики Твіттер-комунікації як мультимедійність, гібридність, інтертекстуальність, що вимагає враховувати навіть у суто лінгвістичному аналізі, окрім мовного контенту, пара- та метамовні чинники, графічний дизайн тощо. При цьому, *знак*, за В. Соловйовим [Соловйов, 2006–2019] розглядається як загальноприйняте варіативне зображення на позначення певного конкретного значення, а *символ* – як загальноприйняте варіативне зображення на позначення багатозначного образу, тобто *знак* за багатьма зна-

ченнями. Не забуваючи про можливість їх оказіональним комбінування з піктограмами, ідеограмами, емблемами, гербами, іконками, логотипами, товарними знаками, брендами для комплексної реалізації лінгвопрагматичних інтенцій авторів повідомлень.

Тому, ведучи мову про *типову структуру твітів*, варто зауважити, що вона є кінцевим цілісним результатом співіснування двох складових – суто технічної та авторської (творчої, індивідуальної). Відтак, структура твітів дипломатичного дискурсу країн романського мовного ареалу, власне, збігається з їх структурою в інших мовах і дискурсах, оскільки саме функціонально-технічний чинник є визначальним і рестриктивним у її оформленні.

На відміну від дипломатичних нот або листів, усі твіти починаються з *фотографії* автора чи іншого *аватару* – символу-ідентифікатора ініціатора спілкування у Твіттері. Це своєрідна графічна (візуальна) візитівка, розташована зліва. У твіпломатії з такою метою може бути використана презентаційна фотографія чи будь-яке інше (картинка, схематичне зображення) дипломатичної установи, емблема, офіційна фотографія дипломата.

Поруч з аватором, *уприкул*, зазначається *хендл* (ім'я/назва твіпера – юзера, *утента*, користувача – нік). У випадку дипломатичного дискурсу – це назва зовнішньополітичної установи чи ім'я функціонера, так, як вони були вказані відповідним учасником дипломатичного дискурсу на момент реєстрації у мережі Твіттер. З огляду на офіційний (інституційний) характер спілкування, статус комунікантів і мету мовленнєвих інтеракції в досліджуваній соціальній мережах, імена користувачів переважно збігаються принаймні з частиною офіційної назви інституції чи справжнім (реальним) власним іменем особи. Логічно, що, на відміну від приватного спілкування, дипломати не реєструються під незрозумілими, значно скороченими, смішними, тим паче вульгарними хендлами.

Поруч з ніком, *уприкул* або *через 1 інтервал* ("пробіл"), після знаку "@", міститься *посилання на доступ у Twimter-аккаунті* автора повідомлення – *лінк* (наприклад, @FarnesinaPress і @emtabonino).

Нарешті, завершує цей *інтеративний рядок* елемент хронотопу – *датування* (у вигляді числа та місяця створення твіту для повідомлень, давністю понад один день, або *кількості годин*, які минули з моменту розміщення повідомлення, давністю менше

доби), вказане *через 1 інтервал* ("пробіл"). Таким чином, у повному вигляді описаний сталий ініціальний елемент усіх твітів має чотирискладову композицію:

Принагідно варто звернути увагу на те, що:

- перший рядок твітів є завжди інтерактивним лінком, який, за потреби (бажанням) користувача Твіттеру, одним натисканням (кліком) комп'ютерної миші переадресовує на домашню сторінку автора твіту;

- дата / час створення твіту не обов'язково належить саме до інтерактивної частини першого рядка.

Підсумок описаної вище структури твітів дипломатичного дискурсу доцільно унаочнити її у вигляді схеми-моделі (жирним шрифтом виділено обов'язкові елементи твітів, *курсивом* – факультативні):

Номер рядка у твіті	Зміст елемента твіта						
1. (обов'язковий інтерактивний рядок усталеного формату)	Аватар (фото, емблема, символ)	Нік автора твіт-повідомлення	"@" (at) + посилання на доступ у Твіттер-аккаунті	Датування			
2. (конвент твіт-повідомлення довільного формату)	Xxxxx #xxx @Xxx xxxxx						
3. (факультативний рядок)	Показати фото Показати медіа-файл Показати зведення (підсумок, резюме)						
4.	Розгорнути	Відповісти	Ретвітнути	До вибраного	Ще		

Ці твердження, характеристики та ознаки твітів справджують принаймні у досліджених нами країнах романського мовного ареалу, а саме для *аргентинської, італійської, іспанської та французької твіпломатії* – манери твітувати, твітерінгу, дипломатичного дискурсу відповідних держав у його Твіттер репрезентації. Принагідно наголосимо, що *більшість складових наведеної структури твітів є цілком універсальними*, змінюється лише послідовність або місце цих елементів, мова інтерфейсу, використовувана для позначення основних опцій, а також мова, якою написані самі твіти (національна чи англійська).

Зафіксовані незначні та малочисельні відмінності полягають лише у тому, що у випадку Італії активними твіплوماتами є як Фарнезіна – Міністерство закордонних справ, так і Міністра закордонних справ. Тобто існують і підтримуються активними обидва італомовні профілі та аккаунти. Аналогічна ситуація склалася і у Франції, з франкомовними профілями міністерства й міністра, відповідно. На противагу, Іспанія та Аргентина зареєстрували лише профілі своїх зовнішньополітичних відомств, у пошуковій системі значиться також і утент з іменем міністра @hectortimerman, але 3439 архівних твітів цієї сторінки на сьогодні не актуалізуються.

Остання відмінність – у виборі аватарів. У випадку профілів Міністрів закордонних справ Італії й Франції аватаром слугує фотографія. А у випадку аватарів Міністерств – це фотографія будинку/споруди установи для Італії й Аргентини. Натомість Франція та Іспанія вибрали зображення з офіційною символікою та назвою зовнішньополітичного відомства:

При цьому тільки профілі зовнішньополітичного Міністерства створені, дублюються та підтримуються, крім французької мови, ще й англійською, іспанською та арабською.

Відтак розвиток електронних і цифрових технологій, виникнення сучасних комунікативних форм і способів їх фіксації, розширюють соціокомунікативну та мовленнєву жанрову палітру дипломатичного дискурсу та його типових документів.

Обмежені рамки цієї наукової розвідки не дозволяють викласти структурно-семантичні, суто мовні, прагматичні та медійні риси згаданих тут новітніх жанрів. Тому непорушеним питанням будуть присвячені наші подальші дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтин М.М. Проблемы речевых жанров // Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – С. 250–296.
2. Бахтин М.М. Проблемы речевых жанров // Бахтин М.М. Собрание сочинений. – М.: Русские словари, 1996. – Т. 5: Работы 1940–1960 гг. – С. 159–206.
3. Геракліт Ефеський // Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] – К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998. – Т. 1 : А – Г. – С. 576. – ISBN 966-7492-00-X.
4. Горошко Е. И. Виртуальное жанроведение: устоявшееся и спорное // Вопросы психолингвистики. – М., 2010. – № 2 (12). – С. 105–123.
5. Горошко Е. И, Поляшкова Т.Л. Политический твиттинг как новый жанр Интернет-коммуникации // Вопросы психолингвистики. Методы современной психологии. – М., 2014. – С. 92–103. – Режим доступа: <http://ceberleninka.ru/article/n/politicheskyy-tvitting-kak-novyy-zhanr-internet-kommunikatsii>.
6. Горошко О. Новый конвергентный жанр 2.0. – твітінг / О. Горошко // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2011. – Вип. 52. – С. 210–223. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2011_52_20.
7. Деметьев В.В. Теория речевых жанров и актуальные процессы современной речи // Вопросы языкознания. – М.: Наука, 2015. – № 6. – С. 78–107.
8. Иванов Л.Ю. Язык Интернета: заметки лингвиста // Словарь и культура речи. – М.: Азбуковник, 2000. – С. 35–45.
9. Іщук С.М. Жанри Інтернет-комунікації: принципи класифікації / С. М. Іщук // Вісник Національного авіаційного університету. Сер. : Філософія. Культурологія. – 2012. – № 2. – С. 85–89. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnuu_f_2012_2_23.
10. Кобрин Н.В. Твиттинг – новый социокоммуникативный жанр интернет-коммуникации // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2016 – № 9(63): в 3-х ч. – Ч. 3. – С. 109–111. – Режим доступа: www.cyberleninka.ru; www.gramoto.net/materials/2/2016/9-3/30.html.
11. Компанцева Л.Ф. Дискурс-анализ украинского политического интернета (гендерный аспект) // Актуальные проблемы теории коммуникации: сб. науч. тр., 2004. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.russcomm.ru/rca_biblio/k/kompantseva.shtml.
12. Копцева В.А. Жанр твиттинга в политическом дискурсе Г. А. Зюганова // Сибирский филологический журнал, 2016. – № 1. – С. 144–154. – Режим доступа: www.cyberleninka.ru.
13. Петрушенко В. Л. Висловлювання та сентенції знаменитих філософів // Тлумачний словник основних філософських термінів. – Львів: Видавництво національного університету "Львівська політехніка", 2009. – С. 234–261. – 264 с.
14. Платон Кратил // Собрание сочинений в четырех томах. – М. АН СССР Институт философии. Мысль, 1990. – Т. 1. – С. 636.
15. Полякова Т. Л. Лінгвостилістичні характеристики жанру Твітінг в англomовній політичній Інтернет-комунікації: Автореф. канд. філол. наук 10.02.04 – германські мови. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2014. – 20 с.

16. Пономаренко О.В. Витоки дипломатичного дискурсу: від античних посланників до середньовічних драгоманів // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: Зб. наук. пр. – К.: Освіта України, 2012. – Вип. 19. – С. 124–128.

17. Пономаренко О.В. Дипломатія, трипломатія, твіпломатія: новітній канон дипломатичного дискурсу // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Іноземна філологія". – К.: ВПЦ Київський університет, 2013. – Вип. 1(46). – С. 30–33.

18. Пономаренко О.В. Зміна дипломатичного дискурсу XV століття як реакція на нові тенденції у веденні зовнішньої політики // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. Наук. Пр. – К.: ВПЦ Київський університет, 2013. – Вип. 43, ч. 3. – С. 274–280.

19. Пономаренко О.В. Еволюція дипломатичного дискурсу в епоху Середньовіччя // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Іноземна філологія". – К.: ВПЦ Київський університет, 2012. – Вип. 45. – С. 43–45.

20. Пономаренко О.В. Розвиток дипломатичного дискурсу: від Середньовіччя до сучасності // Українське мовознавство: Міжвідомчий науковий збірник. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2012. – Вип. 42/1. – ISSN 0320-3077. – С. 351–355.

21. Пономаренко О.В. Універсальні аспекти професійного спілкування дипломатів: дипломатичні документи. – С. 435–441.

22. Пономаренко О.В. Уточнення лінгвістичної термінології, використовуваної у дослідженнях сучасного дипломатичного дискурсу // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Іноземна філологія". – К.: ВПЦ Київський університет, 2015. – Вип. 48. – С. 38–43.

23. Соловьев В. Разница между знаком, символом, пиктограммой, идеограммой, иконкой. Логотипом, товарным знаком и брендом. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.podhod.ru/solutions/16.

24. Соркина Е., Федотченко Ю., Чабаненко К. В социальных сетях – 140 символов самовыражения. – СПб.: Питер, 2011. – 144 с.

25. СУМ: Словник української мови. Академічний тлумачний словник. Он-лайн версія в 11 томах. – 2018. – Режим доступу: www.sum.in.ua.

26. Шмелева Т.В. Модель речевого жанра // Жанры речи. – Саратов: Колледж, 1997. – № 1. – С. 88–98.

27. Щипицина Л.Ю. Жанры компьютерно-опосредствованной коммуникации: монография / Л.Ю. Щипицина; Поморский гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – Архангельск: Поморский университет, 2009. – 238 с.

28. Platon. *Kratule* // *Œvres de Platon. Traduction française de Victor Cousin. Cratyle ou de la propriété des normes. Le Sophiste ou de l'être. La politique ou de la royauté* [Texte imprimé]. – Paris: Rey et Gravier, 1837. – Т. XI. – P. 402a. – 544 p.

28. Ponomarenko O. *Linguaggio diplomatico: modi di classificare*. – *Études Ukrainiennes Transdisciplinaires: Dossier*. – France, Paris: Éditions Institut Culturel de Soleranzara, 2012. – P. 129–131.

29. Ponomarenko O. OK x SCRIVERE sui MURI: Twiplomazia come nuovo genere della comunicazione istituzionale. – *Studia Philologica*. – Філологічні студії // Періодичне друковане видання Київського університету імені Бориса Грінченка, 2014. – С. 104–111.

30. Ponomarenko O. Posto del linguaggio diplomatico tra gli stili funzionali (Місце дипломатичного дискурсу серед функціональних стилів) // "Стиль і переклад" : Зб. Наук. Пр. – К.: ВПЦ Київський університет, 2014. – № 1(1). – С. 175–193. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stt_2014_1_15.

31. Ponomarenko O. Tweeting i tweet kak novye žanry reči i dokumentov v sovremennom diplomatičeskom diskurse. – Jazyk – kultura – spoločnosť (vzájomné súvislosti): Vedecký zborník. – n. 3. – Slovakia: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Nitra, 2016. – P. 95–100. – <http://kega013.ff.ukf.sk/images/pdf/ZB2016/index.html>.

32. Twitter // Wikipedia. The Free Encyclopedia [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Twitter>.

Надійшла до редколегії 12.12.18

О. В. Пономаренко, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

ДИПЛОМАТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС В ТВИТТЕРЕ: ТВИТТИНГ И ТВИТ КАК НОВЕЙШИЕ ЖАНРОВЫЕ ФОРМЫ ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ КОММУНИКАЦИИ

Рассмотрены новейшие социокоммуникативные и речевые жанры современного дипломатического дискурса в его виртуальном измерении. Уточнены их дефиниции. Разработана модель типичного структурно-композиционного построения твита как электронного дипломатического документа.

Ключевые слова: дипломатический дискурс, социокоммуникативный и речевой жанр, электронная (цифровая) и виртуальная коммуникация, твиттинг, твит.

O. V. Ponomarenko, PhD in linguistics, associate professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

DIPLOMATIC DISCOURSE IN TWITTER: TWEETING AND TWEET AS THE NEWEST FORMS OF GENRES IN THE DIPLOMATIC COMMUNICATION

The article deals with the newest/latest socio-communicative and speech genres of the modern diplomatic discourse in its virtual dimension. Their more accurate definitions have been worked out. The typical structural and compositional model of tweets as digital diplomatic documents has been developed.

Key-words: diplomatic discourse, sociocommunicative and speech genre, electronic (digital) and virtual communication, twitting, tweet.

Шановні науковці України!

До нас звернулися наші французькі колеги з проханням підтримати Маніфест про визнання різних мов, і зокрема французької, мовами наукових досліджень. На їх прохання ми передруковуємо цей Маніфест. У вас є можливість його підписати.

Редколегія

MANIFESTE POUR LA RECONNAISSANCE DU PRINCIPE DE DIVERSITÉ LINGUISTIQUE ET CULTURELLE DANS LES RECHERCHES CONCERNANT LES LANGUES

Préambule

Au fil des années, et cela depuis plusieurs décennies, les institutions de l'enseignement supérieur enjoignent, progressivement, et de manière de plus en plus pressante, aux enseignantes-chercheuses et enseignants-chercheurs (EC) d'accroître leur visibilité internationale. Il est normal que les EC se préoccupent de participer aux débats internationaux dans leurs disciplines. Cela se fait lors de colloques et au fil d'articles, non pas à des fins publicitaires, mais pour confronter et échanger points de vue et postures théoriques dans un souci d'amélioration de la qualité de leurs travaux. L'indépendance des EC, qui est indispensable et constitutive de leurs fonctions, rend toute pression pour influencer ce processus non seulement inutile, mais surtout inappropriée.

La place de la langue anglaise

Dans ces injonctions, le plus discutable est probablement l'impensé selon lequel cette visibilité ne pourrait se faire qu'en anglais. Dans le domaine de l'enseignement, les EC sont bien conscients de la nécessité, pour les étudiants, de lire des travaux en anglais, comme dans d'autres langues selon les domaines, voire d'écrire ou de s'exercer à la traduction. Mais ce n'est pas aux instances politiques de décider et d'imposer des cours en anglais. C'est l'enseignant qui doit décider de l'opportunité de proposer des cours en langue anglaise, comme cela

peut se faire, par exemple, en droit international, ou dans d'autres langues. Quant à l'argument qui veut justifier l'imposition de cours en anglais pour attirer les étudiants étrangers, il ignore que ce qui attire nombre d'entre eux en France est précisément la pratique de cours en français, et ce qui n'est pas courant ailleurs (culture, références, théories...), par exemple aux États-Unis.

Par ailleurs, nombre de collègues, dans tous les pays, sans doute plus dans les humanités qu'ailleurs, se préoccupent de cette hégémonie de l'anglais au détriment d'autres langues et champs de connaissance, et du risque de voir s'appauvrir un discours scientifique – et donc une pensée – faute de moyens linguistiques appropriés, celui-ci exigeant une maîtrise qui ne saurait se limiter à une compétence linguistique ordinaire, fût-elle très bonne.

Le filtre des traditions intellectuelles et formats éditoriaux des civilisations anglophones

Le problème de l'évaluation des articles soumis à des supports et des publications de langue anglaise est d'abord politique. Au fil de la longue histoire des sciences humaines et sociales (SHS), des traditions intellectuelles liées à des langues et cultures se sont transmises et se sont influencées, confortées dans un dialogue contradictoire. Les héritages des traditions⁵⁹ française, allemande, états-unienne... constituent autant de façons différentes et fécondes d'aborder les phénomènes des sciences humaines. Les échanges contradictoires entre ces traditions constituent une richesse stratégique pour les SHS en général, et les sciences du langage en particulier. Parmi les plus grands linguistes et philosophes du langage du XXe siècle (pour ne rien dire des travaux antérieurs, grecs, arabes, indiens...) on compte un nombre aussi considérable de Français, d'Allemands, d'Italiens et de Russes (pour ne citer qu'eux) s'exprimant chacun dans sa langue que de Britanniques ou d'États-Uniens s'exprimant en anglais. Renoncer à ces sources et

⁵⁹ Ces héritages doivent évidemment être soumis à la critique historique, notamment pour les traditions francophones, qui ne peuvent pas maintenant occulter leur passé pour se faire soudain les chantres de la diversité, ceci faisant partie du travail de la diversité linguistique et culturelle, pour toutes les traditions, anglophones comprises.

aux langues dans lesquelles elle se sont exprimées au profit du seul anglais, c'est perdre toute chance de contribuer utilement à la recherche mondiale dans nos disciplines.

Les formats éditoriaux des revues disciplinaires ne sont pas les mêmes selon les traditions culturelles, et, tel article qui sera accepté sans difficulté dans une revue française sera sans ambages rejeté dans une revue en langue anglaise, non sur des critères de qualité scientifique mais de formats éditoriaux souvent liés à des traditions philosophiques et culturelles et à des conceptions différentes de la recherche; ou encore parce que des épistémologies, des problématiques pourtant pertinentes sont inconnues ou méconnues, ou tout simplement pas "bankable".

Y a-t-il une meilleure façon de faire de la science?

Ainsi, dans la situation actuelle, les choix de politique linguistique des organismes de recherche ne sont pas d'ordre méthodologique et épistémologique. L'essentiel des raisons sous-jacentes à ce qu'il faut bien appeler une lutte commerciale dans le champ des sciences sont géopolitiques, économiques, industrielles. On ne peut donc pas argumenter que la science, ou l'enseignement supérieur en langue anglaise soient de meilleure qualité et ces politiques poussent à un appauvrissement progressif de la recherche à travers la raréfaction des composantes culturelles des sciences, résultat d'une politique à courte vue.

Des risques de discrimination

Comme l'ont argumenté des EC des Sciences de gestion (Le Monde, 20.02.2019) pour ce qui est de leur discipline, cette situation fait peser de réels risques de discrimination sur l'activité des EC, puisque, sans que cela puisse être corrélé à la qualité des travaux, les chercheurs francophones sont désavantagés dans cette concurrence.

La promotion d'une diversité linguistique et culturelle plus large

De nombreux travaux en SHS ont montré que, dans ce domaine, la diversité linguistique et culturelle est un ferment fécond. Il faut donc réfléchir, au-delà de la concurrence anglais-français, à la place des langues du monde dans le concert scientifique, sans que cela signifie

seulement favoriser la publication dans toutes les langues du monde, problème auquel se voit souvent réduite cette question.

Cet appel a vocation à alerter les autorités nationales et internationales de la sphère francophone et des différents milieux x-phones et à les inciter à *promouvoir le principe de la richesse de la diversité linguistique dans les SHS en général, et pour les sciences du langage en particulier*, à l'instar de la déclaration DORA (Lien : <https://sfdora.org/>) pour ce qui est de la bibliométrie. Cet appel vise aussi à inciter ces autorités à concevoir en concertation avec des enseignants chercheurs un plan de soutien à la recherche francophone et à sa diffusion, premier pas vers une ambition plus large qui pose la question de contributions culturellement et linguistiquement diversifiées au nécessaire débat contradictoire transversal.

"Mode d'emploi" de ce texte

Ce texte se veut un moyen de susciter la réflexion et l'action. D'une part, il est en ligne sur le site Mesopinions.com (Lien : <https://www.mesopinions.com/petition/art-culture/manifeste-reconnaissance-principe-diversite-linguistique-culturelle/63600>) pour toutes celles et tous ceux qui veulent lui manifester leur soutien par une co-signature. D'autre part, nous donnons l'autorisation à quiconque souhaite le diffuser, publier, traduire, de le faire, toute modification devant être explicitement signalée comme telle. Nous encourageons les revues scientifiques et la presse généraliste, en ligne ou non, francophones ou dans d'autres langues, à le publier dans leurs pages.

Premiers signataires

Didier de Robillard

Professeur, Université de Tours, sociolinguiste des contacts de langues et de la francophonie. Co-éditeur de *Le français dans l'espace francophone*, co-auteur de *Ile Maurice, une francophonie paradoxale*

Sylvie Wharton

Professeure, Sociolinguistique et Didactique des Langues, Aix Marseille Université, Dernier ouvrage paru : *Sociolinguistique du contact. Dictionnaire des termes et concepts* (co-direction).

Marc Arabyan

Professeur honoraire des universités, directeur des éditions Lambert-Lucas. Dernier ouvrage paru : *Des lettres de l'alphabet à l'image du texte*

Véronique Castellotti

Professeure émérite, université de Tours, Dernier ouvrage paru : *Pour une didactique de l'appropriation. Diversité, compréhension, relation*

Patrick Charaudeau

Professeur émérite, université de Paris XIII, chercheur au CNRS-LCP-Irisso. Derniers ouvrages parus : *Le débat public. Entre controverse et polémique* ; *Grammaire du sens et de l'expression* (réédition).

ІНФОРМАЦІЯ – 2019

У зв'язку з тим, що журнал увійшов до Міжнародної науково-метричної бази Research Bib (Японія), звертаємо увагу авторів на деякі зміни вимог до оформлення публікацій та посилення вимог до їх якості: всі статті перевіряються на плагіат і проходять подвійне сліпе рецензування; передрук не допускається або лише зі згоди правовласника. Стаття повинна висвітлювати новий аспект дослідження, містити конкретні результати проведеного аналізу і відповідати заявленій темі.

Нові вимоги до оформлення статті в науковому збірнику "Стиль і переклад":

1. **УДК** – у лівому верхньому кутку.

2. **Прізвище, ініціали автора** – жирним шрифтом у правому кутку; поруч – науковий ступінь, вчене звання; на наступному рядку – місце роботи (назва установи, її місцезнаходження), назва країни в дужках:

D. S. Ivanova, Doctor of Philology, Prof.
Taras Shevchenko University of Kyiv (Ukraine)

3. **Назва статті** (повинна стисло відображати зміст і за формою бути зручною для складання бібліографічних описів і здійснення бібліографічного пошуку) – відцентрована, великими жирними літерами, 14 шрифт.

4. **Статті та переклади можна подавати такими мовами:** французька, іспанська, італійська, португальська, англійська, німецька, новогрецька, російська, українська.

5. **Обов'язковими є анотації та ключові слова** (12 шрифт, курсив): анотацію мовою публікації розміщують перед текстом після назви; анотації англійською, українською та російською – в кінці, після Списку використаних джерел і вказівки, коли стаття надійшла до редколегії. Анотація повинна включати не менше 5 речень, що узагальнюють зміст статті.

Ключові слова: *семантика, полісемія, конотація, контекст* (від 5 до 10 слів).

6. **Обсяг статті** – 7–20 повних сторінок. **Стандарт** – кегль (розмір букв) 14, шрифт – Times New Roman, міжрядковий інтервал 1,0; абзацний відступ – 1,25, поля:

$$\begin{array}{r} 2,5 \\ 3 - -1,5 \\ 2,5 \end{array}$$

7. На початку статті необхідно сформулювати постановку проблеми, мету, зробити огляд останніх публікацій за темою, в кінці – висновки дослідження і подальші перспективи. Якщо стаття більше 10 сторінок, бажано робити підрозділи.

8. **Оформлення посилань** у тексті статті [Петров, 2000, 24].

9. *Приклади* в тексті статті друкуються курсивом.

10. **Список використаних джерел** (чи **References**) подається в кінці статті 12 шрифтом, в алфавітному порядку (залежно від мови статті – спочатку латиницею, а потім кирилицею, чи навпаки), кожне посилання з нового рядка, назва статті виділяється курсивом:

Bacry, P. (2000). *Les figures de style*. – P. : Editions Belin.

Якщо джерело кирилицею, воно транскрибується в дужках латиницею (або надається оригінальна назва публікації):

Клименко, Н.Ф. (2014). *Вибрані праці* [Vibranipratsi]. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.

Якщо посилання на статтю із збірника:

Arnaud, P.J. L. (2011). *Détecter, classer et traduire les métonymies (anglais et français) // Passeur de mots, passeurs d'espoir. Lexicologie, terminologie et traduction face au défi de la diversité : Actes des huitièmes journées scientifiques du Réseau de chercheurs LTT*. Lis-bonne : Agence Universitaire de la Francophonie. – P. 503–516.

11. Після Списку використаних джерел, перед анотаціями – **дата надходження авторського оригіналу** до редколегії, наприклад: Надійшла до редколегії 25.04.19.

12. **Відомості про автора та назва статті** – англійською, українською та російською мовами перед відповідними анотаціями та ключовими словами.

13. Для викладачів без наукового ступеня та аспірантів обов'язковою є **рецензія** наукового керівника, де мають бути визначені актуальність і новизна дослідження.

14. Статті подавати роздрукованими у 2 примірниках та на електронному носії для рецензування.

15. **Адреса редколегії:** 01033, Київ-033, б-р Т. Шевченка, 14, Інститут філології, кафедра ТПП романських мов ім. М. Зерова, ауд. 65-66; Тел.: (044) 239-34-09, E-mail: tpprm@ukr.net/

16. Якщо з'явиться необхідність додаткової оплати, про це буде повідомлено додатково.

Редакційна колегія

INFORMATION LETTER – 2019

Dear authors, please, pay attention that the publications format was changed and the requirements for publications quality were tighten due to the fact that the journal was excepted to the International academic database ResearchBib (Japan). Articles undergo an anti-plagiarism check and a double-blind peer review. Reprints are not allowed unless there is a consent of the copyright holder. Articles are required to cover a new aspect of the study, contain solid results of the conducted analysis and correspond to the stated topic.

New Format Guide to the Scientific Journal "Style and Translation"

1. **UDC** – first line, left-aligned.
2. **Author's surname and initials** – bold, right-aligned; academic degree and title in the same line; affiliation (name of an institution, its location) and country (in parentheses) in the next line, e.g.:

D. S. Ivanova, Doctor of Philology, Prof.
Taras Shevchenko University of Kyiv (Ukraine)

3. **The title of an article** (should reflect general idea of the article's content and be suitable for compilation of bibliographic descriptions and the implementation of a bibliographic search) – 14 pt., bold, all capitals, centred.

4. **Articles and translation may be submitted in the following languages:** French, Spanish, Italian, Portuguese, English, German, Modern Greek, Russian, Ukrainian.

5. **Annotations and key words** are **mandatory** – 12 pt., italics. An annotation in the language of the article is given after the title of the article. Annotations in the English, Ukrainian and Russian languages are given after the list of references and the notice of the date when the article was received by the Editorial Board. An annotation should consist of 5 sentences minimum that generalize the content of the article.

Key words: *semantics, polysemy, connotation, context* (5–10 words).

6. **The number of pages** should vary from 7 to 20 complete pages.
Format – 14 pt., Times New Roman, 1.0 line spacing, 1,25 paragraph indent, margins:

$$\begin{array}{c} 2,5 \\ 3 - -1,5 \\ 2,5 \end{array}$$

7. The beginning of an article should define a problem and aim, and revise recent publication on the topic. The end of an article should lay down conclusions or results and further prospects of the research. It is recommended to subdivide an article on subsections if it contains 10 pages and more.

8. **The format of a reference** in the text of an article is the following – [Petrov 2000: 24].

9. *Examples and illustrations* are given in italics.

10. **List of References** (or **References**) are given in the end of the article, 12 pt., in an alphabetic order (first in Latin alphabet than in Cyrillic alphabet or vice versa depending on the language of the article), each source is written in a new line, title of a source is given in italics.

Bacry, P. (2000). *Les figures de style*. P. : Editions Belin.

A source in Cyrillic's is transcribed in Latin letters in brackets (or its original translated title is given).

Клименко, Н.Ф. (2014). *Вибрані праці* [Vibrani pratsi]. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.

An article from a collection of scientific works is given as following:

Arnaud, P.J. L. (2011). *Détecter, classer et traduire les métonymies (anglais et français) // Passeur de mots, passeurs d'espoir. Lexicologie, terminologie et traduction face au défi de la diversité* : Actes des huitièmes journées scientifiques du Réseau de chercheurs LTT. Lisbonne : Agence Universitaire de la Francophonie. – P. 503–516.

11. **The date author's original was received by the Editorial board** is given after the references, but before annotations, e.g.: Received by the Editorial Board on 25.04.19.

12. **Information about the author and the title of an article** in English, Ukrainian and Russian is given before the corresponding annotations and key words.

13. Lecturers without an academic degree and postgraduate students are required to give a scientific supervisor's **review** that defines topicality and novelty of the research.

14. Articles are submitted for reviewing in 2 hard copies and 1 soft copy on a digital media.

15. **Editorial Board Address:** 01033, 14 Taras Shevchenko Blvd., The Institute of Philology, Department of Theory and Practice of Translation from Romance Languages, Room 65-66, Phone Number +38044-239-34-09; E-mail: tpprm@ukr.net

16. It will be notified additionally if an extra fee is necessary.

Editorial Board

ЗМІСТ

Від редакції	7
--------------------	---

Савенко А. О. (<i>Україна</i>). Ніна Федорівна Клименко: апостол Правди і Науки	8
---	---

Фокін С. Б. (<i>Україна</i>). Р.П. Зорівчак (1934–2018).....	13
---	----

Іваницька М. (<i>Україна</i>). Слово про вчителя. Тарас Романович Кияк: in memoriam.....	15
--	----

Оригінали і переклади

Буайс А. (<i>Франція</i>). Про мовний націоналізм та соціолінгвістичні репрезентації Каталанська соціолінгвістика в контексті перспективи здобуття незалежності (<i>переклад Угрин Т.В.</i>).....	22
---	----

Коломісць Л. В. (<i>Україна</i>). Перекладачки художньої літератури в радянській Україні 1920-30-х років: освітні, культурні та соціополітичні портрети портрети (<i>переклад Бібікової Д.</i>)	41
---	----

Стилістика, теорія фігур і проблеми художнього перекладу.

Стилістичні проблеми лексикології і граматики

Найдан М. (<i>США</i>). Українська ідентичність в поезії: від Шевченко до Бу-ба-бу і далі.....	75
--	----

Соломарська О. О. (<i>Україна</i>). М. Коцюбинський "Intermezzo"	100
--	-----

Смушинська І. В. (<i>Україна</i>). Катахреза як когнітивна метафора.....	109
--	-----

Циркунова І. В. (<i>Україна</i>). Вираження авторської іронії в романі К.Х. Сели "Вулик" та її відтворення в українському перекладі.....	120
---	-----

Качановська Т. О. (<i>Україна</i>). Проблеми розвитку у країнського термінознавства: діяхронічний та синхронічний аспекти.....	128
---	-----

Гонта І. І. (Україна). Соціально-історична мотивація американських етнофобізмів лексико-семантичного поля "війна"	141
--	-----

Проблеми сучасного перекладознавства

Бассоль Ж.-І. (Франція). Синхронний та послідовний переклад під час затримання, або мистецтво переформулювання (випадок осіб, які спілкуються нерідною мовою	152
Делатр Б. (Франція). Двосторонній переклад та переклад конференцій (навчальний модуль з двостороннього перекладу 2019–2020).....	162
Шинкарук О. (Франція). Дискурсивний маркер d'ailleurs	168
Карабан В. І., Карабан А. В. (Україна). Узусні перекладацькі трансформації	186
Ткаченко О. О. (Україна). Про локалізацію програмного забезпечення	204
Шиянова І. М. (Україна). Функціональна перспектива речення у викладанні перекладу	213
Вронська О. М. (Україна). Граматичні та лексичні труднощі перекладу українських юридичних текстів португальською мовою (на прикладі договору оренди житла)	222
Богданова О. Я. (Україна). Енанатіосемія в перекладацькому контексті	232

Переклади

Сельма Лагерлеф. Серце б'ється (уривок з роману "Імператор Португалії"), (переклад зі шведської Суханової Г.С.)	239
Василь Кухта. Мандрівка поета. Два вірші на двадцяти двох мовах (переклад італійською Чернишової Ю.).....	243

До Міжнародного дня перекладача

Крушинська О. Г. "Кінець сезону тугу наганяє, зникає в тіні стомлена блакить..." Матеріали конкурсу поетичного перекладу серед студентів	248
---	-----

З нових надходжень

Андрієвська Е. М. До проблеми використання цифрових засобів під час роботи над французько-українським перекладом	261
---	-----

Пономаренко О. В. Дипломатичний дискурс у твіттері: твіттінг і твіт як новітні жанрові форми дипломатичної комунікації	282
---	-----

Маніфест про визнання принципу мовного та культурного розмаїття в лінгвістичних дослідженнях	298
---	-----

CONTENTS

Editor's note.....	7
Savenko O. A. (Ukraine). Klymenko Nina Fedorivna – Apostle of truth and science.....	8
Fokin S. B. (Ukraine). Zorivchak R. P. (1934–2018).....	13
Ivanytska M. (Ukraine). A word about a Teacher. Taras Romanovych Kiyak: in memoriam.....	15

Originals and translations

Boyer H. (France). About language nationalism and social-linguistic representations. Catalan sociolinguistic on the way to independence (translated by Ugryn T.).....	22
Kolomiyets L. V. (Ukraine). Women-Translators of Belles-Lettres in Soviet Ukraine of the 1920s–1930s: Educational, Cultural and Sociopolitical Profiles (translated by Bibikova D.)	41

Stylistics, the theory of stylistic figures and translations studies.

Stylistic issues of lexicology, grammar

Naydan M. M. (USA). Ukrainian identity in poetry: from Shevchenko to Bu-Ba-Bu and beyond.....	75
Solomarska O. (Ukraine). M. Kotsiubynsky "Intermezzo"	100
Smoushchynska I. (Ukraine). Catachresis as a cognitive metaphor	109
Tsyrkunova I. V. (Ukraine). The expression of author's irony in C.J. Cela's novel "The Hive" and its reproduction in the Ukrainian translation	120
Kachanovska T. (Ukraine). Terminology in Ukraine: heritage and challenges.....	128
Honta I. (Ukraine). Social and historical motivation of ethnophobic language units of lexico-semantic field "war"	141

Modern translations studies

Bassole J.-Y. (France). Synchronous and sequential translation during detention using a non-native language, or the art of reformulation	152
---	-----

Delatre B. (<i>France</i>). Bilateral translation and translation of conferences (bilateral translation training module 2019–2020)	162
Chinkarouk O. (<i>France</i>). The discourse marker d'ailleurs	168
Karaban V. I., Karaban A. V. (<i>Ukraine</i>). Language Usage-Dependent Transformations	186
Tkachenko O. (<i>Ukraine</i>). About the software localisation	204
Shyyanova I. (<i>Ukraine</i>). Perspectiva funcional de la oración en la didáctica de la traducción.....	213
Wronska O. M. (<i>Ukraine</i>). Grammatical and lexical difficulties during translating of the Ukrainian legal texts into the Portuguese (en base of the contract of flat rental)	222
Bogdanova O. I. (<i>Ukraine</i>). Enantiosemy in the translational context.....	232

Translations

Selma Lagerlof. The heart beats (fragment from The Emperor of Portugalliahe), translated from Swedish by Sukhanova G. S.....	239
Vasyl Kuhta. A poet's journey (translated on Italian by Y. Chernyshova).....	243

International translations day

Kryshynska O. G. Materials of the contest of poetic translation among students	248
---	-----

From new acquisitions

Andriievskia E. Digital tools in the intensification of translator activities	261
Ponomarenko O. V. Diplomatic discourse in twitter: tweeting and tweet as the newest forms of genres in the diplomatic communication	282
Manifesto for the recognition of the principle of linguistic and cultural diversity in language research	298

СОДЕРЖАНИЕ

От редакции	7
-------------------	---

Савенко А. О. (<i>Украина</i>). Нина Фёдоровна Клименко: апостол Правды и Науки.....	8
--	---

Фокин С. Б. (<i>Украина</i>). Р. П. Зоривчак (1934–2018).....	13
--	----

Иваницкая М. (<i>Украина</i>). Слово об учителе. Тарас Романович Кияк: in memoriam.....	15
---	----

Оригиналы и переводы

Буайе А. (<i>Франция</i>). О языковом национализме та социолингвистических репрезентациях. Каталанская социолингвистика в контексте перспективы получения независимости (перевод с французского Угрин Т.В.)	22
--	----

Коломиец Л. В. (<i>Украина</i>). Переводчицы художественной литературы в советской Украине 1920-30-х годов: образовательные, культурные и социополитические портреты	41
(перевод с английского Бибиковой Д.)	

Стилистика, теория фигур и проблемы художественного перевода. Стилистические проблемы лексикологии и грамматики

Найдан М. (<i>США</i>). Украинская идентичность в поэзии от Шевченко до Бу-ба-бу	75
--	----

Соломарская Е. А. (<i>Украина</i>). М. Коцюбинский "Intermezzo"	100
---	-----

Смущинская И. В. (<i>Украина</i>). Катахреза как когнитивная метафора	109
---	-----

Цыркунова И. В. (<i>Украина</i>). Выражения авторской иронии в романе К.Х. Сели "Улей" и ее воспроизведение в украинском переводе.....	120
---	-----

Качановська Т. (Ukraine). Проблемы развития украинского терминоведения: диахронический и синхронический аспекты	128
Гонта И. (Украина). Социально-историческая мотивация этнофобизмов лексико-семантического поля "война"	141

Проблемы современного переводоведения

Бассоль Ж.-И. (Франция). Синхронный и последовательный перевод во время задержания с использованием неродного языка, или искусство переформулирования.....	152
Делатр Б. (Франция). Двусторонний перевод и перевод конференций (учебный модуль по двустороннему переводу 2019–2020)	162
Шинкарук О. (Франция). Дискурсивный маркер d'ailleurs.....	168
Карабан В. И., Карабан А. В. (Украина). Узусные переводческие трансформации	186
Ткаченко А. О. (Украина). О локализации программного обеспечения	204
Шиянова И. М. (Украина). Функциональная перспектива предложения в преподавании перевода	213
Вронская О. М. (Украина). Грамматические и лексические трудности перевода украинских юридических текстов на португальский язык (на примере договора аренды жилья).....	222
Богданова О. Я. (Украина). Энантиосемия в переводческом Контексте	232

Переводы

Сельма Лагерлеф. Сердце бьётся (отрывок из романа "Император Португалии"), перевод со шведского Г.С. Сухановой	239
Василий Кухта. Путешествие поэта. Два стиха на двадцати двух языках (перевод на итальянский Чернышова Ю.).....	243

К Международному дню переводчика

Крушинская Е. Г. Материалы конкурса поэтического перевода среди студентов	248
--	-----

Из новых поступлений

Андриевская Э. Н. К проблеме использования цифровых средств при работе над французско-украинским переводом ...	261
---	-----

Пономаренко О. В. Дипломатический дискурс в твиттере: твиттинг и твит как новейшие жанровые формы дипломатической коммуникации.....	282
--	-----

Манифест о признании принципа языкового и культурного разнообразия в лингвистических исследованиях	298
--	-----

ЗМІСТ

Від редакції	7
Савенко А. О. (Україна). Ніна Федорівна Клименко: апостол Правди і Науки	8
Фокін С. Б. (Україна). Р. П. Зорівчак (1934–2018).....	13
Іваницька М. (Україна). Слово про вчителя. Тарас Романович Кияк: in memoriam.....	15

Оригінали і переклади

Boyer Henry (France). Nationalisme linguistique et représentations sociolinguistiques en débat. La sociolinguistique catalane face à la perspective indépendantiste	22
Буайс А. Про мовний націоналізм та соціолінгвістичні репрезентації. Каталанська соціолінгвістика в контексті перспективи здобуття незалежності (переклад Угрин Т. В.)	33
Kolomiyets L. V. (Ukraine) Women-Translators of Belles-Lettres in Soviet Ukraine of the 1920s–1930s: Educational, Cultural and Sociopolitical Profiles.....	41
Kolomiyets L. V. Les traductrices littéraires en Ukraine Soviétique des années 1920–1930 : profils éducatif, culturel et sociopolitique (traduit de l'anglais par Bibikova Daria)	58

Стилістика, теорія фігур і проблеми художнього перекладу. Стилістичні проблеми лексикології і граматики

Naydan Michael M. (USA). Ukrainian identity in poetry: from Shevchenko to Bu-Ba-Bu and beyond.....	75
Соломарська О. (Україна). М. Коцюбинський "Intermezzo"	100

Smouchtchynska I. (Ukraine). Catachrèse comme métaphore cognitive	109
Циркунова І. В. (Україна). Вираження авторської іронії в романі К.Х. Сели "Вулик" та її відтворення в українському перекладі.....	120
Katchanovska T. (Ukraine). La terminologie en Ukraine: l'héritage, les défis	128
Гонта І. І. (Україна). Соціально-історична мотивація американських етнофобізмів лексико-семантичного поля "війна"	141

Проблеми сучасного перекладознавства

Bassole Jean-Yves (France). Simultanéité et consécutivité lors de gardes à vue, ou l'art de la reformulation (cas de personnes communiquant dans une langue autre que leur langue maternelle)	152
Delâtre Benoît (France). Interprétation de liaison et interprétation de conférences: ouverture d'un module de formation en interprétation de liaison (année universitaire 2019–2020)	162
Chinkarouk O. (France). Le marqueur discursif <i>d'ailleurs</i>	168
Карабан В. І., Карабан А. В. (Україна). Узусні перекладацькі трансформації.....	186
Ткаченко О. О. (Україна). Про локалізацію програмного забезпечення.....	204
Shyyanova I. (Ucrania) Perspectiva funcional de la oración en la didáctica de la traducción.....	213
Wronska O. M. (Ucrania) Dificuldades gramaticais e lexicais de tradução dos documentos jurídicos ucranianos para a língua portuguesa (no exemplo do contrato de arrendamento)	222
Bogdanova O. Ia. (Ucrania) Auto-antónimos en el contexto traductológico	232

Переклади

Лагерлеф Сельма. Серце б'ється
(уривок з роману "Імператор Португалії"),
(переклад зі шведської Суханової Г. С.) 239

Кухта Василь. Мандрівка поета.
Два вірші на двадцяти двох мовах
(переклад італійською Чернишової Ю.) 243

До Міжнародного дня перекладача

Крушинська О. Г. "Кінець сезону тугу наганяє,
зникає в тіні стомлена блакить..." Матеріали конкурсу
поетичного перекладу серед студентів..... 248

З нових надходжень

Andriievskia E. Les outils numériques dans l'intensification
des activités du traducteur 261

Пономаренко О. В. Дипломатичний дискурс у твіттері:
твітінг і твіт як новітні жанрові форми
дипломатичної комунікації..... 282

Manifeste pour la reconnaissance du principe
de diversité linguistique et culturelle dans les
recherches concernant les langues 298

Наукове видання

СТИЛЬ І ПЕРЕКЛАД

Збірник наукових праць

Випуск 1(5)

Формат 60x84^{1/16}. Ум. друк. арк. 18,6. Наклад 100. Зам. № 219-9319.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Іф 6.
Підписано до друку 10.01.19

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет",
Б-р Т. Шевченка 14, м. Київ, 01601

☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
<http://vpc.univ.kiev.ua>

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02